

שמות - כלי יקר

• [פרשת שמות](#) • [פרשת וארא](#) • [פרשת בא](#) • [פרשת בשלח](#) • [פרשת יתרו](#) • [פרשת משפטים](#) • [פרשת תרומה](#) • [פרשת תצוה](#) • [פרשת כי תשא](#) • [פרשת ויקהל](#) • [פרשת פקודי](#)

פרשת שמות

[פרק-א](#) [פרק-ב](#) [פרק-ג](#) [פרק-ד](#) [פרק-ו](#)

פרשת וארא

[פרק-ז](#) [פרק-ח](#) [פרק-ט](#)

פרשת בא

[פרק-י](#) [פרק-יא](#) [פרק-יב](#) [פרק-יג](#)

פרשת בשלח

[פרק-יד](#) [פרק-טו](#) [פרק-טז](#) [פרק-יז](#)

פרשת יתרו

[פרק-יח](#) [פרק-יט](#) [פרק-כ](#)

פרשת משפטים

[פרק-כא](#) [פרק-כב](#) [פרק-כג](#) [פרק-כד](#)

פרשת תרומה

[פרק-כה](#) [פרק-כו](#) [פרק-כז](#)

פרשת תצוה

פרק-כח פרק-ל

פרשת כי תשא

פרק-לא פרק-לב פרק-לג פרק-לד

פרשת ויקהל

פרק-לה פרק-לח

פרשת פקודי

פרק-לט פרק-מ

שמות

פרשת

שמות פרק-א

[א] ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. הוסיף וייו במלת ואלה, גם אמר מתחילה הבאים לשון הוה ואח"כ אמר איש וביתו באו לשון עבר. לפי שנאמר למעלה (בראשית נ. כו) ויישם בארון במצרים, ואחרי מות יוסף לא היו פני המצרים עם ישראל כתמול שלשום והיו מרגישים אז הביאה למצרים כאלו באו בפעם ההוא למצרים, לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון שמצד מיתת יוסף דומה כאילו עכשיו המה באים, אבל מ"מ אע"פ שיוסף מת הנה יעקב לא מת, לכך נאמר את יעקב שהיו עדיין עם יעקב וזכותו של יעקב עמד להם, בזכות מה שהיו

גדורים מעריות ולא רצו לישא מן המצריות שטופי זימה ונשאו נשים כולם קודם בואם למצרים, ז"ש איש וביתו באו.

והמפרשים אמרו (רבינו בחיי א) איש וביתו באו. איש זה הקב"ה איש מלחמה וביתו ובית דינו, כמ"ש (שמות יג.כא) וה' הולך לפנייהם הוא ובית דינו. (זהר דף מו.) ומה ענין בית דינו לכאן, ונראה שבא להבטיחם שיתקיים בהם וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו.יד) ע"כ באו הקב"ה ובית דינו עמהם להבטיחם כי ה' נלחם להם במצרים.

ואלה שמות בני ישראל. פירש"י להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים כו' י"א כי הכוכב אע"פ שאינו נראה ביום מ"מ הוא בנמצא גם ביום, כך הצדיק לעולם הבא שנמשל ליום, יש לו מציאות ואינו נראה ואינו אבד כי אם לדורו, וי"א להפך כי הכוכב אינו נראה כ"א בלילה כך אור הצדיק זורח אחר הערב שמשו כד"א (קהלת יב.ג) עד אשר לא תחשך השמש וגו'. ולי נראה לפי שכל עיקר שם טוב של אדם אינו ניכר כ"א אחר מותו כי בחייו אין הדבר ידוע אם ישאר בצדקתו כמ"ש (שם ג.ד) ושבח אני את המתים, כי בחייו אין מקום לסיפור שבחו כי מי יודע אם ישאר בצדקתו, וזהו שנאמר ויוסף היה במצרים פירש"י שבא להודיע צדקתו שעמד בצדקתו מתחילה ועד סוף, כי סוף כל דבר הכל נשמע ע"כ ספר שבחו אחר ויישם בארון במצרים, ובזה נמשלו לכוכבים הנראים אחר שקיעת החמה, כך אחר הערב שמשו של אדם נראה צדקתו אם נשאר בו עד סופו, וז"ש (דניאל יב.ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, כי המצדיק רבים אין חטא בא לידו כדי שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן, (יומא פז.) ובו מלתא דפסיקא שאורו מזהיר ככוכבים לעולם ועד אף אחרי מותו, אבל מי שאינו מצדיק רבים אינו מילתא דפסיקא שישאר בצדקו לעולם.

ומ"ש רז"ל (ענין שמו"ר ג.א) שנמשלו לכוכבים שמכניסן ומוציאן במספר, יש קצת רמז לזה ממה שנאמר הבאים לשון הוה, וכתוב איש וביתו באו לשעבר, לפי שמדבר בשני ביאות אחת בבואם למצרים את יעקב איש וביתו כבר באו, אותה ביאה ראשונה היתה את יעקב גם כל איש בא עם ביתו אשתו, אבל עכשיו שרצה לדבר ממיתתם כי זה נקרא ג"כ ביאה ודומה כאילו עכשיו באו מאחר שמתו שם וישארו שמה וזו ביאה שניה בהוה, אבל לא עם יעקב כי המה מתו ויעקב לא מת, גם ביאה זו אינה איש וביתו יחד כי אשתו ובניו אינן מלוין אותו כ"א עד הקבר, כדאיתא במשל בפרקי ר"א (פרק ל"ד) על כן אינה איש וביתו, ומזה ראה שמדבר בכניסה ויציאה כי שניהם נקראו ביאה.

וענין המספר הוא, להודיע מעלתן כי כל דבר חשוב יש לו מספר כמו שיתבאר בעזה"ית פר' כי תשא (ל.יב), ועל מעלת הצדיק שמת כתיב (תהלים נו.ט) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך, ופסוק זה דרשו רז"ל (שבת קה.) על המוריד דמעות על אדם כשר, ומ"מ מה שאמר הלא בספרתך צריך ביאור, ונראה שרצה להביא מופת על מעלת הצדיק שמת שאינו דבר אבד ויש בו ממשות, ואמר הלא המה בספרתך כי אתה מכניסן במספר ע"כ אני מבקש שתספור גם נדידותי ותשים דמעתי בנאדך למשמרת.

[ב] ראובן שמעון וגו'. פרט כאן שמותם על דרך המדרש (ויק"ר לב.ה) בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם, ואת לשונם, ושהיו גדורין מעריות, ולא היו בהם דלטורין כו'. וטעמו של דבר הוא כדמסיק בילקוט פרשה זו שכל שמות השבטים נקראו על שם הגאולה, ראובן ראה ראיתי את עני

עמי. שמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם וכן כולם, ולפי זה אם היו משנים את שמם לא היה להם רושם על הגאולה ולא היו ראויין להגאל, אחר שהחליפו את שמותם המורים על הגאולה וקורא להם שם חדש אשר אין בו הוראה על הגאולה, או היה להם שינוי השם סבה להתיאש מן הגאולה ולא היו מבקשים את פני ה' על הגאולה ועל התמורה.

וכמו כן אילו היו משנים את לשונם, אע"פ שלא היו משנים את שמם מ"מ לא היה שמם מורה על הגאולה כי דווקא בלשון הקדש מורה ראובן על שם ראה ראיתי עני עמי, ושמעון על שם וישמע אלהים, אבל בלשון אחר אין שם ראובן מורה על ראה ראיתי וכן כולם, ובזכות שהיו גדורין מעריות ע"כ לא היו ראויין להיות בין המצרים שטופי זמה שנאמר בהם (יחזקאל כג.ב) וזרמת סוסים זרמתם, ולפי שלא היה בהם לשון הרע והיה פקוד אצלם וישאלו אשה מאת רעותה, ע"כ נגאלו, כי אלו לא היה הדבר פקוד לא היו משאילים להם כלום, ואז לא היה אפשר לגאלם כדי שלא יאמר אותו זקן ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל, כי אע"פ שמת יוסף והיה השעבוד קרוב לבא מ"מ רושם הגאולה נשאר קיים, כי אלו שמותם עמהם באו לשעבר, ועמהם המה הבאים גם עכשיו כי לא נשתנו שמותם, וזה ראה שגם לשונם לא שנו דא"כ אין נפקותא במה שלא שנו שמותם.

איש וביתו באו, שהיו גדורים מעריות כי כל אחד דבק באשתו ולא באחרת, ועוד שנשאו להן נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו נשים מן המצריות שטופי זמה. ואח"כ פרט ראובן שמעון כו' כי אלו השמות מורים על הגאולה.

(ה) ויהי כל נפש. קרא לע' נפשות נפש אחד, לרמוז שהיה שלום ביניהם מתוך שלא היה בהם לשון הרע ודלטורין כאיש אחד שלבא לפומא לא גלי כך היה הדבר פקוד אצלם כל י"ב חודש, ואולי שגם מטעם זה נאמר יוצאי ירך יעקב, לומר לך מה ירך בסתר אף אצלם היה הדבר בסתר.

[ז] ובני ישראל פרו וישרצו. לפי שכבר הזכיר שיוסף מת וכל אחיו וכל הדור ההוא, אבל מיתת יעקב לא הזכיר לפי שיעקב לא מת, וזה הזכות שהיו בני ישראל, היה קיים לעולם, ע"כ אמר ובני ישראל מצד היותם בניו של ישראל פרו וישרצו וגו', ומ"ש בני ישראל ולא בני יעקב לפי ששם יעקב גופני וישראל רוחני, כי כבר נסתלק החומריות מן יעקב.

וירבו ויעצמו במאד מאד. הל"ל מאד מאד מהו במאוד, אלא שרצה להורות שנעשו עשירים גם בממון שנקרא מאוד כמ"ש (דברים ו.ה) ובכל מאודיך. ז"ש ויעצמו במאד היינו בממון שנקרא מאד, באותו מאד נתעצמו מאד, ולפיכך חשב פרעה להביאם לידי עוני כמ"ש וישימו עליו שרי מסים, כי ע"י המס שיתנו יבואו לידי עוני, וע"כ נענש פרעה כי הבנין גרם לו להתמסכן, שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה וכארז"ל (יבמות סג.) העוסק בבנין מתמסכן.

ותמלא הארץ אותם. הל"ל ותמלא הארץ מהם מהו אותם אלא שהארץ גרמה להם לפרות ולרבות כמו שביארנו למעלה על פסוק וידגו לרוב בקרב הארץ (בראשית מח.טז) בקרבה ממש כארז"ל (שמו"ר א.יב) שהיו המצרים מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע והיו חורשים על גבם, ואח"כ מבצצים ועולין שנאמר (יחזקאל טז.טז) רבבה כצמח השדה נתתיך כו', ולפי זה אלמלא לא היתה הארץ מכסה אותם לא היו רבים כ"כ, וא"כ הארץ גרמה להם שהיו מלאים כל כך, לכך לא

אמר שהם היו ממלאים את הארץ אלא הארץ היתה ממלאה אותם, ונוכל לפרש עוד לשון וישרצו שאחר שמת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הצדיקים שהיו מגינים עליהם, מאז נעשו שפלים כשרצים זוחלי עפר בעיני המצריים לכך נאמר וישרצו.

[ח] ויקם מלך חדש על מצרים וגו'. לשון קימה לא מצינו במלך, כי הל"ל וימלוד מלך חדש על מצרים מהו ויקם, ונראה לפי שלשון קימה שייך במי שקם על רעהו להרע לו, כמ"ש (בראשית ד.ח) ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו. וכתוב (דברים כב.כו) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, כך מלך עריץ זה ע"י התחבולות אשר חישב לעשות לישראל נגד רצון האל ית', אע"פ שראה כי ה' עמהם במה שהיו פרים ורבים שלא כדרך העולם, מ"מ רצה להתחכם לו יתברך, ועי"ז גרם שהשיב ה' עמלם בראשם ע"י המכות עברה וזעם אשר שלח ה' בהם, כמ"ש (שמות י.ז) הטרם תדע כי אבדה מצרים, ומתוך זה דומה כאילו הוא קם עליהם להביא על המצרים כל המכות ההמה.

ואמר אשר לא ידע את יוסף, כי לא ידע מה שקרה ליוסף, כי אחיו היו משתדלים בכל עוז להאבידו ולבטל חלומותיו ולא הועילו להם כל נכליהם אשר נכלו, כי רצון האל ית' היה עם יוסף לגדלו ודבר אלהינו יקום לעולם, כך פרעה אמר פן ירבה נגד רצון האל ית' שאמר כן ירבה, וחשב מחשבות עליהם ולא עלתה בידו כאשר לא עלתה בידי אחי יוסף, ובכל מה שהיה קם על ישראל אותה קימה היתה על המצרים ועל קדקדם חמתו ירד.

[ט] הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הוסיף מלת עם כי הל"ל הנה בני ישראל, גם מ"ש ויאמר אל עמו וכי עם כל העם דבר הל"ל ויאמר אל שריו וחכמיו, אלא כך אמר להם פרעה שלא יתכן שיהיו שני עמים מתנגדים דרים במדינה אחת, לכך נאמר ויאמר אל עמו בשביל עמו לומר כי אתם עם מיוחד בארץ, והנה עם בני ישראל כי גם בני ישראל הנה הנם נעשו לעם גם המה, בזמן מועט נעשו עם רב, אע"פ שעדיין אינן רבים ממנו מ"מ הוא עצום ממנו, גבורים בטבע כי כל תאומים דרכם להיות חלשים בטבע וכאן נולדו ששה בכרס אחד ואעפ"כ הם עצומים בטבע יותר ממנו, לפיכך הבה נתחכמה לו פן ירבה שנוסף על גבורתם בטבע יהיו ג"כ רבים ממנו, ואע"פ שבמלת ירבה עדיין אינו מבואר שהיו רבים יותר מהם, מ"מ חזר וביאר דבריו אחר כך ואמר והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, וכאילו אמר ונוסף גם הוא עלינו, ר"ל כבר המה עצומים ממנו ואם ירבו עוד אז יהיו גם נוספים עלינו, ומלת גם קאי על הגבורה, ומה שאמר על שונאינו כמי שתולה קללתו בשונאינו ואמר שיהיו רבים על שונאינו, ועיקר כוונתו לומר שיהיו רבים עלינו ולא רצ"ל עלינו לתלות הקללה בעצמו, ותלה בשונאינו לומר שיהיו רבים ונוספים על שונאינו, אע"פ שלענין הגבורה תלה בעצמו ואמר ועצום ממנו לפי שזה כבר היה, אבל הריבוי שעתיד להיות לא רצה לתלות בעצמו.

ולפי שרז"ל דרשו (שמו"ר א.ט) הבה נתחכמה לו, למושיען של ישראל. נראה לפרש שגם תיבת ממנו קאי על הקב"ה, כדרך שדרשו (סוטה לה.) בפסוק כי חזק הוא ממנו (במדבר יג.לא) כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם, כן ועצום ממנו מוסב על הקב"ה ונו"ן של ממנו בחו"לם, ור"ל שכל חזקו של ישראל נמשך לו ממנו יתברך דהיינו ממקור ישראל, לפיכך הבה נתחכמה לו למקורם דהיינו למושיען.

או יאמר ועצום ממנו ממש. כי הם עצומים ממנו ית', כדאמרו רז"ל (מו"ק טז:) אמר הקב"ה אני מושל בכל ומי מושל בי הצדיק שנאמר (ש"ב כג.) צדיק מושל יראת אלוקים שאני גוזר גזירה והצדיק מבטלה ובודאי עיקר כחם ועוצם ידם בעבור שהם דבקים במצותיו ותורותיו ינצורו, ע"כ הבה נתחכמה לו ליתן ריוח בין הדבקים כי ע"י שנעשה אותם רעים וחטאים לה' סר כחם, כמו שפרשו המפרשים בפסוק וירעו אותנו המצרים ויענונו (דברים כו.) כי הל"ל וירעו לנו המצרים אלא נקט אותנו לומר שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה' וע"י זה ויענונו.

והנה דברי המפרשים אמת, שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל (ה-י.) ואודע להם בארץ מצרים וגו' איש שקוצי עיניו השליכו וגו', אך בתורה לא מצינו רמז בשעת מעשה לזה ע"כ נ"ל פסוק זה האומר הבה נתחכמה לו היינו בנכליהם אשר נכלו להם, להחטיאם, וישימו עליו שרי מסים להעלות מס לכומרי ע"ז, כי זה דומה כאילו עבדו ע"ז ממש, כמו שפירש"י פרשת כי תבא בפסוק ועבדתם שם אלהים אחרים, (כח.סד) לכך נאמר למען ענותו בסבלותם דומה ממש למה שנאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו, שע"י שעשו אותנו רעים וחטאים מצאו מקום לויענונו כי אז יכלו לנו, כך אמר כאן וישימו עליו שרי מסים ליתן מס לע"ז למען ענותו כי נמשך מזה שיוכלו לענותם בסבלותם ע"י שסר צלם מעליהם כשיסורו מאחרי ה', ואולי שעל זה נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. כי כל פסוק זה נראה מיותר, ויכול להיות שרמז בזה שע"י שהטילו עליהם שרי מסים דומה כאילו העבידום לע"ז, לכך נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהעבידום לע"ז מתחילה בפה רך ע"י הסתה ופיתוי, ואח"כ בפרך לעבודה ממש ע"י הכרח לפיכך וימררו את חייהם, כי אצל הקב"ה נאמר (שם ל.) כי הוא חייך וגו', וע"י שסרו מאחרי ה' מררו את חייהם בעבודה קשה היינו בע"ז שהיא קשה ורעה, ואחר כך בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה הרי סתם עבודה בשדה אמורה, ואח"כ אמר את כל עבודתם היינו גם עבודה שבעיר, ומה אני מקיים וימררו את חייהם בעבודה קשה, אלא שרמז על שטמאום בגילוליהם בעבודות זרות וקשות כאמור. ולפי שהיו בכלל מחטיאי הרבים שאין מספיקין בידם לעשות תשובה על כן הקשה ה' את לב פרעה ועבדיו, ובזה הותר הספק אשר נתחבטו בו הראשונים בענין קישוי לב פרעה.

יב ויקוצו מפני בני ישראל. פירש"י כקוצים היו בעיניהם, ורצה לומר שישראל נמשלו בעיניהם לקוץ מכאיב ולסילון ממאיר, ואין הלשון משמע כך שהרי נאמר מפני בני ישראל ואיך היו ישראל כקוצים מפני בני ישראל, ועוד ויקוצו בשורק לשון נפעל ומזה נראה שקאי על המצרים ולא על ישראל, ואם רצה לומר שהיה דומה כאילו נכנסו הקוצים בגופם הל"ל ויקוצו מן בני ישראל, ע"כ נראה לי שהמצרים נמשלו בעיני עצמם לקוצים כי מדרך העולם שעוקרין מן השדה הקוצים כדי לטעת במקומם נטיעה משובחת, וכמ"ש (תהלים פ. ט-י) גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניך ותשרש שרשיה וגו'. רצה הקב"ה ליטע בא"י נטיעה משובחת דהיינו ישראל אשר כרם חמר ענו לה (ישעיה כז.) ולעקור משם האומות שנמשלו לקוצים, כך חשבו המצרים אחר שראו רצון האל ית' שעם ישראל פרו ורבו עד למעלה, ודאי רצון האל שיהיו ישראל נטועים בארץ מצרים, והמה יהיו כקוצים מושלכים מן הארץ זרה הלאה, כמ"ש ועלה מן הארץ ועלינו מבעי ליה אלא שתלו קללתן באחרים, וז"ש ויקוצו מפני בני ישראל שהיו נמשלו המצרים בעיני עצמם כקוצים המושלכים מן הארץ, מפני בני ישראל שיהיו נטועים במקומם.

דבר אחר, ויקוצו מפני בני ישראל. כדמסיק ברבתי פרשה זו (ב.ה) למה נגלה הקב"ה למשה בסנה, ר' יוסי אומר מה הסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנס בתוכו אינו יוצא בשלום כו', ע"כ אמר ויקוצו שנמשלו המצרים לקוצים אלו, שהעוף כשנכנס בתוכו הוא נכנס בנקל וכשרוצה לצאת אינו יכול מפני המדקרות של הקוצים, כך המצרים הכניסום בשעבוד בקלות בפה רך ואח"כ בפרך כי לא הניחום לצאת מן השעבוד, לכך סמך לפסוק ויקוצו ב"פ בפרך שזכרו בפי כי המה ממש מענין ויקוצו שנמשלו המצרים לקוצים כסוחים מפני מה שעשו בבני ישראל לכך נאמר מפני בני ישראל.

[טו] ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו'. יש אומרים שהמילדות היו מצריות וכאילו אמר למילדות את העבריות, דאל"כ מאי רבותיה דקאמר ותיראן המילדות את האלהים. ורז"ל אמרו (סוטה יא:) שפרה זו יוכבד ופועה זו מרים כו', ויש להתבונן דלמא אפכא שפועה יוכבד ושפרה זו מרים ומה הגיד לנו הכתוב בזה שנשתנה שם, ונ"ל שפועה לשון דבור וזה מורה ממש על מרים שהיתה נביאה כארז"ל (מגילה יד.) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. שהיתה מתנבאת עתידה אמי שתלד בן המושיע לישראל, ובפרי' וארא (א.ו) פירש"י שנבואה לשון דבור נגזר מלשון בורא ניב שפתיים. יוכבד היינו שפרה על שם שחזרה לשופרה ונערותה בהיותה בת ק"ל שנה כי אז היתה שופרה מעין שופרה של ימי נערותה, כמו שקרה לשרה וגם נס זה היה מופת שיולד ממנה בן מושיע לישראל, כי לא בחנם נעשה לה נס זה. ועל כן הגיד לנו המקרא לומר ראה כי נבערה עצת פרעה וכל חרטומיו, כי קרא למילדות אשר נקבו בשמות שפרה ופועה המורים על הגואל שיצא מהם, והם הם מולידי הגואל ואיך ימיתו בניהם ממש, ופרעה לא הרגיש בשינוי שמותם אלו לומר הלא דבר הוא, ועוד הגיד לנו הכתוב שמותם כי המה הוראה על שלא היו מסופקים בגאולה כי היה להם מקום לספק בה כמ"ש ביחזקאל (ח.ה) ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים, ושמות אלו מורים על לידת הגואל ומטעם זה לא עשו כאשר דבר אליהם פרעה, כי אילו היו מסופקים אולי היו מסכימים לגזרת פרעה כי טוב להם שימותו קטנים ממה שילדו לריק ולבהלה ויהיו כל ימיהם בצרה ושעבוד,

ומ"ש ואם בת היא וחיה. שנראה מיותר נראה כדי שלא יבינו אם בן הוא לשון אע"פ, כמו ואם יהיה היובל שפירושו אף אם יהיה היובל, כך יכולין להבין לשון אם בן הוא אף בן הוא שיש בו צורך בעבודה, מ"מ תמיתון אותו ומכל שכן הבת, ת"ל ואם בת היא וחיה.

יז) ותיראן המילדות את האלהים. כמ"ש (קהלת ח.ב) אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים. כי באופן זה תשמור פי גזירת המלך כשלא תתנגד לשבועת אלהים, אשר השבע השביע אותנו לשמור כל מצותיו, כך יראו המילדות את האלהים ושמנו את נפשם בסכנה, כי ההריגה היא מן אותן ג' שיהרג ואל יעבור כי מאי חזית דדמא דידך סומק טפי כו' (פסחים כה:) ולדעת רז"ל שאמרו (סוטה יא:) שפרה שמשפרת הולד ופועה לשון דבור אל הילד, נ"ל בזה מה שדחו את פרעה בקש ואמרו כי חיות הנה בטרם תבא אליהן המילדת וגו'. וקשה א"כ למאי נפקא מינה המה מילדות מאחר שהעבריות אינן צריכין להם, על זה אמר הכתוב כמתרץ שאמרו שהמה אינן מולידין העבריות כי חיות הנה, אך עיקר מלאכתם לשפר הולד ולצעוק לו אחר שנולד כבר, ופרעה אמר בילדכן את העבריות וגו', ומזה מצאו מקום אל התנצלות לומר שאנחנו אין מולידין אותם, וע"כ שתקו ולא ענו דבר לפרעה מיד כדי שלא ימנה מילדות אחרות ואיהו דאטעי אנפשיה. לפיכך וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאד. כי זה טובה להם לפי

שברוב עם הדרת מלך ומהם יצאו מלכים וכהנים כמו שפירש"י על פסוק ויעש להם בתים, וכן טובה לכהנים ולוים שברוב עם נותנין מתנות כהונה ולויה.

כב) ויצו פרעה לכל עמו וגו'. ארז"ל (סוטה יב.) לפי שהיו אצטגנוני מצרים מסופקים אם יולד הגואל מן העבריות או מן המצריות על כן ויצו לכל עמו, וספק זה בא להם לפי שבאמת נולד מן העבריות אבל נאמר בבת פרעה ויהי לה לבן, ע"כ סברו שמא יהיה בן ממש לאיזו מצרית, דוגמת השמש והירח בחלומו של יוסף שהיו הדברים מגיעין עד בלהה.

שמות פרק-ב

[א] וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. פירש"י פרוש היה ממנה כו' ונראה שלמד זה ממה שנאמר וילך איש, ולא פירש מאין הלך ולהיכן הלך, גם מבית לוי, הלי"ל וילך איש לוי. אלא לפי שמצינו לשון הליכה בגירושין שנאמר (דברים טז.) והלכה והיתה לאיש אחר. והאשה נקראת בית, ולוי לשון חיבור איש לאשה כמו הפעם ילוח אישי אלי, לכך אמר וילך איש מבית לוי שהלך לו מן ביתו דהיינו אשתו ומן החיבור אשר נתלוה לה, ואח"כ חזר ויקח את בת לוי. עשה בה ליקוחין שניים כי בזה הפעם ילוח אליה אישה הראשון, ז"ש את בת לוי.

[ב] ותרא אותו כי טוב הוא. שנתמלא כל הבית אורה שנאמר (בראשית א.ד.) וירא אלהים את האור כי טוב, ומטעם זה הצפינה אותו כי יראה שמא יראו המצרים האור ההוא, וע"י האור יראו גם את הילד ולכך הצפינה אותו יותר מכל הילדים, ועוד שמא ירגישו ביתרון האור כי הוא הגואל המוציאם מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, ואולי חשבה שלכך נברא האור עמו כדי שתלמד ממנו להצפינו כמו האור הראשון שנגנז לצדיקים לעתיד לבא.

ומספר שלשה ירחים. רמז שאור התורה היה גנוז עד הירח השלישי הוא סיון, כמו שלמדו מפסוק יצפון לישרים תושיה, (משלי ב.ז.) לפיכך לא יכלה עוד הצפינו. ועיין עוד לקמן בפסוק של נעליך מעל רגליך, שמשה היה משולל מן החומריות מכל וכל והיה מאיר מכל שני חלקיו והיה הבית האנושי שלו מלא אורה, ונס זה יוכיח על מהותו לעתיד. ונראה שעל מציאות אור זה שנולד עמו כתיב ותפתח ותראה את הילד, מהו ותראהו אמרו רז"ל (סוטה יב.) שראתה שכינה עמו, ושכינה מאן דכר שמיה אלא ותראהו קאי על מציאת האורה אשר הזכיר לפנינו באמרו כי טוב הוא, ואותו אור ראתה עם הילד כי את משמש במקום עם, ובזה היה נראה כנער גדול כי נתחברו יחד הילד והאור, ע"כ נאמר ותראהו רצ"ל האור את הילד עם הילד.

ו) והנה נער בוכה. שהיה נראה כנער גדול ובכיה זו ע"ש עמו אנכי בצרה. כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו, ר"ל אני מרגיש מכאוביו כביכול וזהו כפל אהיה אשר אהיה, כי בצרתם גם לו צר. וי"א שלכך נשמע קולו כנער כדי שתחשוב בת פרעה

שנולד מזמן רב, דאל"כ לא תציל אותו מספק כי שמא הוא הגואל ונולד באותו יום שאמרו האצטגנונים.

ז) ותאמר אחותו וגו' האלך וקראתי לך מנקת כו'. מכאן ראייה שמרים נביאה היתה דאל"כ במה ידעה שתחמול עליו בת פרעה, כי מאמר ותחמול עליו מאמר הפסוק אבל היא מנא ידעה.

[יג] ויאמר לרשע למה תכה רעך, פירש"י אע"פ שלא הכהו בהרמת יד נקרא רשע, רעך רשע כמותך, וקשה מי הגיד למשה כי זה רשע כמותו, ועוד היכן כתיב שבקש להכותו שהרי לא נאמר וירם ידו להכותו. ונ"ל שלשון הכאה שייך גם בלשון, כמ"ש (משלי יב.יח) יש בוטה כמדקרות חרב. וכתוב (דברים כז.כד) ארור מכה רעהו בסתר. כי המטיל מום בחבירו אין לך מכה גדולה ממנו, ורז"ל אמרו (קידושין ע.) כל הפוסל במומו פוסל, ומשה ראה שני עברים נצים בחרופים וגדופים וא"כ שניהם רשעים, כי מדת הצדיקים להיות מן הנעלבים ואינן עולבים שומעים קול מחרף ואינן משיבין, וקראו רעך רשע כמותך ממש כי באותו מום שאתה פוסלו ומכהו בשוט לשונך ודאי אותו מום נמצא גם בך כי הפוסל במומו פוסל, ע"כ אמר למה תכה רעך כי הוא רעך במום זה.

והראיה על זה, שלא היתה כאן הכאה ביד כי אם בפה ממה שאמר הלהרגני אתה אומר, וכי אתה חושב להרגני באמרי פיך לשלם לי מדה כנגד מדה הלא עדיין לא הרגתיו ממש שתחשוב להרגני, כי כך דרכך להוסיף בעונש יתר על החטא כי המצרי היה ג"כ מכה איש עברי ואתה הרגתו, כך תחשוב לעשות גם לי.

יד) ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר. חטא הדבור אשר בעבורו ישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות, כי חטא לשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ז, ג"ע, וש"ד, והאמת אינו כן שאדרבה ישראל נגאלו בזכות שלא היה בכס לשון הרע, ורק שנים אלו היו בעלי לשון הרע ופרסמם הכתוב דוגמת שלומית בת דברי שפרסמה הכתוב.

[כג] ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. קצת קשה לערבינהו ולתנינהו ויאנחו ויזעקו בני ישראל מן העבודה, ונראה שאנחה היא בלב והיתה מחמת העבודה אמנם הזעקה לא תלו ישראל בעבודה כי המה חשבו שראוין המה להגאל מצד מעשיהם אף אם לא היו בעבודה קשה זו, אמנם בעיני הש"י היו רעים וחטאים ובלתי ראויים להגאל כי אם מצד העבודה, כמ"ש (זכריה א.טו) כי קצף גדול אני קוצף על הגוים אשר קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה שעזרו לרעה כאמור.

גם יש לפרש שהיו שני כיתות בישראל, הטובים שבהם צעקו והתפללו אל אלהים שיצילם מן כובד העבודה, אבל הפחותים שבהם לא התפללו אל ה', אך שזעקו כקוראי תגר על ה' וכנגדם אמר ויזעקו, ולכך לא כללם יחד כי מה שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה הם הטובים שהתפללו אל ה' כי עיקר התפלה בלב, ויזעקו. מדבר בפחותים שזעקו כקוראי תגר לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן הכיתות אשר שועו אל אלהים מחמת העבודה עלתה שועה אבל לא מן כת הזועקים בלא תפילה.

ויש אומרים, שזעקה זו בנגלה אמרו בפני המצרים שהיא על מיתת המלך כמתאבלים עליו, אבל האנחה בלב מן העבודה כי מיראה לא היו רשאים לומר בפני המצרים שהם זועקים מחמת העבודה, ולכך לא ערבינהו.

שמות פרק-ג

[א] ומשה היה רועה את צאן יתרו. אמרו המפרשים לפי שכל רועה פסול על שמרעים בהמות בשדות אחרים וחשודים על הגזל ע"כ אמר שצאן אלו היו של יתרו ואין אדם חוטא ולא לו, אבל מ"מ הוצרך להודיע שהיה רועה כי רוב הנביאים באו לידי נבואה מתוך הרעיה כי הנבואה צריכה התבודדות וע"י שיראה השמים מעשה ידי אלהים כמ"ש (תהלים ת.ח.) כי אראה שמך מעשה אצבעותיך וגוי כי עי"ז תהיה כל מחשבתו במציאת הש"י עד אשר יערה עליו ממרום רוח ה', מה שאינו מצוי כל כך ביושב בביתו או בעושה איזו מלאכה אחרת בשדה, זולת הרועה היושב פנוי ברוב הזמנים.

[ב] וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה. במראה זו רבו הדעות כי יש אומרים שהיא על שם עמו אנכי בצרה, ע"כ נגלה אליו בסנה עץ שפל ונמוך. ולפירש"י אינו מיושב כלל למה דוקא בסנה. וי"א שהסנה רמז לסבלותן של ישראל כי אש הצרות מתלקחת סביביו ואיננו אכל, על דרך חצי כלים והם אינן כלים, ובב"ר נמצאו ג"כ הרבה דמיונות. ולפי מה שפירשתי למעלה בפסוק ויקוצו מפני בני ישראל. שהמצרים נמשלו לקוצים כי המה היו לישראל לקוץ מכאוב, על כן הראה לו הקב"ה שהסנה איננו אכל כי ירמוז על פרעה שאע"פ שאש הצרות מתלקחת סביבו עברה וזעם וצרה מ"מ איננו אכל, כי יתן בו הקב"ה כח לסבול כל המכות כמ"ש (שמות ט.ט.) ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי.

דבר אחר, רמז למה שנאמר אכן נודע הדבר. מפני מה ישראל שרויין בצרה יותר מכל האומות לפי שיש בהם דלטורין משמיעים קול ענות בחרופים וגדופים על שכבי וערי, (סנהדרין כט.) כקוצים הללו המשמיעים קול כשהוא בוער באש כך ישראל אפילו בזמן שאש הצרות מתלקחת סביביו מ"מ כל אחד לחבירו קוץ מכאוב וסילון ממאיר כמנהג דורות הללו ותמיד משמיעים קול כקול הסיר כמ"ש (קהלת ו.ז.) כי כקול הסירים תחת הסיר כן קול הכסיל, וזו עיקר הסיבה לישראל להיות בגלות מצד השנאה והקנאה שביניהם יותר מבכל האומות, ובעלי הלשון השמיעו את כל ישראל אין נקי כי תצא אש המחלוקת מסלע המחלוקת האבות מבערים אש והבנים מלקטים עצים ע"כ בערה בהם אש ה', לכך נאמר והסנה איננו אכל כי אע"פ שאש התלאות יבער ביעקב מ"מ מציאת הסנה נשאר קיים בכל דור ואיננו אכל כי לא יכלו הקוצים מן כרם ה' צבאות בית ישראל.

ובזה מיושב מה שנאמר בלבת אש מתוך הסנה. כי הל"ל בלבת אש בסנה או בתוך הסנה מהו מתוך הסנה, וכן מה שנאמר והנה הסנה בוער באש איפכא מבעי

ליה והנה האש בוער בסנה שהרי האש הפועל והסנה הפועל, אלא האמת הוא כדברינו שהסנה מבעיר אש הצרות כי מתוך שישראל נמשלו לסנה זה שכל אחד לחבירו קוץ מכאוב ומשמיע קולו עליו בחרופים וגדופים ע"כ בערה בהם אש ה' וא"כ הסנה הפועל והאש הוא הפועל לכך נאמר והנה הסנה בוער באש, כי הסנה גורם הבערת האש וזה"ש בלבת אש מתוך הסנה כי הלבת אש נמשך מתוך הסנה כי הסנה גורם הלבת אש, וזה פירוש נכון.

[ג] אסורה נא ואראה. ענין הסרה זו היא להתרחק מן המקום ההוא כי כל עוד שיתרחק מן המקום ההוא ביותר שלטה בה עינא, צא ולמד מאור השמש שכל עוד שיתקרב האדם אל האור ההוא אינו יכול להסתכל בו וכשהשמש במזרח או במערב הכל מסתכלים בה לגודל המרחק, כך אור זה שהיה בסנה לגודל אורו לא היה יכול משה להסתכל בו ולהתבונן במהותו, וכן אמר ירמיה (ל.א.ו.) מרחוק ה' נראה לי. משמע אבל לא מקרוב, וכן פירשנו למעלה ר' פי' וירא בפסוק וירא את המקום מרחוק (בראשית כ.ד.) ולפיכך אמר אסורה נא מכאן להתרחק מן המקום ההוא כי אז אראה בו מדוע לא יבער הסנה.

ומ"ש והנה הסנה בוער. ואיך אמר מדוע לא יבער הל"ל מדוע איננו אכל, י"א שהיה בוער בעצמו אך מדוע לא יבער גם אל שאר חלקי הסנה שסביביו, וי"א ששפט בשכלו שאינו בוער שאילו היה בוער למה איננו אכל ע"כ אמר מדוע לא יבער, ויש לפרש עוד מדאמר וירא ה' כי סר לראות ש"מ שכבר סר ממקומו להתקרב או להתרחק כפי מה שפירשתי בלשון אסורה נא, ואם כן אין מקום לקושיה זו, כי מתחילה היה סבור שהסנה בוער ממש, וכאשר סר לראות קצת, היטב לראות יותר ממה שראה קודם שסר לראות, וראה אז כי אינו בוער כלל על כן אמר מדוע לא יבער, ויאמר ה' אליו אל תקרב הלום רצה לומר שהרחקה זו קריבה היא לראות, תדע שכן הוא כי אילו היתה עיקר המניעה שלא יתקרב אל המקום הקדוש ההוא אם כן הל"ל וירא ה' כי סר לבא מהו כי סר לראות, אלא שראה ה' כי סר ממקומו כדי לראות ע"כ מנעו ה' מהביט אל האלהים, ע"כ נאמר אל תקרב הלום קריבת ראות העין. ומ"ש של נעליך אינו תלויה בקריבה זו אלא מילתא באנפיה נפשיה הוא שאמר לו ה' שיסור נעליו במקום אשר הוא בו כי כולו אדמת קודש, כי הר חורב וכל סביביו קודש הוא לה', ובסמוך יתבאר זה על דרך השכל כפי הדרך שדרכו בו המפרשים.

[ה] של נעליך מעל רגליך. נתעוררו המפרשים בכמה שינויים שבין מראה זו ובין המראה של יהושע, כי כאן נאמר של נעליך שנים במשמע, ואצל יהושע נאמר של נעליך אחד במשמע, וכאן נאמר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא, ואצל יהושע לא נאמר כן אלא קודש סתם ולא אדמת קודש. והנה ראיתי שרבינו בחיי ושאר מפרשים פירשו של נעליך על הרחקת הגשמיות, כי משה היה משולל מן החומריות יותר מן יהושע, ע"כ אבחר דרכם ואוסיף נופך משלי ליישב כל הספיקות שהזכרנו כדרך שפירשו רז"ל (ב"ב עה.) פני משה כחמה ויהושע כלבנה, כי כמו שהלבנה מאירה מצד אחד וחשוכה מצד שני כך יהושע האיר מצד השכל והיה חשוך מצד החומריות שנשאר בו, אבל פני משה כחמה המאירה מכל צד כך משה נזדכך גם בחלק החומריות שבו כל כך עד שזכה לקירון עור פני החומר, כי נזדכך ע"י שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה ניזון מן זיו שכינתו יתברך, לכך נאמר למשה של נעליך שנים במשמע רמז לשלילות החומריות מן כל שני חלקיו, הן זיכוד כח השכלי מן התערבות החומריות שבו, הן זיכוד כח החומרי עצמו, ולכך אמר כנותן טעם כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש, ושם מקום מורה על המדריגה, ואמר כי המדריגה אשר אתה עומד בה

היא שאפילו חלק האדמה שבך קודש הוא, זה"ש אדמת קודש הוא, ולפי שאתה במדריגה גדולה כזו ע"כ אמרתי אל תקרב הלום להציץ בשכינה כי לא יראני האדם וחי ואפילו המלאכים אינן מתקרבים אליו ית' להביט במהותו ית' כ"ש האדם בהיותו בחיים בעה"ז.

וזה"ש שנתמלא כל הבית אורה כשנולד משה, כי זה היה סימן לו שהבית האנושי יהיה אורה מכל צד, אבל יהושע שלא היה מאיר כ"א מצד השכל לבד ע"כ נאמר לו של נעלך אחד במשמע, כי לא הוסר החומריות כ"א מן החלק השכלי לבד, וע"כ לא הזכיר אצלו אדמת קודש כי חלק האדמה שבו לא נתקדש, ולא הוצרך לומר לו אל תקרב הלום ולא הוצרך למנוע ממנו הקריבה אל ה', כי בלאו הכי היה החומר מסך מבדיל בינו לבין אלהיו לשלא יוכל להביט אל האלהים. ואולי מטעם זה נאמר ויקרא משה משה ב"פ כי קרא ה' לשני חלקיו כי שניהם קדושים המה החומר והצורה.

ויש אומרים שקרא לו משה משה לפי שגלות של ישראל דומה עליו ית' למשא כביכול, לכך קראו קריאה אחר קריאה למהר ביאתו ולהקל מעליו ית' המשא, כמ"ש (תהלים צא.טו) עמו אנכי בצרה וכמ"ש כי ידעתי את מכאוביו כי ידעתי היינו מרגיש במכאוביו כביכול.

[1] ומ"ש אנכי אלהי אביך. פירשו רז"ל (שמו"ר ג.א) שנראה אליו הקב"ה בקולו של עמרם אביו וכשאמר הנני אמר לו הקב"ה אין זה קול אביך אלא קול אלהי אביך עמרם. וכתוב כאן ד"פ אלהי כנגד ארבע לשונות של גאולה כמו שיתבאר בע"ה פרשת וארא (ו.ו). וי"מ שלכך הזכיר אלהי אביך לפי שגילה לו בזה שאביו כבר מת אחר שיחד שמו ית' עליו, וכדי שלא יסרב לילך בשליחות זה במקום אביו, כי אפילו בפני אהרן אחיו הגדול היה מסרב ליקח שררה זו ק"ו במקום אביו.

[2] ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי. ראיתי משמע לשעבר, וכן כפל לשון ראייה, נראה שכך פירושו כי רצה הקב"ה ליתן טעם למשה למה עזבם זמן רב כזה, ואחר עד עתה מלראות בצרתם, על זה אמר לפי שעד עתה אע"פ שבכל צרתם היו צועקים מתוך עבודתם הקשה, כל הצעקות לא היו תחינה ובקשה מלפניו ית' כי אם צעקה של תלונה. אבל לא בקשו את פני ה' עד עתה, זה"ש ויאמר ה' ראה ראיתי רואה אני עכשיו וגם ראיתי לשעבר את עני עמי, ואת צעקתם שמעתי היינו צעקה של תלונה, ולא זכרו כי אני אמרתי ליעקב אנכי ארד עמך, ותכלית ירידה זו היתה להצילו וגוי ולהעלותו, כמ"ש ואנכי אעלך גם עלה זה"ש וארד להצילו, והיה להם לשום אל לב ולבקש את פני, אבל עתה צעקת בני ישראל באה אלי כי התפללו אלי בלב שלם על כן ראיתי תפלתם, וראיתי גם את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם אשר לא כדת, לפיכך ועתה לכה ואשלחך אל פרעה עתה תיכף, כי כך דרכי שעוד הם מדברים ואני אשמע.

[יא] מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל. נ"ל שמשה אמר משני צדדים אין אני ראוי לשליחות זה, הן מצד שפלות השליח, הן מצד גודל מעלת ישראל, כי משה היה עניו מכל האדם ובעיניו היה הוא שפל אנשים לפיכך אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי שפל אנשים כמוני ידבר לפני המלך, והן מצד מעלת ישראל אמר וכי אוציא את בני ישראל כי אומה גבוהה ורמה כזאת בני אברהם יצחק ויעקב עם גדול ורם איך ילכו אחרי שפל ובזוי כמוני, ועל שתיהם השיב לו הקב"ה כי אהיה עמך ולא אתה תדבר אל פרעה אלא אני המדבר ופיך כפי, גם לא אחריך ילכו ישראל כי אם אחרי ה' ילכו שהרי אהיה עמך, וא"ת מעיקרא

דדינא פירכא למה יהיה הקב"ה עמך דווקא ולמה לא יהיה עם איזה נכבד גדול במעלה, ולמה יתחבר לשפל אנשים דווקא למנותו שליח, ע"ז נתן לו אות שכך מדתו של הקב"ה שהוא בוחר ביותר להתחבר אל הנמוכים וישכון את דכא ושפל רוח, וז"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כי אם יאמרו לך למה בחר ה' בך להיות שליח יותר מבזולתך תאמר להם שכך מדתו של הקב"ה, שהרי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את אלהים על ההר הזה הר סיני הנמוך שבהרים, אע"פ שיש הרים גבוהים ממנו מ"מ לא בחר הקב"ה כי אם בזה סיני, ומזה תקח ראייה שהקב"ה בוחר יותר בנמוכים וזה ג"כ מופת על שליחתך.

אמנם צריך יישוב. מ"ש במקום אחר (שמות כ.ב.) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכאן לא הזכיר ארץ אלא אמר והוציא את עמי בני ישראל ממצרים, גם מלת עמי נראה מיותר, ע"כ נ"ל שהוצאה זו אינה מדברת ביציאה מן הארץ אלא שיצאו מן המעשים של מצרים, כי ישראל נטמאו בגילולי מצרים כדאיתא ביחזקאל (ה.כ.) ואודע להם בארץ מצרים וגוי ומכל הענין ההוא משמע ששלח הקב"ה אליהם כמה פעמים להתרות בישראל שלא יטמאו בגלולי מצרים והם לא אבו שמוע, ע"כ גם בפעם זה אמר הקב"ה למשה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים להוציאם מן מעשה המצרים שלא יטמאו עוד בגילוליהם, אע"פ שנטמאו בהם כבר מ"מ עדיין המה עמי ואע"פ שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד.) זה"ש עמי בני ישראל. ודבר זה היה קשה בעיני משה מאוד כי ידע שישראל לא שמעו אל השלוחים אשר הלכו אליהם כבר להוציאם מן גלולי מצרים, לכך אמר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים מצד איזו סבה יבואו לעזוב ההרגל שלהם, ועל זה השיב לו הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את ה' על ההר הזה. ע"י שיקבלו התורה תפסוק זוהמתן כארז"ל (שבת קמו.) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, כי מעמד הר סיני היה מופת גדול לישראל על אלהותו ית' וע"י יצאו מכל וכל מן גילולי מצרים.

[יד] אהיה אשר אהיה. ואח"כ אמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם, ועוד מהו שאמר ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה, הל"ל ויאמר אלהים אליו שהרי עם משה הוא מדבר. ונראה לפי שלשון אהיה מורה על שהקב"ה יהיה עמהם, ומשה היה ירא שני מיני יראה האחת שלא ינזק בשליחות זה, השניה היא פן לא יניחום המצרים לילך, אבל ישראל לא היו יראים כי אם פן לא יניחם פרעה לילך, ע"כ אמר הקב"ה למשה אהיה אשר אהיה כדרך שאמר לו למעלה כי אהיה עמך, גם בכלל כל ישראל שלא יזיקום המצרים ויניחום לצאת, אבל לישראל תאמר אהיה שלחני אליכם כי אין צורך להודיעם שאהיה עמך בשליחות זה, אבל משה היה צריך לשניהם.

ויש אומרים, שמאמר אשר אהיה הוא נתינת טעם על שם אהיה, כי לכך אני נקרא בשם אהיה לפי שאני אהיה והוא בכל הזמנים בעבר ובהווה ובעתיד, לכך אמר כה תאמר אהיה שלחני כי אין צריך כל כך בנתינת טעם לישראל. ומה שאמר עוד כה תאמר לבני ישראל אלהי אבותיכם וגוי, כי לא יתכן שיהיה נזכר בשם העצם הזה כי אם בשם אלהי אברהם כו', זה"ש זה שמי לעולם היינו אהיה, וזה זכרי לדור דור זהו שם אלהי אברהם, שבו יהיה נזכר תמיד לא בשם העצם.

ול"נ לפרש, כי לפי ששם אהיה נגזר מלשון הויה ומורה על נצחיותו כי הוא ית' היה הוה ויהיה ע"כ אמר זה שמי לעולם, ר"ל זה שמי מורה שאני לעולם ר"ל מן העולם ועד העולם מציאותי שוה, וזה זכרי לדור דור זהו שאמרתי שאני נקרא אלהי אברהם יצחק ויעקב להיות נזכר בשם זה תמיד מורה שלא לבד שאני שוה

במציאות מצד עצמי בכל הזמנים, אלא אפילו שבכל הזמנים יזכר שמי על יראי ה' וחושבי שמו בכל דור ודור שוה בשוה כשהבנים אוחזין מעשה ידי אבותם הקדושים, כדרך שעשיתי לאברהם יצחק יעקב שנקראתי בשמי על כל אחד ואחד בפני עצמו כך בכל דור ודור יזכר שמי על כל השרידים אשר ה' קורא ז"ש וזה זכרי לדור דור.

ולפי נבואת יחזקאל, אשר משם משמע שישראל היו במצרים רעים וחטאים א"כ לא היה בידם שום זכות ולא נגאלו כ"א בזכות שני דברים, א' בעבור שמו הגדול אשר הוא עמהם בגלות כביכול כמרגיש בצרותם כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו, וכמ"ש (יהושע ז. ט) ומה תעשה לשמך הגדול, ב' בזכות האבות, על כן אמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, נקט שם זה דווקא המורה על עמו אנכי בצרה, ויאמר עוד כה תאמר וגו' ה' אלהי אבותיכם וגו' היינו זכות אבות, שתים אילו חברו להוציאם מצרה לרוחה.

[כב] ושאלה אשה משכנתה וגו'. י"מ שאלה זו אינה לשון הלוואה, כי איך יצוה ה' לדבר שקר וליקח בערמה אלא הוא מלשון שאל ואתנה לך האמור בשלמה המלך (מ"א ג. מה) שהוא מתנה גמורה, וכן חיים שאל ממך, נתתה לו (תהלים כא. ה), כך שאלה זו היא שיתנו להם מתנות, ומ"ש (יב. לו) וישאילום. היינו שהמצרים התחילו לתבוע מהם שיקבלו מהם מתנות כל כך מצאו חן בעיניהם.

יש לדקדק למה הזכיר כאן כלי כסף וכלי זהב ושמלות, ובפר' בא (א. א) אצל הציווי לא הזכיר שמלות, ואח"כ בשעת מעשה חזר והזכיר שם שמלות, ועוד למה אמר כאן ושמתם על בניכם וגו', וכי עצה טובה קמ"ל מה להם לעשות עם השמלות, ולמה לא נתן להם עצה מה יעשו עם כלי כסף וזהב. ונ"ל לפי ששאלה זו לא היתה כ"א אחר מכת בכורות אחר שהסכים פרעה לשלחם, כי קודם זה למה ישאילום ומכת בכורות היתה כמו חשש מגפה, ויש חשש סכנה ליקח בגדים מן הבית שיש בו חשש שינוי אויר ע"כ לא הוצרכו לבקש מן המצרים שישאילו להם בגדיהם, כי המה מעצמם יתנו להם השמלות כי ניחא להם שילכו במדבר בבגדיהם כדי שיפוח הרוח בהם, וחשש הקב"ה שמא יהיו ישראל יראים ללבוש אותן הבגדים מחמת חשש עיפוש אויר שבהם, ע"כ אמר ושמתם על בניכם ובנותיכם ולא תיראו כי לא יגע בהם רע, לפיכך בפרשת בא (א. א) כשצוה להם ה' שישאלו מן המצרים לא הזכיר שמלות כי ידע ה' שהמצרים מעצמם ישאילום ואולי שעל זה נאמר וישאילום ודרשו רז"ל (ברכות ט. :) בעל כרחם דישראל, וכן נאמר (שמות יב. לה) בשעת מעשה ששאלו גם שמלות, אבל לא מחמת בקשת ישראל כ"א המצרים מעצמם השאילום, ומ"ש כאן ושאלה אשה וגו' והזכיר גם שמלות, אין כאן מקום הציווי כי אם הגדת עתידות הוא לומר שכך יהיה לעתיד שאת הכל ישאילום, מקצתם ע"י בקשת ישראל דהיינו כלי כסף וזהב, ומקצתן ישאילום מעצמם דהיינו שמלות.

ורמז לדבר שמצינו ג"פ לשון חן בשאלה זו, אחת בפרשה זו, ב"פ בפרשת בא, וג"פ חן עולה למספר כסף זהב להורות שדוקא כסף וזהב השאילום מצד החן שמצאו בעיני המצרים, אבל שמלות לא היו בכלל החן כי אף אם לא היו מוצאים חן בעיני המצרים היו משאילום כאמור, ובזה מיושב מ"ש כאן ושאלה אשה משכנתה ולא הזכיר איש, ובציווי נאמר וישאלו איש מאת רעהו, לפי שבציווי לא הזכיר שמלות מן הטעם שנתבאר, ובשאלת כלי כסף וזהב היו האנשים והנשים שוין, אבל כאן שמגיד העתידות שישאילום גם שמלות ומסתמא ישאילום הנשים אשר מתו בעליהם הבכורים כדי להשליט הרוח בבגדים ע"כ

הזכיר רק הנשים, ומדבר בבגד העליון של האנשים שגם הבנות דרכן ללובשן.

שמות פרק-ד

[ב] מזה בידך ויאמר מטה וגו'. בשלשה אותות אלו רבו הדיעות מצד הספק הנופל בהם, מאי אולמיה דהאי מהאי שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו', והקרוב אלי לומר בזה כי אות ראשון מורה על ישראל שהיו מתחילה בימי האבות בקומתם ובשררתם כמטה זה העומד זקוף ומורה על השררה כמ"ש (תהלים קי.ב) מטה עזך ישלח ה' מציון וגו', ואח"כ בחטאם נעשו לנחש, כמו שהנחש הלך מתחילה בקומה זקופה וע"י שסיפר לשון הרע בבוראו (שמו"ר ג.יב) הושפל מלא קומתו ארצה, כך ישראל היו תחילה בקומה זקופה וע"י שאחזו במעשה הנחש והיו ביניהם דלטורין מביאי דבה ע"כ נעשו כעפר לדוש עם חמת זוחלי עפר, וכאשר סרה הסבה אשר גרמה להם שפלותם יחזרו למעלתם, וזה"ש מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה ויהי לנחש, כי בזה נתן לו אות על גלות מצרים וסבתו וכי היו ישראל משולים בו כנחש.

(ג) וינס משה מפניו. היה בורח מן השליחות כי חשב מאחר שהמשיל את ישראל לנחש שמא ח"ו אין להם תרופה כמו הנחש, שהכל מתרפאים לעתיד חוץ מן הנחש (תנחומא א.ו.), וא"כ למה זה אני שלוח אל פרעה אם יהיו לעולם כזוחלי עפר.

(ד) ויאמר ה' למשה שלח ידך ואחוז בזנבו. הזנב מורה על השפלות ביותר ורמז לו שיוסיף על שפלותם שהיו כבר שפלים כזוחלי עפר יתוסף להם שפלות יותר כזנב הנחש שהוא שפל מכל הגוף כך יתוסף שפלותם, כמו שקרה להם באמרו תכבד העבודה על האנשים במה שלא נתנו להם תבן, ומן אותה מדריגה תחתונה בתכלית השפלות משם יעלו ויחזרו למעלתם הראשונה להיות כמטה זקוף זה, ודבר זה נרמז למשה במה שנאמר לו אחוז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו, והוא רמז נכון מאוד למה שקרה להם בסוף כי מגיד מראשית אחרית גלה אזנו שיהיו כזנב הנחש דהיינו תוספת שפלות על שפלותם ומשם יעלו להיות מטה מושלים הרודה בפרעה ובכל עמו, ובזה נתן לו הקב"ה אות שבידו ית' להשפיל ולהרים מן אשפות אביון, ובסמוך פרשת וארא (ט.ו) יתבאר בע"ה ענין הנחש בענין אחר ע"ש.

והיה אם לא יאמינו לאות זה לבד, כי יאמרו אחר שמצד היות בהם דלטורין כחמת זוחלי עפר הושפלה מלא קומתם ארצה א"כ כל זמן שסבה זו קיימת אין תרופה, על כן נאמר ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך. במלת עוד הורה שלא סגי באות ראשון המורה על ביטול המסובב, כי כל מסובב אינו יכול להתבטל כל זמן שהסבה קיימת ע"כ אתה צריך לאות שני המורה על ביטול הסבה וביטול הסבה הוראה על ביטול המסובב כי הא בהא תליא, והסבה כבר אמרנו שחטא הלשון גרם להם כל זה, אם בעון שאמר אברהם במה אדע, אם בעון שהביא יוסף את דבתם רעה, כי ע"י זה נתגלגל הדבר וירדו למצרים, אם בעבור שהיו בהם דלטורין כמ"ש אכן נודע הדבר, והראה לו הקב"ה שבטלה הסבה כי מעתה אין

בהם עוד לשון הרע, ורמזו לו הענין במה שנאמר הבא נא ידך בחיקך וגוי' והנה מצורעת כשלג. ולדעת רז"ל (שמו"ר ג.יג) נצטרע על שסיפר לשון הרע על ישראל ואמר והן לא יאמינו לי, וזה מופת שאין בישראל עוד בעלי מחלוקת ולשון הרע שאילו היו בהם בעלי מחלוקת ולשון הרע לא היה משה נענש עליהם, שהרי ארז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א) מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת, אלא לפי שנרפא נגע זה מישראל ע"כ נענש משה עליהם, וכארז"ל (ויק"ר לב.ה) שישראל נגאלו בעבור שלא היה בהם לשון הרע, גם לפי פשוטו נרמז ברפואת יד משה כי נרפא חטא הלשון מישראל וזה ביטול הסבה אשר הוא מופת על ביטול המסובב דהיינו גלות מצרים, ולקמן פרשת קרח בפסוק כאשר דבר ה' ביד משה לו (וי.ה) יתבאר בע"ה טעם אחר על צרעת של יד משה.

ט) והיה אם לא יאמינו גם לשתי האותות האלה. כי יאמרו הלא הבטיח ה' את אברהם לאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ומה האות כי ידן בגוים מלא גויות, על זה אמר ולקחת ממימי היאור ושפכת היבשה וגוי' והיו לדם ביבשת, וידוע שמכת היאור הוא מכת אלהי מצרים כי היו כולם מאמינים בו, כארז"ל (בר"ר פ.ט.ד) הרשעים מתקיימים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור כו', וכל מצרים לוקים כשהיאור לוקה כי כל הצלחתם תלויה ביאור ומכת היאור מופת גדול על שישלח ה' בהם עברה וזעם וצרה בהם ובאלהיהם וכן היתה מכה ראשונה ביאור, וזה היתה התחלה לנפילתם ע"י שנהפך היאור לדם, וכן מכה אחרונה היה במי ים סוף, ואחר שיראו כל המופתים הללו יהיו בטוחים שמאשפות ירים אביון בביטול הסבה והמסובב ובקיום הבטחת וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי.

{יג} שלח נא ביד תשלח. י"א שניבא משה שאין סופו להביאם לארץ ע"כ שלח נא עכשיו, כי נא מורה על העתה, ביד אשר תשלח לעתיד, וי"א שאמר משה אף אם אתחיל לילך בשליחות יודע אני שאין בי כח לגמור כל הדברים כי כבד פה אנכי וסופך לשלח אחר במקומי ע"כ שלח נא עכשיו ביד אשר תשלח אחי"כ, והנכון הוא שעל אהרון אחיו הגדול אמר כן כי היה לו בסוף חלק בכל השליחות ע"כ אמר תמסור כל השליחות בידו פן ירע בעיניו על משה, והשיב לו הקב"ה וראך ושמח בלבו וק"ל.

שמות פרק-ו

{א} עתה תראה אשר אעשה לפרעה. מלת עתה תשובה נכונה למשה על אשר אמר למה הרעות לעם הזה. כי לא נתרעם משה על מה שלא שלח פרעה את ישראל תיכף ומיד בבואו אליו שהרי כבר אמר לו הקב"ה שני פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך אך שנתרעם על מה שהרע לעם הזה יותר מבראשונה כי לפחות אם שליחתו לא יועיל להם תיכף לא יזיק והרי עינינו הרואות כי הזיק להם בשליחתו, ואמר משה אולי אני הייתי סבה לזה לפי ששלחת אליו איש כבד פה ולשון כמוני, ע"כ חרה אפו של פרעה ביותר כי אמר ראה היהודים משחקים בי ואי"כ למה זה שלחתני, ואולי הבין זה מדברי פרעה שאמר למה משה ואהרן

תפריעו את העם כי הליל משה ואהרן למה תפריעו, אלא כך אמר אילו היה עושה שליחות זה להפריע את העם ממעשיו איזו אדם הגון ודברן אחר החרשתי, אבל למה משה ואהרן שאינן ראויין לשליחות זה, והם יפריעו העם ממעשיהם דבר זה חרה לו ביותר שיעשה לו זה שליח נקלה מאילו היה עושה זה לו הראוי לשליחות.

והשיב לו הקב"ה עתה תראה וגו', כי מהידוע שכך היא המדה שבכל יום סמוך לעלות השחר החושך מחשיך ביותר מן חשכת הלילה ואח"כ אור השחר בוקע ועולה, וכן רוב החולים סמוך למיתתם הם מתחזקים ויושבים על המטה ומבקשים לאכול ואח"כ המוות גובר, וכן בימות החורף סמוך לעלית השמש הקור הולך וגובר ולסוף הוא מנוצח מן השמש, וזה דבר טבעי כי כל דבר טבעי המרגיש שבא כנגדו איזו דבר הפכי לו הרוצה לבטל מציאותו אז הוא מתחזק ביותר כנגד מתנגדו וימאן לענות מפניו ופועל בטבעו כל אשר ימצא בכחו לפעול ולסוף היא מנוצח כי גבר עליו ההפך, כך הוא בכל הדברים שהזכרנו, כמו כן מה שהרע פרעה לישראל עכשיו יותר ממה שעשה לשעבר זה מופת חותך שקרב קצו, ושזמן הגאולה קרובה לבטל כל פעולותיו של פרעה על כן הוא רוצה להתחזק בפעולותיו, זה"ש עתה תראה במלת עתה תירץ לו על מה ששאלו למה הרעות וגו', לפי שעתה הגיע הזמן שיהיה מוכרח לשלחם ולגרשם ע"כ הוא רוצה להתקומם עליהם ביד חזקה, וזה מופת כי קרוב ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

גם יש לפרש מלת עתה תראה, להורות שלא הגיע עדיין קץ ת' שנה שהיו להם להיות במצרים, שהרי לא נשתעבדו כ"א רד"ו שנים ע"כ הוסיף להם צרה ושעבוד כדי שהסך המועט יעלה לחשבון מרובה, כי בימים מועטים אלו דומה כאלו נשתעבדו בהם שנים רבים וע"י זה יתקרב להם הקץ שעתה תיכף ומיד תראה את אשר אעשה לפרעה, וזה דקדוק נכון.

פרשת וארא

[ב] וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. אליו מיותר לגמרי כי כבר הזכיר שמו של משה. ונ"ל על דרך שארז"ל (עיין פס"ז, ראבי"ע, ספורנו שמות ב.ז) שלכך נקרא משה ולא משוי שנמשה ממים לפי שמשה לשון הוה, ורוח ה' דבר בבת פרעה לקרותו משה לשון משה ומושך, כי הוא המושך את ישראל מן הגלות מן המים הזידונים, ואילו היה משה בודק בשמו היה נודע לו באמת כי על ידו יגאלו ישראל ולא היה קורא תגר לאמר למה זה שלחתני למה הרעות וגו', אך מצד אחד יש ללמוד זכות על משה שבדק במהות עצמו וראה את עצמו כבד פה ולשון ע"כ חשב שאינו ראוי לשליחות זה, לכך נאמר וידבר דבור קשה, אלהים זה מידת הדין, אל משה לומר שהוא ראוי ליתן את הדין על שלא בדק בשמו משה ולהבין מתוכו שהוא יהיה משה ומושך את ישראל מן הגלות, ומצד זה לא היה לו לומר למה הרעות, אך מצד עצמותו נתמלא ה' עליו רחמים, ויאמר אמירה רכה, אליו בשביל מהות עצמו, כי מאחר שהיה כבד פה ולשון ע"כ מלאו לבו לומר למה זה שלחתני, ובשביל אליו נאמר לו אני ה' המורה על רחמים, כי שמו ומהותו סתרי אהדדי, לכך אמר אני ה' מלא רחמים לדונך לכף זכות.

[ג] וארא אל אברהם וגו'. התחיל בלשון ראיה וסיים בלשון ידיעה כי היה לו לומר וארא אל אברהם וגו' ובשמי ה' לא נראתי להם, או היה לו לומר ואודע אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם. והקרוב אלי לומר בזה שלשון ראיה מורה יותר על בירור הדבר מלשון ידיעה, כי יש לך ידיעה בדבר הניכר ונודע במופת מצד ההיקש השכלי אשר יפול בו הטעות, או על ידי שמיעה שיפול הכזב בו, אבל הדבר שהאדם רואה עין בעין טוב מכולם כי לא יפול בדבר הנראה שום טעות או כזב, ותדע כי שם של שדי מורה על שם שהקב"ה אמר לעולמו די, ועל שם שיאמר די לצרתם כמו שפירש"י על פסוק ואל שדי יתן לכם רחמים, (בראשית מג.יד) וידוע שהאבות היו כל ימיהם מכאובים או רובם, כי אברהם הושלך לכבשן, והלך נע ונד, ונלקח אשתו. וכן ליצחק ועוד סתמו בארותיו, והיה גר בארץ. ויעקב יותר פשוט מכולם, והקב"ה אמר די לצרות כלם וזה הדבר אשר ראו בעיניהם את כל התלאה אשר עברה עליהם והצילם ה' בשם של שדי ואמר די לצרותם, אבל שם ה' המורה על רחמים גמורים בלי תערובות דבר רע, לא זו שלא ראו בעיניהם דבר זה אלא אפילו בידיעה על צד המופת לא נודע להם כי אני ה' מטיב לכל,

וא"כ נקט ראיה, וידיעה בדרך לא זו אף זו, כי הרעות לא זו ידיעה אלא אפילו בראיה עין בעין נראה להם, והרחמים גמורים לא זו שלא ראו אותם עדיין אלא אפילו לא נודעתי להם, בידיעה, מופתית, והרי אמרתי לאבות אני ה' מלא רחמים ולא קיימתי להם עדיין הבטחה זו, וזה מופת ראשון על הגאולה ועל התמורה. מופת שני, וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען. והרי עדיין לא נתתיה להם, מופת שלישי, וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם עבודה קשה יותר מן הנגזר, כי אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, שלשה אלו חברו אל עמק שלשה הבטחות שנוכרו אח"כ בג' פסוקים רצופים כי בס נזכר מפורש לכן אמור לבני ישראל אני ה' וגו', והזכיר שפטים גדולים לעשות במעבידיהם, וביאת הארץ כאשר מבואר לכל מעיין בפסוקים אלו.

דרך שני בהמשך פסוקים אלו הוא, שאין אלהים אלא דיין ולא פירש עדיין באיזו דין דנו הקב"ה, ע"כ נ"ל שדין זה קאי אל פסוק שלפניו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה דרשו רז"ל (סנהדרין קיא.) ולא העשוי למלכי שבעה אומות, והנה תיבת למלכי נראה ייתור כי הוה ליה למימר ולא העשוי אל ז' אומות, (ובשמו"ר ה.כג) מסיק ולא תראה את אשר אעשה במלחמת שלשים ואחד מלכים, וקשה מנינא למה לי וכי עדיין לא ידענו שנלחמו ישראל בל"א מלכים, ועו"ק מהו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה. עתה למה לי, אע"פ שסוף פרי שמות בארתי לשון עתה, מ"מ עוד לאלהים פתרונים לפרשו בלשון אחר וזה, כי אמר הקב"ה למשה אני ה' היה הוה ויהיה, כי כל בשר ודם אינו בטוח לקיים הבטחתו כי רוח עברה בו ואיננו לקיים הבטחתו על כן צריך לקיימה לאלתר. ואם לא, אזי בדין המובטחים קוראים תגר על אשר לא נעשה פתגם דברו מהרה כי אם לא עכשיו אימתי, אבל אני הוה לנצח בכל הזמנים בשוה על כן לא היו האבות קוראים תגר אלא היו מצפים וממתינים מתי יבא דבר ה' והיו בטוחים שסופה להתקיים, אבל אתה קראת תגר על שלא נתקיימו דברי תיכף ומיד א"כ מכל שכן שתקרא תגר במלחמות ל"א מלכים, כי אותן המלחמות יתארכו בהכרח כמ"ש (יהושע יא.יח) ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה כי לא יכלו ישראל לנחול את כל הארץ מהרה פן ירבה עליהם חית השדה אלא מעט מעט יתגרשו מפניהם, ויען כי דרכך לקרא תגר כשאין ההבטחה נעשית מהרה על כן אני קונסך שבדין לא תראה המלחמה ארוכה שתהיה עם ל"א

מלכים, חוץ ממלחמת פרעה שהוא מלך אחד ויכול אתה לראות עתה ר"ל תיכף את אשר אעשה לפרעה אותה לבד תראה, ועיקר המיעוט בא מן מלת עתה ר"ל דווקא דבר שנעשה עתה תיכף אותו תראה אבל לא דבר שלא יהיה נעשה עתה כי אם בימים רבים, כמו מלחמת שלשים ואחד מלכים אותה לא תראה, וזה"ש ושמי ה' המורה שאני הוה לנצח וסוף הבטחתי להתקיים, אבל עדיין לא ידעו דבר זה, והמתינו לצפות על דברי כאמור.

דרך שלישי הוא, שרצה הקב"ה לפרסם בעולם כי הוא ית' ברא עולמו יש מאין, כי עדיין לא היו מתפשטים בעולם מופתים המורים על החידוש, ע"כ הוצרך הקב"ה לעשות כל המופתים הללו כדי שיאמינו למפרע כי ה' ברא עולמו יש מאין, כמ"ש בזאת תדע כי אני ה', וכן יתרו אמר (שמות יח.יא) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים, ודברו מזה הרבה מפרשים איך מופתי מצרים היו מופתים על חידוש העולם, ע"כ אמר וארא אל האבות באל שדי כי הוא שם מורה על שאמר הקב"ה לעולמו די והוא מופת על הבריאה אבל לא על החידוש יש מאין, זה"ש ושמי ה' לא נודעתי להם כי שם זה של הויה מורה שהקב"ה מהוה את הכל וכל ההוויות מאתו ית' כי זה מאמת החידוש לומר שאין הויה לשום נמצא זולתו ית', וזה תשובה למשה על שקרא תגר ואמר למה הרעות וגו', ואע"פ שכבר אמר לו ה' ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך מ"מ רצה משה לידע טעם לקישוי לב פרעה כל כך, ואם כדי לעשות כל המופתים היא גופא קשיא מה צורך יש בכל המופתים, עד שאמר לו הקב"ה טעמו של דבר כי אני ה' מהוה את הכל ודבר זה לא נתפרסם עדיין בעולם, כי אל האבות לא נראיתי כי אם בשם של שדי המורה כי אמרתי לעולמי די אבל עדיין לא נתפרסם מופת על החידוש, זה"ש ושמי ה' לא נודעתי להם ע"כ צריך אני להקשות לב פרעה כדי לעשות מופתים המורים על החידוש.

וא"ת מה יום מימים, ומה צורך בידיעה זו עכשיו יותר מבשאר זמנים על זה אמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען. ואם לא אפרסם עכשיו כי לי כל הארץ א"כ יאמרו האומות לסטים אתם כי ביד חזקה אתם כובשים ארצות ז' אומות ולא כהה בהם ה' (ש"א ג.יג) ובזה יבואו לידי כפירה ומינות לומר לית דין ודיין כמבואר למעלה פ' בראשית (א.א) על דברי ר' יצחק, וא"ת הלא גם בימי האבות הבטחתי לתת להם הארץ ולא עשיתי פרסום על החידוש, ע"ז אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' ר"ל שהאבות לא היו צריכין למופתים כי בלאו הכי היו בני אמון בס, ולכל האומות לא היה צורך בידיעה זו עדיין, אבל עתה שאני שמעתי נאקת בני ישראל והגיע זמן כניסתם לארץ, ע"כ אני צריך לפרסם עכשיו ע"י המופתים כי אני ה' מהוה את הכל ולי כל הארץ ובידי ליתן הארץ למי שארצה, וזה"ש ונתתי אותה לכם מורשה אני ה', לפי שאני ה' מהוה את הכל ואני עשיתי הארץ וכל אשר עליה ע"כ בידי ליתן אותה לכם מורשה.

דרך רביעי הוא, על דרך שארז"ל (סנהדרין ז.ב) מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען. לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה, פירש"י מכאן שעתידין לחיות וירשו את הארץ, ופירושו דחוק מכמה ספקות כי מה ענין תחיית המתים לסיפור זה שהיה להקב"ה עם משה על שקרא תגר, ועוד שלא מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שלימות המשיח יחיו האבות וישבו על אדמת ישראל כי מה תועלת להם בזה להחליף עולם עומד בעולם עובר וכ"ש לזמן התחיה כי אז יהיה העולם חרב ואיך ישבו האבות על האדמה. ועוד קשה על המדרש שמביא רש"י (בפסוק ט).

חבל על דאבדין כו' הרבה יש לי להתאונן על מיתת האבות אמרתי לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בדמים וכן ביצחק ערערו על הבארות וכן יעקב שהוצרך לקנות השדה כו' ולא הרהר, וקשה ממה נפשך אם היתה הבטחת הארץ דווקא לזרעם ולא לאבות א"כ למה יהרהרו ויעררו האבות הרי מעולם לא הבטיח לאבות שיהיה להם חלק בארץ, ואם הבטיח גם לאבות א"כ איה הבטחתו.

והקרוב אלי לומר שלצדדין קתני, כי האבות לא ניתן להם חלק בארץ לצורך תשמיש העוה"ז כ"א מקום קבורה לבד כי מתי ארץ ישראל חיו תחילה, ובכל מקום שנאמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אין הנתינה שוה בשניהם כי איך ירשו יחידים ארץ גדולה כזו, אלא לזרעם בעולם הזה, ולהם לצורך תחיית המתים לעולם הבא, שיהיה להם חלק וקבורה בארץ להנצל מצער גלגול מחילות, וא"כ כשבקש אברהם מקום לקבור את שרה ולא מצא היה לו לאברהם מקום להרהר על עיקר הבטחה זו לאבות שהיתה על שיהיה להם מקום קבורה ולא מצא, ומ"מ נתקיימה הבטחה זו אח"כ כשמצא לקנות בדמים אבל קודם שמצא לקנות היה לו להרהר ולא הרהר, וכן יצחק כשערערו על הבארות היה לו גם כן להרהר פן לא יתנו לו גם מקום קבורה בארץ אחר שמדקדקין עליו כ"כ שלא ליתן לו חלק מועט בארץ, וכן יעקב.

וענין תחיית המתים תלוי בחידוש עולם, כי המאמין בחידוש יאמין גם בתחיה בק"ו, כדאיתא בגמ' (סנהדרין צא.) מאן דלא הוי הוי מאן דהוי מכ"ש דהוי וזה"ש וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' המהוה את הכל, היה הוה ויהיה גם לעתיד, וכל זה מופת על התחיה ע"כ הוצרכתי לעשות כל המופתים בפרעה ובכל עבדיו כדי שיאמינו גם בתחיה, כי עד הנה שמי ה' המורה על החידוש לא נודעתי להם, ואעפ"כ הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, להם היינו שיהיו נקברים בארץ כדי שיהיו בטוחים לעמוד לעתיד לבא בלא צער גלגול מחילות ופירוש זה יבא על נכון הן לדרך שלישי שכל הפרשה בניחותא לא כמאשים את משה על שקרא תגר, הן לדרך של רש"י שפירש חבל על דאבדין כו',

ועוד נראה לי, שהזכיר שם של שדי לאבות בהבטחת הארץ, לרמוז להם שתועלת הארץ הוא בעה"ז ובעה"ב, כי י"ש מן שדי רמז לשכר העה"ב שנאמר (משלי ח.כא) להנחיל אוהבי יש, ד' מן שדי רמז לשכר העה"ז המתפשט לד' רוחות העולם כמ"ש (בראשית כח.יד) ופרצת ימה וקדמה וגו', ועל זה נאמר למשה (שמות לג.כג) וראית את אחורי לפני לא יראו, הראה הקב"ה למשה קשר של תפילין, כי הדל"ת מן שדי היא בקשר של תפילין מאחוריו, שהראה לו הקב"ה כל שכר העה"ז הרמוז בד' רוחות, כמו שנאמר (דברים ג.כז) למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה צפונה וגו'. אבל פני דהיינו אותיות י"ש שבתפילין מלפניו המרמז לשכר העה"ב, דהיינו שייך בתפילין של ראש ויו"ד בתפילין של יד לא יראו, אמר לו כי שכר העה"ב לא יראו כמ"ש (ישעיה סד.ג) עין לא ראתה אלהים זולתיך, ע"כ הזכיר כאן שם של שדי לומר שלא הרהרו על שלא מצאו מקום קבר בארץ, הבא לתכלית התחיה, אע"פ שהובטחו גם על התחיה בשם של שדי.

והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי. כנגד ד' דברים שעברו עליהם שנאמר (בראשית טו יג) כי גר יהיה זרעך הרי הגרות, בארץ לא להם הרי ריחוק השכינה, כי הדר בחו"ל דומה כאילו אין לו אלוה כו' (כתובות קי.) וסמך ריחוק השכינה לגרות כי הא בהא תליא שריחוק השכינה נמשך מן הגרות שיהיו כגרים בחו"ל במקום ריחוק השכינה, ועבדום זה דבר נוסף על הגרות, כי סתם גר אינו עבד לפחות,

וענו אותם זה דבר נוסף על העבדות, כי סתם עבד אין מענין אותו חנם. ובהצלה ראה הקב"ה להצילם בהדרגה מעט מעט, מתחילה הצילם מן הדבר המסוכן ביותר והוא העינוי, ועליו נאמר והוצאתי אתכם סבלות מצרים, כי הסבלות היינו העינוי, כמ"ש למען ענותו בסבלותם. ואח"כ הצילם גם מן העבדות, ועליו נאמר והצחתי אתכם מעבודתם. ואח"כ הצילם מן הקל שבכולם הוא הגרות, ועל זה אמר וגאלתי אתכם וגו', כי סתם גר אין לו גואל כמ"ש (במדבר ה.ח) ואם אין לאיש גואל ארז"ל (ב"ק קט.) זה הגר כו'.

ולפי שמן הגרות נמשך סילוק השכינה, כי מטעם זה הוצרך להסמיך אל הגרות מאמר בארץ לא להם המורה על סילוק השכינה, לעומת זה אמר כאן שבביטול הגרות יזכו לדיבוק השכינה וע"ז אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. ליקוחין ממש כדרך גבר בעלמה, ויען כי הדר בחו"ל כאילו אין לו אלוה ע"כ אמר כאן והייתי לכם לאלהים, וע"י דיבוק זה וידעתם כי אני המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים הגדולה שברעות, ואחר כך פירש ליקוחין אלו באמרו והבאתי אתכם אל הארץ וגו', וע"כ תקנו בפסח ד' כוסות כנגד התשועה מן ד' רעות אלו, ולמעלה פרשת וישב (מ.יא) בכוס הנאמר בשר המשקים תמצא טעם נכון מאוד על ד' כוסות של פסח ע"ש.

והנה בד' לשונות של גאולה אלו, מה שהזכיר ד"פ שם אלהים בפסוק כה תאמר אל בני ישראל אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם, כלל ופרט למה לי אלא לומר כי מן הגרות נצולו בזכות אברהם שהלך לו מארצו וממולדתו ומבית אביו אל ארץ נכריה, ובזכות העבודה של יצחק שנעקד על גבי המזבח לעבודת ה' נצולו מעבודת מצרים, ובזכות יעקב שסבל ענויים כל ימיו נצולו מעינוי מצרים, אבל בענין דיבוק האלהי היו כל האבות שוים בו ע"כ כללם יחד ואמר אלהי אבותיכם שבזכות כולם יזכו לדיבוק השכינה, וי"א והצלתי אתכם מעבודתם היינו מן מזל טלה אשר אליו עבדו המצרים, ור"ל מן אלהות שלהם דהיינו עבודתם ונכון הוא.

[ט] וידבר משה כן אל בני ישראל וגו'. יש בספור זה כמה ספקות כי קוצר רוח היינו עבודה קשה ולמה חלקם, ועוד מ"ש אח"כ בא דבר אל פרעה משמע שתיקן בזה מיאון וסירוב של ישראל והדבר מחוסר ביאור, והכל מקשים הלא יש לק"ו זה פירכא כי מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח, ומה השיבו הקב"ה על ק"ו זה ואיך תקנו במה שנאמר ויצום אל בני ישראל וגו'.

והנראה אלי בזה, שכל הסיפור מן וארא אל אברהם עד ונתתי אותה לכם מורשה לא נזכר בו פרעה כלל שישלחם מארצו, ויובן מזה כאלו רצה ה' שיצאו מעצמם בלא הורמנא דמלכא, כי כן משמע הלשון והוצאתי ולקחתי, ואע"פ שכבר אמר לפרעה שלח עמי ויעבדוני, אולי אחר סירובו של פרעה רצה ה' שיצאו משם בעל כרחו של פרעה, וטעה משה בדבר זה כי היה לו להוסיף מדעתו ולדבר אל ישראל גם בפעם זה שישלחם פרעה, כי כופין אותו עד שיאמר רצה אני, כי לא איש הוא ית' ויתנחם, ומשה לא הוסיף כלום אלא אמר להם דברי הש"י כהווייתן, כמ"ש וידבר משה כן אל בני ישראל, כן מורה על דברים כהווייתן. ולא שמעו אל משה לא קבלו דבריו, והיה להם להשיב על דבריו איך נצא בלא רשות המלך כדרך שנאמר (ש"א ט.ב) איך אלך ושמע שאול והרגני, אך מקוצר רוח שהיתה נשימתן קצרה כאיש מבוהל ע"כ לא יכלו להוציא מן הפה תשובתן אליו, ועוד שיראו מעבודה קשה פן תכבד עליהם כאשר כבדה עליהם בשליחות ראשון של משה, וכאשר ראה ה' כונת ישראל וסבת מיאונם וסירובם רצה לתקן

טעותם, וידבר ה' אל משה בא דבר אל פרעה וגו'. כי גם מתחילה לא עלה בדעתו ית' שילכו בלא רשות, זולת שמושה וישראל שניהם טעו בדבריו הראשונים

והנה גם בדבריו אלה טעה, כי חשב מדתלה השליחות בפרעה ש"מ שדווקא דעת משלח בעינין אבל לא דעת ישראל כי ביד חזקה יגרשם שלא ברצונם, ע"כ אמר הן בני ישראל לא שמעו אלי, לא בדרך ק"ו אלא אמר לדעתי אינן רוצים לשמוע לצאת ממצרים כלל, שהרי מצינו לרז"ל במכת החושך שהיו רבים רשעי ישראל שלא היו רוצים לצאת, וכן פירש"י פר' בא (י.כב.), ואע"פ שהפסוק מגיד לנו האמת שמקוצר רוח לא שמעו, מ"מ משה היה סבור שלא שמעו בעבור שאין רצונם לצאת כלל, ע"כ אמר משה בלא ק"ו מאחר שבני ישראל לא שמעו לי ואין רצונם לצאת א"כ איך ישמעני פרעה לגרשם, כי פרעה יקח לו מיאונם וסרבונם להתנצלות, וכאשר ראה ה' טעותו של משה וטעותם של ישראל רצה לתקן שניהם כאחד, שנאמר ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. שיהיה כאן דעת המשלח ודעת השלוח, כי אין זה בלא זה, כי ידבר אל בני ישראל שיתרצו לצאת, כי ידבר על לבם דברים טובים ונחומים, ואל פרעה שיתרצה לשלחם, ואותן מישראל שלא רצו לצאת מתו בגי' ימי אפלה, ומה שחזר ואמר איך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. לפי שאמר לו הקב"ה בא דבר אל פרעה חשב שמא חזר ה' ממה שאמר והיה הוא יהיה לך לפה, ורוצה עכשיו שאני אדבר הכל ולא אהרן, ע"כ אמר הרי אני ערל שפתים, על זה נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום וגו', הורה שלא חזר מזה ואהרן יהיה לו לפה ובזה תיקן הכל.

ולפי פשוטו נוכל ג"כ לומר שאין פירכא לק"ו זה, כי משה לא הביין כוונתם שלא שמעו מקוצר רוח, וחשב שלכך לא שמעו לו כי אינם מאמינים בנבואתו וא"כ כ"ש שפרעה לא יאמין לו, אבל הקב"ה ידע האמת שמקוצר רוח לא שמעו ע"כ לא חש להשיב לו כלום על הק"ו, כי ידע הקב"ה שאין בק"ו זה ממשות, ולא השיבו כי אם על אמרו ואני ערל שפתים ואמר שאהרן יהיה לו למליץ כאמור, ומ"ש שנית בסוף הענין הן אני ערל שפתים, לפי שנאמר דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. וחשב משה כי מה שידבר ה' אלי ואל אהרן זהו הדבר שאהרן יהיה לי לפה אבל מה שידבר ה' לי לבדי אצטרך אני לבד לדבר אל פרעה, כי כן משמע הלשון את כל אשר אני דובר אליך, ע"כ השיב לו הקב"ה אתה תדבר וגו' ואהרן אחיך ידבר אל פרעה כל הדיבורים, אפילו מה שאני מדבר אליך לבד.

[יד] אלה ראשי בית אבותם. לפי שרצה ה' ליתן אורייתא תליתאה ע"י שבט משולש בהרבה מיני שילוש שנוזכרו בגמ', (שבת פח.) ע"כ התחיל לבדוק בראשי בית אבותם ומצא ראובן ד' משפחות, ושמעון ה' משפחות, ולוי ג' משפחות על כן פסל הראשונים ובחר בלוי המשולש פעמים. והמפרשים אמרו שהיה מחפש בראובן תחילה אם ימצא בבניו איש כלבבו הראוי לזה השליחות, כדרך שחפש שמואל הנביא בבני ישי, וילפינן חיפוש מחיפוש דהתם מה להלן פסל הראשונים עד אשר מצא איש כלבבו, כך רצה לחפש כאן בבני ראובן ושמעון ויחפש ולא מצא עד אשר תהה בקנקנו של לוי ומצא את אהרן ומשה, ושוב לא היה צריך לחפש.

[כו] הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. לפי שבעיקר השליחות נראה כי משה העיקר שהרי אליו לבד נראה ה' בסנה, והייתי אומר שאהרן טפל אליו ת"ל הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל, לומר לך שיש חלק לאהרן בהוצאה כמו למשה ע"כ הקדים את אהרן, אבל בענין הדבור אל פרעה נראה כי אהרן העיקר ומשה נופל לו שהרי משה היה כבד פה וכבד לשון, ע"כ אמר הם

המדברים אל פרעה מלך מצרים הוא משה ואהרן, הקדים את משה לומר לך שאפילו בענין הדבור אל פרעה אינו טפל לאהרן אלא שקולים המה בכל דבר.

דבר אחר, לפי שמצינו שקודם שליחות זה היה אהרן שלוח אל ישראל להשיבם מדרכיהם הרעים כדי שיהיו ראויים ליציאה ממצרים, ובאותו שליחות היה אהרן העיקר ועל זה אמר משה שלח נא ביד תשלח, היינו ביד מי שאתה רגיל לשלוח, כמו שפירש"י על אותו פסוק (שמות ד. לג), ועל אותו שליחות אמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו וגו', כי באותו שליחות היה אהרן העיקר ע"כ הקדימו, אבל בשליחות של עכשיו שעיקרו אל פרעה ודאי משה העיקר ע"כ הקדימו, ואמר הם המדברים אל פרעה וגו' הוא משה ואהרן.

[כח] ויהי ביום דבר ה' אל משה וגו' פירש"י שהוא מחובר למקרא שלאחריו, וכל שאר המפרשים תפשו עליו לומר אם כן הוא למה הפסיק בנתים, ואומר אני שרצה להורות בזה מעלת נבואת משה רבינו על כל שאר הנביאים, כי כל הנבואות הם בחזיון לילה כמ"ש (במדבר יב. ה) אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו'. כי נבואתו היתה ביום ממש, כמו שלמדו רז"ל (ילקו"ש צו תקיא) מן פסוק ביום צותו הנאמר (בפר' צו ז. לח) שכל המצות נצטוה עליהם משה ביום, ע"כ נאמר כאן ויהי ביום כשהיה יום ממש אז דבר ה' אל משה בארץ מצרים, כי כאן התחלת נבואתו ע"כ הודיע לנו שהתחלת נבואתו היתה ביום, וכן היו מסתמא כל הנבואות של משה כולם ביום.

שמות פרק-ז

[ט] קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין. כאן נאמר שיקח מטה אהרן ויהי לתנין, ולמעלה פר' שמות (ב. ד) צוה שיקח משה מטה שלו ויהי לנחש, ונחלקו המפרשים בזה כי י"א שתנין היינו דג גדול כמו שפירש"י על פסוק התנינים הגדולים (בראשית א. כא) וי"א שתנין היינו נחש, וכן פירש רש"י כאן.

והנה מקום אתי ליישב שינוי הלשון וזה, כי התנין הוא נחש גדול מסוכן ביותר כמ"ש (דברים לב. ג) חמת תנינים יינם. ש"מ שחמתו גדול מחמת סתם נחש, והנה משה ואהרן עשו כל הניסים באמרי פיהם כנחש זה שעיקר כחו בפיו, וכפי הנראה שרוב הניסים נעשו ע"י מטותם של משה ואהרן, ושלא יהיה פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר שבכח המטות נעשו כל הניסים, ואולי יטעו לומר שיש צד כישוף במטותם, ע"כ נהפכו לנחשים לומר כמו הנחש הנושך בלי לחש בפיו, כך משה ואהרן כחם בפיהם והמטות פעלו כל אותן הפעולות בכח אמרי פיהם שלהם, כי הצדיק גוזר אומר ויקם לו, וע"כ נעשו מטות שניהם לנחשים, כד"א (בראשית מט. יז) יהי דן נחש עלי דרך, כך מטה משה ואהרן יהיו כנחשים שורפים להזיק לפרעה ולכל עבדיו. ותדע ותבין כי משה היה רועה ומנהיג לישראל במטה עזו כאשר ינהג הרועה את עדרו, והיה שר ומושל גם על פרעה, אבל אהרן לא היה מושל כי אם על פרעה ועמו לבד. ע"כ צוה ה' שלפני ישראל ישליך משה מטה שלו ויהיה לנחש עלי דרך לפרעה ולכל עמו, הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור,

רמז לסוס מצרים ורוכבו, וינס משה מפניו. כי חשב שלעולם יהיה מטה שלו משחית ומחבל כנחש ואין זה ממדת טובו, ע"כ נאמר לו אחוז בזנבו ויהי למטה בכפו, כי אך פניו דהיינו מקום הראש והפה מסוכן להזיק ולהשחית בשונאי הש"י, הנה זנבו בהפוך זה כי סופו להיות רועה ישראל לא ירע ולא ישחית, כזנב של הנחש שאינו מזיק אלא הרי הוא כמטה בעלמא, כן יהיה כח זה של הנחש למטה בכפו, כאילו אמר שיהא נחש מזיק למצרים, ומטה עזו לישראל כאחד, ואם תרצה לומר שגם לישראל יהיה מטה ונחש כאחד, מטה עוז לטובים ונחש שורף לרעים, כי נשיכתן של חכמים נשיכת נחש, אתי ג"כ שפיר מה שנעשה נס זה לפני ישראל דווקא במטהו של משה.

אבל עדיין לא ראינו שום מופת, שאהרן יהיה רודה ומושל בפרעה וכל עמו. ע"כ צוה ה' לפני פרעה להשליך מטהו של אהרן ויהי לתנין שחמתו גדול מחמת סתם נחש, כי בזה הורה שגם אהרן יהיה רודה ומושל בפרעה שנקרא תנין שנאמר (ויחזקאל כט. א.) התנינים הגדול הרובץ בתוך יאוריו. ולפי שפרעה נמשל לתנין שהוא גדול מן הנחש על כן הורו לו כי מטהו של אהרן יהיה לתנין כנגד פרעה שנמשל לתנין, כי סתם נחש אינו יכול לו כל כך כי התנין כחו גדול מן הנחש ע"כ הראה לו תנין שיהא כחו גדול מפרעה, כי בפרעה כתיב התנינים הגדול במ"ם בסוף, המורה על נקיבה אשר כחה אינו גדול ככח התנין הזכר בנו"ן בסוף, על כן נעשה מטה אהרן לתנין כי הוא יבלע את פרעה שנמשל לתנין נקיבה, וכמו שאמר ויבלע מטה אהרן את מטותם. יען כי אמרו החרטומים יש גם לנו מטה עז שנמשל לתנין והיינו פרעה ועבדיו ומה זה אתה מתפאר במטה שלך שיהא לתנין, ע"כ הראו להם שתנינים שלהם חלושים כנקיבות ומטה של אהרן יבלע את מטותם, ולא הוצרך לעשות זה במטהו של משה כי כבר נעשה נס זה לפני ישראל, ועוד לפי שכנגד ישראל לא רצה ה' שיהיה חמת תנינים מטהו, ומטהו של משה כולל ההנהגה בין לישראל בין לפרעה על כן נהפך לנחש, אבל מטהו של אהרן שפעל כנגד פרעה לבד נהפך לתנין כדי לבטל כחו של פרעה שנמשל לתנין כאמור.

וראיה לדבר שבמכת היאור נאמר, והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וזהו מטה משה, וכתיב בו הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר היאור ונהפכו לדם אבל לא היה כחו גדול כל כך עד שישחית כל מימי מצרים ונהרותם ואגמיהם, ואח"כ נאמר אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרותם וגו' ש"מ שכח מטה אהרן גדול מן כח מטה משה, שהרי מטה של אהרן פעל גם בנהרותם ואגמיהם ובכל מקוה מימיהם, וזה לפי שמטה אהרן נמשל לתנין שחמת תנינים גדול מן חמת סתם נחש, ולמטה משה לא ניתן חמת גדולה בעבור שהיה רועה בו גם את ישראל שצריך להתנהג עמם בנחת גם בשעת הכעס, וזה רמז יקר.

אמנם לאומרים שתנין היינו דג, נוכל לומר כי בפני ישראל נהפך המטה לנחש להורות שמתחילה היו ישראל כמקל זקוף בקומה זקופה ואחר כך הושפלה מלא קומתם ארצה להיות עם זוחלי עפר, וכאשר יאחזו בזנבו שיהיו בתכלית השפלות, יחזרו לקדמותם להיות כמטה זה, וכן היה שהוסיף להם פרעה שעבוד בסוף, ויזנב בהם לעשותם כזנבות האודים העשנים משם עלו אל מעלתם וזה לא יתכן לעשות לפני פרעה, על כן נעשה המטה בפניו לתנין דהיינו דג, להורות שכשם שסכל ה' עצתו בראשונה כי הוא רצה לעשותם כמטה יבש זה שאינו פרה ורבה וכך אמר פן ירבה, ונהפך הדבר שמטה היבש נעשה דג, כמ"ש (ויחי מט. טז) וידגו לרוב בקרב הארץ. כך גם עתה יסכל ה' עצתו, ועל כן לא חזר התנין להיות מטה לרמז שישארו ישראל ברבובים לעולם. ומ"ש ויבלע מטה אהרן, היינו התנין

שהיה מתחילה מטה. והוכה היאור שיש בו דגים ע"י מטה משה דווקא, שהיה מתחלה נחש, אבל מטה אהרן שהיה מתחילה דג ונעשה עכשו למטה שלא בפני פרעה אין נכון שימית את דגתם אחר שהוא היה דג, ואח"כ צוה ליקח מטה אהרן להכות בכל נהרות ואגמים, ולפיכך נאמר והדגה אשר היאור מתה, ולא אשר באגמים ונהרות שהוכו ע"י מטה אהרן, והחמיר היאור לפי שהיה אלהיהם ע"כ עשה שפטים באלהיהם, והראו להם שאינו יכול להציל הדגים, אבל האגמים ונהרות לא החזיקו באלהות ע"כ לא המית את דגתם.

[יז] כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה'. לשון זה נאמר במכה ראשונה של סדר דצ"ד, וכן במכה ראשונה של סדר עד"ש נאמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ וכן במכה ראשונה של סדר באח"ב נאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ, גם מהר"א נתעורר ע"ז ופירש שפרעה היה חולק על ג' דברים. האחד הוא מציאת השי"ת, כי כחש בה' ויאמר לא הוא (ירמיה ה.יב) ולא ידעתי את ה' (שמות ה.ב) על כן נאמר במכה ראשונה בזאת תדע כי אני ה'. השניה, שהיה חולק לומר אם תמצא לולמר שיש אלוה בנמצא מ"מ אינו משגיח בשפלים, על זה נאמר כי אני ה' בקרב הארץ, השלישית הוא, שהיה חולק על יכולת השי"ת לומר שאינו יכול לשנות הטבע כלל, על זה אמר כי אין כמוני בכל הארץ, כלומר יכול לפעול כחפצו.

ואומר אני להוסיף היאור על דבריו, להכניס כל ג' מכות תחת סוג אחד, כי ג' מכות ראשונים באו לאמת מציאת השי"ת, לפי שהמצרים אמרו שהיאור הוא אלהיהם אין עוד מלבדו, ע"כ עשה ה' שפטים באלהיהם להורות שיש גבוה מעל כל גבוה, וכן מסיק בב"ר (פ.ט.ד) הרשעים מתקיימים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור ש"מ שחשבוהו לאלהות, ע"כ נאמר במכת היאור בזאת תדע כי אני ה' וגו'. ובענין הצפרדעים ששרץ היאור הורה שגם היאור ישרוץ דברים המאמתים מציאות השי"ת, כי פרעה היה מחלל השם ואמר לא ידעתי את ה'. ע"כ הודיע היאור כי ראוי לקדש השם, כי הצפרדעים קדשו השם ברבים כדאיתא (פסחים נ.ג) שחנניא מישאל ועזריה מסרו נפשם על קידוש השם ולמדו קל וחומר מצפרדעים שעלו בתנורים, ולפיכך לא מתו אותם שבתנורים כדמסיק בילקוט פרשה זו ובכנים נאמר אצבע אלהים הוא. הרי שבמכה זו גם החרטומים הודו והמליכו שמו ית', לומר שמכה זו ממנו ית' והודאת בעל דין כמאה עדים דמי.

ובסדר עד"ש נרמז כי הוא יתברך משגיח למטה בכל פרטי האישים, להוציא מלב האומרים שאין הקב"ה משגיח כי אם על כללות המין ולא בפרטות על כל דרכי איש, ולפי דבריהם הכל נכנס בערבוביא כי אין הבדל בין איש לחבירו ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו, ע"כ בא עליהם הערב בערבוביא, וכתוב והפלת ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב. וזה מופת חותך שיש הבדל בין צדיק לרשע ושהקב"ה משגיח על כל פרטי האישים, לכך נאמר שם למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. לומר שהשגחת הפרטית גם בתחתונים. וכן במכת הדבר כתיב והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים. והיינו מצד השגחתו יתברך הפרטית. וכן בשחין שהיה האבק פורח בכל ארץ מצרים, ואעפ"כ הבדיל בין ישראל למצרים, לפיכך לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה, ר"ל שלא יכלו לעמוד בויכוח שהיה להם עם משה מפני השחין, כי לכל מכה נתנו סבה חוץ לזו שלא יכלו לתת סבה, כי כל המכות באו בפעם אחת על כל מצרים והחרטומים היו בכלל המכה, אבל מכת השחין בא תחילה על החרטומים ואח"כ על כל מצרים, שנאמר כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים. ע"כ לא יכלו לעמוד בויכוח, כי טען משה עליהם שחטאם גרם להם

שלקו תחילה, לפי שעד הנה גרמו החרטומים קישוי לב פרעה בלהטיהם וכזביהם.

בסדר באח"ב פירש מהרי"א שבאו לאמת יכולת השי"י. ולי נראה שפרעה טען שתי רשויות הם, ע"כ נאמר במכה ראשונה של סדר באח"ב למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ. רוצה לומר אין עוד מלבדו ית' איזו רשות אחר, מכלל שפרעה טען שיש עוד אלוה אחר ונראין הדברים שטען זה על מזל טלה והשמש, כי מצינו ששלשה מכות היו מונעים אור השמש והמזלות, כי ברדת הברד מסתמא היו השמים מתקדרים בעבים עד שלא יכלו לראות השמש כל זמן ירידת הברד, ובמכת הארבה כתיב ויכס את עין הארץ. היינו השמש כי היא עין הארץ, לפיכך ותחשך הארץ. וכן במכת החושך, וכן מכת בכורות בלילה, וכל זה ראייה שטען פרעה על השמש ומזל טלה שכתם גם כן גדול, ע"כ נאמר בברד אשר לא היה כמוהו, וכן בארבה נאמר לפניו לא היה ארבה כמוהו, וכל זה מופת למאמר כי אין כמוני בכל הארץ. וכל שכן מכת בכורים שהוא סימן להכנעת מזל טלה בכור לכל המזלות, ודבר זה מחוור יותר מן פי' מהרי"א, ולשון הכתוב מוכיח האומר כי אין כמוני.

הנה אנכי מכה במטה וגו' בעשרה מאמרות של עשרה מכות אלו רבו בהם הדעות, למה זה ועל מה זה היו מכות אלו באים עליהם, וכל המפרשים יצאו ללקוט טעמים איש לפי שכלו, גם אני לא אחשוך פי לקרב רעיונות אל פשטי המקראות.

והנה מכת היאור, בעון שאמר פרעה לי יאורי ואני עשיתני (יחזקאל כט.ג.) ובעון השלכת הבנים ליאור, ומיתת הדגים בעבור שרצו לבטל מישראל ברכת וידגו לרוב בקרב הארץ.

צפרדעים באו, על אשר כחש בה' ויאמר לא ידעתי את ה' ע"כ באו הצפרדעים שידעו את ה' ומסרו נפשם על קידוש שמו ית' כאמור למעלה, והיאור שרץ אותן צפרדעים כי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, כי אמרו שהיאור יש בו צד אלהות.

כנים באו עליהם, לפי שכל בעל עבודה קשה מלא כנים הבאים מן הזיעה המצויה מתוך התעמלות והתחממות הגוף, ומה שנעשה עפר הארץ כנים, לפי שכל עבודתם היתה בשדה דהיינו עפר הארץ והיא שגורמה להם הזיעה והכנים, ע"כ עפר הארץ הביאה הכנים גם על המצריים.

ערוב בא עליהם, לפי שנשתעבדו בישראל שנמשלו לחיות, כמו שפי' רש"י על פסוק כי חיות הנה (שמות א.יט) ובכל ארץ גושן לא היה ערוב כי אין חיה מזקת לחבירתה.

דבר במקנה המצרים היה לפי שהשבטים אנשי מקנה היו בבואם מצרימה, ועתה החליפו אומנתם בעבודת חומר ולבנים, וממילא נפסד מקנה שלהם, ע"כ וימת כל מקנה מצרים.

שחין בא עליהם, לפי שהפרישו נשותיהן מבעליהן על כן הוכו בשחין שהתשמיש קשה לו, כמ"ש וינגע ה' את פרעה, ופירשו רז"ל (בר"ר מא.ב) שלקה בשחין שהתשמיש קשה לו, והיה זה לפרעה כמו סימן על העתיד.

ברד וקולות השמיע ה' לאזנו, על אשר חטא בקול ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו. ולפי שלא רצה לשמוע בקול ה' ע"כ השמיעו ה' בעל כרחו את קולו, קול ה' על המים, קול ה' חוצב להבות אש אשר תהלך ארצה, לומר שאם מרצון טוב לא רצית לשמוע בקול ה' עתה שמע בקולו, קול ה' יחיל פרעה וכל חילו.

ארבה בא עליהם, לפי שרצו לבטל מישראל והרבה ארבה את זרעך (בראשית כב. יז) ואמרו פן ירבה, ע"כ שלח עליהם ארבה כי לשון ארבה משמש על הרבוי כמ"ש (שופטים ו. ה) ובאו כדי ארבה לרוב וכתוב (ירמיה מו. כג) כי רבו מארבה.

חשך בא עליהם, לפי שגרמו לישראל להצפין את בניהם בחשך, כמו שהצפינו את משה, ע"כ במחשכים הושיבום ה', וכן המילדות היו כל מעשיהם בחשך, וכן נבלעו ישראל בקרקע בחשך, כדאיתא במס' סוטה (יא. א.).

מכת בכורות בא עליהם, לפי שרצו לאבד בנו בכורו ישראל, אבל מי הים לא הביא ה' עליהם אלא הם עצמם בזדון לבם נסו לקראתו, כמו שיתבאר בע"ה בפסוק כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח. יא)

שמות פרק-ח

[יא] וירא פרעה כי היתה הרוחה. לא נאמר לשון זה בשום מכה כי אם במכת הצפרדעים, לפי שכל המכות כאשר סרו אז סרו לגמרי לא נשאר מהם שום רושם אחר הסרתן, וא"כ אין חידוש כל כך מה שחזר פרעה לקשיות ערפו כי העבר אין, אבל הצפרדעים אף לאחר שסרה המכה מ"מ לא סרה לגמרי כי לא הלכו להם אלא מתו ותבאש הארץ, והיה לו להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים, ע"ז אמר כמתרץ וירא כי היתה הרוחה והכבד את לבו. לפי שאין הבאשת ריח מזיק כי אם במקום צר אבל במקום רחבת ידים אין הריח שולט כ"כ, לפיכך כאשר ראה פרעה כי היתה רוחה שארץ מצרים רחבת ידים היא ולא יזיק לו הריח רע, ע"כ והכבד את לבו כבראשונה.

[כז] ויסר הערוב. פירש רש"י ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות. ואין להקשות למה מתו הצפרדעים ולא הלכו להם כמו הערוב והארבה ואין לומר כדי שתבאש הארץ דא"כ למה לא מתו גם הארבה. תשובה לדבר שרצה הקב"ה ללמד שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל, לפיכך מתו כל הצפרדעים שלא עלו בתנורים, ולא נשארו חיים כ"א אותן שעלו בתנורים, כמ"ש וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצירות ומן השדות. משמע אבל לא אותן שבתנורים לפי שמסרו את עצמם על קידוש השם, ומכאן למדו חנניא מישאל ועזריה למסור נפשם על קידוש השם, ולמדנו מכאן שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל, ומי שאינו מוסר עצמו הרבה שלוחים למקום ב"ה לסבב לו מיתה ממקום אחר, כמו שמתו אותן הצפרדעים שלא עלו בתנורים, והערוב והארבה הלכו להם שלא יהיה להם הנאה בעורות, ובאותן המלוחים שמלחו

שמות פרק-ט

[יד] כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי. פירש"י למדנו שמכת בכורות שקולה ככל המכות, פירש הרא"ם בכורות הבי"ת נקודה בפתח, כי בברד לא הוכו כי אם האביב שבכרו כמ"ש כי השעורה אביב, פירש רש"י בכרה כבר. ויש גורסין בצורות במקום בכורות, כי הברד גרם להם רעב ובצורת וכן גרס מהרי"א, ומ"מ לא שקטה רעיון השואל למה היתה מכה זו גדולה מן כל המכות, ואין לומר שהיא גדולה מחמת הבהלה הגדולה הבאה מן קול ה' חוצב להבות אש כי המה דברים מבהילים באמת, דא"כ למה תלה רש"י הדבר במה שהוכו הביכורים או בבצורת והלא הקולות עיקר הבהלה, ואדרבה נראה שלא הקפידו כל כך על התבואה, דא"כ מכות הארבה תהיה שקולה ככל המכות שהרי אכל מה שהשאיר הברד, אלא ודאי שלא הקפידו כל כך מאחר שהחטה והכוסמת לא נכו, וא"כ למה תהיה מכה זו גדולה מכל המכות.

והנה כפי הפשט נוכל ליישב זה, שבמכת בכורות ממש ידבר, כי יש לדקדק מהו שנאמר כי בפעם הזאת אני שולח כל מגפותי אל לבך. למה לא נאמר לשון אל לבך בשום מכה חוץ מבזו, אלא שר"ל שבסדר באח"ב אני שולח לך מכה אחת שתהיה גורמת שאם חכם אתה אזי תתן אל לבך מכת בכורות שתהיה בסוף סדר באח"ב, יען כי מתחילה התרה ה' בפרעה במכת בכורות, כמ"ש (שמות ד.כג) ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך, וכמו שפירש"י שם, ולפי שבפעם ההוא לא הרגיש עדיין ברעה זו כמה גדולה היא לפי שלא ראה אותה כי אם קול דברים בלבד היה שומע ע"כ לא היה משים אל לבו לא ישוב מפני קול, ע"כ אמר הקב"ה כי עכשיו אני שולח לך מכה בביכורי צמח האדמה ויודע אני שבמכה זו יהיה לך צער מאד יותר מכל המכות הקודמים, לפי שכל פרי שנתבכר חביב על האדם ביותר כמו שיתבאר בע"ה פ' כי תבא (ד.יב) בטעם הביכורים, והראיה שבמכה זו התודה ואמר חטאתי הפעם, מה שלא אמר כן בכל המכות הקודמים לפי שבאמת היה צר לו מאוד שהוכו הפירות שנתבכרו תחילה מחמת שהם חביבים על האדם ביותר, ואם בפרי צמח האדמה כך, ק"ו בפרי בטן כמה גדול הצער במיתת בנך בכורך, ואם עד הנה לא הרגשת בדבר הנה בפעם הזאת שאני מכה את בכורי צמח האדמה אזי תתן אל לבך את כל מגפותי, דהיינו מכת בכורות פרי הבטן כמה גדול הצער, וע"ז נאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפות, דהיינו מכת בכורות של פרי הבטן אל לבך, שתתן לבך להתבונן ולדרוש ק"ו שאם בבכורי פרי האדמה כ"כ גדול הצער מחמת שהם חביבין על האדם ק"ו בבכורי פרי בטן, וא"כ שפיר קאמר רש"י שמכת בכורות ממש שקולה כנגד כל המכות שהרי הכתוב קראה כל מגפותי. וכך הוא האמת שהרי בכולם לא נכנע פרעה כ"א במכות בכורות, ובזה מיושב מה שהוצרך הכתוב לומר והפשטה והשעורה נכתה כי השעורה אביב וכבר ביכרה וזה פירוש יקר מאד.

ועל צד הרמז, נ"ל על דרך שכתבתי למעלה (י"ז) שמכת הברד והקולות בא לפרעה על אשר לא רצה לשמוע בקול ה' בהדר, ועל כן השמיע ה' לאזנו קולות נוראים ומבהילים, ולכן היה מתודה דווקא בחטא זה ואמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. תחת אשר כחש בה' ויאמר לא הוא, והיה חוטא בקול, וסיפר לשון הרע על בוראו, ע"כ נידון בקולות כדרך שאמרו (ויק"ר ט"ז) במצורע שמביא צפרים העושים מעשה קול לכפר על קול של לשון הרע, וע"כ נאמר כאן הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. וקשה לערבינהו ולתנינהו הקולות והברד יחדלון, או לא יהיה עוד, אלא שכך אמר משה לפרעה מה תצעק אלי לאמר העתירו אל ה', אם תשוב מדרכך ולא תשמיע בחוץ קולך קול ענות בחרופים וגדופים כלפי מעלה לאמר מי ה' אז ממילא הברד לא יהיה עוד, כי בסור הסבה יסור גם המסובב, וז"ש כשהקולות שלך יחדלון אז ממילא הברד לא יהיה עוד, למען תדע כי לה' הארץ כשתשוב בתשובה, לא כאשר אמרת בתחילה מי ה'.

ולפי שחטא זה היה בלשון, וידוע שחטא הלשון מגדיל עונות כנגד ג' ראשי עבירות והם ע"ז ג"ע ש"ד וכל התורה בכלל, כי כל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כלה, א"כ מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המיתות, כי עונש עבודה זרה בסקילה וכן עונש המגדף, ועונש שפיכות דמים בהרג, ועונש סתם ג"ע בחנק, ובת כהן כי תזנה בשריפה, א"כ מצינו שכל ד' מיתות ב"ד שייכים בשלשה ראשי עבירות אלו, ע"כ מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המגפות הללו כי הוא שקול כנגד כולם, וז"ש כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי, כי מצינו במכת הברד דוגמא לכל ד' מיתות ב"ד. סקילה באבנים, דוגמא לזה ירד עליהם הברד ואבני אלגביש וסקל יסקל אותם. שריפה, שנאמר ותהלך אש ארצה. הרג, שנאמר (תהלים עח. מז) יהרוג בברד גפנם ולשון הריגה אינו שייך בגפן, אלא שרמז לאנשיהם היקרים שנמשלו לגפן, כד"א (שם פ. ט) גפן ממצרים תסיע. וחנק, היינו ברבוי מים שירדו עם הברד, כי אולי נטבעו קצתם בשדה במטר הברד, כי כל מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו' (כתובות ל:).

והכה הברד את מה שנתבכר תחילה, תחת אשר שלח פרעה יד לשונו בהקדוש ברוך הוא בכורו של עולם כדאיתא בספר נוה שלום, ואגב זה הודיע לנו הכתוב שהפשתה והשעורה נכתה וגו', אע"פ שפשוטו משמע שבא להודיענו אגב שכשם שהוכתה הפשתה מצד היותה עומדת בקשיה כך הוכה פרעה על קשי ערפו כגבעול זה, מ"מ אגב אורחינו בא נמי להודיע מי ומי המוכים ולוקים המקבלים נזק מן בעלי הלשון, ומי הוא בן חורין מן בעלי הלשון, באופן שיהיה הכל מדה כנגד מדה שכל מי שמקבל נזק מן קול ענות של בעלי הלשון כנגד זה הוכו גם אותן צמחים הדומים לו מן קול הברד, וכל מי שניצול מן קול בעלי הלשון ניצולו גם מן קול הברד אותן צמחים הדומים לו, כי מהידוע שמן בעלי הלשון מקבלים נזק שני כתות כת אחת הם הבכורים במעלה אשר רבים קנאים פוגעים בהם המתקנאים בגודל מעלתם, ועוד שלגודל מעלתם ביותר הם מתפעלים מן הלשון הרע, לאפוקי מי שהוא מן קטני המעלות אין מתקנאים בהם כל כך ואין שולחים בהם כל כך חץ לשונם, ואת"ל שחציו נחתו בו מ"מ אינו מתפעל כל כך ואינו מזיק לו כל כך כמו שמזיק הלשון לאנשי המעלה אשר להם משפט הבכורה היושבים ראשונה במלכות שמים, הלא מדה זו מצויה ברבת בני עמנו, כי בעלי הלשון השמיעו אין נקי, כל איש חיל רב פעלים, ובלשונם מפילים כל חומה גבוה וכל ארז אדיר בלבנון ינקבוהו ותולעת יעקב, כת שניה הם העומדים כנגד בעלי הלשון כגבעול זה ואינו נכנע להם להיות מן השומעים חרפתם ואינן משיבים אלא רוצה לעמוד כנגדם להשיב למחרפו דבר, או המתפאר במעלתו כי זאת קומתו דמתה לתמר, אז ביותר הלשון הרע מזיק לו.

והניצול מן הלשון הרע הוא, מי שהוא מן המאפילים, שאינם מראים את עצמם בפני הבריות, לקיים מה שנאמר (ישעיה כו.ב.) לך עמי בא בחדריך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, אע"פ שחץ שחוט לשונם עוברים אפילו כמה חומות, והיושב בחדרי חדרים וניצול מכל כלי זיין, מ"מ אינו ניצול מבעלי חצים אלו, מכל מקום הצלה פורתא מיהא הוי כשאין האדם מתראה בפניהם במעלותיו ואינו משיב למחרפו דבר, ויהיה כאיש אשר אינו שומע, לכך ספרה לנו התורה כי הפשתה והשעורה נכתה, כי השעורה אביב והפשתה גבעול, וקשה מאי קמשמע לן דאם בא להורות שלפי שהחטה והכוסמת לא נכו ע"כ הכביד פרעה את לבו, מ"מ למה הוצרכה ליתן טעם למה נכו אלו ולא נכו אלו, אלא לרמז לנו כשם שקול הלשון מזיק לבכורי המעלה ולעומד כנגדם כגבעול זה, כך הוכו מן קול הברד הפשתה והשעורה כי הפשתה גבעול עומד בקשיה, והשעורה אביב נתבכרה. אבל החטה והכוסמת לא נכו, כך כל המאפילים עצמם ואינן נראין לבריות במעלתם ועושין את עצמם כלא שומעין אלו לא נכו, וכן יתבאר בע"ה פרשת כי תצא (כג.יד) על פסוק ויתד תהיה לך על אזניך. כי השתיקה עיקר כלי זיינו של אדם לנצח בה את מחרפיו.

ובזה מתורץ, מ"ש כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה'. פירש"י לפי שהיתה העיר מלאה גלולים ומקשים כאן למה הקפיד דווקא במכה זו, אע"פ שלפי פשוטו י"ל שודאי בכל המכות הקפיד על זה ולא הוצרך משה להודיע לפרעה אימתי יתפלל ואם תוך העיר או חוצה לה, זולת במכה זו שאמר פרעה ורב מהיות קולות אלהים שמע מינה שכל כך נבהל מן הקולות עד שרצה שיפסקו לאלתר, ע"כ הוצרך משה להודיעו שא"א שיפסקו לאלתר שהרי הוא צריך לצאת מן העיר תחילה ושם יעתיר אל ה', מ"מ גם לפי דרכינו רמז לו שחטא הלשון גרם לפרעה כי סר ה' מעליו, ואינו רוצה להתראות אפילו למשה כל זמן שהוא במחיצה אחת עם פרעה, על דרך שאמרו רז"ל (ערכין טו.) כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור יחד שנאמר (תהלים קא.ה) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו, ע"כ נאמר כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' לפי שהעיר מלאה גלולים, כי כמו ששלח בו כל מגפותיו לפי שלשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ז ג"ע וש"ד, כך הזכיר לשון מלאה גלולים להורות שחטא זה כולל גלולים הרבה וממלא כל העיר בכל מיני גלולים.

ויש אומרים, שהוצרך להתפלל בשדה מקום שהמכה משמשת ביותר. ונראה עוד לומר שהוצרך לומר כצאתי את העיר שלא יחשדו פרעה שמיראת הקולות והברד ילך לאיזו בית להתפלל, ע"כ אמר לו כצאתי את העיר להראות לו גודל הנס שבכל מקום אשר תדרוך כף רגלו שם לא יהיה ברד.

[ל] כי טרם תיראון וגו'. פירש"י עדיין לא תיראון. הוצרך לומר לו כן דוקא בהסרת מכה זו לפי שפרעה לא בקש כ"א על הסרת הקולות והברד, שנאמר ורב מהיות קלות אלהים וברד. אבל על המטר לא אמר שיחדל לפי שארץ מצרים צריכה למטר ביותר משאר ארצות וכן הבטיחו משה, שנאמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד ולסוף לא היה כן אלא ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה, וחשב משה פן יחזיקו פרעה לבדאי ויאמר שלא כן הבטיחו, ע"כ אמר משה אם הייתי יודע שתהיה מהיום והלאה ירא אלהים הייתי עושה כל רצונך, כי הקב"ה רצון יראיו יעשה, אבל אני יודע שעדיין לא תיראון את ה' בלב שלם, ע"כ לא ימלא ה' כל רצונך כדי שלא יהיה חוטא נשכר, ע"כ יחדל הכל בבת אחת ולא יהיה מטר, כי אינו נותן כי אם ליראי ה' כמ"ש (ירמיה ה.כד) ולא אמרו בלבבם

נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וגו'.

בא

פרשת

שמות פרק-י

[א] ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו'. רבים תמהו על פרשה זו שלא נזכר בה מה יאמר משה לפרעה בבואו אליו, כי לא נזכר דבר מן מכת הארבה, ומה שפירש הרמב"ן בשם הרבתי שיש רמז למכת הארבה במה שנאמר ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים. וכתוב בארבה דיואל (א.א.) עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם. אין זה מספיק לישוב קושיא זו כי היא גופא קשיא כי למה נאמר במכה זו שיספרה לבניו יותר מבכל המכות, ולי קשה עוד למה לא נאמר הכבדת לב עבדיו כי אם במכת הברד והארבה. וכפי הפשט נ"ל שבכל המכות ודאי אין חילוק בין פרעה לעבדיו כי ודאי היה פרעה מרגיש בכולם כמו עבדיו, זולת מכת הרעב והבצורת שאינו נוגע כי אם בעבדיו אבל לא במלך עצמו כי על הרוב יש למלכים אוצרות חיטים מפני שנת הרעב, ועל צד ההפלגה הוא אם יגע הרעב במלך עצמו, על כן אמר בברד ויכבד לבו הוא ועבדיו לא זו הוא, אלא אפילו עבדיו שהיו להם ליתן לב על כי קרא ה' לרעב מ"מ לא הקפידו לפי שהחטה והכוסמת לא נכו וכשאמר הקב"ה שנית למשה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו הבין משה מזה שיעשה לו התראה שנית, כי קרא ה' לרעב ואעפ"כ לא ישיתו לבם להתראתך לא זו הוא אלא אפילו עבדיו, ומזה הבין משה שרצון הש"י לשלוח הארבה כי מדרך העולם שהתבואה שנגמרה בשדה אין לה כליון כי אם ע"י ברד או ע"י ארבה, ומאחר שכבר היה ברד אין זה כי אם ארבה שיאכל מה שהשאיר הברד, לכך נאמר במכה זו דווקא ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש, כי היה הרעב נוגע ביותר בעבדיו מבפרעה על כן הפצירו בפרעה שישלח את העם.

ומה שנאמר במכה זו, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך יותר מבכל המכות, הנה מקום אתי ליישב זה על דרך שכתב הרמב"ן בפרשה זו בשם רבינו חננאל על פסוק ואחריו לא יהיה כן (י.יד) וזה לשונו. מן עתרת משה עד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מן יבול מצרים כלום וזה ידוע לכל, ועל זה נאמר (תהלים קה.ב) שיחו בכל נפלאותיו עכ"ל. והבט ימין וראה כי פסוק שיחו בכל נפלאותיו הוא ממש דומה לפסוק ולמען תספר באזני בנך ובן בנך. וביאור הענין הוא שבכל המכות שהיו במצרים לא נשאר מהם שום רושם במצרים אחר הסרתה שיגרום לדורות שישאלו הבנים

על מה זה ועל מה זה, כי נשכח זכרם אצל ההמון כי ארכו להם הימים והכל נשכח, אבל במכת הארבה נשאר רושם לדורות גם אחר הסרת המכה, כי ברוב הימים ימצאו הדורות דבר חידוש ויראו כי יבא ארבה ולא יאכל כלום מכל יבול מצרים, אז ודאי ישאלו הבנים על נס זה מדוע אינה אוכלת מיבול מצרים כ"א מיבול ארץ ישראל, ועל כרחך תצטרך להשיב לו סיפור כל הקורות בארץ מצרים, וכי אמר משה בהסרת המכה שלא תשאר ארבה בכל גבול מצרים ועיי"ז יספרו בניסי מצרים ויכירו כח מלכותו יתברך, וזה שמסיים רבינו חננאל בדבריו פסוק שיחו בכל נפלאותיו, כי בלי ספק שלכך השאיר הקב"ה רושם זה לדורות כדי שעל ידו יזכירו יציאת מצרים ושיחו בכל נפלאותיו, זהו שאמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה'. כי עיי"ז סיפור זה ידעו דורות הבאים גבורותיו ית' ונפלאותיו ופירוש זה יקר ונכון מאד. ומה שנאמר בארבה דיואל ספרו לבניכם וגו'. אין זה קושיא כי ודאי ראוי לספר לדורות כמה החטא גורם לישראל כדי שיקחו מוסר דורות הבאים, אבל כאן ודאי אין הפירוש כן דא"כ למה צוה שיספר לבניו דווקא מכת הארבה יותר מכל המכות, אלא ודאי הטעם הוא כמו שהזכרנו.

ומה שלא נזכרה מכת הארבה בפירוש כ"א ברמז, לפי שרצה הקב"ה שמשה יוכיח את פרעה על סכלתו שלעולם לא היה נכנע מפני דבר ה' כי אם מפני המכות אשר כבר באו, והתשובה שהאדם עושה מפני ההכרח אינה תשובה שלימה כי בסור המכריח ישוב לסורו, כמו שקרה לפרעה על כן לא הזכיר בפירוש המכה כדי שיבין משה מזה שיתחיל לו בתוכחה על עונו, ולבקש ממנו שיהיה נכנע מפני דבר ה' ולא מפני המכה ואז ישאר בצדקתו, וכן עשה משה כי התחלת דבריו עד מתי מאנת לענות מפני. ר"ל מפני דבר ה' ולא מפני המכה, לפיכך ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש. ורצו לעשות פשרה עם משה קודם ביאת המכה כדבר משה, ועבדיו נכנסו תחילה בעובי הקורה מן הטעם שנתבאר למעלה.

[ה] ולא יוכל לראות הארץ. פירש"י הרואה ועיקר חסר מן הספר. ועו"ק לפירושו כי מה שלא יוכלו לראות את הארץ אין בזה נפקותא לענין הנזק, ולפחות היה לו להקדים מאמר ואכל את יתר הפליטה כי זה עיקר הנזק, וכן בשימוש המכה נאמר ג"כ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ, ש"מ שטעם האכילה הוא בעבור חשכת הארץ והדבר צריך ביאור.

ואומר אני, שמהידוע שכל סומים אוכלים ואינן שבעים כך ארבה זו עיי"ז שריבויים גורם שתחשך הארץ גם הארבה אינו יכול לראות מה שהוא אוכל והרי הוא אוכל כסומא בארובה ולא ישבע ועיי"כ יאכל את כל אשר בשדה, ועוד לא ישבע עד שיכנס מן השדה גם אל הבתים ומלאו בתיך וגו', וז"ש ולא יוכל לראות היינו הארבה שהזכיר לפנינו לא יוכל לראות הארץ, ועיי"ז שלא יראה הארבה את הארץ יאכל את הכל ולא ישבע עד אשר יבקש אח"כ גם אשר בבתים, ומה שמצינו שבשימוש המכה לא אכלו כ"א את שבשדות ולא מצינו שנכנסו לבתים, לפי שנאמר וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן. למה לא נאמר לשון וימהר בשום מכה, אלא לפי שידע פרעה שאם לא ימצאו בשדות יאכלו גם מה שבבתים עיי"כ וימהר פרעה קודם שיכנסו לביתו, ולכך ועתה שא נא חטאתי ועתה תיכף ומיד קודם שיכנסו לבתים.

[ו] ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים. בלי ספק שבית המלך יותר פנימי מן בתי כל עבדיו ובתי כל עבדיו יותר פנימיים מן בתי כל מצרים, ואיך

יכנס הארבה תחילה לפני ולפנים ואחר כך בראש כל חוצות, אלא ודאי שבדרך נס נעשה זה כי כדרך החטא כך העונש, כי הוא התחיל בקלקלה תחילה ואח"כ עבדיו, כי בלי ספק שתלה החטא יותר בו מבעבדיו ויותר בעבדיו מכל עמו כדרך שפירש"י בצפרדעים (ח.י) שנאמר ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך. ואולי שעל הפוך סדר זה נאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו יכול להיות שהיה ארבה כמוהו, אבל כן לא יהיה על זה הסדר ההפוך שלא כדרך העולם.

ויפן ויצא מעם פרעה. יתכן לפרש שלא יצא עדיין אלא פנה פניו ממנו לצאת ולא יצא כ"א מעם פרעה אבל היה עדיין בתוך עבדיו, ובתוך כך ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש, היו מראים על משה באצבע לאמר כי זה משה האיש לא ידענו עד מתי יהיה לנו למוקש, ומדאמרו זה ש"מ שהיה עדיין ביניהם לפיכך ויושב את משה ואת אהרן. ממילא הושבו כי לא שלח אחריהם שהיו עדיין בינותם ושמעו דברי עבדיו וע"י כן הושבו וחזרו אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו וגו'.

[ח] מי ומי ההולכים. יש בענין זה ספקות הן כפל מי ומי כי די באחד, ועוד ההולכים לשון הוה אינו מתיישב כי היה לו לומר מי ילך משמע להבא כי ההולכים משמע שהולכים עכשיו והרי עדיין לא הלכו, ועוד ב"פ נלך ודאי אחד מהם מיותר כי היה לו לומר בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו נלך, ועוד כי חג ה' לנו והרי למעלה אמר בשם ה' ויחוגו לי במדבר משמע שיהיה חג לה' ולא לנו, והבדל זה ידוע כי חג לה' הוא בעבודת הש"י, וחג לנו הוא בשמחת העובדים, כמ"ש (דברים טו.ח) עצרת לה' וכתוב (במדבר כט.לה) עצרת תהיה לכם, ור"ל אמרו (פסחים טו.ה) דרך פשרה חציו לה' וחציו לכם, וכאן מי החכם ומי יודע פשר דבר, ועו"ק כי אותה אתה מבקשים לשון הוה והיה לו לומר כי אותה בקשתם לשון עבר כי עכשיו הם מבקשים יותר מזה שהרי אמרו בנערינו ובזקנינו וגו' הרי שבקשו לעקור את הכל משם, ופירוש של המפרשים כבר נודע, ובמקום תיבת אותה ה"ל"ל זה אתם מבקשים.

וביאור לכל הספיקות הללו הוא, כי פרעה לא שאל את משה מי שילך אלא גזר אומר שודאי לא ילכו כ"א הזכרים שדרכם לזבוח, ואמר לכו עבדו את ה' אלהיכם ושוטטו נא בכל קצוי עולם ופוק חזי מאי עמא דבר מי ומי שדרכם לילך, לכך אמר כפל מי ומי ר"ל אם תימינו ואם תשמאלו לראות בכל מקום הנהוג מי שדרכם לילך לזבוח, ובזה מיושב לשון ההולכים שקאי על כל ההולכים בכל העולם ומשם תראו וכן תעשו גם אתם כפי הנהוג, והשיב משה בנערינו ובזקנינו נלך כפי הנראה שלפי פשוטו נלך מיותר לגמרי, ר"ל שניהם מיותרים שהרי קאי על שאלת מי ומי ההולכים, והיה לו להשיב בנערינו ובזקנינו וגו' ויהיה הכל קאי על ההולכים, אלא ודאי שאינו מוסב על ההולכים, ור"ל אתה אומר לנו לילך כדרך ההולכים שבכל העולם אבל אנחנו לא כן נעשה אלא בנערינו ובזקנינו נלך, והבדל נלך מן ההולכים כי לא קרב זה אל זה, ואע"פ שבכל ההולכים אין הולכים לזבוח כי אם מי שדרכם לזבוח, מ"מ אנחנו נלך מכל וכל. ונתן טעם לדבר כי חג ה' לנו, כי בשלמא כל ההולכים שאינן הולכים כ"א לזבוח דין הוא שלא ילכו כ"א מי שדרכן לזבוח, אבל אנחנו זולת העבודה דהיינו חג לה', יש עלינו מצוה אחרת עוד והיא שמחת החג, זה"ש כי חג ה' לנו. צריך להיות גם לנו, וידוע שאין שמחת האדם שלימה כ"א בזמן שאשתו ובניו וכל קניינו עמו, כי איך ישיר את שיר ה' על אדמת נכר ואשתו ובניו וקנינו נתונים בערבון בעדו, והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, ולכך אמר ב"פ נלך לעשות ב' חלוקות בההולכים כי נערינו וזקנינו נלך לעבוד, ובנינו ובנותינו ילכו לשם שמחה ר"ל

שנשמח אנחנו עמהם לקיים מצות ה' עלינו ליתן חציו לה' וחציו לנו ולבנינו, לשם שמחה.

[י] ויאמר אלהם יהי כן ה' עמכם וגו'. אתם אומרים לצרף את ה' אליכם כששלח אתכם ואת טפכם, כי אתכם לעבודת ה' וטפכם לשמחתכם כדי שיהיה ה' מצורף עמכם, ע"כ אני אומר יהי כן ה' עמכם כאשר שלח אתכם ואת טפכם, כי אין רצוני לשלח הטף עמכם ואז לא יהיה גם ה' עמכם, כי אין נכון לשתף שם שמים עם דבר אחר, ראו כי רעה נגד פניכם הרי אתם הולכים לזבוח כדי לבטל הוראת הכוכב ששמו רעה ודי לכם בזה שתנצלו מן הרעה, ותבקשו עוד שובע שמחות לברוח מן הקצה אל הקצה אין זה דבר נכון, לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה דהיינו השמחה אתם מבקשים, אני אומר שאתם מבקשים השמחה ובודים אותה מלבכם ומפי עליון לא תצא, אלא אתם מבקשים מלבבכם שמחה זו, שהרי אמרתם תחילה בשם ה' ויחוגו לי במדבר לי משמע לשמי לבד לי ולא לכם, ואיך אמרתם בשם ה' כי חג ה' לנו, כי לא איש אל ויתנחם, אלא ודאי שאתם מבקשים זה מלבבכם, על כן נתמלא פרעה עליהם חימה לפיכך ויגרש אותם מאת פני פרעה

ומה שנאמר בנערינו ובזקנינו בצאנינו ובבקרנו. משמע שעשו את עצמם טפילה אל כולם מדלא קאמרו ילכו עמנו, ופרעה אמר גם טפכם ילך עמכם משמע שהטף טפל להם יתבאר בסמוך בע"ה.

ראו כי רעה נגד פניכם וגו'. לפי שאחז"ל (שבת קנו.) האי מאן דנולד במזל מאדים להוי גברא אשד דמא מאי תקנתיה להוי טבחא או אומנא, וטעמו של דבר לפי שאין הקב"ה משדד המערכה מכל וכל כ"א זה הדבר אשר יעשה ה' ליראי ה' וחושבי שמו שבזמן שיש במערכה הוראת איזה דבר רע אזי הקב"ה מסבב פני המערכה אל דבר אחר בדומה לו, באופן ששומר מצוה לא ידע דבר רע. ומשפט המערכה יתקיים על כל פנים.

ועל זה הדרך, מצינו (מ"ק ט:) זיל גביהו דלברכוך אמרי ליה יהי רעוא דתזרע ולא תחצד כו' ליחרב ביתך כו' א"ל הני כולהו ברכתא נינהו כו', ומקשים על זה למה ברכו במשלים וחידות היו להם לברכם במראה ולא בחידות, אלא לפי שראה משפט המערכה מורה על תזרע ולא תחצד ורצה להפכו לברכה באופן שתתקיים משפט המערכה והוא לא ליהוי נזוק, כך בצאת ישראל ממצרים ראה פרעה באצטגנינות שלו כי כוכב מאדים ששמו רעה עולה כנגדם המורה על שפיכת דם, והוראת הכוכב ההוא לא יתוקן כ"א ע"י מוהל לא או טבחא ושניהם כאחד טובים, לפי שיש ספק אם כוכב זה מורה על הריגה ממש, או על פצע וחבורה לבד, או על שניהם כאחד, על כן לתיקון ספק זה צריך לשניהם להיות מוהל לא וטבחא, ועל כן מסר ה' לישראל שני מצות, דם פסח, ודם מילה, לפי שרצה להצילם ממשפט המערכה ולהסב פני הוראתו של המזל ההוא על טבחא ומוהל לא, טבחא זביחת דם פסח, ומוהל לא היינו דם מילה, רמז לדבר כי רעה עולה למספר ערלה, ונצטוו על שניהם להנצל מהריגה ממש ומפצע וחבורה. ואמר פרעה רואה אני שכוך ששמו רעה עולה לקראתכם ולקראת כל העולים ממצרים בין אנשים בין נשים וטף, וא"כ במה תתקנו שני הוראות המערכה בשלמא האנשים יתקנו ע"י דם פסח ומילה, אבל נשים וטף במה יתקנו כי הנשים אינן במילה והטף אין דרכם לזבוח, לפיכך לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים לתקן הוראת הכוכב, שהרי כבר אמרתם פן יפגענו בדבר או בחרב, וזה טעם על ונזבחה לה' אלהינו דווקא, לא על ההליכה כדי שלא יאמר פרעה תלכו לעבוד איזו עבודה

בלא זביחה כדי שישאר מקנה שלכם פה, ע"כ אמר משה ונזבחה כדי שלא יפגע ההולכים בדבר או בחרב מצד הוראת הכוכב, וע"כ הזכיר לשון פגיעה המורה על ההולכים על כל פנים, וא"כ פיך ענה בך שאתם צריכים לתקן פני הוראת המערכה המורה על דבר וחרב, וזה לא יתוקן כ"א ע"י הגברים ובהכרח ישארו נשים וטף עמנו.

{יז} ועתה שא נא חטאתי וגו'. לפי שאמר פרעה חטאתי לה' אלהיכם ולכם, הקדים החטא לה' לפי שהוא גדול מנשוא יותר מן החטא שחטא למשה ואהרן, אבל מכל מקום הקב"ה נושא עון ומרבה לסלוח יותר מן בשר ודם, לפיכך בקש ממנו תחילה ואח"כ מן השי"ת, כי אמר שאם משה ימחול לו תחילה אז יהיה הוא הסרסור בינו לבין אלהים, ומ"מ לא ירע בעיני ה' על אשר איחר לבקש ממנו תחילה כי הקב"ה רב חסד ועמו ית' הסליחה, ועוד שידוע ה' כי פרעה צריך לסרסור. לכך נאמר ועתה שא נא חטאתי. ר"ל עתה תיכף שא נא חטאתי ואח"כ העתירו בעדי אל ה' אלהיכם. ומ"ש שא נא ולא אמר שאו נא, כי אולי לפי שמשה נתגדל בביתו של פרעה ידע בו פרעה כי הוא איש עניו מאוד ושרי ומחיל לכל מאן דמצער ליה ע"כ חשב שאין צורך לבקש מחילה כ"א מאהרן שלא ידע פרעה מה טיבו.

ומ"ש ויסר מעלי רק את המות הזה, י"א שבקש שלא יסיר כ"א החיים כי המה מזיקים וממיתים אבל לא המלוחים שכבר מתו כי אינן ממיתים ומזיקים, והקב"ה לא נעתר לו בזה ושלח אף המלוחים.

{כא} וימש חשך. לשון הסרה, יען כי מטבע הבריאה שכל אדם יש לו יום אף לילה, מה עשה הקב"ה הסיר חשכת סתם לילה מן גבול ישראל ונתן אותו על ארץ מצרים, ועל כן היה למצרים חושך כפול, ובסבה זו גם ביום רשעים בחשך ידמו כי לא היה לו זמן לשמש כי אם ביום שהרי הלילה בלאו הכי אפילה, ובסבה זו היה לבני ישראל אור במושבותם גם בלילה, רמז לדבר ולכל בני ישראל היה ד' תיבות אלו סופם אותיות לילה, ואח"כ כתיב אור במושבותם כאילו אמר שגם לילה היה אור לישראל, כמ"ש (תהלים קלט.יא) ולילה אור בעדני. וזה"ש רש"י שהחשך היה כפול היינו כמדת יום ולילה.

ומה שמקשה רש"י למה הביא עליהם חשך ולא הקשה רש"י כן בכל המכות, לפי שבכל המכות אלו היה פרעה רוצה לשוב בתשובה בעוד המכה משמשת היה יכול, אבל כאן לא קמו איש מתחתיו כל ג' ימים ואף אם היה רוצה לשוב תוך ג' ימים לא היה יכול, ולמה תצא כזאת מלפניו ית', כי אע"פ שכבר הקשה ה' את לבו היינו לפי שהוא מעצמו הקשה לבבו בעוד שהיתה המכה משמשת ע"כ דין הוא להקשות לבבו אחר סור המכה, אבל במכת החשך אף אם היה רוצה לשוב בעוד שהמכה משמשת לא היה יכול, ולמה הביא ה' מכה זו למנוע ממנו דרך התשובה אלא משום רשעי ישראל וכו'.

{כד} ויקרא פרעה אל משה. אע"פ שבכל המכות קרא למשה ולא אהרן מ"מ לא קרא עכשיו כ"א את משה, כי ידע שכאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה וחשב שאולי זה היה סימן על העתיד שיהיה לו סגולה להביא האורה במקום החשך.

רק צאנכם ובקרכם יוצג. אם צאנכם ובקרכם יוצג א"כ מה יזבחו, ומלת רק מיותרת, ולמה קראם כאן צאן ובקר ואח"כ אמר וגם מקנינו ילך עמנו, ועוד

קשה למה הכניס צאן ובקר בין הדבקים כי היה לו לומר לכו עבדו את ה' גם טפכם ילך עמכם רק צאנכם ובקרכם יוצג, כי לא יפול אחר יוצג אמרו גם טפכם ילך, ומלת גם מיותרת, ועוד קשה מה שאמר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, אם גם זה לרבות בא מקנה של ישראל א"כ למה חזר ואמר וגם מקנינו ילך עמנו, הלא כבר כללו במלת גם, וכפי הנראה שמקנינו היינו גמלים וחמורים, כי בלי ספק היו לישראל גם גמלים וחמורים ועליהם אמר וגם מקנינו ילך עמנו, כי אף על פי שאין ראוי להקריב מהם קרבן מ"מ ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו, ר"ל ממנו נקח ונמכור אותם ונקנה בדמיהם צאן ובקר לעבודת ה', לכך נאמר ממנו נקח לעבוד והל"ל כי ממנו נעבוד, אלא נקט לשון מקח וקנין וא"כ בעל כרחך מקנה זה מדבר באינן ראויין להקרבה.

אך כדי ליישב כל הספיקות, אומר אני שישראל קנו מקנה הרבה מלבד אותן צאן ובקר שהיו להם כבר, כי ידעו שילכו למדבר שאינו מקום מקנה, וחשב פרעה שלכך קנו כדי לזבוח מהם לה' ושלא יצטרכו ליקח מביתם פר וממכלאותם עתודים, וזהו לשון מקנינו דהיינו צאן ובקר שקנו עכשיו, וע"כ אמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יוצג, ובמלת רק מיעט מקנה קנינם שילך עמהם כדי לזבוח, ולא זו מקנה פשיטא שילך כי אין זביחה זולתם, אלא גם טפכם שאינו צורך עבודה כ"א לשם שמחה לבד מ"מ ילך, ומשה אמר לא זו שצאנינו ובקרינו שיש לנו כבר פשיטא שילכו, כי איך יתכן שלא נקח לזבוח לה' מבכורות צאנינו ובקרינו שיש לנו כבר, כי אין זה דרך כבוד לקנות מן השוק לזבוח לה' ולא ליקח ממכלאות מבחר צאן ובקר שיש לנו כבר, אלא אפילו גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, וא"ת א"כ מסתמא דעתכם להקריב המובחר והיינו צאן ובקר שהיו גדילים על אבוסכם, וא"כ מה שקניתם דעתכם להשאיר לכם, וא"כ לפחות יוצג פה אותו מקנה שקניתם שהרי אין דעתכם להקריב ממנו, ע"ז אמר גם מקנינו ילך עמנו וגוי, כי לא קנינו כדי להשאיר לנו אלא לפי שאנחנו לא נדע מה נעבוד את ה', כפירש"י שמא ישאל יותר ממה שבידינו ובזה הותרו כל הספיקות.

גם טפכם ילך עמכם. עשה את הטף טפלה להם, ומשה אמר בהפך זה בבנינו ובבנותינו נלך הרי שעשו את עצמם טפילה אפילו לטף, לפי שמשה מרוב ענוה שבו עשה את עצמו טפל לכלם לנערים וזקנים ובנים ובנות כולם עיקר בעבודת השי"ת, ואנחנו נלך עמהם אגב כי אנחנו טפלים להם, ומ"ש בצאנינו ובבקרינו נלך לפי שהמה הולכים לישחט לעבודת ה' פשיטא שאנחנו טפלים להם, כמ"ש רז"ל (בר"ר לג.א) אדם ובהמה תושיע ה' אדם בזכות בהמה, אבל פרעה מפני הכבוד לא יתכן שיעשה אותם טפל אל הטף, ע"כ אמר גם טפכם ילך עמכם לעשותם עיקר והטף טפל להם, ומ"ש משה וגם מקנינו ילך עמנו הרי שעשה המקנה טפל, לפי שכאן מדבר במקנה קנינו ומדרך השלימים שממונם טפל להם והם מושלים על קנינם, לא כדרך הפחותים, שקנין ממונם מושל עליהם אל כל אשר יחפוץ יטנו, כאשר הארכנו לדבר בזה פרשת וישלח בפסוק יש לי רב (לג.ט) ע"ש, הן לפירוש ראשון שהזכרנו למעלה שגם מקנינו קאי על גמלים וחמורים הן לפירוש שני שמדבר במה שקנו בהמות לצרכם סוף סוף הכל קנין ממון ואין מדרך השלמים לעשות עצמם טפל וממונם עיקר, אבל למעלה נאמר בצאנינו ובבקרינו נלך, להולכים לעבודת ה' לישחט, עשו עצמם טפילה כאמור.

שמות פרק-יא

[א] כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה. פירש"י כולכם ישלח, ונראה שמלת כשלחו מיותרת, ואומר אני שכך פירושו לפי שהיה רע בעיני משה על שנתבייש כי גרשו פרעה ב' פעמים, במכת הארבה כתיב ויגרש אותם מאת פני פרעה, ובמכת החושך ויאמר לו פרעה לך מעלי, והשיב לו הקב"ה אל ירע בעיניך כי זה סימן רע אל פרעה כי התחיל בגירוש מעט מעט עד לסוף שאז את כולכם יגרש, כי מתחילה נאמר ויגרש אותם מאת פני פרעה, אבל לא אמר שלא יוסיפו עוד ראות פניו, ואח"כ הוסיף בגירוש לומר אל תוסף עוד ראות פני, אבל לסוף כשלחו כשיבא העת שישלח אתכם אז כולכם יגרש, לא כעת הראשון הקל בגירוש, כי לא גירש כי אם את משה ואהרן, אבל כשלחו אז כלה גרש יגרש, וזה מדוקדק מן מלת כשלחו.

[ב] דבר נא באזני העם וישאלו גו'. ארז"ל (ברכות ט:) אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, וקשה למה תלה קיום הבטחתו באמירת אותו צדיק, ובלא אמירתו וכי לא יקים ה' את דברו חלילה. ונראה ליישב זה ע"ד שמסיק במס' ברכות (שם) וישאילום בעל כרחם דישראל משום משוי הדרך, ולפי זה יצא ה' ידי הבטחתו כשהיה מראה להם מקום אשר בו תתקיים הבטחתו, ומה יש לו עוד לעשות אם המה מעצמם אינן רוצים לקבל, ומ"מ יש לחוש שלא יאמר אותו צדיק כו' כי לא ידע שהמה לא בקשו לקבל ובעבור היות אברהם צדיק וישר יהיה עמל בעיניו על שנסתעבדו בהם בחנם, וע"כ נאמר לו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. במלת ואחרי כן, הורה שיקחו להם שכר עבודתם מן המצריים, וע"כ נקט ואחרי כן כי אין שכירות משתלמת כ"א לבסוף, ואע"פ שאין מעצור לה' ליתן לישראל רכוש גדול מבלי שיצטרכו ליקח מן המצרים דרך שאלה ורמאות, מ"מ עשה כן אלהי המשפט להציל מידם שכר עבודתם, כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין צא.) בגביהה בן פסיסא כו', ולפיכך לא היתה נחה דעתו של אותו צדיק בשום רכוש כי אם ברכוש מצרים חלף עבודתם, כי בזה יקבל תנחומין על העבודה הקשה אשר עובד בזרעו, וזה"ש ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, הביא רש"י לשון ואחרי כן מן הטעם שהזכרנו.

[ד] כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. רש"י פירש בפרשת שמות (ב.יא) על פסוק וירא איש מצרי מכה וגו', שהנוגשים הקימו את ישראל למלאכתם בקרות הגבר, ומהיכן למד רש"י לומר כן שהקימום דווקא בקרות הגבר, ואולי למד רש"י זה ממה שנאמר כחצות הלילה וגו' לפי שמצינו עונשים למצרים מדה כנגד מדה בכל עשר מכות, אבל עדיין לא מצינו עונש מצד הזמן על כן נאמר כחצות הלילה בכ"ף, כמו אותו חצות הלילה שעשו להם עול וחמס להקימם למלאכתם כקרות הגבר ראשון שהוא בחצי הלילה, והיו הנוגשים שרים גדולים, כך הוכו בכורי מצרים ג"כ בחצי הלילה. או קאי על אותו חצות דאברהם כמו שהכה אברהם את המלכים בחצי הלילה כך הוכו בכורי מצרים בחצי הלילה.

ומ"ש אני יוצא, היינו לומר לך שמתחילה יצא הקב"ה בעצמו כדי להפיל שר של מצרים, כי דבר זה אין כח ביד שום שליח או מלאך לעשותו, ואחר זה שלח ה' משחיתים בכורי מצרים, לכך נאמר אני יוצא בתוך מצרים ולא אמר בתוך ארץ מצרים, ואח"כ אמר ומת כל בכור בארץ מצרים, אלא ודאי שיציאה ראשונה לא היתה בארץ כי אם בשמים. ובזה מתורץ כל קושית המפרשים כי איך אמרו על מכת בכורות אני ולא מלאך כו' והרי הכתוב אומר ולא יתן המשחית לבא אל

בתיכם, אלא מחוורתא כדשנינן. ונקט לשון יוצא ע"ד שנאמר (ישעיה כו. כא) כי הנה ה' יוצא ממקומו ודרשו רז"ל (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) יוצא מכסא רחמים ויושב לו על כסא דין, כך יציאה דהכא היא לעשות שפטים באלהיהם תחילה, כמ"ש (שם לד. ה) כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד, כך הוא הענין כאן וזה תירוץ יקר.

[ה] עד בכור השפחה. מקשים כאן, למה נאמר בשימוש המכה (לקמן יב. כט) עד בכור השבי שהוא מסתמא פחות מבכור השפחה. וכפי הנראה שלא קשה מידי כי יכול להיות שבשעה שנאמרה נבואה זו עדיין לא היו שבויים במצרים, שהרי נבואה זו נאמרה קודם ר"ח ניסן ובתוך זמן זה נעשו קצתם שבויים ואז לקו גם המה בהכרח, הן כדי שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם, הן שהיו שמחים לאידם קודם שנשבו.

דבר אחר, לכך לא הזכיר משה לפני פרעה בכור השבי שלא יקשה פרעה בכור השבי מה פשעו, כי תירוץ שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם אינו מספיק לפרעה. וכ"ש תירוץ של שמחים לאידם ויטעה פרעה לומר לא ה' פעל כל זאת מצד העונש, אלא משה רואה באצטגנינות מכה כללית על כל בכורי מצרים.

וי"א שהכל אחד הוא, כי ביום היו נותנים השבויים לטחון ברחים ובלילה נתנום בבור, ונבואת משה היתה ביום ע"כ קראם בכור השפחה אשר אחר הרחים, אבל המכה היתה בלילה כאשר היו בבור על כן קראם בכור השבי.

שמות פרק-יב

[ב] החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. לפי שהראה הקב"ה למשה באצבע הלבנה בחדושה לומר כזה ראה וקדש, על כן אמר תחילה החדש הזה ר"ל החידוש הזה יהיה לכם ראש חדשים, שבכל פעם שתראה חידוש הלבנה בתמונה זו אז יהיה לכם ראש חדשים בכל חדשי השנה, ואחר שנתן סימן ידוע אל הימים של כל חדשי השנה לעשותם ראשים לכל ימי החדש שאחריהם, אמר בכלל על כל החדש ראשון הוא לכם לחדשי השנה לעשות כל החדש של ניסן ראשון לכל שאר חדשי השנה, ונקט לכם לכם ב"פ לפי שלכם ראשון מדבר בקידוש החודש שאינו נמסר כ"א לבית דין, וקאי על משה ואהרן שהזכיר לפנים, ולכם שני להורות שהעולם נברא בתשרי כדעת רבי אליעזר, (ר"ה י.) ע"כ אמר לכם להורות שכל האומות ראוי שימנו מן תשרי ראשית השנה, אבל לכם לבד ראוי שתמנו מן ניסן כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים תמיד בין עיניכם כמו הרבה מצות שבתורה שבאו לזכר יציאת מצרים, וע"ד שנאמר (שמות כ. ח) זכור את יום השבת לקדשו שראוי לנו למנות כל הימים אחד בשבת שני בשבת כדי שיהיה יום השבת תמיד לזכרון בין עינינו המורה על חידוש העולם כי החידוש מופת על מחדשו, כך בחדשים צוה לנו למנות כל החדשים מניסן כאמור, לכך נאמר ראשון הוא לכם אבל לא לשאר אומות כי אין להם בזכרון יציאת מצרים, וזה מסכים לדברי ר"א.

וצריכין אנו ליתן טעם עוד, למה התחיל כל המצות בקידוש החודש, ולמה נסמכה מצוה זו למצות קרבן פסח. והביאור על זה הוא לפי שאמנת המצריים היתה שמזל טלה רועה לכל המציאות כי מזל מחכים מזל מעשיר (שבת קנו.) לפיכך תועבת מצרים כל רועי צאן כי אין נכון לומר שהמנהיג יהיה מונהג מזולתו כי רועה הוא, ועל כן צוה ה' לשחוט הפסח לפי שמזל טלה הוא ראשון ובכור לכל המזלות ועיי' שחיתת הטלה יפקוד ה' על צבא מרום במרום ואח"כ על אדמה תרד על כל בכורי מצרים. והנה חודש ניסן הוא זמן כניסת השמש במזל טלה, ונעשה חודש זה ראש לחדשי השנה כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים נגד עינינו תמיד, ויש לחוש שמא מתוך מצוה זו יתן מקום לטועים לחלוק ולומר שמפני חשיבות מזל טלה המשמש בחודש זה נעשה חודש זה ראש לחדשי השנה, ע"כ צוה אל חי מיד לשחוט הטלה לעין כל רואים, ולקיחתו בעשור לחודש בשליש הראשון של החודש כי אז המזל יותר בתקפו ואין לאל ידו להציל את הצאן אשר תחת ממשלתו ועיי' יכירו וידעו כי יש אלוה גבוה מעל כל גבוה, ועל כן הקדים מצות קידוש החודש לפי שצוה ליקח השה בעשור לחודש ע"כ הוצרך להודיעו מאיזו יום יתחיל למנות עשרה ימים אלו, ואמר לו כזה ראה וקדש ומן אותו יום והלאה ימנה עשרה ימים אלו להודיע חולשת בכור המזלות, ובלקותו ילקו כל בכורי מצרים אשר שמו כסלם בבכור המזלות, וזה טעם למה שמסר להם מצות להתעסק בהם דם פסח ודם מילה, כי דם פסח היינו לבטל דעת המאמינים במזל טלה, ודם מילה לפי שנאמר בפסח כל ערל לא יאכל בו.

ור' מתיא בן חרש היה דורש, (מכילתא ה.כח) לפי שלא היה בידם מצות להתעסק בהם כו', וקשה על דבריו הלא ארז"ל (ויק"ר ל.ב.ה) בזכות ארבע דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו שמם ולשונם והיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין, ועו"ק לשון להתעסק בהם הל"ל ולא היו בידם מצות שיגאלו בזכותם, אלא ודאי שגם ר' מתיא סובר שהיו בידם ד' מצות אלו, אמנם אותן המצות הם בשב ועל תעשה והיו צריכין למצות להתעסק בהם בקום ועשה, כי ארז"ל (סוטה כ.א.) מצוה בעידנא דעסיק בה מגינא ומצלא, וכאן היו צריכין ג"כ הצלה שלא ליתן המשחית לבא אל בתיהם, על כן היו צריכין לדם פסח ומילה להתעסק בהם לבטל אמונת מזל טלה, וזהו שפירש"י משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה.

11 ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. ומשה הפך הסדר ואמר והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות, ועל דרך המדרש (איכ"ר ה.כא) נוכל לומר כי אמרו שהקב"ה אמר לישראל (מלאכי ג.) שובו אלי תחילה ואח"כ אשובה אליכם וכנסת ישראל משיבה אין בי כח לשוב תחילה אלא אתה תהיה המתחיל שנאמר (איכה ה.כא) השיבנו ה' אליך ואח"כ ונשובה, ועל דרך זה יפורש המשקוף כלפי השי"ת עליון על כל, כד"א (תהלים קב.ב.) כי השקיף ממרום קדשו, ושתי המזוזות המחזיקים המשקוף היינו זכות אבות ואמהות, כמ"ש (דברים לג.ב.) מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם. כי האבות מתחת למרכבה והם זרועות עולם, לכך אמר הקב"ה כחולק כבוד ליראיו ונתנו על שתי המזוזות תחילה ואח"כ על המשקוף, לומר שהצדיקים בני אבות ואמהות יהיו המתחילים, ומשה אמר והגעתם אל המשקוף תחילה כי אין בנו כח להתחיל.

ויש אומרים, שהוא ע"ד שפירש"י בשיר השירים (א.ו.) שישראל מקלסים להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה, על כן הקדים הקב"ה המזוזות למשקוף לומר שהשפע עולה מלמטה כי הצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה, אמנם מפני הכבוד הקדים משה המשקוף למזוזות לומר שהשפע יורד

מלמעלה למטה כי זה דרך כבוד אל השיי"ת. ואם נפשך לומר ששתי המזוזות כנגד משה ואהרן יבא ג"כ אל נכון, כי הקב"ה חלק להם כבוד והם חלקו כבוד אל השיי"ת.

[יא] ואכלתם אותו בחפזון. במכילתא מסיק זה חפזון שכינה אבל לעתיד כתיב (ישעיה מב.יב) כי לא בחפזון תצאו וגו'. ביאור הדבר הוא לפי שבגאולה זו כתיב וה' הולך לפניהם, משמע אבל לא מאחריהם, לפי שמצרים היתה מלאה גלולים ע"כ אין מקום לשכינה שם, ע"כ תלכו בחפזון כדי למהר להקביל פני השכינה, אבל לעתיד תהיה השכינה מלפניהם ומלאחריהם על כן לא יצטרכו לילך בחפזון אחר השכינה כי היה נראה כאילו ברחו מן השכינה שמאחריהם זה"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניהם ה' ומאספכם אלהי ישראל.

דבר אחר, לפי שמפני הצלת ישראל יצא ה' ממקומו אל ארץ טמאה והיתה השכינה ממהרת לצאת, ע"כ הוצרכו גם ישראל לילך בחפזה אחרי ה'.

[כו] והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. בהגדה של פסח מסיק שהפסוק זה מדבר בבן הרשע האומר דרך לעג מה העבודה הזאת מלשון מה אנוש, ומסיק שם אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות יג.ח) לי ולא לו אילו היה שם לא היה נגאל. ומקשים על זה למה לא זכר תשובתו בצדו שנאמר בתורה (פסוק כז) ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו'. ולקח לו תשובה מן פסוק שאינו סמוך לו בתורה, ועוד שכבר נדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול ואצלו לא דייק לי ולא לו, ואיך ידרוש מן פסוק אחד ב' תשובות הפכיות, ומהרי"א נתעורר על קושיות אלו בספר זבח פסח שלו ונכנס בדוחקים גדולים ותירוצים שאינן מתישבים על הלב, ועתה פקח עיניך וראה כי הנני מפרש כל סיפור של הארבע בניס אשר בהם דברה התורה באופן שיותרו כל הספיקות והשאלות אשר הקשה מהרי"א, וראיתי להתיר ספיקות הנזכרים בתשובת בן הרשע בג' דרכים שונות.

דרך ראשון הוא, שפסוק ואמרתם זבח פסח וגו' אינו נקשר עם פסוק שלמעלה כלל והוא מילתא באפי נפשיה, והראיה על זה כי היה לו לומר ואמרתם אליהם זבח פסח הוא, כדרך שהזכיר בתשובת כל הבנים והגדת לבנד, ואמרת אליו, ולמה שינה כאן וכתב ואמרתם זבח פסח ולא פירש למי יאמר, ועוד קשה למה אמר בכ"מ על הפסח ועבדת את העבודה (יג.ח) וכאן אמר ושמרתם את העבודה, ועוד קשה שבכ"מ קרא הבנים בלשון יחיד כי להלן נאמר (יג.ח) והגדת לבנד, ובבן התם אמר (שם יד) והיה כי ישאלך בנד לאמר מה זאת. ובבן החכם נאמר בפרי' ואתחנן (י.ב) כי ישאלך בנד מחר לאמר מה זאת. וכאן אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים.

אלא ודאי שכאן מדבר, בזמן שיקומו הרבה בניס סוררים ויחשבו להרוס פינת עבודה זו ולהשבית את העם ממלאכת עבודת השי"י, ובעבור אותם המהרסים צריכה העבודה שימור ביותר, ועל אותו דור סורר אמר ושמרתם את העבודה הזאת תשמרו אותה שלא תהרס, ואח"כ ביאר באיזו זמן צריכה העבודה שימור, על זה אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ר"ל והיה צורך זה השימור באותו זמן כי יקומו בניכם בניס משחיתים ויאמרו דרך לעג מה העבודה הזאת לכם כי בלעגי שפה ידברו אל העם הזה כדי להשביתם ממלאכת עבודת ה', ועל אותו זמן אמר ושמרתם את העבודה, כי אז היא צריכה שימור ביותר לעמוד כנגד המלעיגים, ולכך נקט בניכם לשון רבים כי בעבור איזה

יחיד המלעיג אינה צריכה שימור כל כך כי בטלה דעתו אצל כל אדם, ולפי זה פסוק ראשון אינו נקשר עם הפסוק שאחריו.

ומה שנאמר אחר כך, ואמרתם זבח פסח הוא לה'. מלתא באפי נפשיה הוא לפי שאמר רשב"ג כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור, ומנא ליה לרשב"ג לומר כן שנוסף על עשיית המצות בפועל חייב הוא לומר ולספר בפה מענינם, ודאי למד זה מן פסוק ואמרתם זבח פסח הוא וגוי', שהוא צווי על האמירה בפה נוסף על העשייה, ועדיין לא הוזכר שיהיה חוב לספר בפה ענין מצה ומרור כי בפסוק זה לא נזכר כ"א זבח פסח, ע"כ נאמר אח"כ והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ודרש בעל ההגדה בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, וקשה על זה למה לא הזכיר גם הפסח ולומר בשעה שיש פסח מצה ומרור מונחים לפניך, אלא ודאי לפי שכבר הזכיר חוב האמירה בפה מענין הפסח בפסוק ואמרתם זבח פסח היא, אבל מענין מצה ומרור לא הזכיר עדיין שחייב לספר בפה אף אם לא ישאל שום אדם עליהם, וא"כ פסוק והגדת לבנך מדבר במצה ומרור לחוד שחייב לספרם בפה בפני בני ביתו אף אם לא ישאלוהו כלום,

ולפי זה, לא הוזכר בתורה עדיין שום תשובה לרשע רע האומר בלעגי שפה מה העבודה הזאת לכם, ודעת בעל ההגדה שפסוק והגדת לבנך הוא תשובה לבן הרשע ולבן שאינו יודע לשאול, כי קשה על דברי בעל ההגדה שדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול מנא ליה לומר שהבן שותק מחמת שאינו יודע לשאול, שמא הוא שותק מחמת שהוא רשע גמור ואינו רוצה אפילו לדבר ממצוה זו כי כל כך היא בזויה בעיניו, וכך הקשה גם מהרי"א אבל לא תירץ כלום כי התשובה שנאמרה בתורה אינה ראייה כלל על מחשבת הבן כי מי יודע מחשבתו אם לעקל אם לעקלקלות (סנהדרין כו.) והתורה אין בידה להגיד לנו נבואה כזו לומר לפני השי"ת גלוי מחשבתו כ"א לפניו ית' גלוי, מ"מ אנחנו לא נדע ולפנינו מי גלוי וכי מלתא דפסיקא הוא שכל שותק היינו לפי שאינו יודע לשאול.

ע"כ לבי אומר שלא זו הדרך, אלא כך ביאור הענין לפי שדיוק זה לי ולא לו אינו מובן מלשון לי, והדיוק תלוי בדעת הבן היושב לפניו כי אם זה הבן השותק רשע הוא והעבודה אינה נחשבת לכלום בעיניו אז שפיר מדויק לי ולא לו, לפי שאומר לו שבעבור עבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים כל הגדולות וכל הנוראות, ומשמע מזה שאילו לא הייתי מתעסק בעבודה זו עדיין לא הייתי נגאל, וכן בן זה הרשע ודאי אלו היה שם לא היה רוצה לעבוד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל, אבל אם זה הבן השותק אינו יודע לשאול ואין העבודה בזויה עליו א"כ מאן יימר שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו, מסתמא אילו היה שם היה עובד גם הוא אותה עבודה ובלי ספק היה נגאל גם הוא, ולא ידויק כנגדו לי ולא לו כי לשון לי אינו דיוק כלל מצד עצמו כי האב הוצרך לומר אל הבן לשון לי, כי הבן לא היה באותו דור ואיך יאמר עשה ה' לנו, אבל הדיוק בא מדעת הבן אם הוא מאמין בעבודה זו שיש בה ממש או לא, כי אם אינו מאמין בה אז ודאי לא היה מתעסק בה אילו היה שם, ואז בהכרח לא היה נגאל שהרי בעבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים היציאה ושאר גדולות, ומי שלא היה מתעסק בה לא היה נגאל, אבל אם הבן מאמין בעבודה זולת שאין בו דעת לשאול ודאי אלו היה שם היה מתעסק גם הוא בעבודה זו והיה נגאל גם הוא, ואמרה התורה אם יקרה מקרה שבנך ישב לפניך וישים יד לפה ולא ישאלך כלום ויהיה הדבר בספק אצלך אם הוא שותק בעבור שאינו יודע לשאול או בעבור שהוא רשע רע, הנה כדי לצאת מידי מבוכה זו, צא תאמר לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, ואז

ממ"נ אתה יוצא ידי חובתך כי אם הוא רשע בלב אז הקהית את שיניו באמרך עשה ה' לי, כי מאחר שאינו מודה בעבודה אז יובן לי ולא לו, ואם אינו רשע אך שאינו יודע לשאול אז אמור לו פסוק זה ולא יובן ממנו לי ולא לו שהרי אילו היה שם ודאי היה גם הוא עוסק בעבודה זו.

ומטעם זה שינה כאן לומר והגדת לבנך. ולא נאמר ואמרת או ודברת, אלא לפי שלשון הגדה משמש דבר וחלופו, משמש לשון דברים קשים כגידין כמו שפירש"י על פסוק ותגיד לבני ישראל (שמות יט. א), אע"פ שבעבור היו"ד פירש כן מ"מ אף בלא יו"ד משמעותו דברים קשים כגידין, ומשמש גם לשון רכה כארז"ל פרק אין דורשין (חגיגה יד.) אגדה שמושכין לבו של אדם כמים, וכן משמע פרק ר"ע (שבת פז.) כי שם דרשו פסוק ויגד משה (שמות יט. ט) שהוא משמע לתרי אפי, ע"כ נאמר כאן לשון והגדת לבנך שאם הוא אינו יודע לשאול אזי תמשוך לבו לעבודת השי"ת, כמ"ש משכו וקחו לכם צאן ר"ל משכו לב בניכם לעבודת ה', וכן אגדה לשון משיכה כאמור ע"י דברים רכים, ואם הוא רשע בלב אזי בדברים אלה תאכילהו דברים קשים כגידין המקהים שיני האדם, לפי שיבין מדבריך לי ולא לו, ומכאן למד בעל ההגדה לומר ואף אתה הקהה את שיניו כו', ולמד תשובה לבן הרשע מן פסוק והגדת לבנך שאם אמרה התורה לדבר כן אל הבן השותק מספק שמא רשע הוא כל שכן שתשוב כן אל הבן הרשע האומר בפה מלא דרך לעג מה העבודה הזאת לכם, ופירוש זה יקר הוא, והנה מקום אתי לבאר זה עוד בדרכים שונות והמעייין יבחר מהם הטוב בעיניו.

דרך שני הוא, להפיס דעת רוב מפרשי התורה הסוברים שהפסוק ואמרתם זבח פסח הוא נקשר עם פסוק שלפניו, והוא תשובה לבן הרשע ולסוררים אשר יבקשו להרס פנת העבודה בדרך שנתבאר למעלה, ונוכל לומר שכוונת המגיד לומר שתשיב לבן הרשע תשובתו שבצדו והוא פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה', כי כל המובן מן פסוק בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים מובן גם מן פסוק זה, כי הרשע אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו, כי הוא סובר שאין ממש בעבודה זו ואינה כי אם לכם להנאתכם כי אתם האוכלים והשותים, ואמרתם אליו זבח פסח היא לה' ולא לנו, והמופת על זה אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל, ואיך תאמר שאין בה ממש הרי כל מי שהיה מתעסק בעבודה זו ניצול מן הנגף, והמצרים שלא עסקו בעבודה זו נגופו ואת בתינו הציל בעבור עבודה זו, ומפסוק זה הוציא דיוק לי ולא לו לפי שהרשע מודה שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו וא"כ ודאי לא היה נגאל אלא היה נגוף עם המצרים שלא היו עסוקים בעבודה זו והיו נגופים, ומ"ש ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי אין הפירוש שיאמר לו אותו פסוק הנאמר על מי שאינו יודע לשאול, אלא כוונתו להשיב לו כצורתו פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה', ומה שלא הביא הפסוק כהויתו לפי שהוסיף לומר ואף אתה הקהה את שיניו ועדיין לא פירש מה הדבר המקהה שיניו, ע"כ עשה פירוש על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא ואמר שמן פסוק זה יובן שבעבור זה הפסח עשה ה' לי בצאתי ממצרים והצילנו מן הנגף, וממילא יבין הרשע לי ולא לו כי אילו היה שם ודאי לא היה עובד העבודה ואז לא היה נגאל אלא היה נגוף עם המצרים ובזה יקהה את שיניו.

ומ"ש לשון אף, לומר ואף אתה הקהה את שיניו. לפי שאמרו רז"ל (סדר עולם) שכאשר קשרו ישראל את הטלה בכרעי המטה היו שיני המצרים קהות לפי שגם המצריים היו מלעיגים על מצוה זו כי חשבו שהכל תלוי במזל טלה וזו היא דעת רשע זה ומיד כאשר רשע זה רואה את ישראל עסוקים במצוה זו אז שיניו קהות מעצמו, כמ"ש (תהלים קיב. ג.) רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס. ונוסף על קהיית

שיניו שכבר קהו מעצמם אף אתה תוסף להקהות שיניו ואמור לו פירוש על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' שיובן ממנו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו כו', ואילו היה מביא לו הפסוק כהווייתו אולי לא היה הרשע מבין ממנו פירוש זה המקרה את שיניו, אבל פסוק הנאמר בסמוך והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי. אע"פ ששם נאמר לי בהדיא מ"מ אין לדקדק ממנו לי ולא לו לפי שלשון לי אינו דיוק כלל כי איך יאמר האב אל הבן עשה ה' לנו והבן לא היה שמה בשעת היציאה ממצרים, ע"כ הוצרך האב לומר לי, וגם אין לדייק לי ולא לו לפי שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו, כי מאן יימר לן שלא היה עובד העבודה מסתמא היה עובדה גם הוא והיה נגאל עם כל אחיו בני ישראל, אבל בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' מובן שפיר שפירוש המקרא לי ולא לו כי שם ביאר בהדיא שהעוסקים בעבודה נצולו מן הנגף והמצריים שלא עסקו בה נגופו, וא"כ רשע זה אשר בלעגי שפה מדבר מה העבודה הזאת לכם ולא לו והוציא את עצמו מן הכלל, ודאי אילו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל אלא נגוף עם המצריים, וזה דקדוק נכון ויקר.

דרך שלישי הוא, להפיס דעת מפרשי התורה והאגדה הסוברים שדעת בעל ההגדה להשיב לרשע פסוק בעבור זה עשה ה' לי הנדרש על מי שאינו יודע לשאול, ודעת בעל ההגדה שכתבה התורה שני תשובות לבן הרשע, תשובה אחת היא, הנאמרת בצדו בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה'. תשובה שניה היא, הרמוזה בפסוק והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי וגו'. ודעתו לומר שבפסוק והגדת לבנך תשובה לבן הרשע ולמי שאינו יודע לשאול וראיתו ממה שלא נאמר ואמרת או ודברת, לפי שאמירה רכה וכל דבור קשה, ולשון הגדה ממוצע וכולל לשון דברים קשים כגידין המקהים שיני האדם, ודברים רכים המושכים לבו של אדם, כמבואר בדרך ראשון למעלה, וזה רמז שרצה הכתוב שהאב יאמר פסוק זה לשני בנים הן לבן זה שאינו יודע לשאול להגיד ולמשוך לבו לעבודת הש"י כמ"ש משכו וקחו וגו' ולומר לו בעבור זה עשה ה' לי וגו', וכבר אמרנו למעלה שלבן זה שאינו יודע לשאול אין דיוק כלל מלשון לי לומר לי ולא לו, רק לבן סורר תגיד דברים קשים כגידין וע"י שתאכילהו דברים קשים כגידין תקהה את שיניו ותאמר לו ג"כ פסוק זה בעבור זה עשה ה' לי, ומדוייק שפיר אצלו לי ולא לו לפי שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז ודאי לא היה נגאל שהרי גם לי לא עשה ה' כי אם בעבור זה, ואילו נכתב פסוק זה לבן שאינו יודע לשאול לבד היה לו לומר ואמרת אמירה רכה, ואילו לא נכתב כ"א לבן הרשע לבד היה לו לומר ודברת דבור קשה, ועוד שלא נסמך פסוק זה ללעגו ובוזו של דברי הרשע, אלא כתב והגדת ששניהם במשמע כאמור.

ודעת התורה, לנסות תחילה את הרשע אם הוא אפשרי למשוך אותו לעבודת הש"י בדברים רכים, וזו היא התשובה שבצדו ואמרתם זבח פסח הוא לה', ומלת ואמרתם היינו אמירה רכה כי בפסוק זה לא משמע לי ולא לו שהרי לא נכתב בפסוק זה לשון לי בהדיא, ואם יקשה ערפו ולא ישמע לקול מלחשים אז והגדת לבנך להאכילו דברים קשים כגידים להקהות בהם שיניו ולומר לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו, וזה"ש משכו וקחו. משכו לשון אגדה שתמשכו בתחילה בדברים רכים את ישראל לעבודת הפסח, ואם לא ישמעו אז וקחו קיחה בידיכם בעל כרחם, ודברים קשים דומים לכפיה בידיכם ממש דהיינו קיחה.

ומה שלא הזכיר בעל ההגדה, התשובה שנאמר בצדו ואמרתם זבח פסח הוא, יכול להיות שרמזה במה שאמר ואף אתה הקהה את שיניו, מהו לשון אף, אלא שר"ל כי זה אין אני צריך לומר שתשיב לו תשובה שבצדו כי פשוט הוא שודאי

תשיב לו אותה תשובה, אלא אף זו ר"ל אף תשובה שניה המדברת מענין קיהוי שיני הרשע אף אותה תשובה תשיב לו אם לא יוסר בתשובה ראשונה, וא"כ רמז במלת אף גם התשובה שבצדו בדרך לא זו אף זו, כי לכך כתבה התורה שני תשובות לבן הרשע אחת רכה ואחת קשה, ואמר בעל ההגדה לא תגור מפני הרשע ונוסף על תשובה הרכה הראשונה תשיב לו אף תשובה שניה זו להקהות בה שיניו, ואל תתמה על החפץ שפסוק אחד יהיה נדרש בשני אופנים סותרים כי כבר אמרנו שאין הדיוק בא ממלת לי, ועיקר הדיוק תלוי בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, ע"כ לרשע רע שלא עבדו מדויק לי ולא לו, אבל הבן שאינו יודע לשאול אילו היה שם היה עובדו על כן אין דיוק לי ולא לו שייך אצלו, ואילו היה שם היה נגאל גם הוא.

[מא] שלשים וארבע מאות שנה. פירש"י שמנה מזמן ברית בין הבתרים, ומהר"א פירש שנתוספו להם לי שנה בחטאים, כי היו ישראל במצרים רעים וחטאים, כמ"ש ביחזקאל (כ.ה.) ואודע להם בארץ מצרים וגו', ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו. ולי נראה להוסיף ולומר שתוספת זמן זה בא להם לפי שרבים המה עמי הארץ אשר לא רצו לצאת כלל ממצרים שהרי בעבור זה מתו ד' חלקים בגי' ימי אפילה, וראיה לזה מהא שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים, כל אריכות זה למה לי כי היה לו לומר ומושב בני ישראל בארץ מצרים ת"ל שנה, אלא שר"ל שהקב"ה אמר לאברהם כי גר יהיה זרעך גרים ולא תושבים, והמה לשואה יבקשו להיות תושבים בארץ ולא לצאת משם, ז"ש אשר ישבו במצרים ר"ל אותן בני ישראל אשר ישבו להם ישיבה של קבע כתושבים בארץ מצרים המה גרמו אל מספר ת"ל שנה, כי בעבורם נתארך הקץ עד שלבסוף נתרצו לצאת חלק חמישי לפחות, ויובן מזה שלא היתה ישיבתם שמה ת"ל שנה אלא ישיבתם שמה כתושבים גרם מספר ת"ל.

[מב] ליל שמורים לה'. ואח"כ אמר שמורים לכל בני ישראל לדורותם. לפי שאמר הקב"ה לישראל (דב"ר ד.ד.) נרי בידך ונרך בידי, שמור לי ואשמור לך, שמור נר מצוה ואני אשמור נר אלהים נשמת אדם שבידי, והנה בלילה זו שמרו ישראל נר מצות הפסח ככל חוקתיו והקב"ה שמרם ולא נתן המשחית לבא בבתיהם ועל שמירה זו אמר ליל שמורים לה' להוציאם מארץ מצרים, וכנגד שמירת ישראל המצות אמר שמורים לכל בני ישראל לדורותם, אבל בראשונה לא נאמר לדורותם כי שמירת מצות הפסח לבד הוקבע לדורות, אבל שמירה מן המזיקים לא הוקבע לדורות כי במצרים לבד יצא המשחית לחבל ולא לדורות.

[נא] ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' וגו'. כבר נאמר פסוק זה למעלה (פסוק מא.) ויש כמה שינויים בין שני פסוקים אלו, כי למעלה אמר יצאו כל צבאות ה' משמע כאילו יצאו מעצמם, וכאן נאמר הוציא ה', למעלה אמר שיצאו כל צבאות ה' ולא הזכיר בני ישראל, וכאן אמר הוציא ה' את בני ישראל, ועוד שאמר על צבאותם משמע שצבאות לאו היינו בני ישראל.

והקרוב אלי לומר בזה, שהערב רב שנתגיירו ויצאו מעצמם ממצרים קרא הכתוב צבאות ה' כי חביבים הגרים לפני הקב"ה אע"פ שאינן בכלל בני ישראל מ"מ צבאות ה' הם ג"כ, כמו ישראל, לכך נאמר בפסוק ראשון יצאו כל צבאות ה' על הגרים שיצאו מעצמם ולא הוציאם ה', אבל בפסוק שני אמר על בני ישראל ממש שהוציאם ה' על צבאותם נוסף על אותן הצבאות שיצאו כבר מעצמם, ולכך נאמר בפר' וארא (ט.י.) והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל, כדי שלא תבין לומר שעל קהל גרים אמר והוצאתי את צבאותי ע"כ הוצרך לפרש את עמי, כי

בלי ספק שגם ישראל נקראו צבאות ואמרו רז"ל שהוא מלה מורכבת צבא אות ר"ל צבא שיש לי בהם אות, ואמרו זה על אות שבת מילה ותפילין כי שלשתן נקראו אות וטעמו ידוע, ואמר בשניהם ויהי בעצם היום הזה כי בערב רב הוצרך לומר כן שיצאו לעין כל ולא יראו מן פרעה מלכם, ובישראל הוצרך לומר כן להורות שיציאת מצרים היתה ביום ממש כמ"ש (במדבר לג.) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל. ואע"פ שנאמר (דברים טו.) הוציאך ה' ממצרים לילה, פירש"י והרמב"ן שבלי לילה נתן להם רשות לצאת, ומהר"א פי' שמלת לילה מוסב על ועשית פסח.

שמות פרק-יג

[יד] והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת. בעל ההגדה אמר שפסוק זה מדבר בבן תם, והקשה מהר"א בספר זבח פסח מנא לן שזה מדבר בבן תם שמא הוא אומר דרך לעג מה זאת כמו בן הרשע, ותירץ שלמדנו מתשובתו אשר צוה ה' להשיב לו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים, מאחר שצוה ה' להשיב לו כהוגן ודאי שאל כהוגן, אבל תירוץ זה אינו כהוגן וכל רואיו יאמרו מה זאת כי מלתא דפסיקא הוא שכל מי שאומר מה זאת תם הוא, ואם לפניו ית' גלוי דעתו לפנינו מי גלוי ובמה אדע מה בלב השואל, גם התורה אינה מגדת עתידות כזה.

והקרוב אלי לומר בזה, שקשה לבעל ההגדה למה הזכיר בשני בנים לשון מחר, א' בפסוק זה, ב' בפרי' ואתחנן (ו.כ.) כי ישאלך בנך מחר לאמר, ובשני בנים לא הזכיר לשון מחר ואדרבה אמר והגדת לבנך ביום ההוא ממש והוא הפך המחר, וקשה למה לא הזכיר בכולם לשון מחר או בכולם ביום ההוא, ועו"ק למה זכרה התורה שאלת מה זאת אצל פדיון הבכורים, ולמה לא זכרה שאלה זו על פסח מצה ומרור כמו שזכרה בבן הרשע ובשאינו יודע לשאול.

מהכרח קושיות אלו, ראה בעל ההגדה לומר שפסוק זה מדבר בתם ושבפרי' ואתחנן מדבר בחכם, ומחר הנאמר בשניהם אינו מחר שלאחר זמן אלא מחר ממש, כי התם כל זמן שאביו נותן לו פסח ומצה ומרור אינו שואל כלום כי ודאי אינו מלעיג על העבודה ומצות ה', וטעם על המצוה ג"כ אינו מבקש כי הלואי שיאכילו כל היום פטומות צלי אש ומצות מסלת נקייה על מרורים שדרכן לאכול לסבב תאות המאכל, ולמה יבקש התם טעם לכל אלו כי אינו חסר לנפשו מאומה, אבל בפדיון הבן שאין נותנים לו כלום אלא מבקשים ממנו שיתן הוא דמי פדיון אז הוא שואל מה זאת, כי אפילו תם ופתי גמור הרי הוא חכם לענין זה להחזיק ממון שלא ליתן ממון לשום אדם כלום בחנם, אמנם מן מלת מחר אנו למידין שזהו תם וישר ואינו מלעיג על הנתינה ואינו ממאן בה, כי באותו יום שמבקשים ממנו דמי פדיון אינו אומר כלום ונותן דמיו ואינו מבקש לידע טעם הדבר לומר על מה זה, כדי שלא יחשדוהו שאינו נותן מרצון טוב ויאמרו שהוא קורא תגר על מצות ה' לאמר למה זה אתן דמי בחנם, על כן הוא שותק ביום הנתינה ונותן דמיו לקיים מצות ה', אבל מכל מקום ביום המחרת הוא שואל מה זאת כי הוא חפץ לידע טעם על מה צוה לנו ה' ליתן דמי פדיון הבכור.

וסימן זה מסרה לנו התורה, שאם ישאלך מחר מה זאת למחרת יום הנתינה וביום הנתינה אינו שואל כלום, אז ודאי בתום לבבו ובנקיון כפיו הוא שואל מה זאת, שאילו היה מלעיג או קורא תגר על מצות ה' אז היה אומר דבריו ביום הנתינה כדי לבטל הנתינה, ומאחר ששתק ביום הנתינה ושואל ליום המחרת ודאי תם וישר הוא ושואל כהוגן על כן תשיב לו כהוגן כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ויהרוג ה' כל בכור וגו', או אם הבן רואה את אביו שנותן פדיון דמי בכור בהמה ואינו שואל לו כלום ביום הנתינה שלא יחשדוהו פן רצונו למנוע את אביו מן המצוה ושואל לו ביום המחרת גם הוא תם יחשב, ולפי ששואל בקצרה מה זאת ואין בו דעת לפרט כל הענינים, מזה שפט שהוא תם ואינו חריף לדקדק בפרטי הענין, אבל אם היה שואל לשון זה ביום הנתינה יכול להיות שאינו תם.

וכן פסוק כי ישאלך בנך מחר, הנאמר בפר' ואתחנן הנדרש על שאלת בן החכם נקט גם כן שם מחר למחרת יום העבודה, כי החכם מתירא לשאול ביום עשיית המצוה פן יחשדוהו שומע לומר שהוא מלעיג על המצות בשעת עשייתם כדי להשבית העם ממלאכת עבודת השי"ת, כי בלאו הכי רבים מקשים מה בין דברי הרשע לדברי החכם ולא רבים יחכמו להביא מתוך דקדוקי הלשון לחלק ביניהם ואולי יחשדוהו כמלעיג, ולצאת מידי חשד זה הוא שואל ג"כ ביום המחרת לעשיה, אבל הרשע שכל עיקר כוונתו כדי להשבית העם ממלאכת עבודת השי"ת ע"כ הוא אומר דבריו בשעת עשיית המצוה ומלעיג עליהם לאמר במה אתם עסוקים וזקנים כמותכם יתעסקו בדברים בטלים הללו, ע"כ לא הזכיר לשון מחר בדבריו, וע"כ אמרה התורה והגדת לבנך ביום ההוא, כשם שהוא אומר דבריו ביום ההוא של העשיה כך תגיד לו גם אתה דבריך תיכף ומיד, כי כבר אמרנו שבפסוק זה יש הגדה לשני בנים, אם לבן הרשע פשיטא שצריך אתה להשיב לו תיכף ומיד פן יהיה חכם בעיניו לומר שאין מענה בפיך ע"כ דחית אותו בקש לאמר לך ושוב מחר אתן לך תשובה, ע"כ ענה כסיל כאולתו תיכף ביום ההוא, ואם לבן שאינו יודע לשאול למה תאמר לו דבריך למחר והלא יותר נכון שתגיד לו דבריך בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כדי להמשיך לבו לעבודת ה'.

ואגב גררה אפרש גם דברי החכם הנאמר בפר' ואתחנן, כי יש להקשות על המגיד שאמר ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, למה לא זכר התשובה שבצדו הכתובה בפר' ואתחנן (ו.כא) ואומר אני כי החכם שואל טעם על פסח מצה ומרור כסדר שהם כתובים בתורה, שנאמר (י.ב.ח) ואכלו את הבשר צלי אש וגוי ומצות על מרורים, ועל ג' אלה הוא שואל ואומר מה העדות והחוקים והמשפטים, על צלי אש של הפסח אמר מה העדות, כי זביחת הפסח יתן עדות ה' נאמנה שהשי"ת מושל על המערכה אפילו על מזל טלה שהוא בכור וראש לכל המזלות וכ"ש לשאר המזלות כמ"ש והיה הדם לכם לאות, כי כל אות הוא עדות ומופת על איזו דבר כמבואר למעלה בפסוק החודש הזה לכם (א.ב.ג). והחוקים היינו המצה, שענינה ההכנעה כעיסה זו שאינה עולה למעלה, כמבואר כל זה באר היטב בחיבורי הקטן אורח לחיים מאמר כ"ה, כי כל חק מורה על דבר שיש לו חק וגבול כמ"ש אצל הים (אייוב לח.ט) ואשבור עליו חקי ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף. כך ניתן חק וגבול לעיסת המצה שלא יעלה כי ממנו נקח למוד על ההכנעה, וע"כ המצה סימן חירות כי בזכות ההכנעה נגאלו אבותינו ממצרים, וכמ"ש (דברים ז.ז) לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט, בזכות שאתם ממעטים אתכם לפני, וע"כ דין החמץ בשריפה כי כל המתגאה נידון באש כדאיתא בילקוט (פר' צו תפ.) בפסוק הוא העולה על מוקדה, כי טבע האש לעלות למעלה ע"כ נידון בו העולה למעלה, ודינו של חמץ במשהו, כי

כך היא המדה בגסות הרוח, שבכל המדות צריך האדם לילך בדרך ממוצע חוץ מן גסות הרוח שעליו אמרו רז"ל (סוטה ה.) לא מינה ולא מקצתה, הרי שאסרו אפילו המשהו, וכן אמרו רז"ל (אבות ד.ד.) מאוד מאוד הוי שפל רוח להפלט הענין ולהרחקתו מכל וכל. והמשפטים רמז לומר את חייהם, כי מה שנעשה שפטים במצרים היינו בעבור שמררו חיי אבותינו, והיסורין נקראים משפט שנאמר (ישעיה כח.כ) ויסרו למשפט.

ואחר שהזכיר שאלת החכם על פסח מצה ומרור, אמרה התורה שתהפוך לו הסדר ותשיב לו טעם תחילה על המרור ואח"כ על המצה ואח"כ על הפסח, כדי שילמד החכם סדר קנין השלימות וזה סדרו. כי מתחילה צריך האדם להביא את חומר בכור עוני לזקקו ולצרפו מחלודתו, ועי"ז יבא לידי הכנעה לפני בוראו, ועי"י ההכנעה יבא לידי הכרת מציאת הש"י, כי ע"כ הביא ה' את ישראל בכור עוני מצרים כדי למרק חומרם להביאם לידי הכנעה, ומתוכה יבואו לידי הכרת מציאת הש"י. ושנים אלו הקודמים הם כמו הכנה לבא אל הענין השלישי, והוא לידי ידיעת מציאת הש"י, כי זה הנרצה והתכלית המכוון מכולם להביאם לידי אמונתו ברוך הוא, כמ"ש משכו וקחו לכם צאן, משכו ידיכם מעי"ז וקחו לכם צאן לעבודת השי"ת, זהו שאמר אף אתה אמור לו, ר"ל אע"פ שבעשית המצוה נזכר הפסח ראשונה לפי שהוא התכלית וראשון במעלה, מ"מ אתה תשיב לו על הפסח באחרונה כסדר התשובה שזכרה שם כדרך שיתבאר.

ואל תטעה לומר, שלכך הפכה התורה סדר התשובה על דרך במאי דסליק פתח, אלא בכונה גמורה הפכה התורה הסדר ואמרה שתשיב לו תחילה על המרור ואח"כ על המצה ועל הפסח לבסוף כסדר קניית השלימות, כדי שילמוד מזה שהפסח הבא באחרונה עיקר כי מטעם זה יש בביטול הפסח כרת מה שאין במצה ומרור כי אף מי שאינו אוכל מצה ומרור אינו בכרת, וצוה בעל ההגדה להביא לו ראיה בריאה וטובה מהלכות הפסח שאמרו רז"ל (פסחים ק"ט:) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, והטעם כדי שישאר טעם הפסח בפיו באחרונה, ולמה לא הקפידו שישאר טעם המצה או המרור בפיו באחרונה, אלא לפי שהפסח היא העיקר וסוף התכלית הנרצה מן אכילת מצה ומרור, והיינו לפי שהפסח מופת על אמונת השי"ת.

וז"ש ואף אתה אמור לו, ר"ל כמו שהפכה התורה הסדר כך תשיב לו גם אתה וזהו לשון אף, ואם ישאלך בנדך למה זה הפכה התורה הסדר, תביא לו ראיה מהלכות הפסח שאמרו רז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ומכאן תביא לו ראיה שכשם שטעם הפסח ראוי לישאר בפיו באחרונה כך בהתשובה לבן השואל צריך להיות באחרונה כסדר שהוא נאמר בתורה. וכונתו להשיב לו כל הפסוקים הנאמרים בתורה על שאלת בן החכם וזה סדרן. מתחילה נאמר שם ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' עד ויצונו ה', כי כל זה טעם על המרור הבא זכר לעבדות שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה. ואח"כ אמר ויצונו ה' לעשות את כל החוקים וגו' עד וצדקה תהיה לנו. וכל זה טעם על המצה שנקראת חק כמבואר למעלה שהיא הוראה על ההכנעה והענוה, וכתוב (משלי כב.ד.) עקב ענוה יראת ה' וכן נאמר כאן לעשות את החוקים האלה ליראה את ה', כי ההכנעה מביאה לידי יראה ואח"כ אמר וצדקה תהיה לנו עד סוף הפרשה, הכל תשובה על הפסח הבאה לעדות על ממשלתו ית', כי במצות הפסח נאמר ופסחתי עליכם פירש"י וחמלתי, רוצה לומר כי עכשיו תצאו מרשות המזלות אשר כל פעולתם הכרחיות וטבעיות ואין בהם כח לפעול שום פעולה על צד החמלה והחנינה והצדקה, ותכנסו תחת כנפי השכינה אשר פעולתו ית' ברצון המוחלט ופועל ישועות ועושה צדקות על

צד החמלה, וז"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת. כי הרבה מצות תלוין במצות הפסח, לכך נאמר כל המצוה דהיינו מצוה פרטית שהרבה מצות תלוין בה, לפני ה' אלהינו ר"ל ע"י מצוה זו נצא מתחת יד המערכה ונעמוד לפני ה' אלהינו לכנס בצל כנפיו, וזו היא כונת הפסח והמשכיל יוסיף לקח.

{טז} והיה לאות על ידכה. ארז"ל (מנחות לז.) יד כהה להורות שהנחת תפילין ביד שמאל, וטעמו של דבר כי השכל והחומר הם כצרות זו לזו כשזה קם זה נופל וכאשר יענו את החומר כן ירבה הכח השכלי, וטעם עינוי מצרים הוא כדי להביא את חומר ישראל בכור הברזל ועי"ז יתקומם ויתגבר השכל, ויעידו על זה זקנים עם נערים כי בעוד היות האדם נער ובער וכח חומר בתקפו אז כח שכלו חלש וכאשר יבא בימים וכח חומר הלך וחסר יתגבר שכלו, ולפיכך האומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה לא בעבור החכמה שאל על אלה, שהרי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה.

וכן הוא בשני ידות האדם, כי יד שמאל החלושה והיא כהה כנגד הלב שבו משכן החכמה, כי המקום השכלי שבלב גורם שידו כהה כי היד עסקנית בתשמישי החומר, אבל יד ימין במקום הכבד כי בו משכן הכח המתאווה ואינו מתנגד אל היד כי שם עיקר כחה, אבל במקום משכן השכל שם היד כהה, וכשהוא אומר כאן והיה לאות על ידכה כאילו אמר שיהיה לאות על לבך כי הלב סבה לכהות היד, כי טעם התפילין הוא להיות לאדם לזכרון במקום משכן השכל שבמוח ושבבלב, ואמר בשל ראש שיהיו בין עיניך כי עינא ולבא תרי סרסורי דחטאה נינהו (ירושלמי ברכות פ"א הל"ה) על כן שני מקומות אלו צריכין לדבר המזכיר אותם על מציאת הש"י ויכלתו ועי"ז ישובו מאון.

דבר אחר, לכך הזכיר יד כהה להורות שלא בכח יגבר איש כי אם לה' המלחמה, לפי שיד האדם כהה וחלושה מלעשות גדולה או קטנה אם לא כי יד ה' עשתה זאת המחזיק בידו, כמ"ש (תהלים טז.ח) שויתי ה' לנגדי תמיד וגו', כי מתחילה היה דוד מצטער על הנחת הלב ביד שמאל והכבד בצד ימין כאילו היה רצון האל שכח המתאווה יהיה עיקר והשכל שבלב טפל כמו שיד ימין עיקר והשמאל טפל, ואח"כ אמר שויתי ה' לנגדי תמיד ואז יד שמאלי כנגד ימין ה', ובזה אני בוטח כי מימיני בל אמוט שלא יהיה כח בתאוה שבימין למוטט אותי מן דרך הישר, לפי שימין ה' רוממה ליתן עוז ותעצומות אל הלב השכלי שכנגדו כשפני לנגד ה', לכן שמח לבי בראותי כי ה' סומך ידי, וזהו שמסיים ואמר נעימות בימינך נצח, משמע ולא בימיני לפי שהכל תלוי בימין ה' כי היא כנגד יד כהה שלי, וע"כ צוה ה' להניח התפילין אשר שם ה' חקוק בהם על יד כהה להורות שיד ה' החזקה הימנית היא הנותנת כח ליד כהה זו, ז"ש כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים היינו יד ה' הימנית החזקה אשר היא כנגד יד שמאל שבאדם ובה הוציאנו ה', ובהיות פני כנגד ה' אז ימינו כנגד יד כהה, ולהורות נתן בלבם שאין שום מעשה תלוי בפעולת האדם כ"א בעזר השם ית'.

ומה שנאמר והיה לך לאות על ידך. ובשל ראש לא הזכיר לך לפי שהם אות גם לאחרים שנאמר (דברים כח.ו) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמר מר אלו תפילין שבראש (ברכות ו.) ומה שמניחין של יד תחילה ואחר כך של הראש ובהסרתן מסירים של ראש תחילה, לפי ששלשה סרסורי עבירה הם העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים (רש"י שלח טו.לט) וא"כ בשל יד הרוב כי שם הלב והיד ועל כן המקום ההוא צריך שמירה מן החטא ביותר מבשל ראש, ע"כ

יקדים לתקן המקום שהוא וכן בהסרה יהיו על היד תמיד.

פרשת בשלח

[יז] ויהי בשלח פרעה את העם. ואח"כ נאמר פן ינחם העם. ויסב אלהים את העם, ואח"כ נאמר וחמושים עלו בני ישראל, ויש להתבונן למה קראם גי פעמים העם וברביעי קראם בני ישראל אצל וחמושים דהיינו כלי זיין, וכפי הנראה שמצד היותם בני ישראל לא היו צריכין לכלי זיין ושלוחו של פרעה היה מצד היותם בני ישראל וא"כ איפכא הל"ל.

ונראה ליישב זה בשני פנים. האחד הוא, על דרך שמסיק בילקוט וחמושים עלו אין חמושים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין, וקשה על זה וכי מלחמתן של ישראל תלויה ברבוי כלי זיין, והלא כתיב (שופטים ה.ח) מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל. כי הש"י מגן בעדם, והתורה והתפלה כלי זינם של ישראל שנאמר (תהלים קמט.ו) וחרב פיפיות בידם שני פיות כי שניהם תלוין בפה, ואם כן מה תפארת זה לישראל שעלו חמושים מזויינים כאילו לא היו בטחונם בה' חלילה. ואף אם נאמר שחייב אדם לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס, מ"מ קשה על מה זה הגיד לנו הכתוב שהיה לכל אחד ה' כלי זיין ומנינא למה לי, ועוד כי קרה בדרך נס או במקרה שהיה לכל אחד ה' לא פחות ולא יותר הלא דבר הוא, ועוד כי כפי הנראה לא היו ישראל מלומדי מלחמה כלל כי היו עסוקים בעבודת פרך כל הימים וכלי זיין אלו למה להם כי לא נסו באלה והיה להם לילך במקלות ובאבני קלע.

ע"כ נראה לפרש. שבא להודיענו שלא היה בידם שום כלי זיין כי אם ה' חומשי תורה החלוקים לז' ספרים למ"ד שפרשת ויהי בנסוע ספר בפני עצמו, וז"ש וחמשים היינו מזויינים הכל רמז לתורה, ונקט לשון חמשים שהלשון נופל על הלשון, וכן מזויינים, כי לשון חמשה וזיין, שמות כלי מלחמה המה, ואצל ישראל ירמוזו גם על התורה. או חמשים היינו חמשה חומשי תורה כאמור, ומזויינים היינו התפלה כמ"ש (תהלים קיט.קסד) שבע ביום הללתיך.

והנה מהידוע שלא היו ישראל ראויין לקבל התורה, כ"א אחר שעברו בים סוף ואחר שהלכו במדבר, כי בים סוף באו לידי אמונה שלימה בה' ובנבואת משה עבדו כמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו, וקודם שבאו לידי אמונה זו, פשיטא שלא היו ראויין לקבל התורה כל זמן שהיו מסופקים בנבואת משה ובאמונה בה', ואחר שבאו על ים סוף לידי אמונה זו מאז היו ראויים לקבלת התורה, והיו צריכין עוד לילך במדבר בארץ לא זרועה לקנות שמה מדת ההסתפקות, כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל כו', ולא נתנה התורה כי אם לאוכלי המן (מכילתא בשלח וייסע ב.) כי מן ירידת המן למדו דרך ההסתפקות אשר מקבלי התורה צריכין לזה, נוסף על זה נשתרשו באמונה ע"י ניסים שנעשו להם במדבר כמו ניסי הים סוף, ולהורות נתן בלבם עוד שלפי ששני אלפים תוהו היה העולם שמם כמדבר כל זמן שהוא בלא תורה ע"כ היו צריכין לקבלת התורה להשלים חסרון העולם, והנה קודם שקבלו ישראל התורה היו בכלל שאר העם ולא נבדלו עדיין בשלימות

המיוחד להם מן שאר האומות ע"כ לא נקראו בשם בני ישראל, כ"א על ידי קבלת התורה אז הבדילם ה' מכל העמים להיות לו לעם סגולה.

ובזה יהיה ביאור הפסוקים על זה האופן, ויהי בשלח פרעה את העם בשעת שלוח נקראו עדיין בשם העם כי לא נבדלו עדיין מן שאר עמי הארץ לפי שלא היה כלי זיינם עליהם, לא כלי זיין הטבעי שהרי לא היו מלומדי מלחמה, ולא כלי זיין של התורה שהרי לא קבלו עדיין התורה, ולא היו אפילו מוכנים לקבלה כי לא נשתרשו באמונה עדיין, לפיכך לא נחם אותם אלהים דרך ארץ פלשתים אע"פ שקרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה. לפי שעדיין המה בכלל יתר עמי הארץ על כן בהכרח ישובו מצרימה, כי מאחר שאין בידם שום כלי זיין פשיטא שיהיו מנוצחים אם לא ישובו, על כן ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף, כי על ידי ניסי הים והמדבר יקנו אמונה שלימה ואז יהיו מוכנים לקבל התורה, ומשעה ההיא יהיה כלי זיינם עליהם ויהיה דומה כאילו כבר קבלו התורה ויהיו נקראים אז בשם בני ישראל להבדילם מן שאר עמי הארצות, וז"ש וחמשים עלו בני ישראל אין חמשים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין היינו ה' חומשי תורה וז' ספרים או שבע תפלות כאמור, ומסכים לזה מה שמצינו (פס"ר לד.) שבמתן תורה חגר להם הקב"ה כלי זיינאות כו', ועיין ברמב"ן פ"י כי תשא בפי' ועתה הורד עדיך (לג.ה) שתרגומו אעדי תיקון זיינך מנד, כי משם ראייה ברורה שהתורה כלי זיינם של ישראל, ואע"פ שבשעת העליה ממצרים לא היו עדיין מזויינים עד שבאו למדבר מ"מ אמר וחמשים עלו וגו', לפי שמיד כאשר נתרצו לילך למדבר ולא אמרו היאך נלך למדבר לא מקום זרע מיד קנו האמונה, והתחלת הקנין נחשב להם כאילו היו מושרשים בה, לכך נאמר וחמושים עלו היינו בזמן שעלו מארץ מצרים אל המדבר, וסוף קנין האמונה היה על ים סוף כאמור.

דרך שני ביישוב מקראות אלו, שהעם הנזכר כאן הם הפחותים שבישראל והערב רב כי שם אחד להם, וכשאמר ויהי בשלח פרעה את העם בערב רב ידבר, כי מאחר שלא מיחה במ לצאת דומה כאילו שלחם, כי מצינו לשון שלוח במי שמניחו לילך כמו שלחוני לאדוני (בראשית כד.ד) הנאמר באליעזר עבד אברהם, וכמו ויאמר יעקב אל לבן שלחני (שם ל.כה) כך שילוח האמור כאן על הערב רב, ובעבורם היה צריך להסב אותם שלא יחזרו למצרים בראותם מלחמה, אבל בעבור בני ישראל לא היה צריך לכל זה הסבוב כי בני ישראל עלו חמשים מזויינים, כי המה בני אמון במ בני מאמינים ובוטחים בתשועת ה' וזו היא כלי זיינם ע"כ היו בטוחים במלחמה, אבל כל מיעוט הבטחון בא להם מן הערב רב, כי קרוב הוא רצה לומר חדשים מקרוב באו ולא נשתרשו עדיין באמונה.

{יט} ויקח משה את עצמות יוסף עמו. סמך ענין זה לפסוק שלמעלה וחמושים עלו בני ישראל, לפי שמסיק בילקוט פרשה זו שהיו מהלכין במדבר שני ארונות ארון השכינה וארונו של יוסף והיו האומות שואלים מה טיבו של ארונו של מת עם ארון חי העולמים והשיבו להם קיים זה מה שכתוב בזה שיוסף קיים כל עשרת הדברות כו', וסמך זה למה שנאמר וחמשים עלו בני ישראל מזויינים וכלי זיין שלהם הוא ארון הקודש שהיה הולך עמהם במלחמה, ותינח אחר מתן תורה אבל קודם מתן תורה איך עלו חמושים הלא עדיין לא היה הארון הקודש עמהם, ע"כ אמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי ארונו של יוסף היה דומה כאלו היו חקוקים בו כל עשרת הדברות.

דבר אחר, לפי שראה משה שהשי"ת הסיבם דרך המדבר ים סוף וחשב משה שאם אולי יעכב עליהם הים אז יקרע להם בזכות יוסף, כמו שלמדו רז"ל (תנחומא קיד.ט) מן פסוק הים ראה וינוס (תהלים קיד.ג) מה ראה עצמותיו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה, וטעמו של דבר בארנו למעלה פרשת וישב (לט.יב).

ורז"ל (סוטה יג.) **דרשו על משה**, פסוק חכם לב יקח מצות (משלי י.ט) שכל ישראל נתעסקו בבזה והוא נתעסק במצות, רצו לתרץ יתור לשון עמו שבא למעט עסק בזת מצרים, כי הממון קנין שאינו דבק עמו כי לא ירד אחריו כבודו, אבל מה שהאדם מסגל מעשים טובים בעולם הזה הוא הדבר הדבק עמו בעולם הזה ובעולם הבא, לכך נאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו, ואולי לכך עסק דווקא במצוה זו עכשיו להיות לישראל כמזכיר את יום המיתה, כי בסבה זו לא יהיו כל כך להוטים אחר הביזה בזכרם כי יעזוב לאחרים חילו ולא ירד אחריו כבודו.

שמות פרק-יד

[ב] לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כו', ויש לנו ליתן טעם למה נשארה זו יותר משאר אלהות, ונראה מזה שהיו להן הרבה עבודה זרות שעבדו להרבה מזלות כי כל מזל יש לו כח והשפעה על איזו ענין מיוחד, ובעל צפון היינו העי"ז אשר חשבו כי ממנו יושפע להם זהב ורב פנינים כמ"ש (איוב לו.כב) מצפון זהב יאתה, והשאי"ה דווקא עי"ז זו להטעותם שיאמרו שע"ז זו תתבע עלבונם על מה שנטלו ישראל ממונם שלא כדין, כי בכל שאר המכות הצדיק פרעה את הדין עליו לומר שבדין באו עליו ובדין לקו גם שרי מעלה שלהם, אבל הממון חשב פרעה שלא בצדק ולא במשפט נטלו ישראל ממונם עי"כ נשאר בעל צפון שיאמרו קשה יראתם ויתבע מן ישראל ממונם שהשאלום, וז"ש ויהפך לבב פרעה וגו' פירש"י בשביל ממונם שהשאלום, ומה שאמרו כי שלחנו את ישראל מעבדנו לפי שכל מה שקנה עבד קנה רבו ועיקר דבריו היה בעבור הממון, ותלה פרעה דבריו במה שראה שנשאר בעל צפון מכל אלהי מצרים.

[ה] ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. כי בורח מבעי ליה שהרי מתחילה שלחם מרצונו ועכשיו הם בורחים, ועוד למה קראם ב' פעמים העם ובשלישי אמר כי שלחנו את ישראל, ועוד איך מלאו לבו לילך עם שש מאות רכב על ששים ריבוא, ואע"פ שנאמר וכל רכב מצרים ודאי לא מכל ארץ מצרים קבץ לפי שעה שלא היה לו שהות זמן כל כך אלא מעיר אחת לקח והיא מצרים עצמה, ואפילו מעיר זו לא לקח כי אם מן הירא את דבר ה' והמה המיעוט. אלא ודאי שבכל מקום שמזכיר העם מדבר בערב רב שהלכו לכתחילה בדרך בריחה לפי שראו במעלתן של ישראל, וחשב פרעה כי עכשיו עי"י שיראו שישראל נבוכים בארץ יאמרו הערב רב שסר ה' מעל ישראל, ובעבור זה ודאי רצון הערב רב לחזור מצרימה זולת שישראל אינן מניחין אותם. וכשיראו שאנחנו באים לעזרתם ימרדו גם המה בישראל וישובו אלינו, ועל זה סמך פרעה ברדפו אחר ישראל עם מתי מספר, ועל זה נאמר ויגד למלך מצרים כי ברח העם. לא ששלח עמהם אקטורין כי דבר זה לא פירש במקרא אלא בביתו הוגד לו שהלכו דרך בריחה העם דהיינו המצרים

והיה שונא אותם על זה, ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם נהפך לבו משנאה לאהבה כי אמר עכשיו אני צריך להם כי בלי ספק יהיו לי לעזרה בראותם כי סר ה' מעל ישראל, ועל ישראל עצמם אמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו, ולפי זה מה שנאמר ויהי בשלח פרעה את העם על הפחותים שבישראל אמר כן כמבואר בדרך שני.

יב **הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר.** פירש"י והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט, (שמות ה.כא) וצריך פירוש לפירושו שהרי כאן אמרו כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר, ולהלן אמרו ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו. וזה אמרו ודאי על תוספת העבודה שנמשלה לחרב ומה בין חרב למות, גם מה שאמרו שם לתת חרב בידם צריך ביאור, כי לא בקש פרעה להרגם בחרב כי אם להכביד עליהם העבודה. ונ"ל שאמרו ישראל למשה תרתי לריעותא, כי עכשיו לא שלח אותנו והכביד עבודתו כי הבאשתם ריחנו בעיניו, זאת ועוד אחרת את"ל שישלח אותנו מ"מ נהיה בורחים שהרי אמרת לו בשם ה' שלח עמי ויחוגו לי במדבר, וכשיודע לו שאנחנו בורחים אז בלי ספק ירדוף אחרינו בחרב, ובזה דומה כאילו אתה נתת חרב בידם להרגנו ולהמיתנו, וזה שאמרו כאן כי כבר אמרו לו במצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר. לפי שכבר אמרו לו לתת חרב בידם להרגנו. ואמרו זה על שסופו לרדוף אחריהם בחרב במדבר ולהמיתם.

וי"מ דרך הלצה, הלא זה הדבר אשר דברנו עכשיו, במצרים היה לנו לומר כן ולא עכשיו כי עבר זמנו וז"ש במצרים לאמר, ר"ל שם היה לנו לאמר חדל ממנו כו' ולא אמרנו.

טז **ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים.** במדרש (שמו"ר כ.א.ט) אמרו לפי שהיו אומרים המצריים לולא המטה לא היה יכול לעשות את כל הניסים ע"כ אמר הקב"ה סלק את מטך ונטה את ידך כי הרם לשון סילוק הוא. והנני נותן טעם בדבר למה דווקא בקריעת ים סוף צוה הקב"ה להסיר המטה, וזה לפי שרצה הקב"ה שיעשה משה למטה דוגמא אל כל דבר הנעשה למעלה, והנה כל המכות היו באצבע אלהים על כן נעשו גם למטה ע"י מטה משה כי המטה דומה לאצבע, אבל על הים לקו בכל היד שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגו', ע"כ אמר הקב"ה למשה שיעשה גם למטה דוגמא לזה ויסלק את המטה הדומה לאצבע ונטה את ידך כל היד דוגמת יד החזקה העליונה ית', לכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה ואגב זה ראו כי שלא בכח המטה עשה משה כל המעשה הגדול והנורא הזה, שהרי הוצרך לנטות ידו דוגמת היד החזקה שלמעלה ע"כ ויאמינו בה' ובמשה עבדו, כי חזרו מדבריהם שאמרו לשעבר שבכח המטה פעל כל זאת.

ומכאן תבין באמת, מה היה חטאו של משה במי מריבה כי שם נאמר ממש הפך ממה שנאמר כאן, כי כאן נאמר הרם את מטך דהיינו סלק את מטך ונטה את ידך וע"י זה באו לידי אמונה, ושם נאמר וירם את ידו ויך במטהו שסלק את ידו כי לא עשה הפעולה בידו כי אם במטהו וע"כ החזיר דברים הראשונים, שאמרו שבכח המטה פעל הכל, למקומם. ובזה גרם מיעוט האמונה כמ"ש יען לא האמנתם בי, ויתבאר דבר זה בע"ה באר היטב במקומו פרשת (חקת כ.ח).

כז **ולא קרב זה אל זה.** פירש"י מחנה אל מחנה, ועל צד הרמז יש לפתרו על ישראל, כי ארז"ל (ירושלמי תענית ב.ה) ארבע כיתות נעשו אבותינו על הים כו' ולא היו

בהסכמה אחת זה אומר בכה וזה בכה על כן לא קרב זה אל זה כל הלילה בדעתם. ורז"ל אמרו (שמו"ר כג.ז) שלא אמרו המלאכים שירה כל הלילה שנאמר בהם (ישעיה ו.ג) וקרא זה אל זה, ובפרקי דר"א אל תקרי לא קרב זה אל זה אלא לא קרא, ואין צורך להגיה לפי שהמלאכים אינם מתקרבים זה לזה בשום עסק בעולם כי אם בזמן שאומרים שירות ותשבחות לפניו ית' אחד קורא והשני עונה לעומתו, וכשהוא אומר לא קרב זה אל זה ודאי לא אמרו שירה כי דרך השיר אחר קורא וחבירו עונה.

וי"ל עוד ולא קרב זה. היינו המלאך שהזכיר למעלה בפסוק ויסע מלאך האלהים, אל זה היינו אל השירה הרמוזה בזה שנאמר זה אלי ואנוהו. כי הוא עיקר השירה שזכו לראות פני השכינה עד שהיו מראין עליו באצבע ואמרו זה אלי, כי ראתה שפחה על היס מה שלא ראה יחזקאל, והוא רמז אל המלאכים גם כן כי אצלם מצויה קירוב ההשגה יותר מבתחוננים.

[כא] וישם את היס לחרבה ויבקעו המים. היה לו לומר ויבקעו המים תחילה ואח"כ וישם את היס לחרבה, ואולי כדי ליישב זה פירש"י ויבקעו המים כל מימות שבעולם, ונראה לפרש שמתחלה היה הרוח שבתוך הארץ פועל מתחת לארץ בקרקעות היס עד שנעשו לחרבה, ואח"כ פעל גם במים כי פעולת הרוח היתה מלמטה למעלה וכאשר עבר קרקעות היס נכנס הרוח גם אל המים והרוח מחסרם וממעטם, כי טבע הרוח לחסר המים שנתכווצו ונעשו גליד ואז בהכרח נבקעו המים והנשארים נצבו כמו נד כי הוגלדו מחמת הרוח שעלה מלמטה, כי כל דבר לח המתייבש מתוכו נבקע כנודע מטבעיות.

דבר אחר, שהולך הרוח מי היס לחרבה אל היבשה ויצאו המים מן שפתם אל היבשה וכן מצד השני וזה גרם בקיעת המים כי הרוח גירש המים ממקומם והוליקם אל היבשה, וזה נס כפול כי דבר זה צריך לבי רוחות מקבילין ונעשה הכל ע"י רוח קדים. ד"א לפי שלולא שהתהום מוסיף לחות במים היו הלוד וחסור מפני הרוח השולט בהם, וכאשר שם היס לחרבה תחילה ולא היה התהום מוסיף בהם לחות אז בהכרח יבשו המים ונחסרו מן הרוח.

[כב] ויבואו בני ישראל בתוך היס ביבשה. כאן הקדים תוך היס ליבשה ובסמוך אמר בהפך זה ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך היס, גם כל הפסוק ההוא מיותר, וכאן נאמר והמים להם חומה מלא בוי"ו, ובסמוך נאמר חמה חסר בלא וי"ו, ובילקוט (בשלח רלח.) מסיק שהוא לשון אף וחימה לפי שהיו ישראל נתונים בדין אם להנצל או אם להטבע עם המצרים, ועל פי דרך זה נוכל לומר שהיו בישראל כיתות כיתות על היס, מקצתם צדיקים מקצתם קטני אמנה כנח שנאמר בו (בראשית ו.ז) מפני מי המבול. שלא נכנס בתיבה עד שדחקוהו מי המבול, והנה הטובים מישראל באו תיכף אל היס באמצעותו אע"פ שלא ראו היבשה עדיין מכל מקום האמינו בה' ובאו אל תוך היס ואח"כ ראו היבשה ולהם היו המים לחומה להגין בעדם, אבל הפחותים בניס לא אמון בס' הלכו תחילה ביבשה כי לא האמינו באלהים ע"כ לא נכנסו אל תוך היס עד שראו תחילה היבשה ולהם היו המים חימה עזה כי היו נתונים בדין אם להנצל או להטבע, ומטעם זה נאמר למעלה ויבאו להורות שמיד בבואם נכנסו אל היס קודם שראו היבשה, ולמטה נאמר הלכו כי אע"פ שראו היבשה מ"מ לא האמינו עד שהלכו תחילה ביבשה ואח"כ נכנסו גם אל תוך היס.

וי"א שבבואם לים, היינו בכניסתם היו צדיקים גמורים לכך נאמר אצלם חומה מלא, אמנם כאשר הלכו על שפתו השני ממרים היו עם ה' שנאמר (תהלים קו.ז) וימרו על ים בים סוף. כי אמרו כשם שאנחנו עולים מצד זה כך יעלו המצרים מצד אחר, על כן היו להם המים לחימה וקצף כאמור.

שמות פרק-טו

[א] אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'. מה שלא שר תיכף בצאתם ממצרים, לפי שידע משה שעדיין בני ישראל מפקפקין באמונה עד שראה על הים שהאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר, והתחיל באז דהיינו א' רוכב על ז' רמז להמליכו ית' על שבעה כוכבי לכת כמ"ש כי גאה גאה שמתגאה על כל גאים, ומה שנאמר השירה הזאת בלשון נקיבה ארז"ל (שמו"ר כג.יא) שכל שירות העה"ז נאמרו בלשון נקיבה לפי שיש אחריהן צער כנקיבות שיש להם צער לידה, ועוד שהנקיבות אינן נוטלות בעה"ז כי אם עישור נכסים כך הנחיל ה' לישראל שבעה אומות מן שבעים, אבל על העתיד נאמר שירו לה' שיר חדש כי אז יהיו כזכרים לא יולדים ואז ינחלו כל שבעים אומות כזכר שיורש הכל, ואולי מטעם זה התחיל באז א' רוכב על ז' לרמוז כי בעולם הזה ישראל גוי אחד בארץ ורכיבהו ה' על במתי ארץ של ז' אומות לבד כנקיבות.

וכדי ליישב יתור השירה הזאת, כי היה לו לומר אז ישיר משה ובני ישראל לה', אומר אני שיש בו רמז למה שארז"ל (מכילתא בשלח ג.) ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל, ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת ר"ל השירה של זאת הנקיבה, כי גם הנקיבות אמרו זה אלי ואנוהו ודבר זה היה פליאה בעיניהם שנקיבה תסובב גבר מעין דוגמא שלעתיד, ואולי שעל זה ארז"ל (סנהדרין צא.) שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה, ומה ענין שירה זו לתחיית המתים אלא לפי שכשם שלעה"ב יהיו כולם מופשטים מן החומר ואז זכרים ונקבות שוין, כך גם על הים ראתה גם השפחה זיו כבודו ית' מעין דוגמא שלעתיד שנאמר (ירמיה לא.כב) נקבה תסובב גבר. לכך נאמר בשירה זו ישיר להבא משמע כי כשם שאמרו כולם זה אלי ואנוהו כך כולם יאמרו לעתיד הנה אלהינו זה כארז"ל (שמו"ר כג.טו) שהצדיקים יהיו מראים עליו באצבע כו', ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת, ולכך נאמר ותען להם מרים וגו' כמדברת לזכרים כמו שיתבאר בסמוך.

ובמדרש (תנחומא בשלח יב.) שנקרע הים בזכות המילה יכול להיות שעל זה נאמר את השירה הזאת רמז למילה שנאמר (בראשית יז.) זאת בריתי וגו', ולפי שגם לעולם הבא המילה מצלת מן הגיהנם לכך נאמר ישיר בלשון עתיד, ומכאן רמז לתחיית המתים.

אשירה לה' כי גאה גאה. שמתגאה על כל גאים אבל לא על ענוים כי ה' שוכן את דכא ומראה ענותנותו אצלם, וסמך מיד סוס ורוכבו רמה בים כי הרוכב מתגאה על הסוס ע"כ ירה שניהם בים. וכדי ליישב על פי הדקדוק לשון גאה גאה אומר אני שיש בו רמז למה שנתבאר (איוב יב.כג) משגיא לגוים ויאבדם. וכמ"ש (תהלים צב.ח)

בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד. כי מי שהוא גאה כבר, אז הקב"ה מוסיף לו גאווה על גאותו ונותן לו עוד מעלה כדי להגדיל נפילתו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא כמו שיתבאר בסמוך בפסוק אמר אויב ארדוף ע"ש, ז"ש אשירה לה' כי גאה גאה, ר"ל אותו בן אדם אשר גאה אז הקב"ה ג"כ גאה מוסיף לו גאווה וירכיבהו על במתי ארץ, ולסוף סוס ורוכבו רמה בים רוצה לומר להגדיל נפילת הרוכב, כי ממקום גבוה הוא נופל ונפילתו גדולה מן נפילת הנרכב.

[ב] עזי זזמרת יה ויהי לי לישועה. הורה בפסוקים אלו שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים מהפכים מדת הרחמים לדין, זהו שאמר עזי עוז זה היינו תוקף וחוזק של מדת הדין, כמו שנאמר (תהלים כ"א. ב.) ה' בעזך ישמח מלך, שאפילו במדת הדין שנקרא עוז מכל מקום ישמח בה צדיק, כי שמחה לצדיק עשות משפטי ה' אמת, ובישועתך דהיינו מדת הרחמים מה יגל מאד, וזמרת לשון כריתה מלשון כרמך לא תזמור, וגם זה מורה על מדת הדין, וגם שם של י"ה מורה על מדת הדין כמבואר ברבינו בחיי על פסוק כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק (שמות י"ז. טו.) וכל אלו המתחסיים אחר מדת הדין מכל מקום ויהי לי לישועה שנהפכו לי לרחמים ולתשועה וזה דקדוק נכון בתוספת וי"ו של ויהי, ובדין הקב"ה עושה עמי חסד זה מדה כנגד מדה, כי גם אני מברך את ה' על הרעה כשם שאני מברכו על הטובה, ואע"פ שירעו המצרים לנו ולאבותינו מ"מ אני מרומם שמו ית' על כל, ז"ש זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו, אלי ואלהי הכל רמז למדת הדין כי אל לשון חוזק ותוקף, ואע"פ שרש"י פירש פ"י כי תשא (לד. ו.) אל מדת הרחמים וראייתו מן פסוק (תהלים כ"ב. ב.) אלי אלי למה עזבתני הראיה אינה כלום שהרי הצדיקים מהפכים דין לרחמים על כן ביקש שגם אל לא יעזבנו, ועיקר הלשון הוא לשון יכולת כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז. ג.), ז"ש זה אלי אף על פי שהוא מתנהג עמי במדת הדין מ"מ אנוהו אספר ניו ושבחו, וכן אלהי אבי שגם לאבותינו הרעו המצרים מ"מ וארוממנהו על זה.

ואם נפשך ליישב זה ע"פ פירושו של רש"י, שאלו מדת הרחמים כך תפרשו, זה אלי וגוי ע"ד שנאמר (תהלים ק"ט. א.) צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, ר"ל אין חילוק אצלי בין צרה ויגון לכוס ישועות כי בשניהם שם ה' אקרא לברכו על שניהם בשוה, כך אמר אם זה אלי ומתנהג עמי במדת הרחמים אז ואנוהו, ואם הוא אלהי אבי ומתנהג עמי במדת הדין כהוראת שם אלהים אז וארוממנהו, כי הכל שוה אצלי בין דין ובין רחמים ע"כ הקב"ה מודד לי במדה זו להפוך לי דין לרחמים. לא כן הרשעים כי אדרבה המה מהפכים מדת רחמים לדין, ז"ש ה' איש מלחמה ה' שמו, הרי שמו ה' המורה על רחמים פשוטים ואף על פי כן הוא עושה עמהם מלחמה עד רדתם, וכמ"ש ויסע מלאך האלהים הוא שלוחו של מדת הדין ונסע להצלת ישראל, וכתוב וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש, ה' הוא מדת הרחמים והשקיף עליהם להמם ולאבדם וכל זה לפי שהם קוראים לעולם תגר על ה', אבל אני חסד ומשפט אשירה (תהלים ק"א. א.) בין לחסד בין למשפט אשירה. וזהו שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב, פירש"י כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין והיינו היפוך דין לרחמים, ויתכן לפרש ימינך ה' היינו ימין ה' הפועל על צד הרחמים עם ישראל, כבר הוא נאדרי בכח ר"ל כבר היתה שמאלית ומדת הדין הקשה הפועלת בכח ועוז נעשית ימנית לישראל, אבל לאומות אינו כן אלא ימינך ה' שהיתה ימנית לעולם ואעפ"כ תרעץ אויב כי נעשית שמאלית לפרעה וחילו.

[ד] מרכבות פרעה וחילו ירה בים. הדבר צריך ביאור למה הזכיר בפרעה וחילו הסמוכים אליו ירה בים, ובמבחר שלישי אמר טבעו בים סוף, ונראה לפרש לפי שפרעה הקדים את עצמו והלך קודם לכל חיילותיו ולפי זה כשהיה פרעה עם חילו הסמוכים למרכבתו בתוך הים ממש דהיינו באמצעיתו שאין שם קנה וסוף, היו עדיין עבדיו ומבחר שלישי סמוך לשפת הים מקום ששם גדילים קנה וסוף וגם רפש וטיט מצוי שם, ושם טבעו בטיט היון המצוי במקום שהקנים גדלים כי אין המים עמוקים כל כך שמה, ובאותו זמן היה פרעה בים עצמו ושם אין שייך לשון טביעה כי אין שם טיט ורפש, וראיה לזה מה שפירש"י כתוב אחד אומר רמה בים ואחד אומר ירה בים מלמד שהיו עולים לרום ויורדין לתהום וכו', וזה לא יתכן כי אם במקום שהמים עמוקים ושם אין מקום לקנה וסוף כנודע.

[ט] אמר אויב ארדוף וגו'. פרעה חשב לעשות לישראל על דרך שנאמר (אויב יב.כג) משגיא לגוים ויאבדם, וכמ"ש (תהלים צ.ז) איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד, כי בנוהג שבעולם שהרוצה להפיל את חברו לארץ כל עוד שמגביהו ביותר תגדל נפילתו כי אינו דומה הנופל ממקום גבוה לנופל ממקום נמוך, כמ"ש (איכה ב.א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל. מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, כמשל במלך אחד שמרד בו איש מן הכפר דל ונבזה מה עשה המלך העשירו והגדילו עד כי גדל מאד ותמהו עבדיו על זה, ואחר שעמד במעלתו כמה שנים עשה בו נקמה והרגו עם כל בני ביתו ולקח את כל אשר לו ולא השאיר לו שריד ופליט כי אז היתה הנקמה גלויה ומפורסמת יותר מאלו היה הורגו בעוד שהיה שפל אנשים ואין לו מכיר.

כך אמר פרעה, מה נקמה היא זו שאתנקם מן העבדים שהיו עסוקים בחומר ולבנים וידל ישראל מאד, אלא אדרבה אחלק להם שלל משלי ומשל עמי ע"י שישאילום כלי כסף וזהב ושמלות ועי"ז יהיו ספונים וחשובים, וז"ש אמר אויב ארדוף ואשיג אותם כי יבא יומם, אבל לא עכשיו מיד אלא תחילה אחלק להם שלל משלי, וכאשר תמלאנו נפשי שימלא נפשי אותו כל טוב ויהיה שקט ושאן בהיכלו, אז אריק חרבי ותורישמו ידי כדי שתהיה גלויה ומפורסמת הנקמה שאעשה בהם על שמרדו בי והביאו עשר מכות על מצרים, ובה מדוקדק הלשון תמלאמו תורישמו שקאי הכל על ישראל, אבל מה שפירש"י תמלאמו יתמלא נפשי מהם רחוק הוא מן דקדוק הלשון. ועי"פ דרכינו יתבאר גם כן מה שארז"ל (גיטין נ.ז) כל המיצר לישראל נעשה ראש, והוא כדי להגדיל אח"כ מפלתו. ובדרך זה נ"ל גם מ"ש פעם אחד ירה בים ופעם אחד רמה בים ופירש רש"י שהיו עולין תחילה ואח"כ יורדין וזה מסכים על צד הרמז לכל דברינו אלה, וכן מביא רש"י עליו פסוק משגיא לגוים ויאבדם בפסוק לפני בעל צפון וזה דרוש יקר.

ומ"ש אריק חרבי, ר"ל אף אם לא יהיה חרב בידי מכל מקום תורישמו ידי, כי בידי לבד בלא חרב אורישם כי חלשים המה. וי"א תמלאמו תורישמו פיו הכשילו לומר כן כי סופו להוריש להם כל רכושו בביזת הים וימלא את ישראל משללו.

[יא] מי כמוכה באלים ה'. במס' (גיטין נ.ז) דרשו מי כמוך באלמים, ודרש זה רחוק לפרש באלים כמו באלמים להוסיף מ"ם, אמנם נראה שאין כוונתם ז"ל להוסיף מ"ם אלא באלים הוא בחזקים כמו שפירש"י, וכך פירושו כי כל השומע עלבונו ומתאפק להיות כמחריש וכובש את כעסו הרי הוא חזק ותקיף כי איזו גיבור הכובש את יצרו, כך בזמן שהקב"ה שומע ושותק ועושה את עצמו כאלם כביכול זהו מצד יד החזקה שלו ית' שכובש את כעסו ושותק למכעיסים, כמו ששתק לפרעה על אשר אמר מי ה' וכן שתק לטיטוס על חרופו וגדופו, ע"כ דרשו מי

כמוך באלים באלמים, ומשה אמר זה על חירופו של פרעה וממנו הביאו פסוק זה לראיה על טיטוס, ולעולם משמעות באלים בחזקים ממש כאמור.

ואם נפשך לומר באלמים ממש, נוכל לפרש שמשה אמר שכל כך שבחו ית' גדול עד שאפילו האלמים אשר אין להם פה לדבר מ"מ קלוסו ית' עולה מהם כאילו אמרו בפה מלא מי כמוך ה' על דרך שנאמר (תהלים יט. ב.) השמים מספרים כבוד אל וגו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם וגו'. וא"כ איך הם מספרים כבוד אל, אלא ודאי שע"י שהבריות רואים תנועות השמים וכל צבאם הם מספרים כבוד אל, וע"י שהבריות מספרים כבוד אל ע"י תנועות השמים דומה כאילו השמים מספרים אע"פ שבאמת הם אלמים ואין בהם אומר ודברים לכך נאמר כאן מי כמוך באלים באלמים אפילו בפה האלמים גדול שבחך כאילו אמרו מי כמוך ה' וכ"ש בפי המדברים.

ואמר זה גם על המים, ע"ד שמסיק בב"ר (ה. א.) יקוו המים משל למלך שבנה פלטין והושיב בה דיורים אלמים והם משכימים ושואלים בשלום המלך אח"כ הושיב בה דיורים פקחים עמדו ומרדו במלך כו' אמר המלך תחזור הפלטין לכמות שהיה, כך מתחילת בריית העולם היה קילוסו של הקב"ה מן המים שני (תהלים ט. צ.) מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במוסר ה' כו', ולפי מדרש זה נקרא המים אלמים וקלוסו של הקב"ה עולה מהם הן ע"י שהם עושים רצון קונם הפך טבעם, הן ע"י שהבריות מספרים כבוד אל על ידי שרואין פעולות המים אשר עשו בדור המבול ובקריעת ים סוף, ודומה כאילו היו המים מספרים כבוד אל אע"פ שהם אלמים, ע"כ אמר משה מי כמוך באלים ה' אפילו האלמים אומרים מי כמוך, ואמר זה על מה שעשו המים האלמים בקריעת ים סוף, ומ"ש באלים חסר מ"ם כדי לדרוש באלים ג"כ לשון חזקים רמז למים אדירים, כי אדירים היינו לשון חוזק כמו באלים שהוא לשון חוזק, וכמ"ש צללו כעופרת במים אדירים וזה פירוש יקר. ומה שנדרש זה על טיטוס לפי שעמד עליו נחשול של ים להטביעו וכדמסיק שם בגמרא ובהנחה זו משמעות כל המדרשים אחד הוא לדרוש אלים חזקים ואלמים כאחד.

דבר אחר, לפי שכל המרבה לספר בשבחו ית' נקרא ממעט, כמו שפירש"י על פסוק נורא תהילות, ע"כ אמר מי כמוך באלים היינו בחזקים הכובשים את עצמם מלספר תהלתך מיראה פן ימעטו בתהלתך, ע"כ הם עושים את עצמם כאלמים, ואצל כיתות אלו מי כמוך ה' כי לך דומיה תהילה השתיקה היא תהלתך, ולפי זה נדרש גם כן באלים בחזקים ובאלמים כי ע"י שעושים את עצמם כאלמים דומה בשתיקה זו כאילו הם אומרים מי כמוך ה', ומה שהם עושים עצמם אלמים לפי שאתה נורא תהילות יראוי, מלהגיד תהלתך פן ימעטו על כן הם עושים עצמם כאלמים, ובחזקת היד הם כובשים פיהם להשים יד לפה, וגם זה פירוש יקר.

[יב] נטית ימינך תבלעמו ארץ. יש רמז למה שארז"ל (סוטה יא.): כיון שהרגישו בהם המצרים היו מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע ואח"כ מבצבצים ועולים ובאים לביתם עדרים עדרים כו', ועל הים הם הכירוהו תחילה ואמרו זה אלי, וע"ז אמר עושה פלא, ומהו הפלא נטית ימינך תבלעמו ארץ. לישראל שהזכיר בפסוק מי כמוך באלים ה', ואח"כ נחית בחסדך עם זו גאלת כי הלכו לביתם עדרים עדרים, ואח"כ נהלת בעזך אל נוה קדשך כי הם הכירוהו תחילה וראו השכינה בנוה קדשו ית'.

וי"א שאמר זה דרך שואל ומשיב, למה אתה ה' הבאת את המצרים אל הים סוף להטביעם שמה, ואילו רצית לנטות ידך עליהם אז תבלעמו ארץ כשואל חיים במקומם, ונתן תשובה לדבר נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך, כאשר ינהל הרועה את עדרו אל מרעה כר נרחב בלא צער מלחמה כי בצאתם ממצרים לא היו מלומדי מלחמה ע"כ הביאם לים סוף שהיה קולו הומה מסוף העולם ועד סופו, ועי"ז שמעו עמים ירגזון ולא היו צריכין למלחמות גדולות כמ"ש (יהושע ב.ט) וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' מי ים סוף מפניכם. ואילו היו נבלעים בקרקע במקומם לא היה הקול נשמע למרחוק ולא רגזו וחלו כל מלכי כנען והיו ישראל צריכין למלחמות גדולות.

[יז] מקדש ה' כוננו ידיך. לפי שהמשכן נעשה כולו עפ"י ה' מאליו כי בכל מעשה המשכן נאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר ע"כ נאמר כוננו ידיך, ונקט ידיך שתיים במשמע פירש רש"י שהעולם נברא ביד אחת והמקדש בשתי ידיים כו' ובפ"ק דכתובות (ה.) אמרו גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ דאילו שמים וארץ נבראו ביד אחת שנאמר (ישעיה מ.א.) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואלו במעשה צדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך, וטעמו של דבר כי העליונים מצד מעלתן נבראו ביד ימין והתחתונים ביד שמאל, אבל המקדש שהוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים נברא בשתי ידיים, כי שם מדור השכינה עם התחתונים שנאמר ושכנתי בתוכם, ומשם נברא גם האדם האמצעי בין העליונים לתחתונים, וזהו ענין הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שפועו כנגד בית המקדש כי הוא האמצעי כאמור. ומה שקראו המקדש מעשה צדיקים והכתוב אומר כוננו ידיך היינו ידי הקב"ה, לפי שיש לשניהם חלק בזה הבנין, כי הקב"ה הראה למשה תבנית כל המשכן בנוי וכמ"ש כן עשה המנורה הקב"ה עשאה, וכן כל מעשה המשכן.

[יח] (יה-יט) ה' ימלוך לעולם ועד. כי בא סוס פרעה. יש לפרש מלת כי, לפי שפרעה היה חולק על מלכות שדי ואמר מי ה', ואילו לא היה הקב"ה עושה שפטים בפרעה א"כ יש לחוש שגם לדורות יקומו בנים סוררים ויכחישו מלכותו ית', אבל מעתה שנעשה בפרעה משפט כתוב, שוב לא יהיה שום חולק ומערער על מלכות שדי ית' וה' ימלוך לעולם ועד, כי יראו כל העולם כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו'. ומאז מורא יעלה על ראשם להטיח דברים כלפי מעלה.

[כ] ותקח מרים הנביאה וגו'. עכשיו נעשית נביאה כי במעמד זה זכו גם הנשים לראות פני השכינה עד שאמרו כולם זה אלי, כארז"ל (מכילתא בשלח פ"ג א) ראתה שפחה על הים כו', לכך נאמר ותצאן כל הנשים אחריה, כי הנבואה התחילה במרים וכל הנשים יצאו בעקבותיה במעמד זה כי כולם זכו לנבואה, ולפי שאין השכינה שורה כ"א מתוך שמחה והנשים יש להם צער לידה ע"כ לקחה את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות כדי שתחול עליהם רוח הקודש מתוך שמחה.

ומ"ש אחות אהרן. לפי שהיתה שוה לו בנבואה אבל לא למשה, כי כן משמע סוף פ"ג בהעלותך בפסוק לא כן עבדי משה (י.ב.) כי שם הושוו אהרן ומרים בנבואה, וכן פירש מהר"א. ולשון מחולות הוא ענין מחילת עון וכ"כ רבינו בחיי, ואולי שזהו שמסיק בילקוט פ"ג זו בפסוק ויסע משה, שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עונותיו, ומהיכן למד לומר אם לא מלשון מחולות שנזכר בשירת נשים אלו.

ומ"ש ותען להם מרים. להן מבעי ליה למימר, אלא לפי שעל הים באו הנשים למדריגת האנשים בהשגת הנבואה ע"כ נאמר להם כמדברים לזכרים, וכן לעתיד נאמר (ירמיה לא.כב) נקיבה תסובב גבר.

[כב] ויסע משה את ישראל. פירש"י ויסע הסייעם בעל כרחם, לפי שלא רצו לפרוש מן ביזת הים והיה משה מתירא פן ריבוי העושר יביאם לידי חטא, ומעשה העגל יוכיח כי רוב זהב שהושפע להם היה סבת עשייתו ע"כ הסייעם בעל כרחם, ועוד חשב משה שרבו העושר יהיה סבה לשלא יהיו ראויין לקבל התורה, כי התורה והעושר בורחים זה מזה והם כצרות זו לזו. כמ"ש (תהלים קיט.עא) טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך. ע"כ הסייעם בעל כרחם.

וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. מדה כנגד מדה לפי שעסקו בביזת הים יותר מהראוי, ומאז היו בלתי ראויים לקבל התורה שנמשלה למים ע"כ נענשו במה שלא מצאו מים, וזהו דעת רז"ל במסכת בב"ק (פב.) דורשי רשומות אמרו שהלכו ג' ימים במדבר בלא תורה שנמשלה למים כו', ובלי ספק שלא כווננו לומר שחסרון מים זה היינו התורה, דא"כ מה יעשו בהשלכת עץ אל המים, אלא שרצו לומר לפי שע"י שהיו עסוקים בבזה ולא מהירו לילך אל המדבר מקום קבלת התורה ע"כ נענשו שלא מצאו סתם מים, כי כבר אמר להם הקב"ה תעבדון את האלהים על ההר הזה דהיינו קבלת התורה, והם היו עסוקים בביזת הים ולא אמרו נלכה ונרוצה לקבל התורה ע"כ נענשו בחסרון המים, כמו ברפידים שעל שרפו ידיהם מן התורה, ע"כ נאמר גם שם ויחנו ברפידים ולא היה מים לעם לשתות.

(ג) ויבואו מרתה וגו'. הקרה ה' לפניהם ענין מי מרה לחזור ולעשות בהם נסיון אם יהיו ראויין לקבלת התורה, כי כבר נחלקו רז"ל (מכילתא בשלח (ויסע) פ"א א) במה שנאמר ויורהו ה' עץ, י"א שהיה זית, וי"א שהיה ערבה, וי"א הרדופני, רשב"י אמר דבר מן התורה הראהו שנאמר (משלי ג.יח) עץ חיים היא, וביאור הענין שהתורה תחילתה מרה ונקראת תושיה שמתשת כחו של אדם, ורז"ל אמרו למה נמשלה התורה לזית מה זית זה תחילתו מר וסופו מתוק אף ד"ת כן, והמצות ג"כ לאו ליהנות נתנו, וכמ"ש ותגיד לבני ישראל דברים קשים כגידין, כי חולי הנפש כמו חולי הגוף כי כמו שרוב חולי הגוף דרכם להתרפאות ע"י לקיחת עשבים מרים ואם אין החולה מאמין אל הרופא ימאן לקבלם, כך בחולי הנפשות שהיו חולים ע"י קניית אמונות רעות שקנו במצרים, רצה הקב"ה לרפאותם ע"י קבלת התורה שנמשלה לזית כי ראשיתה מרה כזית, ויש לחוש פן ואולי יהרהרו ישראל בלבם לאמר איך יתכן לרפאות דבר מר בדבר מר, ע"כ הביאם ה' לידי נסיון והקרה לפניהם ענין מי מרה שנמתקו בדבר מר, ובזה נסה אותם האלהים אם יאמינו שבכח אלהי עשה משה את הדבר הזה אז יאמינו גם כן שע"י התורה יומתק מרירות הנפש, ואם יאמרו שבכח איזו לחש עשה הדבר הזה לא יהיו ראויין לקבל התורה, לכך נאמר ויורהו ה' עץ, והיה לו לומר ויראהו אלא ויורהו היינו שלמדו דרך התורה, כמ"ש (משלי ד.ד) ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך שמור מצותי וחיה. וצוה לו לקחת עץ להיות דוגמא ומשל אל התורה שנקראת עץ חיים, ולמ"ד שהיה זית אתי שפיר למשל על דברי תורה שתחילתה מרה, כזית זה שתחילתו מר וסופו מתוק, וע"ז נאמר שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו, ונסיון זה הוא אם יהיו ראויים לקבלת התורה.

וכאשר האמינו ישראל, כי בכח אלהי עשה משה את כל המעשה הגדול ההוא, על כן מסר להם הקב"ה שם מקצת מצות, שבת, ופרה אדומה, ודינין, וכיבוד אב

ואם, כי מצות אלו יש להם יחס עם זה המעשה, כי ע"י שיאמינו בנס זה יאמינו גם בחידוש העולם אשר השבת מורה עליו, כי נס זה קרוב למציאת יש מאין, כי מתיקות מים זה נתהווה מן לא דבר, כי העץ אשר הושלך שמה היה ג"כ מר, ואם כן לא נמתקו המים כ"א בדבר ה', וכיבוד אב ואם יש לו דמיון עם השבת, כי לא לחנם נסמכו שני מצות אלו בדברות ראשונות ואחרונות, ובפרשת קדושים (וי.ט.א) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו. והקרוב אלי לומר בזה שבא להורות ששלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ע"כ צוה על כיבוד שלשתן יחד, כי כיבוד השבת הוא כיבוד הקב"ה, כי מאחר שהשבת מופת על חידוש העה"ז, נמשך ג"כ לידע ולהודיע שהקב"ה השותף השלישי הנופח באפיו נשמת חיים, כי לדעת מאמיני הקדמות אין להקב"ה חלק ביצירת האדם, וזה סוד נשמה יתירה שיש לשומרי השבת ביום השבת, וראיה לדבר שנצטוו שניהם במרה ממ"ש בדברות אחרונות בשבת ובכיבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך ואמרו חז"ל (סנהדרין נז:): כאשר צוך במרה, ודורשי רשומות אמרו שסוף תיבות של ד' תיבות אלו עולין כמספר מרה, כי שם נצטוו עליהם, והפרה והדינין רמוזים במ"ש חק ומשפט, דהיינו חקת הפרה ומשפטים ודינין, ורמז לדבר ואלה המשפטים אשר סוף תיבות מרה, ופרה אשר אין בה מוס רמז ליקח מ"ם מן פרה אז ישאר מרה, ואל תתמה על שנכתב מוס בוי"ו, כי דומה לזה כתב ר"י בעל הטורים פרשת וישלח (לב.טו) עזים מאתים וגוי סוף תיבות של כולם מ"ם, לפי ששלח לו בעלי מומין שאינן ראויין להקרבה,

וטעם למצוה זו, לפי שע"י שיראו שדבר מר יתרפא בדבר מר כמותו לא ירהרו אחר מצוה זו, שהפרה מטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים, וכן פי' הריב"ה, וטעם למצוה זו עכשיו כי ע"י אמונת החידוש יש דין למעלה אם אין דין למטה, כמבואר למעלה פר' בראשית על מה שאר"י לא היה צריך להתחיל התורה מבראשית כו', אלא כדי שלא יאמרו אומות העולם ליסטים אתם, ושם מבואר שזה תלוי בזה ע"ש.

כו) ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' וגו' כל המחלה וגו'. כשם שענייכם הרואות שבידי לרפאות דבר מר בדבר מר כיוצא בו, מעתה תקבל עליך לשמוע בקול ה' ולעשות הישר בעיניו, ואע"פ שהתורה והמצות נראים בתחילתם קשים ומרים מ"מ סופם מתוקים כי הם מרפא לעצם ורפאות לשריך והם מצילין אותך מן כל המחלה אשר שמתו במצרים, הן חולי הגופות הן חולי הנפשות מענין קישוי ערפם, ואם אין אתה מרגיש בסגולת התורה שתהיה לך לתרופה על זה האופן הנה אני ה' רופאיך ורק הרופא לבד צריך לידע סגולת של הדברים המרפאים, אבל הנרפא אינו צריך לידע זה רק יאמין אל הרופא הנאמן.

דבר אחר, שאמר למה אני מזהירך שלא תבא לידי מחלה, לפי שאני ה' רופאיך, וכל רופא דרכו להזהיר את אוהביו שישמרו את נפשם מן הדברים המסבבים החולאים, כדי שלא יצטרכו להתעסק אח"כ ברפואתם, כך אני מלמדך להועיל בדברים השומרים הבריאות שלא תבא לידי מחלה, לפי שאני ה' רופאיך מדריךך בדרך

שמות פרק-טז

[ד] למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. פירש"י אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט, וכל זה נאמר על מדת הבטחון כי אם לא יותירו ממנו זהו מופת שהם שלמים במדת הבטחון, כי מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה, וכן אם לא יצאו בשבת ללקוט הרי הם בטוחים שמה שלקטו אתמול יספיק להם גם ליום המחרת, ואז ילכו בתורתי, כי מי שאינו שלם במדת הבטחון מכלה כל ימיו לאסוף ולכנוס ומתייעשה לבית ה' לעסוק בתורה, כנודע מדרכי רוב העולם ההולכים אחר ההבל ויהבלו, ועסק התורה טפל אצלם.

דבר אחר, לפי שעסק התורה יש לו מונעים מבית ומחוץ, מבית הוא מצד מאכלים גסים המפסידים זכות וברירות השכל, עד אשר כח שכלו עובר בעמק עכור ואינו זך לעסוק במושכלות, כי מטעם זה לא אכל משה בהר מי יום כדי שיהיה שכלו זך ונקי להבין במושכלות, וכתב (שמות כד.טז) ויכסהו הענן ששת ימים וארז"ל (יומא ד.) שהיה זה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו, ומבחוץ הלא המה בעבר הירדן, בעברו דרך ימים ונהרות ורגליו כאילות לרדוף אחר מזונותיו, במדבר בהר בערבה ובשפלה ועסק זה מטרידו מלעסוק בתורה, והמן הזה היה מאכל רוחני כל אוכליו נצולו מן שני מונעים אלו, הן מבחוץ, כי לא היו צריכין לחזר אחרי אלא כל אחד מצא מזונותיו בכל יום פתח אהלו, הן מבפנים, כי היה מאכל זך ונקי מכל פסולת, ורז"ל (שם עה:) קראוהו לחם אבירים שמלאכי השרת אוכלין אותו, אע"פ שאין אצלם אכילה מ"מ הן נזונין מזיו השכינה והיינו אותו חלק רוחני שהיה במן כי היה בו ניצוץ גם מן הרוחניות, ועינו כעין הבדולח מזהיר ומבהיק ולא היה בו שום פסולת וע"כ היה נבלע באברים, ובזה נסתלקו שני המונעים. ושלישים על כלו, והוא מי שיש לו הרבה יותר מכדי צרכו, גם הוא אינו פנוי לעסוק בתורה כי ריבוי הונו וקנינו והשבע לעשיר אינו מניח לו לעסוק בתורה, וגם ממונע זה היו ניצולים במן זה, כי לא ירד כ"א ארוחת איש דבר יום ביומו, ואמר ה' למען אנסנו הילך בתורתי אם לא, כי בהסתלקות כל המונעים הרי לפנייהם שולחן ערוך לעסוק בתורה ואין מעכב, ואם על כל פנים לא ילכו בתורת ה' אין זה כי אם רוע לב הותל הטהו למאס בתורת ה', ואז ודאי לא יהיו ראויין לקבלת התורה ויתבאר זה עוד בסמוך.

[ו] ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו'. כבר אמרנו שהמן היה מאכל רוחני והיה מתיחס לאור השכלי, וכאור בקר יזרח שמש (ש"ב כג.ד) ע"כ ניתן המן בבוקר בבוקר בהטיבם לשאול כהוגן, אבל השליו היה מאכל גס וחומרי על כן ניתן בערב, כי השכל מתיחס לבוקר והחומר לערב, ולא ניתן להם השליו כ"א לפי שעה שהרי בקברות התאוה שאלוהו שנית, וזה דוגמת מה שכתבנו למעלה פרשת ויחי על פסוק בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל (מט.כז) פירוש, הדבר ההכרחי שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בבוקר, בפנים מאירות ואותו יאכל, היינו כדי אכילתו, ולשון עד, היינו שלעולם אינו חסר לנפשו מאומה אלא ניתן לו לעד ולנצח, אמנם לערב, היינו המותרות שהאדם שואל שלא כהוגן, ניתן לו בערב בפנים חשוכות, והוא הדבר אשר יחלק לזולתו, ועזב לאחרים חילו, והוא יהיה משולל ומרוחק מקנינו כהוראת לשון שלל, ועוד שלא ניתן לו הדבר כי אם לפי שעה כמו השליו שלא היה ניתן כי אם לפי שעה, כי לא לנצח תאות רשעים יתן ה', כי אם היום יתן להם לסלק תלונתם מעליו, מחר מתאוה נפשו ואין, ומטעם זה ירד המן מן השמים מקום האורה, ותעל השליו מן הארץ מקום האפילה, כי כל אחד בא ממקורו כפי מה שהוא, לכך נאמר ובוקר וראיתם כבוד ה', והיינו

פנים מאירות כי נראה להם ה' עין בעין, אבל בערב אמר וידעתם את כבוד ה', ידיעה פחותה מראיה כמלך שנותן לאיזו אדם בקשותיו ופני המלך לא ראה, אע"פ שידוע שנתינה זו מתת המלך היא, מ"מ זה אשר מלך ביופיו תחזנה עינינו ודאי טוב ממנו.

ועדיין לא פירש הכתוב, במה ידעו בערב כי ה' הוציאם וגו', עד שפירש ואמר בתת ה' לכם בשר בערב לאכול בפנים חשוכות, בזאת תדעו כי ה' הוציא אתכם ממצרים מן המקום אשר ישבתם שם על סיר הבשר, כדי שתמאסו באכילת המותרות אשר כח הבהמי נכסף להם ותהיו עסוקים בשלימות הנפשי, ולא כאשר אמרתם מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע כי הוצאתם אותנו אל המדבר, והיה המכוון מן תלונה זו שבשבתם על סיר הבשר יש בו צד שלימות, ואנחנו המוציאים אתכם ממקום שהיה לכם שלימות זה אל מקום חסר, והנה בתת ה' לכם בשר בערב בזאת תדעו כי לא אנחנו המוציאים, ובמה שיתן לכם בבוקר לחם לשובע בזה תראו את כבוד ה' עין בעין, כי יתן בפנים מאירות לכל שואל כהוגן.

[טו] ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. י"א לפי שאותיות מן הם אותיות החוטם, כי כשיסגור האדם החוטם אינו יכול לדבר מ"ם ונו"ן בשפה ברורה, והמן היה בו ריח של כל מאכלים שבעולם אבל בעיניהם לא ראו כ"א זה המן, כמ"ש בלתי אל המן עינינו, וקראוהו מן לומר שכשם שבי' אותיות אלו אין הברתם ניכר ע"י סגירת החוטם, כך המן שאין בו כ"א הריח מכל מאכלים בטל שלימותו ע"י סגירת החוטם.

אמנם רז"ל, אמרו (יומא עה.) שהיה בו גם חוש הטעם מכל מיני מאכל, שהחיד היה טועם בו כל מיני מטעמים, ולכך אמרו איש אל אחיו מן הוא, לשון הכנת מזון, ר"ל שהיה בו הכנה לכל מיני מזון שבעולם, שהיה הטועמו דומה כאילו אוכל מכל, ולא נתנו לו עדיין השם המיוחד לו כי לא ידעו מה הוא, גם לא קראוהו עדיין בשם מן רק אמרו ביניהם מן הוא אבל לא קראו לו שם זה עדיין, עד אחר יום השבת שנאמר וישבתו העם ביום השביעי, ואח"כ כתיב ויקראו שמו מן, לפי שבששי ירד לחם משנה וכפול, על כן קראוהו בשם מן, כי המה מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם נו"ן, על שם נס זה שירד כפול בששי.

ומ"ש ויקראו בית ישראל שמו מן. ולא נאמר בני ישראל, לפי שבית ישראל היינו הנשים, כמו שפירש רש"י על פסוק כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים (שמות יט.ג.) ורצה לומר שהנשים היו מחבבות את המן ביותר על כן קראו לו שם המורה על קיום הדבר, כי המה היו רוצין בקיומו לפי שהיה מודיע צדקת הנשים, כדאיתא מסכת יומא (עה.) והמן כזרע גד שהיה מגיד מי סרח על מי הבעל על אשתו או אשתו עליו, אם נמצא המן בבית אביה אז ודאי בעלה סרח עליה וכן להפך כו', ע"כ היו הנשים מחבבין אותו כדי להודיע צדקתם, כי על הרוב הנשים מנוצחים מן האנשים, וזה"ש איש לאשר באהלו תקחו, לצורך אשתו שבאהלו כי אם נראה לו שאשתו מורדת עליו ואין עדים בדבר אזי יקח לו המן כי הוא יודיע כל הקורות שבאהלו. ובזה מדוקדק לשון לאשר באהלו, וסמיך ליה מיד והמן כזרע גד, כי זה תלוי בזה, ועפ"ז נ"ל לפרש לשון מן כמ"ש (שמות יח.) מי ומי ההולכים תרגומו מן ומן, כך כאן היה מודיע מי סרח על מי והיינו לשון מן, ולפי מה שמסיק שם בגמרא שהיה מגיד אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון, נ"ל מן מלשון מנין שעל ידו היו יכולין למנות אם בן ט' או בן ז'.

[יח] ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר. בעקידה כתב וכן מהרי"א כתב שזה מופת על שכל מזונותיו של אדם קצובים לו לכדי חייו, וכשיצא האדם מן העולם המרבה בנכסים לא העדיף כי לא במותו יקח הכל, והממעט בנכסים לא החסיר כי ה' נותן לכל בשר די מחסורו, ומטעם זה נעשה נס במן במדידה שמצאו כולם בשוה והנותר ליום המחרת ירם תולעים, כי זה מורה שכל מה שהאדם רוצה להותיר ליום המחרת הוא דבר כלה ובלה וסופו לרמה ותולעה, וכל מה שעוזב מהונו הוא לאחריים ואולי לנושא אלמנתו כי יעזוב לאחריים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע, ולא לו יהיה הזרע אשר זרע בעמל ואון, לכך נאמר איש לאשר באהלו תקחו לצורך אהלו להביא שבר רעבון ביתו.

וע"כ לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן, כי זה הדרך אשר דורכים בו כל העוסקים בתורת ה' המואסים המותרות אשר סופם לרמה, חוץ ממה שהותירו ליום השבת לא הבאיש ורמה לא היתה בו, כי זה מופת על מה שהאדם מותר מן מאכלו ליום שכולו שבת לעה"ב ע"י שמאכיל מלחמו לרעבים זה הדבר הקיים נצחי ולא הבאיש, ודי רמז כזה ליראי ה' וחושבי שמו ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו לאחרייתם, ולהערה זו צוה ה' להניח צנצנת המן למשמרת לפני העדות מקום הלוחות להודיע שלא נתנו עדות הלוחות כ"א לאוכלי המן.

שמות פרק-יז

[ח] ויבא עמלק וילחם עם ישראל בפיזים. בילקוט מסיק שעמלק דומה לזבוב כו', משל למלך שהקיף כרם כו', ביאור המשל וסברתו הוא על דרך שכתבנו למעלה בפר' בראשית על פסוק לפתח חטאת רובץ (ד.ד.) שהיצה"ר המשילוהו רז"ל (ברכות סא.) לזבוב שכח פיו חלוש לעשות נקב בבשר השלם אך במקום שהזבוב מוצא איזו מורסא או שחין אשר שם פתח פתוח קצת לבשר שם ירבץ וירחיב הפרצה, כך היצה"ר אין לו כח להזדווג אצל הצדיק השלם בכל מעשיו ולא פתח לו כלל פתח לחטאת ולנדה, אך הבא לטמא ועושה פתחים לו, שם ירבץ להרחיב הפרצה עד עלות חמ"ס גבר לאין מרפא, וארז"ל (יומא לט.) אל תטמאו בכל אלה. אדם מטמא עצמו מעט מטמאים אותו הרבה כו', ושם הארכנו לדבר מזה כי שם מקומו.

כך עמלק כל זמן שהיו ישראל שלמים עם ה', והיה גם שלום ביניהם אז לא יכול להם כלל, וכאשר ראה אותם במסה ומריבה על ריב בני ישראל. שהיה מריבה ביניהם, כי כל החניות שקודם מ"ת כולם היו בתרעומות ובמחלוקות, כמו שפירש"י פר' יתרו (י"ט.) ועל נסותם את ה'. שהיו מריבים גם עם ה', אז מצא לו עמלק פתח פתוח ומקור נפתח לחטאת ולנדה, ויבא עמלק. להוסיף טומאה על טומאתם ע"י משכב זכור כמ"ש (דברים כה.יח) אשר קרך בדרך. וכל זה עשה כדי שיסור ה' מעליהם לגמרי, כי אין קדושתו ית' כי אם במקום שיש גדר ערוה, ובעבור זה יוכל להלחם בהם כי אז רפו ידיהם מכל וכל כי אין להם הצלה על צד הנס שהיה סר ה' מעליהם, וגם אין להם הצלה טבעית שאיש את רעהו יעזורו שהרי חלק לבם זה מזה, לכך נאמר ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה על

ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' היש ה' בקרבנו אם אין. ומיד ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים, כי רפידים אותיות פרידים, ואותיות רף ידים, והא בהא תליא כי ע"י שני מיני פרידים אלו שנפרדו מאת ה' ופירוד לבבות שביניהם באו לידי רפיון ידים, ומטעם זה לא היה לעם מים ברפידים לפי שרפו ידיהם מן התורה שנמשלה למים ע"כ חסרו סתם מים, ולא נתנו להם מים כ"א בצור בחורב מקום קבלת התורה, ומטעם זה המשילו את עמלק לזבוב כי לא היה יכול לישראל כל זמן שלא פתחו לו פתח, וזה"ש משל למלך שהקיף כרם ואמר כל מי שיפרוץ הגדר ישכנו הכלב כו', ר"ל שע"י שפותח הגדר ועושה בו פרצה הרי הוא פותח פתח אל הכלב שיוכל לכנס שמה, כך עמלק בא ונזדווג לישראל ע"י שהם עצמם פרצו גדרם, וכן המן שבא מזרע עמלק בא על ישראל בטענות אלו באמרו (אסתר ג.ח) ישנו עם אחד מפוזר ומפורד. דהיינו מפוזר איש מרעהו ומפורד מן השכינה.

ואולי רמז ברפיון ידים שרפו ידיהם מן התורה שנתנה מיד ליד, ומן התפלה שעל ידי נשיאות כפים, ומן מדת גמילות חסדים דבר הניתן מיד ליד. וראיה לזה ממ"ש ואהרן וחור תמכו בידיו, כדי להחזיק ג' עמודים אלו אשר בית ישראל נכון עליהם, ובהם החזיקו ג' הרועים משה ואהרן ומרים אשר בזכותם נתן להם ה' מן, ובאר, וענני כבוד, מן בזכות משה, כי לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן, והבאר שהיתה מספקת להם כל צרכם, בזכות מרים שהיתה מספקת מזון לילדים, שנאמר ותחין את הילדים, וענני כבוד בזכות אהרן, שהיה עסוק בעבודת הקרבנות שהיו גורמים שתשרה שכינה בישראל וענן ה' על המשכן, וכאשר שמע עמלק מיתת אהרן, שנסתלקו ענני כבוד אז בא ללחום עמהם, כדאיתא בפר' חקת (כ.א.א) ומשם ראיה שזכותו של אהרן עמד לישראל להצילם מפני עמלק שהיה רצועה של מרדות לישראל לעולם, על כן במלחמה זו רצה משה שיהיו ידיו אמונה ע"י שיזכור להם זכות ג' עמודים אלו, ולפיכך היה משה עומד באמצע זכות קבלת התורה בידו, ואהרן וחור תמכו בידיו מזה ומזה כי אהרן זכות העבודה בידו, וחור בנה של מרים זכות ג"ח בידו.

יב) ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. כי עמלק בא עליהם בימי משה שהיה זמן בוקרן ותחילת זריחתם של ישראל, ואח"כ בימי מרדכי ואסתר בקום עליהם המן מזרע עמלק והוא זמן הערב שמשן של ישראל, כמו שפירש"י על פסוק ולערב יחלק שלל זה בימי מרדכי (בראשית מט.כז) לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, כי עמדה זכותו של משה לישראל גם בימי מרדכי, כארז"ל (מגילה יג.) כיון שנפל הגורל להמן בירח אדר שמח שמחה גדולה לפי שבו מת משה והוא אינו יודע שבאדר נולד משה, עיין בילקוט דמגילה, ש"מ שהמן סבור שמה מת ותמה זכותו, וטעה כי מאחר שנולד באדר זכות זה עמד לישראל בחודש ההוא, לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. וע"כ תקנו שם ג' עמודים אלו. תורה, שנאמר (אסתר ט.כז) קימו וקבלו. קימו מה שכבר קבלו. עבודה, על ידי הצומות שנחשבו כקרבן, וזעקתם היינו עבודה שבלב. ומשלוח מנות, היינו ג"ח.

ד"א עד בא השמש. עד בא הערב שמשו של משה, כמ"ש (במדבר לא.ב) נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך, ואע"פ ששמע שמיתתו תלויה בנקמה זו מ"מ לא אחר לעשות הדבר כי חפץ בבית יעקב לראות נקמתם מאויביהם בחייו, לכך נאמר עד בא השמש שכל כך היו ידיו אמונה לנקום נקמת בני ישראל עד שלא הקפיד אפילו על ביאת שמשו דהיינו מיתתו והרי כאילו מסר נפשו עליהם. ויש רמז גם על ימות המשיח כארז"ל (דב"ר ג.טז) ה' בסופה ובסערה דרכו (נחום א.א) בסופה זה משה שנאמר ותשם בסוף, ובסערה זה אליהו שעלה

בסערה, ולמדו מזה שגם משה יבא עם אליהו כשיבא משיח שנאמר בו (תהלים פט),
לז) וכסאו כשמש נגדי, לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש עד שיבא משיח
וכאור בוקר יזרח שמש.

יתרו

פרשת

שמות פרק-יח

[א] וישמע יתרו כהן מדין חותן משה וגו'. בילקוט מסיק מה שמועה שמע ובא ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא, ר"א המודעי אומר מתן תורה שמע ובא, ר"א אומר קריעת ים סוף שמע ובא. לכאורה נראה שיתרו שמע הכל, כי לא מראש בסתר דבר ה' עמהם בהר סיני, וכן היה קולו הומה ושמעו עמים ירגזון, וא"כ במה נחלקו, ומדנקט ובא ש"מ שאין מחלוקתם מה שמע כי הכל מודים ששמע את כל אשר עשה וגו', כמו שמשמע בכל פר' זו שיתרו שמע את כל הנעשה אך שעיקר מחלוקתם איזו שמועה גרמה לו לבא עם אשתו ובניו של משה, לכך נקט לשון ובא בכולם, וכולם הבינו שכל פסוק ראשון זה נמשך לפסוק ויבא יתרו וגו', וכאילו אמר לפי ששמע איזו חידוש שהכריחו לבא ע"כ בא ויקח עמו את צפורה אשת משה, וקשה להם מה שמועה שמע שגרמה לו לבא עם אשת משה ובניו.

רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע, כי אמר ה' שיהיה מלחמה בעמלק מדור דור, ויתרו היה דר בין העמלקי, שנא' (ש"א טו.ו.) ויאמר שאול אל הקיני רדו סורו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם ישראל בעלותם מצרים, וחשב יתרו אם לא אחזור ואזווג את בתי למשה א"כ כשיהיה מלחמה בעמלק ילחמו גם בי, ע"כ בא עם אשתו לחזור ולזווגה אליו אחר שלוחיה, כי אמר שיעשו חסד עמו בעבור חתנו משה ובניו כי הבנים בניו ובני.

רבי אליעזר המודעי אומר מ"ת שמע ובא, שנאמר שם אל תגשו אל אשה, וחשב יתרו לדרוש אותו ק"ו אשר דרש דרש משה, ומה ישראל שלפי שעה קבלו את התורה פרשו מן האשה כ"ש משה שהשכינה מדברת עמו כל שעה שיהיה פרוש מאשתו מכל וכל ולא ישלח עוד אחריה, ע"כ בא יתרו והביא למשה את אשתו כדי שתדור אצלו כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מד.יג) כדת משה וישראל.

רבי אליעזר אומר קי"ס שמע ובא. כי הוא סובר שמה שלחה בגט פטורין, כדמסיק בילקוט בפר' זו ורז"ל אמרו (סנהדרין כב.) קשה לזווגם כקיי"ס וזה בזיווג

שני, וכפי הנראה שזיווג שני זה היינו המחזיר גרושתו, לפי שפירוד וזיווג זה דומה לפירוד וזיווג של מי הים, כי מתחילה היו המים מחוברים חיבור טבעי וכאשר עבר עליהם רוח קנאת ה' ליתן ריוח בין הדבקים מאז קשה לחברם, ואעפ"כ ראה כי כאשר רצה ה' בחבורם שנית עלה זיווגם יפה, כך חשב יתרו שכמים הפנים לפניו כן לב האדם לאדם. והנה ראה יתרו שאחר שלוחיה שפטרה משה בגט נתבטל הזיווג וחיבור הטבעי כי מאיש לוקחה זאת, וחשב שמעתה א"א שיתחברו יחד לדור באהבה וריעות כבראשונה, וכאשר שמע ענין קריעת י"ס שאחר פירודם שבו לאיתנם כאילו לא נפרדו מעולם, אז ראה שיש תקוה אל הזיווג השני שזיווגו יעלה יפה, כמו שבקריעת י"ס אפשרי כך אפשרי לזווגם, ע"כ לקח את צפורה בתו ובא כו' וזה פירוש יקר.

את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. יש בענין זה כמה ספקות כי בסמוך נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים. מה הוצרך לספר לו הלא כבר שמע יתרו את כל אשר עשה אלהים והכל בכלל, ועו"ק למה נקט כאן למשה ולישראל, ובסמוך אמר לפרעה ולמצרים, וכאן הזכיר שם אלהים ובסמוך שם המיוחד, וכן בפסוק ראשון כשמזכיר משה וישראל מזכיר שם אלהים, ואח"כ נאמר כי הוציא ה' את ישראל, הרי שכשמזכיר את ישראל לבד הוא מזכיר שם המיוחד פעם אחד כאן, ופעם שני בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל, גם קשה למה לא הזכיר שם גם את משה, ואולי טעמו שנעשה בשרו חדודין על מה שנעשה לישראל אבל לא בעבור משה כי חתנו הוא, ועוד מ"ש ויספר משה לחותנו וגו' עתה ידעתי כי גדול ה' במה ידע זה עתה ולמה לא ידע זה מיד כששמע את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל, ועוד מאחר שנאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ודאי גם יצ"מ בכלל היתה ולמה יצאת וחזר ואמר כי הוציא ה' וגו'

להתיר שני ספקות האלו נקדים שני הקדמות. האחת היא, שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים בהפך זה, השניה היא, שבזמן ההוא היה בעולם רבים מעמי הארץ שהיו טועים בטעות של מאני, שטען שיש שני אלהות אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות, והנה לדעתם הנבערה שניהם חלשים כי המושל על הרעות חכם הוא להרע ולהיטיב אין אתו, ופשיטא שאין ראוי לכנס תחת כנפיו לקבלו לאלוה כי מי פתי יסור הנה, והמושל על הטובות אין בכחו להרע אפילו לשונאיהם של המאמינים בו וא"כ שוא עבוד אותו כי מקרה אחד לכל לעובדו ולאשר לא עבדו, ועל כן אין ראוי לקבלו לאלוה, ולקבל שניהם גם כן קשה כי יכחישו זה את זה כי זה יקלל וזה יברך.

ועל כן כששמע יתרו מתחילה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עדיין לא שמע כי אם מן הטובות כי למשה ולישראל הטיב בכל מיני טובה, אע"פ ששמע קי"ס ומלחמת עמלק מ"מ לא שמע כי אם מה שנקרע הים לישראל והלכו ביבשה, אבל לא שמע עדיין טביעת פרעה וחילו, וכן מלחמת עמלק שמע שבא להרע לישראל ונצולו ממנו, וע"כ הוצרך לפרש ולומר כי הוציא ה' וגו' לומר שלא שמע כ"א מן הטובות דהיינו היציאה ממצרים, וחשב יתרו שמא אלוה זה אינו מושל כ"א על הטובות, ועדיין לא היה מרוצה לקבלו לאלוה כי חשב שמא יש אלהים גדול ממנו המושל על הטובות ועל הרעות כאחד, ולא בא כ"א להשיב בתו לבעלה, אמנם אח"כ כשסיפר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים, דהיינו כל הרעות והמכות אשר פעל ה' במצרים ובים סוף, אז ראה ויספרה לאמר הנה זה האלהים מושל על הטובות ועל הרעות כאחד, ועתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים וראוי לקבלו לאלוה ולכנס בצל כנפיו.

ושמא תאמר, דלמא על כל פנים שני אלהות יש שהמושל על הטובות היטיב לישראל והמושל על הרעות הרע לפרעה ולמצרים, ע"ז אמר כי בדבר אשר זדו עליהם, שהרי אנו רואין שנדונו מדה כנגד מדה בכל מכה ומכה, וזה ודאי לפי שזה המכה בפרעה ובמצרים חפץ בטובתן של ישראל, ולפי שהרע להם פרעה ועשה כנגד רצון האל על כן נידון מדה כנגד מדה, וזה מופת חותך שזה אלהים אשר הרע לפרעה הוא אשר חפץ בטובתן של ישראל וא"כ ודאי מאל אחד יצאו שני הפכים אלו והוא גדול מכל אלהים, והמופת על זה כי בדבר אשר זדו עליהם, כי אילו היה מושל על הרעות לבד א"כ כל עושה רעות יקרא עושה רצונו ולמה הביא אותן רעות כנגד הרעות שעשו לישראל, אלא ודאי שזה האל חפץ בטובתן, של ישראל ולהטיב לטובים, ולכך נאמר ויחד יתרו על כל הטובות, כי אע"פ ששמע כבר מן הטובות מ"מ לא היה שמח בהם כי שמא באו מן אותו אלהות אשר בידו להטיב ולא להרע, וא"כ גם לשונאיו ייטיב בהכרח ומה יתרון לבעלי אמונתו, אבל כאשר שמע גם מן הרעות וראה למפרע שהטובות באו מרצונו ית' על כן היה שמח בהם.

והזכיר אצל הטובות שעשה למשה ולישראל שם אלהים כי זכותו של משה בצירוף זכות ישראל גרם להפך מדת הדין לרחמים שבכח שם אלהים עשה להם כל הטובות כמ"ש ויסע מלאך האלהים וגו' כי שלוחו של שם אלהים הלך להציל את ישראל, אבל כשמזכיר את ישראל לבד הזכיר שם ה' זה"ש כי הוציא ה' את ישראל, כי זכותם של ישראל בלא זכות של משה לא היה מספיק להפך דין לרחמים, והיציאה ממצרים היתה לישראל לבד שהרי משה לא היה בכלל שעבוד מצרים. ומטעם זה נאמר גם בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים, כי להצלה זו היו ישראל צריכין ולא משה לכך הזכיר שם ה' לבד. אבל הרשעים מהפכים מדת רחמים לדין על כן נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים. כי השם המיוחד המורה על הרחמים עשה להם כל הרעות, שנאמר וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. ופירוש זה דבר יקר.

ואוסיף עוד שנית ידי, לבאר שינוי בשמות הקדושים על זה האופן, והוא שלכך הזכיר אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות שם ה' להוציא מלב הטועים האומרים מאחר ששמות חלוקים הם אחד מורה על רחמים ואחד מורה על מדת הדין שמא ח"ו שתי רשויות יש, ע"כ הזכיר אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות שם של רחמים להורות שכולם יצאו מן אל אחד והשינוי בא מצד המקבלים, דוגמת ארז"ל (ברכות יב.) שמזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, כדרך שפירשנו למעלה בפ' בראשית על פסוק ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (א.ה.) וכמו שפרשנו בחבורינו עוללות אפרים מאמר י"ח על ארז"ל (פסחים ג.) כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד.ט.) אטו האידנא לאו אחד הוא, א"ר יוחנן לא כעה"ז העה"ב בעה"ז על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת אבל לעה"ב כולם יאמרו ברוך הטוב והמטיב, רצה בזה כי מצד שנראין בעה"ז פעולות הפכיות להרע ולהטיב ע"כ מצאו הטועים מקום לטעות בו ולומר ב' רשויות יש, ולדעתם הנפסדת אין ה' אחד כביכול גם שמו אינו אחד כי התחלפות השמות לקחו להם לראיה, אבל לעה"ב לא יהיו רק טובות, הנה אז לא יצאו למינות ויכירו וידעו כי ה' אחד ושמו אחד. ולא יצאו עוד למינות ולא יראו פעולות הפכיות וענן זה ברור ונכון.

[ב] ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה. ודאי לא בחנם פירש הכתוב שם אשתו ושמות בניו, וזה כי אמר לו יתרו צא בגין אשתך צפורה כי כצפור נודד

מקנו כן איש נודד ממקומו, ובא להזכירו צער אשתו כל זמן היותה נודדת מביתה, ואם לא בגינה כי אולי אין האדם מרגיש כל כך בצער אשתו צא בגין בנך גרשם על שם כי גר הייתי בארץ נכריה, ובא להזכיר צער בניס שאינן מסובים על שלחן אביהם כי גרים המה ואמר לו אתה ידעת את נפש הגר כי גר היית גם אתה, ואם לא בגינו צא בגין בנך אליעזר שנקרא על שם כי אלהי אבי בעזרי, ושמו כשם רבו ודומה כאילו אתה מקבל פני השכינה כי שמו בקרבו, ע"כ הזכיר שמותם כי כך שלח אליו יתרו שיעשה בגין אשתו שהיתה כצפור נודדת מקנה ובעבור צער זה שסבלה ראוי לכבדה ולצאת כנגדה, וכן בעבור בנו שהיה גר בארץ נכריה, וכן בעבור שם אליעזר כי בזה דומה כאילו יצא לקראת האלהים, ומ"ש ושם האחד אליעזר וארז"ל (ילקו"ש יתרו רסח) שאמר הקב"ה לעתיד ידרוש אליעזר פרה בת שתים עגלה בת שנתה, יתבאר בע"ה בפר' חקת (יט.ב.).

יב ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלוהים. תמהו כל המפרשים על שבכל הקרבנות לא נזכר לא אל ולא אלהים כ"א השם המיוחד וכאן הזכיר לאלהים. ואומר אני ליישב זה על דרך שכתבנו למעלה שכל הטובות אשר עשה ה' למשה ולישראל היו בשם אלהים כי הצדיקים מהפכים דין לרחמים, וכל הרעות אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים היו בשם המיוחד כי הרשעים מהפכים רחמים לדין, ע"כ זבח יתרו לאלהים על כל הטובה והיה שמח וטוב לב ונתן הודיה לשמו ית' על כל הטובות אשר הטיב עמהם, אבל לא שמח על מפלתן של מצרים שנעשו בשם המיוחד ע"כ לא זבח לשם המיוחד כי בזה הראה מחשבתו שהיה מיצר על אבדן של מצרים, ולכך נקט דוקא לשון ויחד שיש במשמעותו לשון שמחה ולשון חידודין כי על הטובות של ישראל שמח ועל אבדן של מצרים נעשה בשרו חדודין.

יג ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב. מכאן שאין דנין בלילה ורז"ל (שבת כ.) אמרו שכל דין דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר ויהי ערב ויהי בקר. והדבר צריך ביאור כי כפי הנראה שמראה הערב והבקר שנוזכר בבי' מקומות אלו אינן דומין זה לזה, כי כאן מתחיל מן הבקר ומסיים בערב ובמעשה בראשית מתחיל מן הערב ומסיים בבוקר, ותשכיל ותדע כי זה העולם בכלל אינו מתקיים כ"א בזמן שיש דין למטה או למעלה כי רצה הקב"ה לברא את העולם במה"ד ואע"פ ששיתף לו גם מדה"ר מ"מ גם מדה"ד במקומה עומדת כי מלך במשפט יעמיד ארץ, ובמדרש (דב"ר ה.ד.) א"ר אלעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין כיצד יש דין למטה אין דין למעלה אין דין למטה יש דין למעלה, ועל סדר זה העולם נכון שאין שעה פנויה בלא דין כי ידוע שמדה"ד שלמעלה שולטת בלילה דווקא אע"פ שהקב"ה פוסק הדין ביום היינו כשאין דין למטה ביום אז הקב"ה דן גם ביום בין התחתונים על החמס שביניהם אבל אם יש דין למטה ביום מ"מ יש גם דין למעלה בין שרי מעלה, וא"כ זמן דין שלמעלה מערב עד בקר וזמן דין שלמטה מבקר עד ערב, ומטעם זה הדין שותף להקב"ה במעשה בראשית וחלק כחלק יעמידו יסודות של כל העולמות העומדים על הדין כי מלכו של עולם במשפט יעמיד ארץ ושמים מן הערב עד הבקר ומלכי רבנן במשפט יעמיד ארץ מן הבוקר עד הערב ודברים אלו עתיקים ונכונים והוא דבר יקר.

מן הבוקר עד הערב. פירש"י וכי אפשר לומר כן אלא לומר לך כו' אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עסק בתורה כל היום, וא"כ מהו זה שאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב. הרי באמת לא היה דן מבקר עד ערב אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו היה דן כו' וכאילו נעשה שותף במעשה הבקר והערב

הידועים בהוראת ה"א הידיעה רמז למעשה בראשית. ועוד קשה שהפסוק אומר ויעמוד העם על משה. ויתרו אמר וכל העם נצב עליך למה הזכיר נצב במקום עמידה. וכאן הקדים לשון עמידה אל העם ויתרו הקדים העם אל לשון נצב.

וני"ל שלשון עמידה. שייך בעומדים לפני הדיינים קודם גמר דין כמ"ש (דברים יט. יז) ועמדו ב' האנשים אשר להם הריב. ולשון נצב שייך אחר גמר דין שדרכם לעשות מריבה עם הדיין כמ"ש (דברים א. יב) טרחכם ומשאכם וריבכם. כי לשון נצב ונצבים. מורה על דברי ריבות ודתן ואבירם יוכיחו וכמ"ש (ישעיה ג. יג) נצב ה' לריב ועומד לדין עמים, ובכ"מ שהזכיר את ישראל בלשון העם היא שם כנוי לרשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים אין העם אלא רשעים כו' (במדבר יא. א) וכן כאן ארז"ל שבזמן שבעלי דינין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים (אבות פרק ה. א) לכך נאמר כאן על תחילת הדין ויעמוד העם כי יכול להיות שאינן רשעים, אך שהעמידה לדין גרמה להם שיהיו דומין כרשעים לכך הקדים לשון עמידה להעם. אבל יתרו מדבר באותן דברי ריבות שעשו עם משה אחר גמר דין שאם היו מקבלים עליהם היו כצדיקים ולפי שקראו תגר על הדיין ע"כ קראם רשעים גם אחר גמר דין, לכך נאמר וכל העם נצב עליך כי מצד היותם רשעים ע"כ נצבו לריב כי כל איש טוב מקבל עליו הדין ואינו עושה מריבה עם הדיין ע"כ הקדים העם לנצב.

ולהנחה זו לא שאל יתרו אל משה על אריכות זמן הדין כל היום, שהרי באמת לא היה דן כל היום כ"א זמן דיינים דהיינו ו' שעות אך שאלו על מה שראה שאחר גמר דין נצבו לריב עמו מן הבקר עד הערב כל היום קראו תגר עליו וחשב יתרו אולי משה עשה להם איזו דבר אשר בעבורו הם מריבים עמו וכ"ש וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם. ראה והתבונן כה וכה בכל שאר הדברים אם יוכל למצוא איזו דבר אשר הוא עושה לעם שלא כהוגן ויחפש ולא מצא ולפיכך שאלו ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם, כי רצה לידע אם הוא עושה לעם איזו דבר זולת המשפט ואחר שלא ענהו משה הבין מזה שודאי אינו עושה להם מאומה ואז חשב יתרו ודאי עבור המשפט הם מריבים עמו וכל היוצא חייב בדינו נצב לריב עמו ע"כ שאלו מדוע אתה יושב לבדך, כי אילו היה עמך דיינים רבים אז לא היה המתחייב יודע מי מחייבו ועל מי יצעק ומאחר שאתה יושב לבדך בסבה זו כל העם דהיינו הפחותים נצבים עליך לריב מבקר עד ערב.

טו) ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. כי הרוצה לידע מאיזו טעם דנתוני אף אם יהיו ק' דיינים יושבים אצלי בדין לעולם לא יבא כ"א אלי לדרוש אלהים ר"ל משפטי ה' ואין לי מקום להפטר מצעקתם, וא"ת א"כ היה לך לחשוך מן הדין לגמרי ולמנות אחרים ותכל תלונתם מעליך. ע"ז אמר כי יהיה להם דבר בא אלי באו אלי לא נאמר אלא שקאי על אותו דבר כי הדבר בא אלי בנבואה והכל ביד ה' עלי השכיל וכל דבר נעלם שאין עדים בדבר בא אלי עד שיש בי כח לשפוט בין איש ובין רעהו ר"ל בדברים שביניהם שאין עדים בדבר ע"כ אין נכון לי להשמט מן הדינין, ואולי שע"ז אמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו (דברים א. יז) דהיינו במקום שאין עדים בדבר תקריבון אלי ושמעתיו מפי הגבורה, ואמר לו יתרו אעפ"כ לא טוב הדבר אשר אתה עושה ולא אמר כאן לעם כמ"ש למעלה לפי שאמר לו שלא טוב אתה עושה גם לך גם לעם כי נבל תבול גם אתה גם העם כי כבד ממך הדבר וצריך אתה להקל תלונתם מעליך.

ד"א כי יהיה להם דבר בא אלי. אחד מהם כי התובע בא אלי לבדו כדי לסדר טענותיו בפני ואני איני שומע לדבריו אלא ושפטתי בין איש ובין רעהו כשיהיו שניהם לפני דווקא.

[כא] ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו'. לפי שארז"ל (נדרים לח.) אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור, חכם, עשיר, ועניו, וכולם ממשה, ע"כ הזכיר כאן כל ד' תוארים אלו כי הדיין צריך לכולם לכך נאמר ואתה תחזה ברוח הקודש שעליך כי ממנו יוקח להאציל על הזקנים יושבי על מדין, וצריכין המה שיתדמו אליך בכל התוארים שבך כי המאציל והמאוצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחד ביניהם וכל המעלות שבך צריכין להיות גם בדיינים. אנשי חיל, המה גבורי כח אשר ככחם אז כן עתה לשבר זרועות רמות האומרים ידינו רמה כי כל דיין תש כח מסתמא הוא עובר בלא תגור ממנו. יראי אלהים, המה הענוים כי ענוה מביאה לידי יראה שנאמר (משלי כב.ד) עקב ענוה יראת ה'. לכך נאמר ידרך ענוים במשפט. כי ע"י הענוה יבא לידי יראה וכל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. אנשי אמת, המה החכמים היודעים להבחין בין אמת לשקר כדי לדון דין אמת לאמתו כי מי פתי יסור להבחין בין אמת לשקר בלי ספק לא ידע ולא יבין בחשיכה יתהלך. שונאי בצע, אלו העשירים אשר יש להם כל ובצע לא לקחו וכל דיין עני יש לחוש פן יקח שוחד להטות דין.

ועל ד' כתות אלו, אמר המשורר (תהלים פב.א) מזמור לאסוף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט, כי הקב"ה נצב להיות שופט את שופטי ישראל על העול הנעשה בקרבם זה"ש בקרב אלקים דהיינו הדיינים אותם ישפוט לדבר עמהם משפטים. ואמר עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה. כנגד העדר היראה כי בזמן שאין הדיין ירא אלהים וגס רוח אז הוא נושא פני הרשע ביתר שאת כדי שיכבדו וינשאו גם הרשע, מצד רום לבבו של הדיין המבקש התנשאות. שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו. הורה שלא היו עשירים והיו לוקחין שוחד ע"כ לעולם לא יצא שום דל ויתום צדיק בריבו כי לא היה לו מה ליתן לדיין לשחדו, אח"כ אמר פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו. כי היו ממנים דיינים חלשים אשר אין בידם לפלט ולהציל עני מיד חזק ממנו, אח"כ אמר לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו. כי היו ממנים דיין דלא גמיר ולא סביר נעדרי החכמה ע"כ לא ידעו בין ימין לשמאל ולא יבינו בין אמת לשקר ע"כ ימוטו כל מוסדי ארץ. כי על הדיינין העולם עומד ונתקלקל היסוד נופל גם הבנין שעליו, אני אמרתי אלהים אתם, כי הדין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה להיות כאלהים, אכן כאדם תמותון, כי גם הוא גרם קלקול העולם כמותכם, קומה אלהים שפטה הארץ, כי בזמן שאין דיין למטה יש דין למעלה כי המשפט לאלהים הוא, וכל מה שהדיין מוציא מיד זה שלא כדין הקב"ה מחזירו ומנחילו משלו זה"ש כי אתה תנחל בכל הגוים. עליך מוטל להנחילם על כן המשפט לאלהים הוא.

[כג] אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים. ודאי משה לא יעשה דבר זה עד אחר שיצוה לו ה' וצריך הוא להמלך בגבורה תחילה וא"כ היה לו להפך הסדר ולומר וצוך אלהים קודם אם את הדבר הזה תעשה. ונראה שקאי על מ"ש והזהרת אתה את החוקים ואת התורות וגו', ואח"כ ואתה תחזה מכל העם וגו'. כי צריך אתה ללמדם תחילה משפטי ה' כי לאו כל כמיניה למנות דיין דלא גמיר ולא סביר, וע"ז אמר אם את הדבר הזה תעשה ללמדם תחילה חקי האלהים ותורותיו אז וצוך אלהים יכול להיות שיסכים הקב"ה על ידך אבל קודם זה ודאי לא יסכים.

ומ"ש וכל העם הזה על מקומו יבא בשלום. נראה שחסר כאן תיבת איש כי הל"ל איש על מקומו וגו' ופירושו שכל איש פרטי ישב בשלום תחת גפנו ותאנתו כשיש דין למטה ושלום על ישראל. ומדלא קאמר איש ש"מ שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם בכלל כאחד ואין זה כ"א א"י כמ"ש (דברים טו.ו.ו) צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ. פירש"י כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לכך לא נאמר כאן ישב בשלום אלא יבא בשלום לומר שבזכות מנוי דיינים כשרים יבא כל העם הזה על מקומו המיוחד לכל העם והוא אדמת ישראל, לשם יבא כל העם בשלום שמה שהרי עדיין לא באו שמה והורה שהחמס מקלקל הארץ ודור המבול יוכיח וגלו בעבור העדר המשפט שנאמר (ישעיה א.כג) יתום לא ישפוטו וגו' ולעתיד ציון במשפט תפדה (שם א.כז) ואמר על משה ויכלת עמוד כאן וגם כל העם על מקומו יבא בשלום. הוציא את משה מן הכלל כי כבר נגזר עליו בפסוק עתה תראה את אשר אעשה לפרעה וגו' (שמות א.א.ו) שמשה לא יבא שמה על כל פנים.

שמות פרק-יט

[ב] ויסעו מרפידיים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ראה כמה כפלים נכתבו כאן ומה היה המקרא חסר אם היה אומר ויסעו מרפידיים ויחנו במדבר סיני נגד ההר, ולמה אמר תחילה ויחנו ואח"כ ויחן, תחילה אמר מדבר סיני ואח"כ אמר סתם במדבר, ותחילה קרא להר בשם סיני ואח"כ קראו סתם הר. ונראה שכל זה ראייה שלא היו ישראל ראויין לקבלת התורה עד אשר יהיה שלום ביניהם בעלי אסופות נתנו מרועה אחד (קהלת יב.יא) והתורה כל נתיבותיה שלום, כי מתוך פירוד הלבבות זה אוסר וזה מתיר ונמצא התורה כשתי תורות, זה"ש בחדש השלישי וגו' ביום הזה באו מדבר סיני. הורה שחודש זה שמזלו תאומים המורה על הדיבוק והאהבה שיחדיו יהיו תמים כתאומים זה לזה ואז יהיה שלום רב לאוהבי התורה, ויש בזה רמז ג"כ לבי' הלוחות שהיו כתאומים יחדיו חמשה מול חמשה.

ואח"כ אמר ויסעו מרפידיים. היינו מן המקום אשר היו שם בריב ומחלוקת כי המקום ההוא נקרא מסה ומריבה ורפידיים אותיות פרידים כמו כשב כבש על שם הפירוד שהיה ביניהם. ורז"ל (סנהדרין קו.) דרשוהו מלשון רף ידים, כי זה תלוי בזה כי ע"י הפירוד שהיה ביניהם רפו ידיהם מן התורה ועכשיו נסעו מרפידיים מן המקום ההוא ר"ל הסיעו עצמם מן הפירוד ויבואו מדבר סיני. כי מקום זה גרם להם שהיו באגודה אחת כי בקשת הכבוד והשררה סבה לכל ריב ולכל נגע וע"י שראו שהר סיני הנמוך שבהרים הוא ההר חמד אלהים לשבתו, אז ראו שהקב"ה בוחר בענוים וע"י? בחרו במדת ההכנעה וזהו סבת השלום לכך הוא מזכירם בלשון רבים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר, להורות שמצד המדבר עדיין היו חלוקים בדעתם ולא היו בלב אחד כאיש אחד עדיין, אך בבואם נגד ההר והוגד להם כי על הר זה ירד ה' אז ויחן ישראל היו בלב אחד כאיש אחד, אבל מתחילה קודם שבאו להר הזה בין בבואם אל תוך המדבר בין בחנייתם במדבר עדיין לא סרו ממחלוקתם עד שבאו נגד ההר כאמור, לפי ששמו מורה

על ההפך דהיינו שנאה כארז"ל (שבת פט:) סיני שמשם ירדה שנאה לאומות כו' לכך אמר ויחן שם ישראל נגד ההר כי מהות ההר גרם השלום ולא שמו.

[ד] ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. הזכיר כאן ג' מדריגות זו למעלה מזו מתחילה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וזהו כאשר ישא האומן את היונק, ואז הקב"ה במדריגת האב וישראל במדריגת הבן. ואח"כ אמר ואביא אתכם אלי משמע שתהיו שוים לי ונהיה כב' אחים שוים במדריגתם, ואח"כ אמר ואתם תהיו לי ממלכת כביכול מלכים לי כמ"ש (שמואל ב' כג.) צדיק מושל יראת ה' וזה מבואר על דרך מדרש חזית הביאו הרמב"ן פר' חיי שרה (כד. א.) וז"ל שאל רשב"י את רבי אלעזר בר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (שיר ג.יא) א"ל מלה"ד למלך שהיה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר ומתחילה קראה בתי, לא זו מחבבה עד שקראה אחותי, לא זו מחבבה עד שקראה אמי, כך הקב"ה מחבב את ישראל וקרא אותם בתי שנאמר (תהלים מה.יא) שמעי בת וראי לא זו מחבבן עד שקראם אחותי שנאמר (שיר ה.ב) פתחי לי אחותי רעיתי. לא זו מחבבן עד שקראן אמי שנאמר (ישעיה נא.ד) הקשיבו אלי עמי ולאמי לאמי כתיב.

וכפי הנראה שמדרש זה לא אמר סדר המדריגות, כי מתחילה בת, ואח"כ הוסיף לחבבה וקראה אחותי, והוספה זו גרעון היא כי בלי ספק שיותר האדם מחבב את בתו מאחותו ובלי ספק שמדרש זה מדבר במדריגות הממשלה שיש לזה על זה כי האב מושל על הבת וכן האם אבל אח ואחות שוין המה. כך מתחילה קרא הקב"ה לישראל בת מצד אהבתו לישראל ואך לו ית' המלוכה למשול על ישראל כממשלת האב על בתו וזה היה בימי אברהם כי פסוק שמעי בת וראי נדרש על אברהם (בר"ר לט.א) וזו היא המדריגה האמורה כאן ראשונה ואשא אתכם על כנפי נשרים ונשיאה זו היא כאשר ישא האומן את היונק. ואח"כ העלה אותם הקב"ה למדריגה גדולה מזו לקרא אותם אחותי, לומר שהם שוים אליו ית' והשוה הקב"ה כבודו ומוראו ית' לכבודם וכארז"ל שהצדיקים דומים כאילו נעשו שותפים למקום ברוך הוא וזה היה בימי יצחק שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת ואהיה עמך (בראשית כו.א) היינו בשוה לך כי נתוסף לו זכותו על זכות אביו ע"כ לא נאמר לשון ואהיה עמך לאברהם כמו ליצחק וזו היא המדריגה השניה האמורה כאן ואביא אתכם אלי, כי זה דומה למאמר ואהיה עמך, ואח"כ כשבא יעקב חבל נחלתו חוט המשולש העלה אותו ה' למדריגה גדולה מזו לקרא אותו אם כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כמו שדרז"ל (מו"ק טז:) וז"ש ביעקב כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל. אע"פ שגם ליעקב נאמר (בראשית לא.א) ואהיה עמך. מ"מ אח"כ הועלה למדריגה שלישית כשישר אל אל ויוכל וז"ש (מגילה יח.) הקב"ה קראו ליעקב אל ר"ל מושל עליו כביכול, וזהו שנאמר כאן ואתם תהיו לי ממלכת מלכים לי כביכול אני גוזר גזירה והצדיק מבטלה וזכו למעלה זו מצד היותם בני ישראל כמו שמתחיל הענין כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל וגו'.

ונוכל לפרש פסוק ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. מלכים על הכהנים כי ע"י קבלת התורה יש ללומדיה יתרון על הכהנים כי אפילו ממזר ת"ח קודם לכ"ג עם הארץ (הוריות יג.) וי"א אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים היינו המכות כי בזמן שבאו המכות מן הארץ דם כינים וכיוצא בהם אז ואשא אתכם על כנפי נשרים, שלא תנזקו בהם כאילו הגבהתי אתכם מן הארץ, ואח"כ כשבאו המכות מן השמים אש וברד אז ואביא אתכם אלי, להגביה אתכם למעלה מן המערכה. וי"א שהגביה אותם למעלה מן המלאכים שנקראו בעלי כנפים ועל זה אמר

ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"ל נשאתי אתכם במעלה שהיא למעלה מן כנפי נשרים.

[ט] ויגד משה את דברי העם אל ה'. פסוק זה כולו מיותר כי כבר נאמר וישב משה את דברי העם אל ה'. ורש"י פירש שהגיד להקב"ה איך אמרו ישראל רצוננו לראות מלכנו, ודבר זה אינו מפורש במקרא. ואולי קשה לרש"י שתיבות אל ה' נראין מיותרים כי היה לו לומר ויגד משה את דברי העם אליו שהרי עם ה' הוא מדבר אלא לפי שזה תשובה על מה שאמר לו הקב"ה בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. והם אמרו נשמע אל ה' ולא אל משה ז"ש ויגד משה את דברי העם ומה הם דבריהם ע"ז אמר אל ה' כי אמרו אל ה' נשמע ולא אליך, ועדיין לא פירש במקרא היכן שמע משה מהם שאמרו זה, ועו"ק למה נאמר למעלה וישב משה וכאן נאמר ויגד משה.

אלא כך פירושו, לפי שנאמר ויבא משה ויקרא לזקני העם וגוי' ויענו כל העם כל אשר דבר ה' נעשה. והלא עדיין לא אמרו להם הזקנים כלום ואיך ענו תיכף, אלא ודאי שמיד כאשר ראו שמשה דבר דבריו אל הזקנים אז מיד הבינו שכל הדברים יהיו דרך סרסרות שהקב"ה ידבר למשה ומשה לזקנים וזקנים לישראל, מיד קפצו ישראל לענות למשה והורו בזה שאין להם חפץ בסרסרות של הזקנים, ובאמרם כל אשר דבר ה' נעשה הורו שאינם חפצים גם בסרסרות של משה, ואמרו שנעשה כל אשר ידבר ה' אלינו ולא מה שתדבר אתה אלינו וטעמם ונימוקם עמם כי רצונם לראות מלכם, כי היה להם לומר סתם כן נעשה אלא שאמרו כל אשר דבר ה' למעט דברי משה, גם רמזו באמרם כל אשר דבר ה' נעשה. והקב"ה דבר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. ש"מ שרצה ה' שהמה ישמעו קול ה' מדבר עמהם ולא ע"י סרסרות. ואמר לו הקב"ה אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל אתה בעצמך לא ע"י שום סרסרות ומשה הלך והגיד אל הזקנים תחילה והיה חרה לישראל היטב על שידבר עמהם ה' ע"י ב' סרסורים ע"כ אמרו כל אשר דבר ה' נעשה לשמוע בקול ה' ממש. לפיכך בפעם ראשון לא השיב משה אל ה' כ"א הדבר אשר עיקר השליחות תלוי בו והוא מ"ש נעשה כל דברי ה' ושייך בזה לשון וישב ועדיין לא אמר משה אל ה' כלום ממה שהבין מהם שרצונם לראות מלכם, כי חשב משה ודאי אלהים הבין דרכם ומחשבתם ויעשה כרצונם וכשחזר ואמר לו הקב"ה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגוי' וגם בך יאמינו לעולם אז הבין שעדיין הקב"ה רוצה לדבר עמהם על ידי סרסרות, אז ויגד משה את דברי העם אל ה' הגיד לו מה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושייך בזה לשון הגדה ולא לשון תשובה כי דבר זה אינו תשובה על עיקר השליחות אלא הגדת דברים בעלמא את כל אשר קרהו עמהם. ואמר לו הקב"ה איך איפא זאת עשה, לך אל העם וקדשתם היום ומחר כי לראיית פני מלכם הם צריכין להיות קדושים כי קדוש אני וביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם, ואז יראו פני מלכם ובאמת שהתחיל לדבר עמהם בעצמו שהרי ב' דברות ראשונות מפי הגבורה שמעו עד שהיו יראים מן האש והקולות אז חזרו ממשאלותם ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה.

ומ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן. לפי שלעולם אין האדם יכול להשתמש בב' חושים בשוה כאחד לראות ולשמע כאחד, ע"כ אמר הקב"ה אם אראה להם בגלוי יתנו לבם ודעתם על הראיה לראות מלכם ולא יתנו לבם על השמיעה לפיכך אבא בעב הענן עד שלא יכלו לראות כדי לחזק חוש השמע זה שאמר בעבור ישמע העם.

[טו] ויהי קולות וברקים. מקצת מפרשי התורה רצו ליתן טעם על מה זה היו קולות אלו וקול השופר, וכל אחד עושה רמזים על דרך הדרש כפי שכלו. והקרוב אלי להוסיף דמיון בזה מאחר שאנו רואין שהקולות וברקים הם הפכים אל קול השופר כי קולות של רעם היוצאים מתוך הענן הוא קלא דפסק מהרה, והברק יצא חצו כרגע נראה וכרגע ספו תמו, אבל קול השופר היה הולך וחזק. ע"כ קרוב לומר שרמז זה הוא לשני כתות המקבלים התורה זקני ת"ח וזקני עם הארץ כי אלו מוסיפין חכמה ואלו מטפשיין והולכים. כך שופר זה שהיה מן אילו של יצחק ומתיחס אחר הצדיק קולו הולך וחזק כי זקני ת"ח מוסיפין חכמה תמיד, אבל הענן הגס והעב המתיחס אחר זקני עם הארץ בעלי חומר הנה קולם וניצוץ אורם אינו כי אם לפי שעה. ומלת שופר דרשו (ויק"ר כט.ו.) מלשון שפרו מעשיכם וזה מסכים לדברינו, ורמז ג"כ לזכותו של יצחק שהולך וחזק ונשמע קולו בכל דור ודור הולך וחזק.

ורמז עוד למ"ש (בפירקי ר"א לא) אילו של יצחק לא היה בו דבר לבטלה קרנו של שמאל הוא שתקע בו בהר סיני, קרנו של ימין יתקע בו לעתיד שנאמר (ישעיה כז.ג.) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וטעם לגדלו כי בעה"ז אין קול התורה נשמע בארצנו כי אם ביעודי שכר העולם הזה כעושר וכבוד שבשמאלה, ושכר הרוחני לא רצתה התורה לפרש לנעדרי ההשגה כי בעוד היות האדם מסובך בחומר אין בו כח להבין מהות השכר הרוחני, אבל לעתיד מלאה הארץ דעה ואז ישמע ה' לגאולי ה' השכר הרוחני ואורך ימים בימינה בעולם שכולו ארוך וזהו קול נוסף וחזק על קולו של מתן תורה ע"כ נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד.

[יז] ויוצא משה את העם לקראת האלהים. משמע דשכינתא קדמא ואזלא לקראתם וכן פירש"י, מסכים למה שמסיק בילקוט בירמיה (ל.שיב.) בפסוק מי זה ערב לגשת אמר רבה בר רב הונא זו מעלה יתירה לישראל מבגרים דאילו בישראל כתיב (ירמיה לא.לב.) והייתי להם לאלהים ואח"כ והמה יהיו לי לעם. ואילו בגרים כתיב (שם ל.כא) מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי ואח"כ והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים. ורש"י פירש כחתן היוצא לקראת כלה כו' כי מי מחזר אחר מי בעל האבידה מחזר אחר אבידתו, כך הקב"ה מחזר אחר ישראל אשר היו כצאן אובדות בגוים וכמ"ש (הושע ט.ו.) כענבים במדבר מצאתי אבותיכם וגו'.

ויתיצבו בתחתית ההר. מכאן למדו רז"ל (שבת פח.) שכפה עליהם ההר כגיגית לומר שאם לא תקבלו התורה שם תהא קבורתכם ורב אחא בר יעקב אמר מכאן מודעא רבא לאורייתא שיכולין ישראל לומר אנוסים היינו. אין הפירוש שרצה ה' לאנסם כדי שיהיה להם פתחון פה דא"כ כשחזר על כל האומות ולא רצו לקבל התורה למה לא הכריחם, ועוד הרי כבר קבלו ישראל מרצון טוב ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה, ועוד בימי יחזקאל כשרצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים ואמרו נהיה ככל הגוים, והשיב להם ה' כי בחימה שפוכה אמלוך עליכם. (יחזקאל כ.לב-לג) ואילו היו אנוסים בקבלת התורה איך היה יכול להכריחם. אלא ודאי שלטובתם כפה עליהם ההר לומר ראו שכל זמן שאין אתם מקבלים התורה הרי אתם חשובים כמתים גם בחייכם ובמותכם אין לכם שום השארות אלא שמה תהא קבורתכם ומתים בל יחיו רפאים בל יקומו, וע"י התורה יהיו חייכם חיים בזה ובבא. ורב אחא בר יעקב אמר אע"פ שלא רצה לאנסם על קבלת התורה מ"מ נמשך נזק מזה אל הדורות הבאים שיטעו לומר אנוסים היינו, וזה היה טענתם בימי יחזקאל, ובימי אחשורוש קבלו מה שכבר קיימו ר"ל קבלו עליהם שלא לטעון עוד טענת אונס כי טענה בטעות היא.

וי"ל עוד שם תהא קבורתכם, שלא תזכו להכנס לא"י כי הובטחו על נחלת גוים בתנאי אם ישמרו חקיו, ונקט דווקא הקבורה לפי שמתו א"י חייך תחילה ואמר להם אם לא תקבלו התורה אז ודאי אין לכם בתחיית המתים חלק לעה"ב ואז אין חילוק בין קבורת א"י לחו"ל על כן במדבר תמותו ושם תקברו, כי למנ"מ ישאו גם עצמותיכם להקבר שמה אם אין לכם חלק לעה"ב.

שמות פרק-כ

[א] וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. הזכיר דבור ואמירה אחד קשה ואחד רך דהיינו כמ"ש כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה ותגיד לבני ישראל לזכרים דברים קשים כגידין, כי מטעם זה נקראו אלו יי הדברות וכל בריאת העולם נקראו יי מאמרות לפי שכל מעשה בראשית נבראו בצביונם דהיינו באותן צורות שבחרו להם דהיינו אמירה רכה בלא גזירה, אבל מצות ה' כולם גזירת מלך הם כי לא יאמר האדם אי אפשר לאכול חזיר ונפשי קצה בו אלא אפשר והקב"ה גזר עלי דהיינו דבור קשה, אבל מ"מ לנשים חלושי השכל צריך להסביר בלשון רכה להודיעם תועלת המצות כי כל בעל שכל מקבל עליו גזירות הקב"ה וחלושי השכל צריכין הסברה כדי שיהיו בצביונם ואפילו בבריאת שמים וארץ כתיב (תהלים לג.) בדבר ה' שמים נעשו וגו'. לפי שהם בעלי שכל ע"כ היו מקבלים עליהם גזירת הש"י אפילו שלא בצביונם, אבל בתחתונים נאמר (שם ח-ט) יראו מה' כל הארץ, כי הוא אמר ויהי. ר"ל הרי אמר להם אמירה רכה ובצביונם נבראו, אך בעליונים מצינו גערה שנאמר (בראשית א.) יהי רקיע כי תחת גערה במבין, וכן משה אמר (דברים לב.) האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. ואתי שפיר לשון דבור ואמירה הן אם בסתם שמים וארץ הוא מדבר הן אם מדבר כלפי האנשים אשר גובה וגובה להם כגובה שמים וכלפי עמי הארץ.

והיו דברות אלו עשרה, להורות כי עליהם העולם עומד שנברא בעשרה מאמרות כדי לגלות הוויית עשר ספירות בלי מה, ועוד כדי להפרע מן הרשעים כו' כי אומרים לרשע רע, היה לך ליתן לב שלא בחנם נברא העולם בעשרה מאמרות, אלא לפי שקיומו תלוי ביי הדברות הכוללים כל התורה כמו שפירש"י סוף פרשת משפטים (כד.יב) ואם כן בעברך עליהם אתה מאבד עולם מלא ובסבה זו ראוי להפרע מהם כו'.

[ב] אנכי ה' אלהיך וגו'. יש מחלוקת בין המפרשים כי י"א שרק אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, וראיתם ממה שב' דברות אלו נאמרו בלשון מדבר בעדו ושאר הדברות בלשון נסתר, וי"א ששמענו מפי הקב"ה כל יי הדברות ומה שאמרו (שמות כ.טז) דבר אתה עמנו ונשמעה זהו לאחר ששמעו יי הדברות, ולפי זה הדבר צריך ביאור למה נאמרו דוקא שני דברות אלו בלשון מדבר בעדו. ולפי פשוטו אימא מילתא דשווייה לתרווייהו כי מדרך העולם שאחר שהאדם רואה פני המלך ומכירו ויודעו מאז הוא מקבלו למלך ואחר שקבל עליו עול מלכותו ראוי לקבל מצותיו הן מה שיצוה לו על ידי שליח הן מה שיצוה לו בעצמו אע"פ

שפני המלך לא ראה בשעת הציווי, אבל אם עדיין פני המלך לא ראה מעולם והוא מסופק בקבלתו איך ישמע לשלוחו כי אם אין משלח אין שליח, כך הוצרך הקב"ה לדבר תחילה בנוכח אנכי ה' אלהיך להכניס בברית קבלת אלהותו כי עין בעין יראו את ה' קדושו ואחר קבלת אלהותו ראוי לשמוע גם אל שלוחו אשר יבא בשמו. ואך לפי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתיך ואשר ברא שמים וארץ מן הטעם שיתבאר בסמוך. יצא מזה משפט מעוקל לטועים לאמר את"ל שכן הוא שזה ה' אשר הוציאנו מארץ מצרים שמא יש אלוה אחר אשר בראנו ואשר ברא שמים וארץ ומאי חזית לשמוע בקול זה אלהים אלהינו אשר הוציאנו ממצרים שמא יש אלהים אחר אשר בראנו ובקולו אשמע. ע"כ אמר מיד לא יהיה לך אלהים אחרים על פני להורות שאין זולתו שום אלוה וא"כ אין אתה רשאי לשמוע לשום שליח כ"א לזה השלוח מאתי.

ולפיכך הוצרך הקב"ה לצוות ב' דברות אלו בנוכח, כדי לחזק בלבם קבלת עול מלכות שמים ואח"כ נתחייבו ממילא לשמוע גם אל שלוחו המדבר בלשון נסתר. אבל לא היה יכול לצוות ב' דברות אלו ע"י שליח שהרי עדיין לא קבלו עליהם את המשלח לאלוה ואם אין משלח אין שליח ותירוץ זה מסכים לשני הדיעות כי לדעת האומרים אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענו אתי שפיר כדי להודיעם מי הוא המשלח אשר ראוי לשמוע בקול שלוחו, ולדעת האומרים שכל הדברות שמעו מפי הגבורה הנה בב' דברות ראשונות דבר אתם ה' פנים אל פנים בנוכח כדי שיכירו מי הוא מלכם, ואחר זה חייבים לשמוע בקולו אף אם אינן רואין תמונה זולתי קול אף על פי שגם בראשונות לא ראו שום תמונה מ"מ הדבור בנוכח מורה על הדבור פנים אל פנים כמ"ש (דברים ה.ד.) פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו', אבל שאר הדברות דבר בלשון נסתר להודיע כי הוא אל מסתתר ואעפ"כ חייבים לשמוע בקולו אחר קבלת עול מלכותו פנים בפנים

דבר אחר, לפי שכל מצות אלו הם חובת הגוף ואינן תלוין בארץ וישראל חייבים בהם בין בארץ בין בחו"ל בין בזמן שבהמ"ק קיים בין בזמן שאינו קיים, חוץ מן שני מצות אלו אנכי ולא יהיה לך אינן מתקיימים כי אם בזמן שישראל יושבים על אדמתם ויאר ה' פניו אליהם ומדבר עמהם בנוכח כי אינן בהסתרת פנים, אבל בזמן שגלו הבנים מעל שלחן אביהם אז אנכי ה' אלהיך אינו מקויים כי כבר ארז"ל (כתובות קי.) שהדר בח"ל דומה כאלו אין לו אלוה כו' ולא יהיה לך אלהים אחרים אינו מקויים לפי שנאמר בתוכחה (דברים כח.טז) ועבדתם שם אלהים אחרים. פירש"י מתוך שאתה מעלה מס לכומרי ע"ז מעלה עליו הכתוב כאילו עבד, ע"כ דיבר הקב"ה ב' מצות אילו דוקא בנוכח כי בזמן שישראל בהצלחתם נאמר (ויקרא כו.ט) ופניתי אליכם. ואז הקב"ה מדבר עמהם פנים אל פנים ובזמן ההוא מתקיימים ב' דברות אלו לכך נאמר על פני אבל שאר הדברות מתקיימים אף בזמן שישראל בהסתרת פנים ע"כ הם נאמרים בלשון נסתר, וז"ש (מכות כד.) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, הזכירו דווקא כנוי לשון גבורה כלפי הש"י כי זה נאמר על הזמן שישראל בשלותם ובזמן ההוא מוסיפין כח בגבורה של מעלה אבל בזמן שהם בהסתרת פנים הם מתישין כחו כביכול כמו שארז"ל (ילקושי"מ האזינו תתקמה) שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר (במדבר יד.יז) ועתה יגדל נא כח ה'. והרשעים מתישין כחו שנאמר צור ילדך תשי. וכל זה נאמר מצד המקבלים כי באמת אין שנוי למעלה כמ"ש (מלאכי ג.ו.) אני ה' לא שנית. אך תשות כח זה הוא בזמן שעונותיו לכדו את הרשע ודינו חרוץ להפסיק שפע הצנורות ממנו, נראה כאלו יש חלילה תשות כח למעלה אשר מנעה מלהטיב עמו אבל הצדיקים גורמים השפעת הצניורות ועל ידם נראית גבורה שלמעלה.

ומה שנאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא נאמר אשר בראתי שמים וארץ לפי שהרוצה לשקר ירחיק עדיו שהרי דבר זה לא ראו ע"כ הזכיר להם הדבר אשר ראו בעיניהם וכן תמצא בספר הזוהר, ואשר בראתיך לא נאמר לפי שאמרו רז"ל (עירובין יג.) נוח לו לאדם שלא נברא משנברא ולא בא כאן להזכיר כ"א הטובות אשר הטיב להם כי בעבורם הם חייבים לעובדו.

ג} לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לפי שאמר אנכי ה' ושם המיוחד הוא לשון הויה לומר שהוא ית' תמיד בהוייתו הן בעבר הן בהוה הן בעתיד בכל הזמנים הוא היה הוה ויהיה בהווייה אחת, הוצרך לומר כאן לא יהיה לך כי אלו אינן בהוייתן והם משתנים, כי מצינו לרז"ל (פסחים כג.) לשון יהיה מורה על בהווייתן יהיו על כן אמר כאן לא יהיה לך לומר שלא יהיו בהווייתן אלא הם משתנים ונעשו אחרים, הן מצד שכל עוד שהיא מזקנת היא מפסדת צורתה ובעיר צלמם תבזה, (תהלים עג.) הן מצד שמשתנים מן כסף לזהב ולעץ ולאבן, הן מצד שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן נענין, על כן אמר לא יהיה לך והמופת על זה שהרי הם אלהים אחרים. ואמר על פני כבר אמרנו למעלה לומר דווקא בזמן שפני נשואות אליך אז לא יהיה לך אלהים אחרים אבל אם יגרום החטא שתהיו בהסתרת פנים אז בהכרח תעבוד אלהים אחרים, כמו שיעד משה בתוכחה (דברים כח.טז) ועבדת שם אלהים אחרים שפירושו מתוך שאתה מעלה מס לכומרי ע"ז מעלה הכתוב כאילו עבדם.

ד"א לפי שנראה להם ה' בהרבה פנים, על הים כגבור מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה, ושמה תאמר מאחר שנראתי בכמה פנים שהרבה רשויות יש ע"כ אמר על פני לשון רבים במשמע לומר שכל אותן הפנים הכל אחד המה.

ד"א פני לשון כעס וחימה, שאם יאמרו כדרך שאמרו בימי יחזקאל נהיה כגוים וגוי ורצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים והשיב להם הקב"ה והעולה על רוחכם היו לא תהיה כי ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזקאל כ.לב-לג) לכך נאמר על פני כי באפי ובחמתי אמלוך עליכם אם תרצו לפרוק עול מלכותי מעליכם.

ד} ואמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים וגו'. אע"פ שיש כמה מיני עבודה זרה שאין להם תמונה לא בשמים ולא בארץ מכל מקום נקט דוקא אלו לפי שאילו היו עובדים לדברים שאין לעולם בהם צורך היה הקב"ה מאבדם אבל עכשיו שהם עובדים גם לדברים שיש לעולם בהם צורך כחמה ולבנה ודוגמתם וכי מפני השוטים שקלקלו יאבד עולמו ואילו היה מאבד אותן שאין לעולם בהם צורך כל שכן דפקר טפי העובד לדברים שיש לעולם בהם צורך כי יאמר מאחר שאלו נאבדו ואלו נתקימו ודאי יש בהם ממש, על כן נקט דווקא אלו שבשמים ובארץ שלאבדם אי אפשר ואם לא יעבדו לאלו אין לחוש לשאר ע"ז כי בנקל לאבדם כמוץ אשר תדפנו רוח.

ה) כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. אין הפירוש כסתם לשון קנאה שהרי אין גבור מתקנא כי אם בגבור כמותו אלא קנא הוא כפירש"י מקנא ליפרע כו' וזהו שביאר ענין הקנאה ואמר פוקד עון אבות על בנים. וטעם על שלשים ועל רבעים. אמרו המפרשים כי אותן הדורות יכול החוטא לראות בחייו ועיניו יראו כיחודם ונ"ל שזהו טעם ועושה חסד לאלפים כי הצדיקים קרוין חיים גם במיתתם ואם כן גם במותו יראה שכרו ופעולתו לפניו בראותו ילדיו מצליחים בחסד אלהים עולם ועד. וטעם שהבנים נתפסים בעון אבותם, אם הם קטנים הרי הם כענף מן

האילן ועובר ירך אמו ואביו הוא. ואם הם גדולים ואוחזים מעשה ידי אבותם בידיהם הרי עדיין הם דבוקים באבותם מצד המעשים והרי הם כענף הדבוק באילן ע"כ דין שיקחו כפלים ככל חטאתם כי בעונם ובעון אבותם ימקו, אבל אם אינן אוחזים מעשה ידי אבותם בידיהם הרי המה כענף הנכרת מן האילן לגמרי ואין להם שום אחיזה ודביקה עם אבותם.

ומה שנקט כאן לשון פקידה וכאן לשון עשיה. כבר בארנו למעלה פר' וירא בפסוק וה' פקד את שרה ההבדל שבין פקידה לעשיה שיש יותר ממשות בעשיה מבפקידה ולעולם מדה טובה מרובה לכך אמר בעונש לשון פקידה דהיינו רק זכירה בעלמא אבל במדה טובה אמר ועושה חסד עשייה ממש בפועל כי אל פועל ישועות הוא ומפי עליון לא תצא הרעות בפועל, ובמדה רעה אמר על בניס ולא אמר לבנים כי על בניס היינו בזמן שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ונוסף על עון בניס יזכר גם עון אבותם להם אבל במדה טובה אמר לאלפים ולא אמר על אלפים לומר שאפילו בזמן שאין לבנים זכות עצמם מ"מ הם אוכלים בזכות אבותם והבטחה זו היא שעמדה לנו בכל דור ודור שאפילו דור שכולו חייב אוכל בזכות אבותיו.

ו ומ"ש לאלפים ובסוף פר' ואתחנן כתיב, שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. נ"ל שהכל חשבון אחד כי הפלגת הטובה כפלים פי שנים הרמוז בברית ובחסד שהוא לאלף דור, היינו הך שמירת החסד לבד בלא ברית לאלפים. ובגמרא (סוטה לא.) תרצו הא מאהבה הא מיראה.

ו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ארז"ל (שבועות לט.) שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא וגוי' וטעמו של דבר לפי שנאמר (הושע ד. ב. ג.) אלה וכחש ורצוח וגנוב על זאת תאבל הארץ ומן פסוק זה למדו רז"ל (שם לט.) שבכל העבירות נפרעים ממנו ובשבועת שוא נפרעים ממנו ומכל העולם, וא"כ בדין נזדעזע כל העולם בשעה שאמר לא תשא כי כולם נוגעים בדבר העונש, וטעמו של דבר מבואר בלשון לא תשא שהוא לשון הגבהה כי דבר זה דומה לנושא האילן ומגביהו שודאי כל הענפים מזדעזעים עם האילן כך הנשבע בשמו ית' יען כי כל הנמצאים תלוין בשמו יתברך והנושא את שמו ית' כאילו נשא והגביה כל הענפים הנשואים עמו ודבוקים בו דהיינו כל נמצאי מעלה ומטה, וא"כ דין הוא שכולם מזדעזעים ושיהיה הפורענות נוגע בכולם ולפיכך נאמר כאן כי לא ינקה ה' לשון כי, הוא כמו נתינת טעם וכאילו הוא מילתא דפסיקא שא"א לנקותו כי לא ניתן למחילה כלל, והוא הדבר אשר דברנו בשם ה' כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות אבל לא בדברים שבין אדם לחבירו. ולפיכך זה שנגע בגוף האילן הקדוש וגרם פורענות לכל הענפים דרי מעלה עם דרי מטה איך ימחול לו הקב"ה, והנמצאים שקבלו הפורענות בעבורו איפה הם שיכול לפייסם וכי יוכל לילך מקצה השמים ועד קצה ומתהום ארעא עד רום רקיע לפייס את כל הנמצאים שבעליונים ובתחתונים שהרי נגע בכולם לכך נאמר כי לא ינקה ה', אין הדבר ביד הקב"ה למחול עון זה כי לא ניתן למחילה כלל.

ואין להאריך יותר בחומר השבועה, ובחומר המזכיר שם שמים לבטלה, כי זה ידוע ומפורסם. ואורך גלות זה יוכיח כי יספיק עון זה לבד לאורך גלות החל הזה מצד ההרגל המצוי על לשוננו כי שם שמים שגור בפה כל איש מישראל לא יזדעזע ולא יפחד בזכירתו, ועל כל עבירות שבין אדם לחבירו יש דין למטה ובעון פלילי זה לית דין ולית דיין.

וכן אמר ישעיה הנביא (מ.ח.א-ב) שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה כי מעיר הקודש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו ה' צבאות שמו. יאמר כי היה להם להיות נזהר בזכירת שמו הגדול ית' כי שמם כשם רבם כי הם בית יעקב שנקרא בשם ישראל כי בו נכלל שם של אל ישראל וממי יהודה יצאו כי בו נכללו כל אותיות השם המיוחד והרי שם אל ושם המיוחד כלל בהם, ואעפ"כ הם נשבעים בשני שמות אלו בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת וגו', כי על ב' שמות אלו נאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. וא"ת שלכך אינן נזהרים בב' שמות הללו לפי שאינן ספונין וחשובים בעיניהם, על זה אמר כי מעיר הקודש נקראו שהרי הם מתיחסים אחר עיר הקודש הנקראת בשם ה' כמ"ש (יחזקאל מ.ח.לה) ושם העיר מיום ה' שמה, ועל אלהי ישראל נסמכו לומר ה' צבאות שמו שהוא ה' על כל צבאות ישראל, וא"כ בכל מקום הם מתיחסים אחר שמו ית' והרי כל השמות ספונין וחשובין בעיניהם ואעפ"כ אינן נזהרין בהם ומזכירין השם לא באמת ולא בצדקה, כנגד ב' פעמים לשוא שהזכיר כאן אחד לשון חנם ואחד לשון שקר. והנה האמת הפך השקר ומ"ש לא בצדקה היינו בחנם כי הנשבע בב"ד כוונתו להצדיק טענותיו ועל זה נאמר (דברים י.ט) ובשמו תשבע, אבל המזכיר השם בחנם אין כוונתו להצדיק טענותיו כי אם להצדיק דברי הבאי שלו וזה נקרא לא בצדקה.

[ח] זכור את יום השבת לקדשו. לפי שהזהיר על קבלת עול מלכותו ית' שלא יהיה לו אלהים אחרים וסמך לו ענין איסור השבועה כי כל זה מענין קדושת שמו ית', סמך להם זכירת יום השבת שבכל ימות השבוע יזכור את יום השבת כי מטעם זה אמרו במכילתא שלא תהיה מונה כדרך שאר האומות מונין אלא תהא מונה לשם שבת ראשון בשבת, שני בשבת, ועי"ז תזכור את יום השבת, וזכירה זו מועלת לקדש את השי"ת וז"ש לקדשו. כי לא אמר קדש את יום השבת כי כבר הוא מקודש ועומד אלא לקדשו שב אל השי"ת שהזכיר למעלה בלא תשא. כי ע"י השבועה הוא מחלל את השם כמ"ש (ויקרא יט.יב) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם ה' אלהיך. ולעומת זה זכירת יום השבת מועלת לך לקדש את השי"ת ע"י שתזכור כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ בשמו ית' כמ"ש (ישעיה כו.ד) כי ביה ה' צור עולמים. וע"י זכירה זו תדע לנהוג קדושה בשמו ית', בזכרך כי בשמו ית' נבראו כל העולמות וא"כ ודאי כולם תלוין בשמו ית'.

ותדע ותשכיל מה שכתבו המקובלים, ששבועה נגזר מן לשון שבעה כמ"ש רבינו בחיי פר' זו ובפר' וירא בפסוק ע"כ קרא למקום באר שבע כי שם נשבעו שניהם (כא.לא) וזה כי השי"ת ברא כל הנמצאים והגבילים בו קצוות והשם הגדול ית' הוא השביעי הרוכב על כלם והנשבע הוא נוגע בשביעי דהיינו בשמו ית' והשבת מקדש שביעי ע"כ ראוי שיתקדש השי"ת השביעי מן יום השביעי והמשכילים יבינו ענין זה כי ברור הוא, וכשם שאין משתמשים בשם מן השמות הקדושים הרמוזים במספר שביעי כך אין להשתמש במלאכה ביום השביעי ע"כ כל שביעי קודש לה' הן בימים הן בשמיטה הן ביובל.

ואמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. פסוק זה כולו מיותר, ועוד שהתחיל בעבודה וסיים במלאכה, ועוד שלשון עבודה צריך ביאור כי אין עבד כ"א בצירוף אדון והעובד לעצמו מי אדון לו. ובחבורינו עוללות אפרים מאמר רס"ט פרשנו שתעבוד בעבודת השי"ת הוא מדבר, ואמר שכל ו' ימים תעבוד עבודת השם תחילה ואח"כ תעשה גם כל מלאכתך כי טובה תורה שעמה מלאכה, אבל יום השביעי כולו לה' אלהיך לא תעשה בו כל מלאכה שלך אבל עבודת השי"ת תעבוד גם בשבת. ואמר ששת ולא אמר ששה להורות שלא ששה ימים שלמים

תעשה מלאכתך שהרי צריך להוסיף מחול על הקודש וששת כמו שלשת ימים שפירושו שלוש של ימים.

ומה שנאמר בדברות ראשונות, כי ששת ימים עשה ה' וגו'. ובשניות כתיב (דברים ה.טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. הכל טעם אחד הוא לדעת המפרשים האומרים שטעם לכל מכות של מצרים היתה כדי לפרסם אמונת חידוש העולם כמ"ש מהרי"א ז"ל וכן כתבנו למעלה פר' וארא, כי מתוך אותן הניסים יאמינו גם בחדוש העולם א"כ ב' טעמים אלו הכל אחד ובסמוך יתבאר זה בדרך אחר ועוד דברו המפרשים בהיתר ספק זה לשכנו תדרשנו ומצאת.

זכור את יום השבת לקדשו. ראה ראינו ליתן טוב טעם ודעת על השינויים שנמצאו בדברות ראשונות ואחרונות. א', בראשונות כתיב זכור את יום השבת ובאחרונות כתיב שמור את יום השבת. ב', בראשונות לא כתיב כאשר צוך ה' אלהיך ובאחרונות כתיב בשבת ובכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך, ג', בראשונות נתן טעם לשמירת השבת כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובאחרונות נתן טעם אחר וזכרת כי עבד היית וגו'. ד', בראשונות לא הזכיר בשבת שור וחמור ובאחרונות אמר ושורך וחמורך וכל בהמתך. ה', בראשונות כתיב למען יאריכון ימך ובאחרונות הוסיף למען ייטב לך. ו', בראשונות כתיב לא תחמוד ובאחרונות הוסיף לא תתאוה. ז', בראשונות לא הזכיר שדהו ובאחרונות הוסיף שדהו. ח', בראשונות הקדים בית רעך לאשת רעך ובאחרונות הקדים אשת רעך לבית רעך. ט', בראשונות כתיב עד שקר ובאחרונות אמר עד שוא. י', בראשונות לא תנאף לא תגנוב כולם בלא וי"ו ובאחרונות כולם בוי"ו.

בשכבר יצאו מפרשי התורה ללקוט טעמים מפוזרים, ולא מצאו דרך אחד אשר יספיק לכל הספיקות הנזכרים, הלא קרוב לשמוע הצעה אחת קצרה לקוחה מדברי רז"ל (ילקוט"מ ברכה לג.תתקנא). שחזר הקב"ה על כל האומות אם ירצו לקבל התורה ועשו לא רצה לקבלה בעבור לא תרצח, וישמעאל בעבור לא תגנוב, ועמון ומואב בעבור לא תנאף. ש"מ ששמעו תחילה כל האומות כל עשרת הדברות וכאשר אמרה כל אומה לא חפצתי לקחתה מאז מסרה לישראל ועל כן נמצאו כל השינויים הללו בין דברות ראשונות לאחרונות, כי הדברות הראשונות נאמרו בלשון אשר השמיע ה' לכל האומות אף על פי שנאמרו בנוכח לישראל כמו שמשמע מן לשון אשר הוצאתיך מארץ מצרים. מ"מ אילו היו האומות רוצים היו מקבלים גם המה עליהם ועל זרעם כל הדברים אשר צוה ה' לישראל, דרך משל יצחק צוה ליעקב שלא יקח אשה מבנות כנען, וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל וגו'. אף על פי שיצחק לא צוה לעשו כלום, מ"מ אחר שראה כי דעת אביו אינה נוחה מן בנות כנען רצה גם הוא למלאות רצון אביו למצוא חן בעיניו כך כל האומות כששמעו כל הדברות אשר צוה ה' לישראל וראו כי רצה ה' במצות אלו מן הדין היה שיקבלו גם המה לשמור ולעשות ככל אשר צוה ה' לישראל, ועל כן אמר הקב"ה דברות הראשונות באותו ענין שלא ימצאו האומות שום פתחון פה לטעון ולערער עליהם בשום צד ועל כן נאמרו דברות ראשונות בקולי קולות והיה הקול הולך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו כל האומות ויקבלו מהם כל דבר הנאות לכולם בשוה, ולפי שמאנו לקבלם מחמת אותן מצות פרטיות שהם כנגדם כמו לא תרצח לא תנאף על כן אמר אחר כך דברות שניות בחשאי לישראל לבד.

ובזה יתורצו כל השינויים הללו, בראשונות אמר זכור את יום השבת. לא רצה לומר שמור את יום השבת. כדי שלא ליתן פתחון פה לאומות לומר איך הוא

מצוה אותנו על השמירה מכל מלאכה הלא כבר נאמר לבני נח יום ולילה לא ישובתו (בראשית ח.כב) ורז"ל (סנהדרין נח:) למדו מכאן גוי ששבת חייב מיתה, על כן נאמר זכור את יום השבת. לומר כי אפילו מי שאינו בשמירה לפחות ישנו בזכירה כי כל האומות חייבים לזכור את יום השבת כדי לקבוע בלבם אמונת חידוש העולם אשר יתן עדות ה' נאמנה על מציאת השי"ת כי בכלל שבע מצות של בני נח הוא שלא יעבדו ע"ז, ואף על פי שהאומות לא יוכלו לקבל ציווי לא תעשה כל מלאכה מ"מ יכולים הם לקבל עליהם מצות הזכירה אשר גם המה חייבים בה להיות חידוש העולם לנגד עיניהם לזכרון. ומטעם זה הוצרך ליתן טעם בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' וגו' כי זה טעם לזכור חידוש העולם ואילו היה נותן טעם וזכרת כי עבד היית וגו' היו אומרים האומות אנחנו לא היינו עבדים במצרים על כן אין לנו צריכין לקבל השבת לפיכך נתן להם טעם כי ששת ימים עשה ה' וגו'. כי טעם זה מספיק לשניהם לישראל ולאומות ואל תשיבני ממה שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים שמא יאמרו האומות אותנו לא הוציא ממצרים ועל כן אין לנו חייבים לקבלו לאלהות, תשובה לדבר אין הפירוש שבעבור אותה הוצאה חייבים לקבלו שהרי בלאו הכי חייבים לקבלו מצד כי הוא ברא שמים וארץ וכל אשר בהם ומה שתלה הדבר בהוצאה זו לומר שאפילו הוצאה זו לבד תספיק לשעבד אותך לי וזהו שפירש"י כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי, מדקאמר כדאי היא ההוצאה ש"מ שאין זה עיקר הטעם.

אבל דברות שניות שנאמרו לישראל לבד נאמרו בלשון שמור. כי המה חייבים בזכירה ובשמירה מכל מלאכה על כן נתן הטעם וזכרת כי עבד היית וגו', כי זהו טעם על השביתה ממלאכה.

ויש אומרים, כי הנעלם מן זכר כשתכתוב זי"ן כ"ף רי"ש סוף תיבות נפש והנעלם מן שמר כשתכתוב שי"ן מ"ם רי"ש סוף תיבות נשם רמז לתוספת נשמה שיש לכל איש מישראל ביום השבת ולפי דרכינו רמז לנשמה יתירה דווקא באותו ציווי הבא לישראל לבד אבל האומות אין בהם כי אם הנפש לבד בסוד רוח נפש נשמה כידוע ליודעי מדע ע"כ בא הרמז מלת נפש בתיבת זכור המשותף לשניהם.

באחרונות נאמר כאשר צוך ה' אלהיך. בשבת, ובכיבוד אב ואם. כי במרה נצטוו ישראל עליהם אבל לא האומות ואילו היה אומר כן בדברות הראשונות היה נותן פתחון פה לאומות לומר למה לא צוה גם לנו על שני מצות אלו קודם מתן תורה ויאמרו כאשר התחיל לצוות לישראל ולא לנו גם עתה אין רצוננו לקבל ועם מי שהתחיל יגמור.

בראשונות לא אמר למען ייטב לך. כי הראב"ע פירש למען ייטב לך זהו לעולם הבא שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך בעה"ז, על כן לא רצה הקב"ה ליעד בדברות הראשונות לאומות העולם כי אם שכר העה"ז אשר עין בעין יראה שכרו אתו ופעולתו לפניו, אבל אם היה מיעד להם שכר העה"ב אשר עין לא ראתה ודאי לא ישמעו כי יאמרו הרוצה לשקר ירחיק עדין ויאמרו מדהא ליתא גם הא ליתא ויהיו מסופקים גם בשכר של העולם הזה. אבל דברות אחרונות שנאמרו לישראל לבד יעד שכר העה"ב כי המה מאמינים בני מאמינים ואינן מהרהרין אחרי ה' ומאמינים בכל יעודיו בין בזה בין בבא.

בדברות ראשונות לא הזכיר ושורך וחמורך כי הוא בכלל בהמתך, אבל בדברות אחרונות נאמר שורך וחמורך לדרוש מהם גזירה שוה שור שור לחסימה חמור

חמור לפריקה (בבא קמא נד:) כי כבר קבלו ישראל כל הדברות ומצות פריקה וחסוימה שנאמרו אחר מתן תורה, אבל האומות קודם ששמעו עשרת הדברות רצה הקדוש ברוך הוא לנסותם תחילה אם יקבלו עליהם דברות אלו ואם היו מקבלים עליהם הדברות היה מצוה להם אח"כ גם שאר המצות וחסוימה ופריקה גם כן, וע"כ לא היה לו לכתוב כאן ושורך וחמורך לג"ש כי עדיין כל המצות בספק אם יקבלום אבל ישראל אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היינו מה שיצוה לנו עוד.

בראשונות אמר עד שקר, ובאחרונות הוסיף עד שוא. פירש הרמב"ן שלא יעיד אפילו על דבר שלא יתחייב בו כלום כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו זה נקרא שוא ודבר בטל וזה הרחקה יתירה, וציווי זה לא יתכן כי אם לישראל כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב אף על פי שאותו דבר כזב אינו מזיק לחבירו כלום ואולי לא היו האומות יכולין לעמוד בהרחקה יתירה זו על כן נאמר בראשונות עד שקר. ומה שנאמר עד לשון יחיד נ"ל שלא יעיד בו אפילו יחיד כי אף על פי שעד אחד אינו מחייבו ממון מ"מ קם הוא לשבועה אבל כשמעיד על דבר שוא ובטל אינו קם אפילו לשבועה.

באחרונות אמר לא תתאוה, במקום לא תחמוד. תדע שהראב"ע כתב שהחמדה תאמר גם כן על גזלת דבר הנחמד כמ"ש (מ"כ ב. ב.) וחמדו שדות וגזלו. וכתוב (יהושע ז. כא) ואחמדם ואקחם. והסכים הרמב"ם על ידו לומר שאינו עובר בלא תחמוד עד שיקח החפץ אשר חמד אבל התאוה אינה אלא בלב בלבד, והשתדל הראב"ע לבאר שיש כח בהרגל האדם לעמוד על אזהרת החמדה והתאוה אפילו בלב וזה כשירגיל אדם עצמו במדת ההסתפקות במה שיש לו, ולפי דבריו אתי שפיר מה שנאמר לא תתאוה דווקא בדברות אחרונות השייכים לישראל לבד כי המה הורגלו במדת ההסתפקות בעוני מצרים והיה בידם לקבל ציווי זה לקיימו, אבל האומות שלא הורגלו במדת ההסתפקות איך יקבלו מצות לא תתאוה כי דבר זה אין ביד האדם לקיימו כי אין לבו מסור בידו אלא הרשעים הם ברשות לבם על כן לא הזכיר כי אם החמדה של גזילה. ומזה הטעם לא הזכיר בדברות ראשונות שדהו כי סתם קרקע אינה נגזלת ותמיד ברשות מרא קיימא אבל בענין התאוה שבלב הזכיר גם שדהו.

ומה שהזהיר באחרונות לשון חמדה באשת רעך ולשון תאוה בממונו, הכל לרבותא כי בממונו אסר אפילו התאוה שבלב וכ"ש חמדה של גזילה. אבל באשה ארז"ל (יומא כט.) הרהורי עבירה קשים מעבירה ולפי זה נקט לא תחמוד לרבותא וכ"ש הרהור הלב, וענין חימוד של לקיחה באשה היינו מתוך שהוא חומדה הוא מסבב סבות וגלגולים שבעלה יגרשה והוא יקחה וזהו ודאי אינו רע כל כך כמו הרהור התמידי. בראשונות הקדים בית לאשה כי חמדת הבית היינו כדי ליקח אותו בגזילה דהיינו לאו שיש בו מעשה. אבל חמדת האשה אין הפירוש שלא יחמוד לגזלה בעודה תחת חבירו דא"כ היינו לא תנאף אלא שלא יסבב לחבירו לגרשה כדי שיקח אותה הוא וזה אין בו מעשה כל כך לכך אמר דרך לא זו אף זו לומר לא זו חמדת בית והון לגזלם פשיטא שאסור אלא אפילו חמדת אשת רעהו לקחת אותה אחר שיגרשה גם זה אסור אע"פ שאין בו מעשה כל כך, אבל באחרונות שנקט לא תתאוה לרבותא שבממון אסור אפילו תאוה שבלב ובאשה הזכיר לא תחמוד אין כאן לא זו אף זו כי החמדה והתאוה ב' ענינים ושקולים המה.

ומה שנאמר בדברות אחרונות לא תרצח ולא תנאף. וי"ו מוסיף על ענין ראשון לאסור לישראל אפילו ניאוף ביד להוציא זרע לבטלה כי ניאוף זה יש בו צד רציחה והיינו דם זרעיותיו וכדמסיק במס' (נדה יג.) אמר רבי אלעזר מאי דכתיב (ישעיה א.טו) ידיכם דמים מלאו. אלו המנאפים ביד וכן דרשו על זה פסוק שוחטי הילדים בנחלים (שם נז.ה) אע"פ שדרשו (שם יג.) שאל תקרי שוחטי אלא שוחטי מ"מ קרי ביה נמי שוחטי ממש שהרי נאמר ידיכם דמים מלאו. וזו אזהרה לישראל דוקא כי קדושים המה מימות אבותיהם ויוכלו לעמוד בזה, אבל דברות ראשונות שנאמרו גם לאומות לא רצה להחמיר עליהם כל כך כי אולי לא יוכלו לעמוד בזה.

ולא תגנוב. רמז בו"ו העיטוף שלא זו ניאוף של א"א אלא אפילו ניאוף עם הפנויה אסור כי הוא נקרא מים גנובים כמ"ש (משלי ט.יז) מים גנובים ימתקו ופסוק זה מדבר בניאוף פנויה.

ולא תענה ברעך עד שוא. וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר שלא זו גניבת נפשות או ממון שאסור אלא אפילו גניבת דעת אסור שלא ירבה אליו בתקרובת מנחה ויודע בו שאינו מקבל וכיוצא בזה וזה בכלל דבור שוא ובטל ובחנם והוא בכלל לא תענה ברעך עד שוא.

ולא תחמוד וי"ו מוסיף על ענין ראשון כי כל גונב דעת הבריות דרכו להחניף לו מצד שחומד את של חבירו ומצפה לקבל ממנו איזו הנאה בעבור זה ואם לא יחמוד למה יחניף לו בחנם, וכל אלו הרחקות יתירות שאין האומות היו יכולים לעמוד בהם ע"כ לא רצה ה' להחמיר עליהם כל כך וכולי האי ואולי ישמעו, וכאשר לא רצו האומות לקבל עליהם כלום אפילו הקלות חזר ואמר לישראל עם כל החומרות הללו כי ידע בהם שחומרם זך ונקי ויכולין לעמוד בהם ובזה הותרו כל הספיקות והשינויים.

[יב] כבד את אביך ואת אמך. במצוה זו חתם חמשה דברות ראשונות המדברים בכבוד המקום ברוך הוא כי מטעם זה נאמר בכולם ה' אלהיך ולא הזכיר השם בכל ה' דברות אחרונות המדברים בדברים שבין אדם לחבירו, ומצות כבוד אב ואם אע"פ שהוא בין אדם לחבירו מ"מ מצוה זו נוגעת גם בכבוד המקום ברוך הוא לפי שג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו, ואם תכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר והגוף הכלה והבלה ק"ו בן בנו של ק"ו שתכבד את אביך שבשמים אשר נתן בך הנשמה החלק המעולה הקיים לנצח. ובמס' קידושין (כ.) ת"ר ג' שותפים באדם כו' ומסיק שם בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו מעלה אני עליכם כאילו דרתי ביניכם וכבדוני וקשה דירה מאן דכר שמיה ומהיכן למדו לומר כאילו דרתי ביניכם, ודאי למדו זה ממה שמצינו שבכל ה' דברות אחרונות לא נזכר השם לפי שמדברים בדברים שבין אדם לחבירו וא"כ למה הזכיר ה' אלהיך אצל כיבוד אב ואם, אלא שעשה הקב"ה דירה לשמו הגדול ית' אצל אב ואם לומר שהמכבד אב ואם כאילו דרתי ביניכם וכבדוני. וע"כ שכרו אריכות ימים כי הדבקות בה' מקור חיים נותן חיים ארוכים אל האדם, ואם הוא מכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר אם כן גם הנשמה חלק אלוה ממעל תתן כבוד לאביה שבשמים ועל ידי הדבקות שיש לה עמו תזכה לאריכות ימים כמ"ש (דברים ד.ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום.

[יג] לא תרצח ולא תנאף וגו'. אחר שהשלים ה' דברות שבין אדם למקום ברוך הוא הזכיר כנגדם ה' דברות שבין אדם לחבירו כדרך שנזכרו במכילתא איך היו

מקבילים זה לעומת זה והדמיונות ההם כי מה שאמרו לא תרצח כנגד אנכי, כי כל מי ששופך דמים כאילו ממעט הצלם והדמות שנאמר (בראשית ט.ו.) שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם. ואין צורך לטעם זה כי אם לאומר הרגני נא הרוג ומוחל לו ההריגה ואעפ"כ דמו ישפך כי לא ניתן למחילה בעבור שיש בו חלק אלוה ממעל וחלק גבוה מי יתיר וזהו הטעם גם בהורג עצמו.

וענין הצלם והדמות הוא, שבכל המראות דרכו ית' להתראות בדמיון צלם האדם אע"פ שבלי ספק אין שם צלם ודמות כביכול כמ"ש (ישעיה מ.כה) ואל מי תדמיוני ואשׁוה יאמר קדוש. וכתוב מה דמות תערכו לו, (שם מ.יח) מ"מ כשהוא מתראה אז הוא מראה דמות אדם לבריות ובעבור חשיבתו של האדם הוא מתראה בדמיון זה כמ"ש (יחזקאל א.כה) ועל הכסא דמות כמראה אדם, הנך רואה שבאמת לא היה שם מראה אדם אלא דמות כמראה אדם וכן נראה על הים כגבור ועל הר סיני כזקן, ולפיכך ראוי לנהוג כבוד באותו דמות והרוצח ממעט הדמות כי הוא גורם שאין הקב"ה ירצה עוד להתראות בדמיון זה מאחר שהוא בזוי על הבריות והרואה הנרצח הוא דוגמת כי קללת אלהים תלוי ואין להאריך עוד מזה.

ולי נראה לומר לכך בא דבור לא תרצח, כנגד אנכי, לפי שיעקב ועשו עשו חלוקה ביניהם כי יעקב בחר לו יה לחלקו והי' מנת חלקו ועשו בחר לו אומנות על חרבך תחיה וע"כ כבר בעיקר כדמסיק (בב"ב טז.) שכפר בעיקר מדכתוב למה זה לי וכתוב זה אלי וגו'. ולפיכך בא ציווי אנכי לבית יעקב, וכנגד זה הזהירם שלא יאחזו באומנות עשו כי אומנות זה הביאו לידי כפירה ומטעם לא תרצח לא קבלו בני עשו התורה כי הרציחה מביאו לידי כפירה באנכי הי' אלהיך וא"כ בטלה כל התורה כ"א אין מצוה אין מקום לשום ציווי וע"כ לא רצה לקבל אפילו שאר הדברות כי ענין הרציחה סותר הכל, כי הרוצח חושב שהוא עושה רצון מזל מאדים בכח השר של מעלה ובזה הוא מכחיש אלהותו ית' ואלו דברים עתיקים.

לא יהיה לך אלהים אחרים, כנגדו לא תנאף. כמ"ש בעובדי ע"ז האשה המנאפת וגו' (יחזקאל טז.לב) וכן רבים. ול"נ לומר שהניאוף גורם גם לעבוד ע"ז ומעשה בעל פעור בשיטים יוכיח וכמ"ש בחיתון ז' אומות כי יסיר את בנך מאחרי (דברים ז.א) כי אין לך דבר המביא לידי ע"ז כמו פיתוי אשה זרה אשר בחלק שפתיה תדיחנו מעל הי' ודבר זה ידוע ומפורסם והמפורסמות א"צ ראייה.

לא תשא כנגד לא תגנוב. כי הגונב סופו לישבע לשקר שנאמר (ויקרא יט.יא-יב) לא תגנובו וגו' ולא תשבעו וגו' כי זה גורר את זה ולכך נאמר (זכריה ה.ד) ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וכלתו וגו'. השוה ב' עבירות אלו לפי שאחת גוררת חבירתה וענינם אחד כי הגונב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול וכן זה הנשבע לשקר כדי לאמת שקרו בפני הבריות עושה ג"כ עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול, ולפיכך מאן דעביד הא נפיל בהא אף אם נשבע באיזה דבר אחר שאינו מענין גניבה כך נ"ל נוסף על מה שנזכר במכילתא.

זכור את יום השבת, כנגדו לא תענה. כי כל מחלל שבת מעיד שלא ברא הקב"ה עולמו בו ימים ונח בז'. ול"נ לפי שנאמר בשבת ממצוא חפצך ודבר דבר (ישעיה נח.יג) וארז"ל (שבת ק"ג:) שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול, וטעמו של דבר הוא לפי שכל פעולות האדם הוא בכלי המעשה שלו אבל פעולת הקב"ה הוא בדבור לבד כי בדבר הי' שמים נעשו, והוא אמר ויהי, (תהלים לג.ו-ט) ולפי זה כשהאדם שובת בשבת ואינו עושה מלאכה בכלי המעשה שלו אין שביתה זו דומה לשביתה

הקב"ה כי הקב"ה שבת אפילו מדיבור פיו והאדם אינו שובת כ"א מפעולת כלי המעשה ע"כ נאמר ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול לזכור שביתת הקב"ה אשר שבת מן הדבור וממנו תראה וכן תעשה שלא לדבר בשבת מחפצך כי אם מחפצי שמים וע"י שיזכור את יום השבת שהוא מחוייב לקדש מוצא שפתיו שלא לדבר בדברי חול אז לפחות בשאר ימות השבוע אע"פ שכלי שנשתמש בו קודש בשבת ישתמש בו חול בימי השבוע מ"מ לפחות יקדש דברי שפתיו שלא להוציא שקר מפיו ולענות סרה בחבירו.

כבד את אביך וגו', כנגדו לא תחמוד. ומסיק במכילתא שכל החומד לסוף מוליד בן שמקללו ודבר זה מחוסר ביאור כי מה ענין זה לזה, ונראה לפרש לפי שכל חומד אשת רעהו ודאי הוא מהרהר בה בשעת תשמיש ודומה כאילו הבן נולד לו מאשה אחרת אשר חמד והרהר בה ע"כ אינו מכבד את אמו כראוי לפי שאביו היה מהרהר באשה אחרת, וגם את אביו לא יכבד כראוי כי החומד נשים אין כוונתו להוליד כי אם למלאות תאוותו ולא נתכוין אל בן זה להולידו ע"כ דומה כאילו אינו בנו וע"כ לא יכבדו גם כן כי הכל הולך אחר הכוונה, וחמדת ממון תלוי ג"כ בכבוד אב ואם כי החומד ממון אחרים אינו מכבדם כראוי מחמת היותו להוט בפולמוס חמדת הממון כי הכיבוד הוא מהונו להאכילם ולהשקותם ולהלבישם, וזה החומד בלי ספק שעינו צרה גם באביו ואמו מלתת להם די מחסורם.

[טו] וכל העם רואים את הקולות וגו'. יש לדקדק בענין זה איך ראו את הנשמע, ומהו שאמר אח"כ וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. אחר שכבר נאמר וכל העם רואים וגו' א"כ וירא למה לי, וכן מ"ש דבר אתה עמנו ונשמעה מלת ונשמעה מיותרת.

והנה קרוב לשמוע שכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה, מיד נתגשם אותו דבור והיה בו כ"כ ממשות עד שהיו רואין באויר כל האותיות פורחות וכאילו היה הכל כתוב לפניהם, וראיה לזה ממ"ש (תהלים לג.) בדבר ה' שמים נעשו וגו'. הרי שכל דבור שיוצא מפי הקב"ה בורא בריאה חדשה, וכן לאחר היצירה אמרו (חגיגה יד.) שמכל דבור שיוצא מפי הקב"ה נברא מלאך וכן כל דברות אלו אחר שיצאו מפי הגבורה היה בהם ממשות, ולפיכך ארז"ל (פסחים פז.) שכשבר משה הלוחות היו האותיות פורחות ואם לא היה ממשות באותיות איך היו פורחות, וראיה גדולה מזו שבלוחות אחרונות כתיב (שמות לד.) וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים, כדברים אשר היו לא נאמר אלא את הדברים אשר היו למד שאותן אותיות שהיו פורחות מן לוחות ראשונות נקבעו בשניות וא"כ ודאי היה ממשות באותן אותיות, ע"כ נאמר וכל העם רואים את הקולות דהיינו קול אלהים המדבר אתם אותן קולות ראו בעיניהם.

ותבין ותדע כי חוש הראות יותר דק באדם מן חוש השמע, כי אדם יכול לראות ברחוק הרבה מילין אבל אינו יכול לשמוע כ"כ ברחוק כי חוש השמע אינו שולט כ"כ למרחוק כמו חוש הראות, וישראל היו מפחדים עכ"פ מן קול אלהים כי נורא הוא ע"כ כשראו ישראל שיוכלו לראות את קול דברו ית' אז חשבו אף אם יעמדו ברחוק ולא ישמעו את הקול מדבר אתם מ"מ די להם כשיראו לפניהם תמונת האותיות באויר לכך נאמר וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. ר"ל לפי שוירא העם שראו תמונת האותיות לפיכך ויעמדו מרחוק כי אמרו בראייה לחוד סגי לנו אף בלא שמיעה, ואח"כ נתחרטו ישראל ואמרו למה ה' יעמוד ברחוק, הלא טוב לנו להתקרב אל מקום קדשו וכדי להנצל מן פחד הקול אמרו למשה

דבר אתה עמנו ונשמעה כי אע"פ שאינו דומה שמיעה לראיה מ"מ די לנו כשנשמעה אף אם לא נראה כל תמונת האותיות ורז"ל אמרו (שבת פח:) כשחזרו ישראל לאחוריהם היו מלאכי השרת מדדין אותן לקרבם לצד שכינה כו', ועל אותו זמן נאמר פסוק דבר אתה עמנו ונשמעה. אע"פ שלא פורש במקרא זה שהיו מדדין אותן מ"מ בא דוד ופרשה ואמר מלכי צבאות ידודון ידודון וגו' (תהלים סח.ג).

[יז] ויאמר משה אל העם אל תיראו. מן השמיעה בקול ה' כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם. אמר כי טוב לכם לקבל הדברות מתוך הראיה והשמיעה כאחד כי מכל אחד בפני עצמו יצא תכלית מיוחד, כי על השמיעה נתן טעם לבעבור נסות אתכם בא האלהים. ונסות לשון הרמת דגל נס כי רצה ה' להגביה אתכם ביתר שאת על כל העמים ע"כ הוא רוצה שתשמעו בקולו כי לא נשמע כזה בשום אומה שתוכל להתפאר בזה ששמעו קול אלהים וחיו כמ"ש (דברים ה.כג) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ומכאן ראייה בריאה וטובה ששמיעת קול אלהים הוא לישראל הרמת דגל נס על כל אומה ולשון. ועל ראיית האותיות לפנייהם באויר נתן טעם ב' ואמר בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כי התורה נקראת יראת ה' טהורה וציור זה רצה ה' שיהיה על פניכם תמיד כדי שלעולם יהיה נראה לכם כאילו התורה כתובה לפניכם כדי שלא תבואו לידי חטא לעולם כי לא תשכח מפניכם ע"י שישארו ציורי רושם אותיות אלו נגד פניכם תמיד וזה פירוש יקר מאוד.

[יט] אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו'. רז"ל אמרו (מכילתא יתרו פ"ה) שנראה הקב"ה לישראל על הים כגבור עושה מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה. והנה הגבור במלחמה מורה על מראה אדומה כמ"ש (ישעיה סג.ג-ג) מדוע אדום ללבושך וכל בגדיך כדורך בגת, פורה דרכתי לבדי וגו' ויז נצחם על בגדי וגו'. וזקן יושב בישיבה מורה על מראה לבנה לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי (דניאל ז.ט) ואם אולי לזכר זה תרצו לעשות צורות לבנות מן כסף וצורות אדומות מן זהב כדי להמשיך עליכם ע"י צורות אלו שפע רצון מסבה ראשונה ית', על כן אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. כזקן יושב בישיבה וכבר ראיתם בים דמיון האודם ע"כ אני צריך להזהיר אתכם שלא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם.

ואמר אתי, ולכם, כי הצורות לבנות מכסף הוא כדי להיות אתי כי אני ה' מלמדך להועיל. ותרצו במראה זו לקרב התלמיד אל המלמד, אבל הצורה האדומה מזהב תעשו לכם שתהיו נצולין מן העושה מלחמה שלא ילחם גם בכם, אך מאחר שאמר מיד מזבח אדמה תעשה לי. נראין הדברים שהוא נקשר עם תחילת הענין כי רצה ה' שיבנו מזבח אדמה ולא מכסף וזהב, כי העושה כן דומה כאילו עשה אלהי כסף וזהב כי אין חפץ לה' בהרבות מהר ומתן כסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר ההכנעה כי באלה חפצתי נאם ה' וממני יראו וכן יעשו, כי בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא). ומורה על שמו הגדול ית' אשר חיבר מן אותיות אשר מספרם עולה המועט מכל אותיות אלפ"א בית"א כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א בדרך שבארנו למעלה (פ"ה מקץ מא.א) וכן בפרשה זו אחר שגמר עשרת הדברות שיש בהם תיבות כמנין עקב, וכן פירש ריב"ה ועשה כמה פירושים על מלת עקב, ואומר אני שזה רמז למה שנאמר (משלי כב.ד) עקב ענוה יראת ה'. כי כל המתיהר חכמת תורתו מסתלקת ממנו, וההכנעה זה הדבר אשר צוה ה' והיא יסוד לכל התורה ע"כ אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. כי רם ה' ושפל יראה. ואע"פ ששכינתי

בשמים מ"מ ממכון שבתני דברתי עמכם וזה מופת שאין חפץ לה' ברמי הקומה לפיכך לא תעשון אתי אלהי כסף וגו'. וזה ציווי על המזבח שלא יעשנו מכסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר העונה.

ואמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי. שהוא מחובר מן אותיות שמספרם המועט כאמור אז אבא אליך אל דכא ושפל אנשים כמוך כדמסיק במס' סוטה (ה.) אשכון את דכא ושפל רוח (ישעיה נז. טו) רב הונא ורב חסדא, חד אמר אתי דכא פירש רש"י אני מגביהו עד ששוכן אצלי, וחד אמר אני את דכא, ר"ל אני מרביץ שכינתי אצלו ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני עכ"ל וז"ש אבא אליך וברכתך דהיינו אני את דכא.

כב) ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה. הורה בזה שרצה ה' להראות במזבח זה עניני ענוה והחרב ענינו הגאווה כמ"ש (דברים לג. כט.) ואשר חרב גאותך. ע"כ הנפת החרב מחללו, וחתם גדר הענוה במאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי וגו'. כי העליה במעלות היא ממדריגה למדריגה ויש בעליה זו דרך גאה וגאון ולא יתכן שתהיה בעליה זו דרך גסות במקום זבחי אלהים רוח נשברה. ונתן טעם לדבר אשר לא תגלה ערותך עליו. אע"פ שהמקרא כפשוטו מ"מ יש בו ג"כ רמז שכל דרך גאה וגאון יש בו צד גילוי ערוה כארז"ל (סוטה ד:) כל המתגאה כאילו בא על כל העריות כו', ואמרו עוד שם כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש, וטעמו של דבר יתבאר בע"ה בפר' קרח בפסוק וישמע משה ויפול על פניו. וארז"ל (סנהדרין קי.) שחשדוהו באשת איש וזהו לפי שאמרו שכל מעשיו לשם התנשאות שנאמר (במדבר טו.) ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה וגו' הבין זה מדבריהם שאמרו כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו כי בכ"מ שיש קדושה שם יש גדר ערוה ואם כן מדוע תתנשאו לחלל קדושתם ע"י ערוה לפיכך וישמע משה ושם מבואר כל הענין וטעמו של דבר. ובסמוך פר' משפטים (כא. א.) יתבאר שלכך היה מושב הסנהדרין אצל המזבח כדי שיתדמו זה לזה וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינים ומטעם זה דרשו רז"ל (ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג) פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף. על דיינים שאינם הגונים שנתמנו בשביל שהוא תפוס כסף וזהב וכל רוח אין בו על כן מצאנו מקום לבאר כל הפר' על מנוי הדיינים

משפטים

פרשת

שמות פרק- כא

[א] ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. למה נסמכה פ' דינין לפר' מזבח לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כך פירש"י, ובמס' סנהדרין (ו): מסיק דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמור רבנן הוו מתונים בדין שנאמר ולא תעלה במעלות, וסמיק ליה ואלה המשפטים. ורבי אלעזר אומר מנין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קודש שנאמר ולא תעלה במעלות, וסמיק ליה ואלה המשפטים. ומדהזכיר לשון דרש אצל דברי בר קפרא ואצל דברי ר"א לא הזכיר דרש ש"מ שדברי בר קפרא הם דרך דרש בעלמא כי פסוק ולא תעלה במעלות פשוטו מדבר במזבח ודיינים מאן דכר שמם. אבל דברי ר"א אינם דרש ומפשוטו של פסוק ולא תעלה במעלות על מזבחי אנו למידין שפירושו שלא לפסוע על ראשי עם קודש כדרך שפירש"י והרי דברים ק"ו ומה אבנים שאין בהם דעת להקפיד על בזיונם אמרה התורה לא תעלה במעלות, לא תנהוג בהם דרך בזיון, חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה, ולפי זה בלא שום דרש אנו למידין שלא יפסיע על ראשי עם קודש בק"ו מן האבנים.

ומ"מ צריך ר"א גם אל סמיכות הפרשיות, כי בלא הסמיכות הייתי אומר דווקא אדם אחר שאינו דיין וחשוב לא יפסיע על ראשי עם קודש דרך בזיון בק"ו מן האבנים כי ציווי לא תעלה במעלות הוא לסתם כהנים שאינם דיינים, אבל הדיין שצריך להטיל אימה על הציבור כדי שיהיו דבריו נשמעים סד"א שמותר לו לפסוע על ראשי עם קודש ושמה תאמר שמעלת השופט גדולה מן מעלת הכהן ודיו לבא מן הדין להיות כנדון, קמ"ל הסמיכות ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. ר"ל אותן משפטים שנזכרו למעלה ובאים בק"ו מן האבנים שלא לפסוע על ראשי עם קודש תשים גם לפניהם דהיינו לפני הדיינים לומר שגם הדיין הוא בכלל ק"ו זה. ודעת בר קפרא לדרוש פסוק ולא תעלה במעלות דרך דרש שהדיין צריך להיות מתון בדין. ודבריו מחוסרים ביאור כי מה ענין המעלות אל המתון אע"פ שרש"י רצה לתקן זה ופירש במעלות היינו במרוצה נראה שלא תיקן כלום כי העולה למעלה הולך לאט לאט והיורד הוא ההולך במרוצה.

והקרוב אלי לומר בזה שכך פירושו, כי כל דיין שאינו דן במתון הוא מצד גסות רוחו שהוא רוצה להראות לכל אדם כי הוא בקי בדינין ויודע לדמות מילתא למילתא ובגובה אפו בל ידרוש מעל ספר תוכן הדין ונמצא שזה שאינו דן במתון הוא העולה במעלה דרך גאה וגאון, וזהו שפירש"י במרוצה, כי עד מהרה ירוץ דברו לחתוך הדין והוא גס לבו בהוראה והפסוק אומר (תהלים עה.ג.) כי אקח מועד אני משרים אשפוט. דווקא בזמן שאקח לי זמן ומועד וכמו שאנמר (שם עג.כא) כי יתחמץ לבבי ר"ל להחמיץ הדין אז כליותי אשתונן, ועכ"פ קשה לי על רש"י שפירש שסמיכות הפרשיות בא להורות שתשים הסנהדרין אצל המזבח מנא ליה לרש"י לומר כך שמה הסמיכות אתי לכדדרש בר קפרא או לדברי ר"א ומה ראה רש"י על ככה לעשות פירוש שלישי והשמיט אותן ב' פירושים שנזכרו בגמרא.

ע"כ נ"ל שבר קפרא ור"א, שניהם סוברים שמה שנאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי, מלת על יש לו ב' פירושים הן על ממש והוא פשוטו של מקרא הן לשון אצל כדרך שנאמר וזבחת עליו. שפירש"י אצלו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב.ט.). וילמוד תחתון מעליון, כמו ועליו הנאמר למעלה הוא לשון אצל כך על הנאמר למטה הוא ג"כ לשון אצל, וסמיכות הפרשיות הביאם לידי פירוש זה כי מדקאמר ואלה המשפטים בוי"ו העיטוף ש"מ שגם למעלה ניתן איזו חק ומשפט אל הדיינים להורותם הדרך אשר ילכו בו, ועליו אמר ואלה שנוסף על החוק והמשפט שניתן להם למעלה תשים לפניהם גם אלו המשפטים וא"כ קשה והיכן דבר למעלה מן חקי הדיינים, אלא ודאי שמקום הסנהדרין הוא אצל המזבח

ואמר למעלה דרך אזהרה לאותן היושבים אצל המזבח ולא תעלה במעלות על מזבחי ר"ל אצל מזבחי.

ובמשמעות זה נחלקו בר קפרא ור"א, כי דעת בר קפרא לפרש המקרא נוסף על פשוטו שנאמר לאותן היושבים על המזבח ר"ל אצל המזבח ולא תעלה במעלות במרוצה לדון בלא מתון דרך גאה וגאון מאחר שאתה יושב על מזבחי אצל מזבחי המורה כולו על גדר הענוה, הן מצד שמזבח אדמה הוא, הן מצד שזבחי אלהים מביאין לידי רוח נשברה, ואיך יעלה על לבך להתנהג בגאווה ובגודל לבב במקום זה שכולו מורה על גדר הענוה. ופירוש זה הוא דרך דרש כי הפשט והמדרש אינן מדברים מענין אחד ע"כ בא ר"א לפרש זה באופן שהדרש והפשט מדברים מענין אחד ודעתו לפרש שרצה להזהיר הדיין היושב אצל המזבח ולא תעלה במעלות לפסוע פסיעות דרך גסות אצל המזבח כי שם מושב הסנהדרין והעולה שמה במעלות הרי הוא פוסע על ראשי עם קודש ר"ל על אותן שהם ראשים על עם קודש דהיינו הסנהדרין, כי על פשוטו קשה וכי על הראש דווקא אל יפסיע ועל כל גופו מותר לפסוע אלא על ראשי היינו על אותן שהם ראשים על עם קודש, ובלא הסמיכות הייתי אומר שבפסוק ולא תעלה במעלות אין בו כ"א פשוטו גם לא רצה המקרא לסמוך על הק"ו שזכר רש"י דא"כ מנין לדיין שלא יפסיע כי בק"ו אין ללמוד כ"א שאר אדם אבל הדיין שמא יטעה לומר גם אני דיין כמותו ומותר לי לפסוע עליו ע"כ בא הסמיכות לבטל דעה זו, ונמצא שבין לדברי בר קפרא ובין לדברי ר"א יש ללמוד שמקום הסנהדרין אצל המזבח ע"כ פירש"י העולה מדברי שניהם.

ויש עוד אזהרה בענין המתון, שלא יחתוך הדין מהרה מצד קבלת איזו שחד כי לשון שוחד אמרו בו רז"ל (כתובות קה:) כי הוא נגזר מן לשון שהוא חד ר"ל כי הנותנו והמקבלו נעשו חד כאיש אחד, ואין הדעת נוחה כל כך בפירוש זה כי מלת שוחד קאי על הדבר אשר לוקח ולא על האדם אשר לקח, ע"כ נ"ל שהוא חד לשון חידוד מלשון ברזל בברזל יחד (משלי כז. יז) כי כל גמר דין נקרא בלשון חכמים חותך הדין ומי שהוא מתון בדין ואינו חותכו מהרה דומה לחותך בסכין שאינו מחודד כ"כ שאינו חותך מהרה, אבל כשמקבל הדיין איזו דבר מיד נעשה סכיננו מחודד וחותר הדין מהרה ואינו צריך להיות מתון בדין כדי לברר האמת כי כבר הסכימה דעתו להצדיק את הנותן לו ע"כ נקרא הממון שוחד שהוא חד כי הממון מחודד וחותר הדין מהרה, ואם נפשך לומר לשון חד על הדיין אז פירושו כי משקבל הדיין מזה מיד נעשה הדיין מחודד וחריף ויודע תיכף להיכן הדין נוטה ולית דין צריך בושש ומתון.

ד"א לכך נקרא הממון שוחד שהוא חד, לפי שארז"ל (אבות ה. יא) חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עוות הדין א"כ זה הממון חד כחרב וחותר כמו חרב מחודד, וטעם לשימת הסנהדרין אצל המזבח יתבאר בסמוך.

לפניהם. ולא לפני גוים, ואפילו בדין שהאומות דנין כדין ישראל וכו' (גיטין פח:) ודבר זה צריך ביאור מספיק ונקדים לביאור דבר זה, מה שמצינו במדרש (עייין אסתר רבה א. יב) שבכסא שלמה המלך היו ו' מעלות והיה כתוב על אחת, לא תטה משפט, ועל השניה, לא תכיר פנים. ועל השלישית, לא תקח שוחד. ועל הרביעית, לא תטע לך אשרה. ועל החמישית, ולא תקים לך מצבה. ועל הששית, לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהי' בו מום. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין ג' לאוין אלו לא תטע ולא תקים ולא תזבח אל כסא אשר הוכן ליושב על מדין וכי בעבור שהם סמוכים בתורה נסמכו בכסא ויותר היה נכון אם היה כותב

במקומם ולא ירבה לו נשים, ולא ירבה לו סוסים, וכסף וזהב לא ירבה לו. מזה ראייה ברורה שכל ו' לאוין אלו מדברים מענין המשפט ומהיכן למד שלמה המלך לומר כן אלא ודאי שהבין זה מן סמיכות פרשת משפטים לפר' מזבח לומר שתשים סנהדרין אצל מזבח, ולמאי נ"מ צוה הקב"ה לשום סנהדרין אצל מזבח אלא ודאי כדי ללמד דעת את העם שכל הפוסל במזבח ובהנקרבים עליו פוסל גם בסנהדרין, ודווקא בדברים שזכרו סוף פר' יתרו בענין המזבח.

ובזה מיושב ג"כ, מה היה הצורך הגדול לצות להם על עשיית המזבח בשלמא הדינין היה צורך שעה אבל המזבח לא היה כל כך צורך שעה כי עדיין לא נצטוו על המשכן, אלא ודאי לכך הקדים מלאכת המזבח אל פר' משפטים לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו מן המזבח שכל מה שפוסל במזבח פוסל גם בסנהדרין.

האחד הוא, מ"ש וזבחת עליו את עולותיך וגוי' לכך הזכיר כאן הנקרבים לומר לך כשם שמום פוסל בנקרבים כך מום פוסל גם בסנהדרין כדאיתא במסכת (יבמות קא.) כשם שב"ד היו מנוקים בצדק כך היו מנוקים מכל מום שכן אמר שלמה כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ומהיכן למדו לומר כן והלא ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן אלא ודאי ששלמה המלך למד זה מן הסמיכות של פרשה זו ומן סמיכות של לא תזבח (דברים יז. א.) כי במשנה תורה הכל מודים שדרשינן סמוכים אפילו מאן דלא דריש לה בשאר מקום וע"כ היה חוקק על כסאו פסוק לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר בו מום וגוי', כי בזה הורה שכל הסנהדרין יושבי על כסא דין היו מנוקים ממום דוגמת הקרבן.

ובפר' אמור (כא. יז.) יתבאר בע"ה, שכל מום שבגוף אינו פוסל כל כך מצד עצמו כ"א מצד שהוא מורה על איזו תכונה רעה שבגוף הן בבהמה הן באדם ע"כ נאמר אשר בו מום כל דבר רע. כי המום מורה על איזו דבר רע כאמור וע"כ היו נזהרים שיהיו הסנהדרין מנוקים מכל מום לכך אמרו כשם שהיו מנוקים בצדק כך היו מנוקים ממום למה תלו המום בצדק אלא ודאי לפי שזה תלוי בזה. ועל צד הרמז נוכל לומר שנלמוד סתום מן המפורש כתיב הכא מום וכתוב התם (דברים טו. כא) וכי יהיה בו מום פסח או עור מה להלן פסח או עור אף כאן כן. ודון מינה גם אל מום המעכב בסנהדרין שמדבר בלוקח שוחד כי הוא בא לידי עורון ובמטה דין כי הוא צולע על יריכו ואין רגלו עמדה במישור אלא הרי הוא פוסח על שתי הסעיפים והרי הוא מתמוטט כמ"ש (תהלים טו. ה.) ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם. מכלל שהלוקח מתמוטט וסתם פסח דרכו להתמוטט.

השני הוא, מה שהיה כותב על כסאו ולא תקים לך מצבה. היינו של אבן אחד היינו לומר לך שלא לדון יחידי שאין דן יחידי אלא הקב"ה אחד הוא ברוך שמו, ולמד זה ג"כ מן הסמיכות של פר' זו שנאמר ואם מזבח אבנים תעשה לי. משמע מחובר מן אבנים הרבה דוקא ולא מצבה של אבן אחת כך הסנהדרין אנשי המעלה שנקראו אבני נזר אבני קודש צריכין להיות רבים דווקא ולא אחד ופירש"י בפר' שופטים אשר שנא ה'. אהובה היתה בימי האבות כו', ודוגמא לזה בענין הדן יחידי בימי האבות לא הקפיד הקב"ה כל כך כי שם ועבר ואברהם יצחק ויעקב היו דנין יחידי וכן יהודה אמר הוציאוה ותשרף. ש"מ שהיה דן יחידי וכן משה היה דן יחידי קודם שבא יתרו לפי שהיו שלמים בדעתם והיה בהם מדעת קונם ובלתי יראים מן הטעות וכאשר נתמעטו הלבבות והיו הלוח וחסור צוה ה' שלא לדון יחידי.

ויש עוד רמז במזבח אבנים, שיהיו אבנים שלימות ולא יהיו גזית כך הדיין יהיה שלם מכל מום בלי תוספות ומגרעת ושלא יצטרך ליפוי והידור חיצוני כאבן גזית זה אשר הונף עליו החרב ומחללו מקדושתו כך הטעם בדיין הצריך תיקון מבחוץ ויש בזה מקום שיתפאר עליו הגרון והחוצב לומר אני מניתך ומצד עצמך אינך הגון לכך, ע"כ טוב לבחור אבנים שלימות שאינן צריכין תיקון מבחוץ. ורש"י פי' שיש לדרוש ק"ו מן האבנים שאינן רואות וכו' ועל ידי שמטילות שלום אמרה התורה (דברים כז.ה) לא תניף עליהם ברזל. המטיל שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו עאכ"ו שלא תבואהו פורענות, נראה שכוונת רש"י בק"ו זה ליתן טעם אל סמיכות הסנהדרין אל המזבח כי כל יושב על מדין מטיל שלום בין איש לחבירו ופן יגור מפני איש שלא ירדוף אחריו המתחייב בדין, וירצה לסלק עצמו מן הדין כדי שלא תבואהו רעה על כן היתה ישיבת הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו ק"ו מן המזבח שלא תבואהו רעה וזה פירוש יקר.

השלישי הוא, ולא תקים לך אשרה, דרשו רז"ל (סנהדרין ז.ז) על המעמיד דיין שאינו הגון ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל מזבח ה' וכן דרשו שם פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף וגו', על אלוה ודיין הבא בשביל כסף וזהב. וענין האשירה אנו למידין ממ"ש מזבח אדמה תעשה לי. או מלא אדמה או סמוך לאדמה וכל זה יש ללמוד שיהיו ג"כ הסנהדרין נמוכי הדעת כי כל עניו ושפל רוח משפיל מלא קומתו ארצה ולכך נאמר (תהלים כה.ט) ידרך ענוים במשפט. אבל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח, כי אינו דן במתון לפי שהוא בוש לשאול על ספיקותיו. וידוע כי מה שממנין לפעמים איזו דיין שאינו הגון זהו בסבת רום לבבו או לבב קרוביו ומשפחתו המהדרים אחריו כדי שיהיה מאושר בארץ להיות להם לשם ולתהלה כהוראת שם אשרה מלשון אשרוני בנות. ורז"ל אמרו (סוטה ה.) כל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשירה כתיב הכא (דברים ז.ה) ואשריהם תגדעון וכתוב התם (ישעיה י.לג) ורמי הקומה גדעים. ומה ענין גס רוח אל האשירה אלא לפי שזה הבלתי הגון הוקם בעבור אושר ושבח קרוביו והרי הוא כאשירה שיש לה ענפים רבים ועלים לישוב בצלו כך מושיבים אותו לדיין כדי שיהיו קרוביו יושבים בצלו ובאמת סר צלם מעליהם ואין להאריך מזה. ומה שאמרו ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל המזבח לפי ששם ישיבת הסנהדרין ומטעם זה אמרו לפנייהם ולא לפני גוים כו' לפי שנאמר (דברים ז.ז) לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט. ואמרו רז"ל במס' (חולין פט.) שישראל ממעטים את עצמם ולא כן העכו"ם כי המה גבוהים וגסי רוח ע"כ אינן ראויין לדינין ומשפטים בל ידעום כי גסות רוחם מקלקל כל הדינין.

וראיה לכל זה, מן מדרש רז"ל הובא בילקוט פרי' שופטים (תתקז.) וזה לשונו שופטים ושוטרים תתן לך משל למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולם והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל אשר לו והיה נותן הפרדס אשר אהב אל בנו הקטן אשר היה אוהב, כך אמר הקב"ה מכל האומות אני אוהב את ישראל שנאמר (הושע יא.א) כי נער ישראל ואוהבהו וממצרים קראתי לבני. וכתוב (תהלים לו.כח) כי ה' אוהב משפט. נתן המשפטים לישראל אמר הקב"ה אם אתם משמרים את הדין אני גבוה שנאמר (ישעיה ה.טז) ויגבה ה' צבאות במשפט כו'. ויש לדקדק במדרש זה שאמר משל למלך שהיו לו בנים הרבה א"כ קרא גם לאומות בנים ודבר זה אינו מפורש בשום מקרא ואדרבה הפסוק אומר ממצרים קראתי לבני. ש"מ שישראל לבד קרויין בנים, גם מדקאמר והיה אוהב את הקטן יותר מכולם ש"מ שהוא אוהב גם לאומות אך לא כישראל ודבר זה אין לו ראיה מן המקרא ואדרבה הכתוב אומר (מלאכי א.ב-ג) ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי.

ועו"ק למה הביא לראיה פסוק כי נער ישראל ואוהבהו למה לא הביא לראיה פסוק אהבתי אתכם נאם ה' (שם א.ב.).

ואומר אני שכל מדרש זה בנוי על יסוד הענוה, להשריש בה את כל יושבי על מדין כי בעבורה נאמר לפנייהם ולא לפני עכו"ם, כי כל גס רוח אינו דן במתון ואינו מחמיץ הדין להעמידו שקט על שמריו. וזה"ש משל למלך שהיו לו בנים הרבה והנמשל אינו על האומות וישראל כ"א על כל ישראל שנקראו בני אל חי. ומכולם הוא אוהב את הקטן היינו בין כל הבנים דהיינו בין כל ישראל הוא אוהב יותר מכולם את הקטן המקטין את עצמו להיות עניו ושפל ברך הוא הנבחר לישוב מושב אלהים בעדת הדיינים לכך מביא ראיה מן פסוק כי נער ישראל ואוהבהו, ר"ל כשהוא מקטין את עצמו כנער ובער אז הקב"ה אוהבו ביותר מכל בני ישראל כי כל עוד שהענוה מצויה ביותר בתחתונים אז ביותר תגלה ותראה גבהות הש"י כי הענוים מחזירין העטרה ליושנה אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין (דניאל ז.ט) כי בזה יודו שהוא ית' לבדו גאות לבש ולו יאתה ולא לזולתו לכך מביא לראיה פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט ואמר אם אתם משמרים הדין והוא לשון שמרי היין ור"ל כי יתחמץ לבבכם ע"י שתדונו במתון כמ"ש (ישעיה נ.א) שמרו משפט, וגם הוא לשון שמרים כי כל משקה העומד שקט על שמריו אז השמרים יורדין למטה והמשקה נשאר צלול וכל חומץ ודאי עמד זמן רב על שמריו ובסבה זו נעשה חומץ וע"ז נאמר שמרו משפט כי כל משפט צריך להחמיצו ולעכבו עד שירדו השמרים למטה דהיינו הפסולת ודיעות משובשות המעורבים בשכל האדם וע"י שירדו למטה ישאר שכלו צלול זך ונקי בלי תערובת ואז לא יבא לידי טעות, לכך נאמר שמרו משפט אבל הצדקה לא תחמיץ כ"א יבקש ממך איזו עני דבר עשה מבוקשו מיד לכך נאמר ועשו צדקה ויתבאר כל זה עוד פר' שופטים בעזרת השי"ת בפסוק צדק צדק תרדוף כי לשון רדיפה שייך בצדקה ולא בדינין וז"ש אם אתם משמרים את הדין אני גבוה כי הדין במתון ודאי יש בו מדת הענוה שאין הוא בוש לשאול על ספיקותיו או לעיין בדין זמן רב עד כי לאמת יוציא משפט ומתוך הענוה שבתחתונים הקב"ה גבוה כמ"ש (ישעיה ה.טו) וישח אדם וישפל איש. וסמך ליה ויגבה ה' צבאות במשפט וגו'.

ומ"ש מכל האומות אני אוהב את ישראל אין זה פירוש על המשל שאמר למלך שהיו לו בנים הרבה שהרי בנים הרבה קאי על כל ישראל אלא מילתא באפי נפשיה הוא ומ"ס מכל אינה מ"ס היתרון והביא האומות לראיה על דבריו לומר כשם שמכל האומות לא אהבתי שום אומה כלל כ"א ישראל לבד אהבתי ועיקר שנאתי לעכו"ם בעבור רוס לבבם כי תועבת ה' כל גבה לב כך אפילו בין ישראל שקרוין בנים אני אוהב יותר מכולם את הקטן המקטין עצמו ומשים עצמו כנער ובער כי אז הוא דן במתון.

ועוד שהדיין שאינו גבה רוח, הוא נזקק לדבר קטן כגדול כמ"ש (דברים א.יז) כקטן כגדול תשמעון. לאפוקי כל גס רוח אינו זקוק לדבר קטן, ומזה הטעם המשיל בעל מדרש זה המשפט לפרדס חביב כי כל פרדס אין בעל הפרדס מגלה איזו נטיעה משובחת יותר מחבירתה כדי שיהיו הכל מתעסקין בכל הנטיעות בשוה כדמסיק בילקוט ריש פר' עקב וזהו ממש ענין כקטן כגדול תשמעון וזה פירוש יקר.

לפניהם. ולא לפני הדיוטות, כך מסיק במס' (גיטין פח.) ומשמעות זה כאילו כבר הוזכר בפסוק שמדבר בדיינים סמוכים בעלי חכמה והיכן דבר זה אלא ודאי שסמך על פר' מזבח שהזכיר לפני פסוק זה וכבר אמרנו למעלה שאנו למידין מן

המזבח כל הנאמר בו, וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינים ואמר במזבח ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית. אלא אבנים שלמות תבנה, וכך היושבים אצל המזבח יהיו אבנים שלמות שאינן צריכין תיקון לאפוקי הדיוטות שצריכין תיקון וכולי האי ואולי יועיל, וכשם שפסל את האומות בעבור רום לבם כך פסל את ההדיוטות מטעם זה כי כל הדיוט ביותר יש בו גסות הרוח מבאדם חשוב ודרך זה ידוע וכבוש לרבים.

והנה דרך הנהגת הדיינים הואיל ואתי לידן נימא ביה מלתא. אע"פ שאינו מענין הפרשה אך מדסמך פסוק ואלה המשפטים לפסוק ולא תעלה במעלות, ש"מ שעיקר קלקול הדיינים תלוי בגסות הרוח וכן אמרו רז"ל (אבות ט.ד) הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח, יאמר שגסות לבו יביאו לידי ג' קלקולים. קלקול ראשון הוא, שגסותו יביאהו לידי שטות כי לא ירצה לדון במתון כי חרפה היא לו ועי"ז יערבב מין בשאינו מינו. קלקול שני הוא, שישיאו לבו לדמות לעליון ולדון יחידי והרי הוא רשע אשר בגובה אפו בל ידרוש ואין אלהים כל מזימותיו. קלקול ג' הוא, שיבא לאחוז במדת הגאווה להיות גס רוח לא בדיינים לבד כי אם בכל תושיה יתגלע. ומצינו שאנשי כנה"ג כאשר ראו קלקול הדיינים של בית ראשון, וכל זה בא להם יען כי גבהו בני ציון ע"כ נשתמשו בשרביטו של מקום ב"ה אז אמרו עת לעשות להחזיר העטרה אל יושנה דהיינו אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין (דניאל ט.ט) וע"כ הם אמרו ג' דברים הוו מתונים בדין (אבות א.א) שלא להיות שוטה מהולל בדין כי אולי המושכל ראשון מהולל ומעורב בשמרים קודם שיחמיצו כמבואר למעלה, ובזה החזירו העטרה להקב"ה כמו שבארנו למעלה על פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט. ואמרו עוד והעמידו תלמידים הרבה, שלא יצטרך לדון יחידי כאמור ואמרו עוד ועשו סיג לתורה, שלא יהיה גס רוח כלל כי בכל המדות טוב לאדם לילך בדרך הממוצע חוץ מבענין גסות הרוח ארז"ל (סוטה ה.) לא מינה ולא מקצתה וכמ"ש (אבות ד.ד) מאד מאד הוי שפל רוח, להפלות הדבר ולהטות לקצה אחרון וזהו ענין הסיג והגדר שמדה זו צריכה יותר מכל המדות וע"כ תלו דבר זה בהגס לבו בהוראה כי אולי במדה זו יורה היתר לעצמו לומר כי טוב לי להתנהג בגסות כדי להטיל מוראי על הבעלי דינים כי בסבה זו יהיו דברי נשמעין, לכן אמר שמעצת היצה"ר הוא זה כי לסוף יהיה גס רוח בכל דבר שבעולם אף זולת הדיינים.

ג' דברים אלו בצלמם ובדמותם, זכרם אסף המשורר במזמור ע"ה למנצח אל תשחת מזמור לאסף שיר. כי קלקול הדיינים גורם השחתת העולם כי על הדיינים עומד העולם והשחתת דור המבול יוכיח והמשורר רצה לזכור תיקון הדיינים ע"כ אמר אל תשחת ואמר הודינו לך אלהים הודינו, הדיינים שנקראו אלהים יודוך על ב' עניינים. אחת היא, וקרוב שמך. שאתה נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. השני, ספרו נפלאותיך. והוא לשון העלם והפלאה והוא על שהעלמת המשפטים מכל אומה ולשון ומשפטים בל ידעום, לפי שהעכו"ם בגובה אפם אינן דנין במתון אבל אני כי אקח מועד אני משרים אשפוט. לכך הוסיף לשון אני למעט העכו"ם והדיוטות, נמוגים ארץ וכל יושביה. כי המקלקל הדין גורם קלקול יסוד העולם כמ"ש במזמור (פס.ב-ה) עד מתי תשפטו עול, ימוטו כל מוסדי ארץ. ע"כ אמר כאן אנכי תכנתי עמודיה סלה. ואח"כ הזכיר ג"פ אל, אמרתי להוללים אל תהולו הרי אחת, ולרשעים אל תרימו קרן הרי שני, אל תרימו למרום קרנכם הרי ג'. וכנגדם אמר ג"פ כי, כי לא ממוצא וממערב הרי אחת, כי אלהים שופט הרי שני, כי כוס ביד ה' הרי ג'. וכלפי שאמרו רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח, אמר כאן אמרתי להוללים אל תהולו לומר אל תהיה שוטה הסומך על חכמתו ואינו רוצה לדון במתון, כי כל אדם אינו בטוח שמא יש בשכלו תערובת

שמרים כי להוללים הוא לשון תערובת מלשון לשחוק אמרתי מהולל היינו מעורב בתוגה וכאן יאמר על שהוא מעורב בסכלות לפיכך צריך להחמיצו שלא ישתה יינו עם שמריו. וכלפי שאמרו שלא יהיה רשע דן יחידי לדמות לעליון אמר כאן ולרשעים אל תרימו קרן הזכיר רק קרן אחד לפי שמדבר ברשע אשר בגובה אפו בל ידרוש אחר אחוזת מרעיו ליקח עצה בדין אלא רוצה לתלות הכל בעצמו, גם נוכל לומר שמלת ולרשעים אינו קאי על הדיינים אלא על הבעלי דינין העומדים לפניך כרשעים וכנגדם אל תרימו קרן אחד, כי אולי דיין אחד לא יוכל לבעלי זרוע וטובים השנים מן האחד. וכלפי שאמרו שהגס לבו בהוראה לסוף יהיה גס רוח ובכל תושיה יתגלע אמר כאן אל תרימו למרום קרנכם כי טבע הרוח לעלות כלפי מרום לכך אמר כנגד גסי הרוח אל תרימו למרום.

ואח"כ נתן ג' טעמים על ג' אלה, ובמאי דסליק פתח ואמר כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. ומסיק בילקוט פר' מטות (ג.ב.) כל הרים שבמקרא הוא לשון הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון רוממות, כך לפי דרכינו יאמר על רוממות של הגס רוח אשר עליו אמר אל תרימו למרום קרנכם כי איך יתגאה אדם להבל דמה כי תחילתו מן טפה סרוחה וסופו למקום עפר רמה ותולעה, והנה שלמה אמר על יום המיתה עד אשר לא תחשך השמש (קהלת יב.א.) מכלל שזמן יציאתו לעולם הוא התחלת זריחת שמשו לכך נאמר כי לא ממוצא וממערב שאינו יכול לטעון שיש לו הרים ורוממות ממוצא דהיינו מהתחלת יצירתו שהרי אדרבה הוא בא ויצא מטיפה סרוחה וכן אין לו הרים ורוממות ממערב כי אדרבה בהערב שמשו הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה. ואם יאמר שבין שני גבולים אלו יש לו מקום להתגאות בעבור תורתו וחכמתו ע"ז אמר ולא ממדבר הרים וכי יש רוממות מן המדבר והלא הכל דשים עליה ובמס' עירובין (ד.י.) אמרו רז"ל אם אדם משים עצמו כמדבר שהכל דשים עליה התורה נתנה לו במתנה, ש"מ שלכך נתנה התורה במדבר כדי שכל לומדיה יהיו כמדבר הזה שהכל דשים עליה ואיך יעלה על הדעת ליקח הרים ורוממות מן המדבר ע"כ אמרתי אל תרימו למרום קרנכם.

ואח"כ אמר כנגד מ"ש ולרשעים אל תרימו קרן. יחידי שלא יהיה דן יחידי, ע"ז נתן טעם ואמר כי אלהים שופט. רוצה לומר שאין דן יחידי אלא אחד ברוך הוא ובידו להשפיל ולהרים ומי יאמר לו מה תעשה.

ואח"כ אמר כנגד מ"ש אמרתי להוללים אל תהולו. שלא ידון קודם שיחמיץ הדין בעוד שכלו מעורב עם השמרים, ע"ז אמר כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה. כי כוסו של הקב"ה נקי מכל שמרים ויגר מזה לשפוך רוחו על בשר רוח זך ונקי מכל תערובות, אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ. אלו המה ההוללים אשר יין שכלם מעורב בשמרים והרשעים שאינן דנין במתון להחמיץ הדין דומה כאילו שתו היין כשהוא עדיין מעורב עם השמרים ובלבול השכל ועכירתו גורם להם הטיית הדין, ואני אגיד לעולם. כי למעלה אמר על עצמו אני משרים אשפוט נתן עוד דרך ישר לפני איש יושב על דין ולאמר אני אגיד לעולם לדבר קשות כגידין לעולם עם שני הבעלי דינין כי כשעומדים לפני הרי הם כרשעים בעיני ולא אירא מן הבעל דין החזק בעוד רשע לנגדי כי אזמרה לאלהי יעקב. אשר הציל את יעקב מיד חזק ממנו ומרודפיו, הוא יצילני ג"כ מן הרודף, ומי"מ לא יסמוך הרשע ע"ז לומר מאחר שאני מדבר קשות גם עם חבירו שמא גם חבירו נראה בעיני חייב אלא כל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. כי לסוף אני מרשיע את הרשע ומצדיק את הצדיק, וכל הרמוז במזמור זה הוא

הרמוז במלות קצרות אלו שדרשו רז"ל לפנייהם ולא לפני גוים לפנייהם ולא לפני הדיוטות והמשכיל ישמע ויוסיף לקח.

[ב] כי תקנה עבד עברי. טעם להתחלת כל הדינין בשלוח העבד חפשי לשש, לפי שהדברות מתחילין אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. אמר כאן כשם שהיית עבד וחפשה נתן לך כי פדיתך מבית עבדים כך תקרא דרור וחפשי לעבדך הנמכר לך בגנבתו, כי גם אתם נמכרתם בגניבת יוסף שמכרוהו השבטים ונתגלגל הדבר שירדו על ידו למצרים לבית עבדים ואעפ"כ יצאתם לחפשי כן גם אתם לרבות עבדכם תשלחו חפשי.

ומ"ש לשון עברי ולא נאמר אחיך או ישראל, וכן בפר' (ראה טו.יב) נאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. לפי שכל זרע אברהם היו מעבר הנהר ושם עובדי ע"ז היו אבותינו מעולם ואחר שנכנסו בצל כנפי השכינה נקראו בשם ישראל, וזה החוטא שנמכר בגניבתו נקרא בשם עברי כי אחז דרכי אבותיו של אברהם. ולשון עברי נופל ג"כ על העובר עבירה ואע"פ שחטא ועבר עבירה מ"מ אחיך הוא, לכך נאמר אחיך העברי וגו' אבל מוכר עצמו שלא חטא נאמר בו (ויקרא כה.לט) כי ימוך אחיך סתם ולא נאמר העברי.

וי"א שלכך נאמר עבד עברי, לומר שכבר הוא עבד קודם שקנית אותו כי שטרו של הקב"ה קודם שנאמר (שם כה.מב) כי עבדי הם. ומ"ש ואם אמר יאמר העבד. לפי ששנה באולתו לא הזכירו בשם עברי. וטעם לוי שנים יעבוד י"א שסתם שני שכיר ג' שנים שנאמר (ישעיה טו.ד) ונקלה כבוד מואב ג' שנים כשני שכיר. והוטל עליו משנה שכר שכיר בעבור הקנס של כפל וי"א שאין הדבר כן שהרי נאמר במקום אחר (שם כא.טז) בעוד שנה כשני שכיר, ופירושו שנה מצומצמת וכך פירש"י והרד"ק בפסוק ונקלה כבוד מואב. ואולי טעמו כנגד ג' גניבות שגנב ממון בעליו ודעת בעליו ודעת עליונה כנגדן יעבוד ג' שנים ובעבור הקנס של כפל עוד ג' שנים, וי"א שזהו דוגמת כל השביעית שנבחרו למנוחה לזכר חידוש העולם כמו השבת והשמיטה והיובל כי כל שביעי נבחר למנוחה וזה יותר נכון וקרוב לשמוע.

[ד] אם אדוניו יתן לו אשה. בזמן שהוא נשוי תחילה אז דווקא מותר לרבו ליתן לו שפחה, וי"א הטעם לפי שאם אינו נשוי יש לחוש שמא יאמר אהבתי את אשתי השפחה אבל אם הוא נשוי כבר ישראלית אין לחוש כל כך כי כבר דבקה נפשו באהבת הישראלית. וי"א הטעם לפי שאם הוא נשוי חייב אדונו במזונות אשתו ובניו ואז לא ירצה שום אדון לקנותו ולהכניס ראשו בעול זה, ע"כ כנגד זה נתנה לו התורה זכות שיוכל ליתן לו שפחה להוליד ממנה עבדים, אבל אם אינו נשוי יש לו קונים הרבה בלאו הכי. ואולי יש עוד דברים בגו מחמת ביטול פ"ו כי אם הוא נשוי הרי הוא מקיים מצוה זו עם הישראלית ולא חששה התורה למה שיהיה לו עסק גם עם השפחה אבל אם אינו נשוי יתבטל ממצות פ"ו ויכלה זרעו עם השפחה הפסולה.

[ה] אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי וגו'. טעם לרציעת האוון אר"י בן זכאי אוון ששמע בהר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע כו' (מכילתא לד.) ומקשים עליו למה לא ירצע מיד כשמוכרים אותו ב"ד או מוכר עצמו, ולדעתי יותר קרוב לשמוע שלכך הוא לוקה באזנו כמדמסיק (בב"ק עט.) מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן, לפי שהגנב לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה כאילו אינו רואה ואוון של מעלה כאילו אינו שומעת כו', ע"כ דין הוא שילקה באזנו לפי שחטא כנגד אוון של מעלה, ובזה מתורץ למה זה ירצע יותר

מכל עושה עול, כי לדברי ריב"ז קשה שעל כל עבירה שבתורה ירצע, ואין להקשות א"כ ילקה גם בעינו, דא"כ יסמא אותו ולא יהיה ראוי לעבוד. אבל מוכר עצמו מחמת דוחקו יש טעם אחר בדבר לפי שכל זמן שהוא עבד לעבדים צריך הוא להטות אזנו לשמוע בקול רבו והוא מסיר אזנו משמוע בקול ה' כי רשות אחרים עליו, משא"כ בנמכר בגניבתו כי הוא אנוס בדבר שהרי הבית דין מוכרין אותו.

ומ"מ קשה שהגנב ירצע מיד אף אם יש לו ממה לשלם, וכן המוכר עצמו ירצע מיד בשעת מכירה. תשובה לדבר שאין דנין את האדם בשני דינין כי כל גנב אם יש לו שנים ישלם, ואז קבל דינו ונפטר ואם מכרוהו ב"ד בגניבתו עונשו העבדות, וכן מוכר עצמו מחמת דוחקו גם הוא אנוס ע"פ דבר הדוחק הגדול אשר הביאו לידי מדה זו. אך גם את זה לעומת זה נתנה לו התורה מקום לצאת לחירות אחר שש והוא מרצון טוב בלתי שום אונס כלל ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי. והרי הוא בוחר להיות עבד לעבדים ומסיר אזנו משמוע בקול ה' אז דין הוא שילקה באזנו. והנמכר בגניבתו צריך ג"כ עונש אחר מן העבדות כי אגלאי מילתא למפרע שאין העבדות אצלו שום עונש שהרי עדיין הוא בוחר בעבדות כי טוב לו עמך והיכן ענשו על לא תגנוב ועל כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים (ב"ק קטז:). ע"כ ירצע באזן כי בזה יפטר משני עבירות אלו כי עונש אחד שייך על שניהם וטעם זה מספיק לדברי ריב"ז ומתורץ גם כן למה לא ירצע מיד אפילו לפי דבריו.

וטעם לרציעה דווקא בדלת ובמזוזה, לפי שאחר שש פתחה לו התורה פתח לצאת מעבדות לחירות והדלת תסוב על צירה והעצל אינו רוצה לצאת, כמי שיושב בבית האסורים ופותחין לו פתח לאמר לך המלט על נפשך כך הוא בוחר בטובות המדומות שיש לו כי טוב לו עמו במאכל ומשתה על כן הוא מניח הדלת פתוחה ואינו רוצה לצאת, דין הוא שירצע בדלת או על המזוזה שחוקק עליה פרשת ואהבת את ה' אלהיך, והוא אומר אהבתי את אשתי ואת בני, והרי הוא מחליף אהבת השם יתברך באהבת אשתו השפחה ע"כ ירצה במזוזה. ועוד שכל בן חורין בידו לקיים מ"ש (משלי ח.לד) לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי, וזה שוקד על דלתות רבו ומסיר אזנו משמוע בקול ה' לשקוד על דלתותיו ע"כ ירצע שם לומר הרי אתה מרוע בחירתך קבוע פה ולא תזוז מכאן עוד.

ועוד יש טעם אחר לרציעת האזן, על דרך ארז"ל (קידושין ע.) כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו, אף על פי שרש"י פירש רוצעו מלקיהו ברצועה מ"מ נ"ל יותר נכון לומר רוצעו במרצע ודבר זה אנו למדין מן דין עבד זה האומר אהבתי את אשתי השפחה הפסולה כי אע"פ שנתנה התורה רשות לרבו למסור לו שפחה כנענית, מ"מ גם לעומת זה נתנה לו התורה מקום להסיר מעליו גנאי ודופי זה ולצאת ממנה לחירות, אמנם כשאומר אהבתי את אשתי השפחה ואינו רוצה לצאת ממנה, אז דומה כאילו באותו פעם מרצונו הטוב הוא נושא אשה פסולה זו, ע"כ ילקה באזנו כי אין שום אבר מרגיש בגנאי זה כ"א האוזן בשמעו דבת רבים מסביב לאמר זו אשתך הפסולה ואלו בניך הפגומים ומכאן יצא דין זה לכל הנושא אשה פסולה.

ועוד יש טעם לרציעת האזן, כי דין הוא שילקה בכל גופו וחסה התורה עליו שילקה באבר אחד השקול ככל גופו כי מי שקיטע יד חבירו נותן לו דמי ידו סימא עינו נותן לו דמי עינו חרשו נותן לו דמי כל גופו כדמסיק (בב"ק פח:). מלבד כל הטעמים הללו יש בענין זה רמז נכון לכל העורים שבמחנה העברים הנושאים כל

ימיהם על שכמיהם כל מיני עבדות ותלאות ומכאובות כדי להשיג הקנינים המדומים, ואל אותן הקנינים הוא נמכר לעבד עולם וטוען שהוא מוכרח לעשות בכסף ובזהב בשביל אשתו ובניו וכי הוא מרבה בשבילם ואינו מבקש לצאת לחירות כל ימיו, וסביר וקבל עליו כל התלאות באמרו אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי חרות חירות על הלוחות כי הנני קשור בחבלי אדם ובעבותות אהבת אשה ובנים, ועל כן קרא שמו עבד נרצע כי כל ימי חייו לא ישקוט האיש עד אם אשר כלה בהבל ימיו ושנותיו בבהלה וטרדות שונות זו מזו ובמותו לא ילווהו אשתו ובניו כ"א עד פתח קברו ומשם יפרדו, כדאיתא בפרקי ר"א במשל של שלשה אוהבים כו', (פלי"ד) על כן נאמר בסתם עבד זה והגישו אדוניו אל האלהים. אל מקום המשפט כי בזה מרמזים לכל אדם כי לעתיד ביום הדין לא יצאו לעזרתו אשתו ובניו אשר עליהם אמר אהבתי את אשתי ואת בני. כי המה אינן אוהבים אותו כל כך ואדרבה יעזבוהו מן הדלת והלאה ושם ירבו לפתח חטאת ומן הדלת והלאה לא יכנסו עמו להליץ בעדו, וזה רמז נכון וסוד מסתרי התורה.

11 לא תצא כצאת העבדים. כעבדים היוצאים בשן ועין אלא עובדת שש, או עד היובל, או עד שתביא סימנים. לפום ריהטא נראה ליתן טעם לכל עניני חירות אלו בעבד עברי או העבריה או הכנעני לפי שכל כנעני אשר לא נגה עליו אור התורה אין לו תכלית אחר כ"א לעשות בכסף ובזהב ולצבור בר כחול היס ולעשות חיל, ובעבור זה הוא עושה את עצמו כחמור נושא משא והרי הוא עבד נרצע אל קנין ממונו כל ימיו לעולם ובאותו ממון המקובץ אין לו תכלית אחר כ"א לזון בו את שיניו ואת עיניו. שיניו וגופו כיצד, שע"י ממונו הוא משיג כל מיני מאכל הנכנסים דרך הפה והטוחנות וכל זמן ששיניו הטוחנות חזקים אף בריאים ידמה בנפשו שכחם אז כן עתה לטחון כל מאכל לא ישבות האיש, עד אם אשר כלו לאכול ובטלו הטוחנות כי מעטו, (קהלת יב. א) אבל קודם זה לעולם הוא עומד בעול עבדות זה ובבואו בימים ולא יטעם כל אוכל לחכו אז ישבות ואז הוא בן חורין כי למה זה יעמול לרוח, כמ"ש ברזילי הגלעדי (שמואל ב' יט. לו) בן שמונים שנה אנכי היום אם אטעם עוד מאומה. עיניו כיצד, לפעמים ועל הרוב יש לך אדם המאסף לכל המחנות יותר מכדי צורך אכילתו ושאר צרכיו והוא כדי לזון בו את עיניו, כמ"ש (משלי כ. ב) ועיני האדם לא תשבענה וכתוב ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו (קהלת ה. י) וכל זמן שעיניו בראשו לא ישבע לעולם ואין לו חירות כלל, אך כאשר יזקין ותכהן עיניו מראות וחשכו הרואות בארובות אז מעמל נפשו ישבע כי למי הוא עמל אם עיניו כהות ובטלו הטחנות, וכל זמן ששניהם בתקפם אז הוא קופץ מזן אל זן ומוריק מהאי להאי כמבואר בחבורנו עוללות אפרים במאמר של הורמיז בר לילתא שהיה מוריק מהאי להאי. ולפיכך נתנה התורה חירות לעבד כנעני בהפלת שן ועין מדה כנגד מדה כי זהו החירות אשר בחר גם הוא מעמל נפשו כי גם הוא אינו פוסק מלרדוף אחר ההבל כ"א בביטול שן ועין.

אמנם לא כאלה חלק יעקב, כי כל איש מישראל אשר תורת ה' בקרבו אינו מבקש הקנינים המדומים כ"א כדי שיעור להביא שבר רעבון ביתו כדי שיהיו אבריו חזקים אף בריאים לעסוק בתורת ה' שנתנה בשביעי ביום השבת יום פנוי ממלאכה, כי בעצם היום ההוא הוא בן חורין ממלאכה כדי לעסוק בתורה הנתנה לחמשים יום במשוך היובל, וכשיש לו כל כך הרבה בידו שיוכל לעסוק בתורה בלא טרדה אז הוא בן חורין ומשליך מעל כתפיו משא קנינים המדומים ונותן על צוארו עול תורה הרמוזה בשש וביובל וזהו שארז"ל (אבות ו. א) שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה כו', כי אינו ממתין חירותו עד זקנתו כמנהג האומות

שיוצאין בשן ועין, אלא גם בבחרותו הוא בן חורין כשיש בידו די ספוקו עד שיוכל לעסוק בתורה הנתונה אחר שש ימים וביובל, וע"כ מדה כנגד מדה נתנה התורה חירות לעבד עברי שש ויובל. ונוסף על זה יוצאה אמה העבריה בסימנים להורות שעיקר מציאתה לקיום המין להוליד ממנה בנים לפיכך מיד כאשר תביא סימנים וראויה להוליד חייב לשחררה כדי לזווגה לאיש כי לכך נוצרה.

ויש עוד רמז בכל פרשה זו, שמספר שביעי נבדל מן הששה בג' מקומות בתחילת הפרשה ובשביעית יצא לחפשי. ובסוף כל הדינין שבין אדם לחבירו כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך. ובאמצע כל הפרשה כדמסיק בילקוט בפרשה זו שיש בכל הפרשה ששים מצות עד פרשת השמיטה ובפרשת השמיטה עשרה מצות סך הכל ע', ובודאי שלא דבר רק הוא מספר זה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שכל עושה עול וחמס בממון טח עיניו מראות כי לא במותו יקח הכל, ולא יוכל להשתמש בכל אשר לו כ"א ע' שנה המועד לכל חי וכאשר קרבה שנת השבע יצא לחפשי כמ"ש (תהלים פח.ו) במתים חפשי והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך כי רוב תשמישו בהם בכלח אלי קבר כמספר בכלח, אבל י' שנים האחרונים יעשה בהם לביתו הנצחי ויזכור כי במותו הכל הפקר ואין לו יתרון בעמלו ואילו היה דבר זה לזכרון נגד עיניו לא היה עושה עול לעות אדם בריבו, כי זה שיש לו אינו שלו קנין שאינו שלו למה הוא לו (פיוט ליום ב' של שבועות) על כן רמזה התורה החפשויות בשנת השבע בג' מקומות אלו בפרשה זו אשר כולו בנוי על יסוד הדינין שבין אדם לחבירו וזהו סוד מספר ששים מצות, ופרשה השביעית דהיינו השמיטה עשרה מצות, והמשכילים יבינו.

[יב] מכה איש ומת מות יומת. רבים השתדלו ליתן סדר לכל המצות שבפרשה זו וכן מצאתי בתולדות יצחק ובמהרי"א ולא ישרו דבריהם בעיני על כן לא ראיתי להאריך בזכרונם, ואומר אני כשם שהתחיל בכי תקנה עבד עברי כי הוא כנגד דבור אנכי ודבור אנכי ודאי כולל כל הדברות שבין אדם למקום עד לא תרצח כך התחיל כאן מכה איש שהוא דבור לא תרצח והוא כנגד אנכי וראש לחמשה דברות אחרונות שבין אדם לחבירו ולא תרצח כולל כולם, כי גם העושה עול בממון נקרא מכה איש כי נפש הוא חובל. ובטוב ההשקפה הצרופה נזכרו בפרשה זו כל עשרת הדברות ואם אומר להוסיף טעמים בכל מצוה יאריך הסיפור וכבר הסכמתי לקצר חיבור זה בכל היכולת על כן משכתי ידי ממלאכה זו כי רבה היא עלי, ומכולם אמרתי להוסיף טעמים בדיני הגנב כי יש בו כמה דינים חלוקים כי הגונב איש ומכרו דומה כאילו מסרו למיתה כי הקונה בידו לעשות בו כל מה שירצה כי השבי כולו איתנהו ביה (ב"ב ח:) על כן דינו למיתה. והגונב ממון שנים ישלם כי אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאוותו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים כו' (קה"ר א.יג) כך גנב זה שלא נסתפק במה שבידו ודאי כל היום הוא מתאוה תאות הכפל ע"כ דינו לשלם כפל, ורמז לדבר ממון מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם ו"ו נו"ן אבל סתם גזלנים פורצים ואינן מתאווים אל הכפל ועוד שהגנב גנב שני גניבות ממון בעליו ודעת קונו מה שאין כן בגזלן.

ובתשלומי ד' וה' בגונב שור או שה וטבח או מכרו. לפי שדמו הנה נדרש וגם לרבות דמי זרעיותיו כי השור הזכר והשה הזכר היו ראויין להוליד ומצינו בתורה ששלח יעקב פרות ארבעים ופרים עשרה כי כל פר ראוי להוליד ד' פרות ע"כ יתן ד' בקר נקיבות תחת השור ועוד בקר חמישי קנס בעבור הכפל, ולפי חשבון זה היה לו ליתן י"א צאן נקיבות תחת ששה זכר כי כל איל צריך עשר נקיבות ועוד אחד בעבור הקנס אלא שחסה עליו התורה בעבור בזיונו שנשא השה על כתיפו

וחסרה ממנו שבעה בעבור הבזיון כי גדול כבוד הבריות עד שדוחה שבעה צאן. ויש סמך לזה מן פסוק (משלי ו.ל-לא) אל יבוזו לגנב כי יגנוב וגוי ונמצא ישלם שבעתים. פירש הרלב"ג שאם ימצא הגנב בבית בעל הגניבה כשיתן לו על אחד ז' כו' נמצא שזה נותן שבעה בעבור בזיונו שהרי מטעם ישלם שבעתים אמר אל יבוזו לגנב, ומהיכן למד שלמה לומר כן שיתן שבעה בעבור בזיונו אלא מן חסרון שבעה צאן מן י"א כאמור.

{כא} אך אם יום או יומים יעמוד לא יקם כי כספו הוא. לא זו יום אפילו יומים כי סד"א כיון שעמד שני ימים ומת ביום הגי' ודאי מחמת מכתו מת כי המכה כואבת ביותר ביום השלישי כמ"ש (בראשית לד.כה) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. קמ"ל יומים כי בין יום או יומים אנו תולין לומר שמת מחמת איזו דבר אחר שנתחדש בו והוא ודאי לא הכהו מכה אכזרית שיש בה כדי להמית כי כספו הוא, וכי יש לך אדם שמאבד כספו בידים ודאי לא הכהו מכה רבה כי חס על ממונו ומת מחמת דבר אחר.

שמות פרק-כב

{כב} אם ענה תענה אותו. אותם מבעי ליה ומהו הכפל ענה תענה, צעוק יצעק, שמוע אשמע, ובדרך הפשט נוכל לומר שלפעמים אדם מענה את היתום לבד ואמו אלמנה עיניה רואות וכלות ואין לאל להציל את בנה וע"י ענוי אחד מהם שניהם מעונין ושניהם צועקים והקב"ה שומע לשניהם ומענישו בכפל שיהיו בניהם יתומים ואשתו אלמנה. ועל צד הרמז נוכל לומר מאחר שהקב"ה אבי יתומים אם כן ודאי בכל צרתם לו צר כביכול לכך אמר אם ענה אז תענה גם אותו שהוא אבי יתומים והלא שניהם צועקים מדת הדין מקטרגת עליו למעלה והיתום צועק למטה והקב"ה הרחמן מקבל צעקת שניהם.

{כד} אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. נראה כאן כפל כי היה לו לומר אם כסף תלוה את העני, ומתחילה קראו עמי, ואח"כ עני, ואחר כך רעד, שאמר אם חבול תחבול שלמת רעד. אלא לפי שרצה לצוותו על שני דברים על כן הקדים לו שני הקדמות שמשני הצדדים אתה חייב ללות לו. האחד הוא, מצד שהוא בכלל עמי הארץ ודרך המלך הוא בזמן שעמו ועבדיו מחוסרים צידה כל אדם יכול ללות להם על סמך שהמלך יפרע את חובו, כי על המלך מוטל לזון את עמו והנותן להם כאילו נותן למלך עצמו ועל כן הוא בטוח בפרעון החוב, כך העני זה בתוך עמי הוא יושב ועל ה' הוא משליך יהבו ומלוה ה' חונן דל כי החונן דל הוא מלוה לה' ולא לו. השני הוא, שיותר העני עושה עמך ממה שאתה עושה עמו כדמסיק (בב"ב י.) תניא היה ר"מ אומר כו' ומסיק שם אם אלהיכם חפץ בעניים למה אינו מפרנסן אף אתה אמור לו כדי להנצל אנו מדינה של גיהנם, ואם כן אתה עושה עמו חיי שעה והוא עושה עמך חיי עולם אתה נותן לו פרוטה והקב"ה משלם לך פי שנים כפלים לכך נאמר (רות ב.ט) אשר עשיתי עמו היום בועז וארז"ל (ויק"ר פל"ד.ח) יותר העני עושה עם הבעל בית ממה שהבעל בית עושה עם העני לכך נאמר כאן את העני עמך ויכלול לשון עמך לפי שהוא עמך ע"כ בא לידי עוני כדי לזכותך.

וכנגד שנים אלו צוה לו על שני דברים. כנגד מ"ש אם כסף תלוה את עמי אמר לא תהיה לו כנושה כאלו אמר לא תהיה כנושה לו, כי לא לו אתה נושה אלא להקב"ה כי החונן דל נקרא מלוה ה' ולא לו ונאמן בעל מלאכתך לשלם לך בעבור עמו לפיכך לא תדחוק עליו לתבענו בחזקה כמו שפירש"י כי למה תדחוק עליו אחר שלא לו הלויית כי אם למלכו ברוך הוא. וכנגד מ"ש את העני עמך זה העני העושה עמך יותר ממה שאתה עושה עמו על זה אמר לא תשימון עליו נשך כדי להרויח בממונד, הקטן בעיניך מה שהעני עושה עמך כהנה וכהנה הן מצד ששכר הרבה מאד ותבקש עוד ממנו ריוח, הן מצד שזה העני נעשה עני בעבורך כי כדי להציל אותך מדינה של גיהנם אין הקב"ה מפרנסו בעצמו כמבואר למעלה, ואם כל זה העוני והדוחק הוא סובל עמך בעבורך כדי לזכות אותך, ואיך יעלה על דעתך לבקש עוד ריוח מה, אין זה כי אם רוע לבב.

ומה שאמר תשימון לשון רבים, להזהיר את כולם המלוה והלוה והערב והעדים כולם עוברים בלא תשימון, ואם חבלת שתהיה מחוסר אמנה ולא תאמין כי לך ישולם מאוצר של מעלה הגנוז לעושה צדקה בקרב הארץ, אז זה עונשך שלסוף תחבל שלמת רעך כי תבא גם אתה לידי עניות ותהיה ריעו של העני וחבירו בעניות, ותהיה מוכרח ליקח ממנו חבל מאחר שתהיה עני כמותו וזהו ענין הכפל של חבול תחבול. ומ"מ אני מזהירך שעד בא השמש תשיבנו לו כי אם עברת מן דרך היושר וכבר לקחת ממנו חבל אז ראה לעומת זה שתשיב לו החבול קודם שקיעת החמה, ונראין הדברים שבכסות לילה הוא מדבר שהרי נאמר במה ישכב.

ועל צד הרמז הזכיר השמש, לומר הסתכל בשמש שבראתי לשמשכם על צד החסד והצדקה כי הקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, וכל המצות שעושין בעה"ז יראי ה' וחושבי שמו כולם אינן כדאי לחסד גדול זה שהקב"ה מזריח להם השמש בכל יום כמ"ש (מלאכי ג. ט.) וזרחת לכם יראי שמי שמש צדקה. כי אפילו ליראי ה' השמש זורחת על צד הצדקה וא"כ יפה אמר שלמה (קהלת ב. יא) ואין יתרון תחת השמש, שבכל מעשי האדם אין בהם די השיב להקב"ה חסד גדול זה, וע"כ אמר עד בא השמש תשיבנו לו. כי תסתכל בשמש צדקה שאני עושה עמך ואז תקח מוסר וממני תראה וכן תעשה כשם שאני מזריח לך החמה כך אתה תזריח לעני זה ההולך חשכים ואין נוגה לו כמ"ש (ישעיה נח. ז. ח.) הלא פרוס לרעב לחמך וגוי' וסמיד ליה אז יבקע כשחר אורך וגוי' וזרח בחשך אורך וגוי'.

ויש עוד רמז באמרו עד בא השמש תשיבנו לו. אל העורים אשר במחנה העברים שיש להם משכנות של עניים ויצוו ליורשיהם שיחזירו לעניים אחר מותם דהיינו אחר הערב שמשם, כמ"ש (קהלת יב. ב.) עד אשר לא תחשך וגוי' לכך נאמר עד בא השמש תשיבנו לו. כי מי פתי יסור הנה שלא יקיים המצוה בחייו שהוא מצווה בה, ויעשה המצוה לאחר מותו שאינו מצווה בה עוד שנאמר (תהלים פח. ו.) במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות, והעושים כן בלי ספק אין להם שכר בעמלם כיון שלא קיים המצוה בזמנה כשהיה מחוייב בה וירצה לקיימה אחר מותו כשרואה כי אז אינו יכול להשתמש בממונו כלל ומה יתרון לעושה צדקה בזמן ההוא, הן מצד כי אז אין ממונו ברשותו, הן מצד שאין לו צורך בו עוד, הן מצד שהוא חפשי מן המצות ובחייו מאנו ידיו לעשות ובמותו ירצה להיות צדיק.

ועל צד הרמז נוכל לפרש, גם פסוק כי היא כסותו לבדו היא שמלתו לעורו במה ישכב, שקאי על האדם אשר עינו רעה בעניים ולא ירצה לעשות צדקה בחייו

קודם בא השמש א"כ במה ישכב בקבר כי הוא, דהיינו הצדקה כסותו לבדה כי במותו הוא נקבר ערום ממצוה זו ואין לו כסות אחר כ"א הצדקה שנאמר (איוב כ"ט: ד) צדק לבשתי וילבישני. וארז"ל (ב"ב ט:): שהצדקה נמשלה לבגד שכל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול כך הצדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, לכך אמר במה ישכב ולכך נאמר כסותה בה"א לדרוש בו כי היא כסותה של הנשמה של המלוה.

ונוכל לומר עוד שכל פסוק זה כפשוטו, ומ"מ נקט פרטים אלו כדי שילמוד מהם הנותן או הבלתי נותן שכל מה שהוא עושה עם העני עושין גם עמו, כי אזהרה עד בא השמש תשיבנו לו יש במשמעותו סתם השבה בעה"ז והשבה לעניים, עד בא הערב שמשו זמן החירות והחפשיות והוא קודם זמן המיתה כאמור, ואח"כ אמר שאם לא יתן לעני קודם בא השמש אז אין לעני במה לשכב, כך הוא לא יהיה לו לכתחלה במה לשכב בקבר כי הצדקה לבדה כסותו ושמלתו לעורו וזולתן אין לו בגד אחר ושוכב ערום בגיא צלמות כמו שעשה לעני זה בלילה כך יעשה גם לו, וזה רמז נכון ויקר מאד. וכל שכן לאותן הכתות שאפילו ליורשיהם לא יצוו להחזיר והנה היורשים יקחו ממונם והמה ישאו את עונם אוי לאותה כלימה ובושה כי ראיתי בדורינו עשירים רבים בשפל ישבו כי נכשלים בזה ובכיוצא בו ואינן לוקחים מוסר בחייהם וצרות העין נעשה קנין דבק בהם בחייהם ובמותם לא נפרדו ודי בהערה קטנה זו.

[כו] והיה כי יצעק אלי. יאמר שאם זה העשיר יהיה אוטם אזנו מזעקת דל אל ידמה בנפשו שבעבור זה אבדה תקותו של העני אלא כ"א יצעק אלי ושמעתי, כי אם הוא אכזרי אני איני כמותו אלא ושמעתי כי חנון אני, או יאמר ממני תראו וכן תעשו בק"ו.

שמות פרק-כג

[ה] וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו. לומר לך דווקא שרוצה להיות עמך במלאכתו ורוצה להקים עמך אז אתה מחויב לסייע לו אבל אם יושב לו ואומר הואיל ועליך מוטל הדבר חייב אתה להקים לבד, ע"כ אמר וחדלת מעזוב לו כי מלת לו אין במשמעותו עמו כי מותר לך לחדול מלעזוב לו כשאינו רוצה להיות עמך במלאכתו, ומכאן תשובה על מקצת עניים בני עמינו המטילים את עצמם על הצבור ואינן רוצים לעשות בשום מלאכה אף אם בידם לעשות באיזו מלאכה או איזו דבר אחר אשר בו יכולין להביא שבר רעבון ביתם, וקוראים תגר אם אין נותנים להם די מחסורם כי דבר זה לא צוה ה' כי אם עזוב תעזוב עמו הקם תקים עמו כי העני יעשה כל אשר ימצא בכחו לעשות ואם בכל זה לא תשיג ידו, אז חייב כל איש מישראל לסעודו ולחזקו וליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו ועזוב תעזוב אפילו עד מאה פעמים.

[יט] לא תבשל גדי בחלב אמו. בטעם מצוה זו יצאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו בה טעם מספיק, עד שיי"א שמצוה זו מן החקות שאין להם טעם נודע לנו.

וי"א שהיה מתחילה חק לע"ז שבשלו בשר בחלב בחגים שלהם ועל כן סמך מצוה זו לחגי השנה. ויש מביאין ראיה ממ"ש (בראשית ג.ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן, שהיו רגילין לעשות עבודה מן בשר בחלב. וקרוב לשמוע שמצוה זו היא מענין איסור כלאים וערבוב הכחות כי ידוע שבשר העובר נולד מן הדם של הנקיבה האדום המוליד כל אודם כי משם מקורו, וכן חלב הבהמה גם כן מן הדם מקורו כי הדם נעכר ונעשה חלב, ולפי זה מן דם הבהמה יצא בשר העובר והחלב כי משם יפרדו, ואין נכון לחזור ולערבם ע"י בישול וכן ע"י אכילה כי האכילה היא ג"כ בשול באצטומכא, ואי תרו ליה כולא יומא בחלבא לית בה לאו דלא תבשל כי אינן חוזרין אל ערבובם הראשון ע"י שרייה כמו ע"י בישול בקדירה ובישול באצטומכא ודוקא כשאוכל בשר תחלה שאינו מתבשל באצטומכא מהרה עד שיבא החלב, אבל החלב מתבשל מהרה קודם שיבא הבשר ואין בו עירוב כל כך ע"כ אין איסור לאכול אחריו בשר. וטעם עירוב זה שייד בכל בשר בהמה, וגדי בחלב אמו נקט למופת כי בו נמצא בעצם וראשונה עירוב זה.

ובפרשת ראה סמך מצוה זו לאסורי מאכלות, לומר לך שלא בישול לבד אסרה תורה כי אם גם אכילה, וכאן סמכה למצות בכורים כי הפירות שנתבכרו ראשונה אין ראוי לערבם עם הפירות שנתבכרו אחר כך כי אם אותן שנתבכרו ראשונה תביא בית ה' אלהיך והמותר יהיה לך, כך אין לערב הדם שנתבשל ראשונה ונתהווה ממנו העובר עם הדם שנתבשל אחר כך ונתהווה ממנו החלב כי אחר שרצה ה' בפרודם אינו רוצה בערבובם.

[כה] ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך. התחיל בלשון רבים וסיים בלשון יחיד לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה ולא יברך ה' לחם של כל יחיד ויחיד עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו כל זרע יעקב כאחד אז יבורך לחמו של כל אחד ואחד. וי"א שעבודת ה' טוב יותר כשרבים מתקבצים להתפלל כי הן אל כביר לא ימאס. אבל בעניני אכילה טוב יותר כשאוכל כל אחד פתו לבדו. ולפי שרוב החולאים באים ע"י המאכלים שמבחוץ, או ע"י התגברות היסודות זה על זה מבפנים, ע"כ אמר וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך.

שמות פרק-כד

[ג] כל אשר דבר ה' נעשה. לא אמרו לאלתר נעשה ונשמע יתכן לפרש לדעת חכמי ספרד שפרשו שכל פרשה זו היתה אחר קבלת עשרת הדברות א"כ בדין אמרו בתחילה נעשה, כי חשבו שלא יצוה להם ה' יותר מן עשרת דברות אלו. אמנם אחר כך כאשר ראו שמשה לקח חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח אז עלה במחשבתם חצי השני להיכן יתן, ודאי הכוונה שעכשיו לא נתן לנו כי אם חצי התורה והמצוות ועוד יוסיף לנו מצוות כהנה וכהנה ובאותו זמן יזרוק על המזבח חצי השני ע"כ אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ומשה הבין מחשבתם ואמר אתם טועים כי חילוק הדם הוא כדי לזרוק חצי השני על העם לומר שעל ידי קבלת התורה יהיו לאחדים באהבה וחבה עם השי"ת. וגם

לפירש"י שפירש שפרשה זו היתה קודם עשרת הדברות נוכל לומר שבפעם ראשון שמעו ז' מצות בני נח ושבת ודינין וכבוד אב ואם ופרה אדומה כמו שפירש"י ובדרך שנתבאר.

[יא] ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. פירש"י שהיו מסתכלים בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה, וקשה על דבריו דהל"ל תחילה ויאכלו וישתו ואח"כ ויחזו את האלהים, ותרגומו והו חדן בקורבניהון גם זה אינו מתישב על הלשון. ויותר היה נכון לפרש שלא היה שם שום אכילה ושתיה אלא היו דוגמת משה שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה נזון מזיו השכינה כך אצילי בני ישראל מתוך שחזו את האלהים ע"כ היה דומה כאילו אכלו ושתו כי ראיית פני השכינה היתה אכילה שלהם. האמנם מדקאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו יש לדקדק למה קראם אצילים ועוד פסוק זה צריך קישור עם ויאכלו וישתו.

וני"ל שבא להורות ההבדל שבין נבואות משה לנבואתם, כי אל משה שלח ה' יד נבואתו בלא אמצעי כי הנבואה נקראת יד ה' כמ"ש (יחזקאל לו.א) היתה עלי יד ה' וזה הדבר ברוח הקודש, ולפי שמשה היה קרוב אל השכינה על כן לא הותרה לו להשתמש בצרכי הגוף כלל כל זמן שהיה עומד לפני ה' וזה"ש ויכסהו הענן וי ימים, ובמסכת יומא (ד:) ארז"ל שכסוי זה היה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו כדי שיעמוד חי לפני ה' נקי ומשולל מכל עניני גשמיות ומטעם זה לא אכל מ' יום כדי להרחיקו מכל עניני הגוף שנבראו בו ימי בראשית ויקרא למשה ביום השביעי כי השביעי קודש לה' ויום השבת יוכיח. אבל אלו הזקנים נדב ואביהוא וע' זקנים היו מן האצילים אשר הואצל עליהם מן רוח הקודש שעל משה וניתן עליהם, לפיכך לא היו כמשה בנבואתו שלא אכל ושתה כשחזה פני אלהים אלא המה חזו את האלהים ויאכלו וישתו, שהיו משתמשים בב' החלקים בחלקי השכל ובחלקי החומר כי מצד השכל חזו את האלהים ומצד החומר אכלו ושתו ולפי שחזו מחזה שדי מתוך אכילה ושתיה ע"כ לא ראו באספקלריא המאירה כמו משה, כי פני משה כפני חמה המאירה מכל צד כך משה האיר מבי' חלקיו כי גם חומר שלו נעשה זך ונקי כחמה ברה ולא עכב על ידו מלראות מחזה שדי באספקלריא המאירה. אבל פני יהושע שהיה מן המואצלים כלבנה החשוכה מצד אחד ומאירה מצד השני כך היה נקי וזך מצד השכל ומ"מ לא ימיש מתוך המחנה מלהיות כאחד העם מן המחנה מצד החומר המשתמש בצרכי הגוף, והיה כמו אצילים אלו שנאמר בהם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו.

ולדברי רש"י יש קצת ראיה, ממש"ה (ויקרא טו.א-ב) אחרי מות שני בני אהרן ואל יבא בכל עת אל הקודש וגו', מאחר שצוה לו הש"י שלא יבא אל הקודש כ"א ביום שאין בו אכילה ושתיה ביו"כ ש"מ שבני אהרן חטאו בזה שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס של אכילה ושתיה ולא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה ולא שלח בהם יד עכשיו עד יום פקדו, ודבר זה יתבאר עוד לקמן פרי' אחרי מות בע"ה יתברך שמו.

שמות פרק-כה

[א] וידבר ה' וגו' ויקחו לי תרומה וגו'. ג' תרומות נזכרו כאן כו', ויש בענין זה כמה ספיקות כי למה יחס ב' תרומות ראשונות אל הש"י כי בראשונה אמר ויקחו לי לשמי, ובשניה אמר תקחו את תרומתי, אבל בשלישית לא הזכיר לא זה ולא זה ואדרבה נאמר בה מאתם יחסה אל הנותנים, ועו"ק למה בשני תרומות ראשונות הקדים לשון קיחה ללשון תרומה ובשלישית הקדים לשון תרומה ללקיחה, ועו"ק איך הכניס מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו בין ב' תרומות הראשונות שהיו בקע לגלגולת שהיו חוב גמור על כל איש מישראל ואינן תלוין בנדבת לב הנותן כלל כ"א תרומה שלישית שנאמר בה זהב וכסף ונחושת היא לבדה באה בנדבה ולמה הזכיר בה לשון קיחה משמע בהכרח והדבר הבא בנדבה אין בו הכרח, ועוד בראשונה אמר ויקחו בלשון נסתר ובשנים האחרונים אמר תקחו בנוכח.

והקרוב אלי לומר בזה, בהיות שבענין השקלים יש מחלוקת בין מפרשי התורה כי יש סוברים שלא נמנו ישראל לגלגולת אלא השקלים נמנו כדי להצילם מן עין הרע, ומהרי"א חולק על דעה זו ואמר שנמנו לגלגולת ממש והשקלים נתנו דרך צדקה או קודם המנין או אחריו לכופר נפש כמבואר בספרו פ"י כי תשא.

והנה מקום אתי לחלק לשון ידבנו לשני פנים, אם לשון נדבה כפשוטו, ואם ההפך ממש, מדלא כתיב ינדבנו בנו"ן א"כ יש מקום לפרשו כמו ידונו בו"ו כי אותיות בומ"ף מתחלפות בפרט בי"ת רפויה שמוצאה כמו וי"ו וזה מורה על מי שלבו דוה וכואב על הנתינה, ולפיכך ב' תרומות ראשונות שלכל הדיעות היו חובה על כל איש ואף אם לא היה רוצה לתרום מ"מ היו יכולין הגבאים ליקח ממנו בעל כרחו, לפיכך הקדים בהם לשון קיחה לתרומה כי על ידי שיבאו הגבאים לגבות ממנו בעל כרחו יבא לתרום כי קיחת הגבאים מסבבת התרומה, אבל השלישית הבאה בנדבה ולא היה שם חובה כלל ואילו לא ירצה לתרום מי יוכל להכריחו ע"כ הקדים בה התרומה ללקיחה לומר שאחר שהוא מנדבת לבו קרא שם ותרום מן ממונו כפי רצונו, אז יוכלו הגבאים לכופו וליקח ממנו בעל כרחו מה שתרום כבר הן בפה הן בידים לכך נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו', לומר שאחר שתרום אז תקחו מאתם בזרוע אם ביני ביני נתחרט.

זה"ש דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה, שימנו גבאים שיקחו התרומה מכל איש ואיש וקודם שיתבעו מאחרים יתנו המה חלקם לקשט את עצמם תחילה ואח"כ יקחו מאחרים וזה הוראות וי"ו של ויקחו, אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו שלבו דוה על הנתינה כי הוא איש כילי ואינו נותן מרצון טוב ויש לחוש שמא יתקוטט עם הגבאים, אז תקחו אתם משה ואהרן או נשיאי ישראל כי ודאי ישאו פניהם ולא יריבו עמהם על זה, ואם ידבנו פירושו כמו ינדבנו והוא לשון נדיב לב

אז יהיה מוסב אשלמעלה שאמר ויקחו לי הגבאים תרומה מאת כל איש אשר ידבנו נדיבת לבו. וממילא נשמע שמ"ש אח"כ תקחו את תרומתי משמע אתם בעצמכם תקחו מדבר במי שאינו נדיב לב מן הטעם שנתבאר. אמנם מדקאמר בפרשת (ויקהל לה.ה) כל נדיב לב יביאה ש"מ שכאן מדבר במי שלבו דוה וכואב וממנו תקחו בעל כרחו, אבל מי שהוא נדיב לב הוא יביאה מעצמו ואין צריך לכופו. אבל לשון תקחו הנאמר בתרומה שלישית הבאה נדבה יש דברים אחרים בגו, וזה שאם יבאו גבאים חשובים אל המתנדב בלי ספק שישא פניהם ויתנדב יותר מאילו היו באים אליו סתם בני אדם כי מטעם זה נוהגין לעשות נדבה ברבים אולי ישא פניהם.

ולפי מהרי"א, שפירש כי גם השקלים אע"פ שהיו חובה מ"מ היו כמו צדקה וכופר יהיה מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו לשון נדבה ממש ומוסב אשלמעלה ושלמטה להורות שגם שני תרומות אלו היו תולין בנדבת לב הנותן, אבל בתרומה שלישית לא הוצרך להזכיר זה כי פשיטא שהיא באה נדבה ולא חובה כי כבר נרמז זה במה שהקדים התרומה אל הקיחה, ולפי ששני תרומות הראשונים הם חובה וכופר נפש כמ"ש לכפר על נפשותיכם וכתוב (יחזקאל יח.ד) הן כל הנפשות לי הנה, ובחסד האל יתברך הוא לוקח בקע לגלגולת תמורת הנפש על כן נאמר בראשונה ויקחו לי ובשניה תרומתי כי שם ה' נקרא עליהם. אבל השלישית שאינה חובה לא יחסה אל הש"י ותלאה במתנדבים שנאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי היא תלויה בהם וז"ש מאתם ולא מאת ה' היתה זאת חובה.

והנה קרוב לשמוע טעם אחר, על מה שייחס שני תרומות ראשונות אל השי"ת ולא השלישית לפי שבכל מקום שיש שם גדר ענוה והכנעה בין התחתונים שם חביון עזו של הקב"ה השוכן את דכא ושפל רוח, אבל בכל מקום שיש נדנוד גאוה אין הקב"ה רוצה לייחד שמו ית' שם לפיכך שני תרומות ראשונות שהיה יד כל אדם שוה בהם כי העשיר לא ירבה והדל לא ימעט, ואין מקום לשום אחד להתפאר על חבירו לומר תרומתי גדולה מתרומתך אותן ייחס השי"ת אליו, כי בראשונה נאמר ויקחו לי לשמי כי כבר בארנו למעלה תחילת פרשת מקץ ובפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי (שמות כ.כא) שכל אותיות השם הגדול מורים על גדר הענוה ע"ש, ובשניה אמר תרומתי. וכן הדבר הנעשה מן שני תרומות אלו דומה אל התרומה עצמה כי כשם שכולן היו שוים בה ולא היה בה שום התנשאות לאחד על חבירו כך נעשה מתרומה אחת האדנים כי כל האדנים היו שוים אחד כמו חבירו והיו תחתונים לכל הבנין כאסקופה הנדרסת והיו יסודות לכל הבנין כי כמוהם יהיו עושיהם, כי כמו שהעושים הנדבה ההיא היו שוין בנתינה ולא היה לשום אחד מהם התנשאות על חבירו כך נעשו מהם אדנים אלו המורים על גדר הענוה כי הענוה היא יסוד הבנין אשר עליו כל בית ישראל נכון, ונקראו בשם אדנים שיש במשמעותו לשון אדנות ושררה יען כי כל מי שעושה את עצמו כאסקופה הנדרסת מלמטה נעשה אדון מלמעלה כי כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ועושה אותו יסוד ונושא לכל הבנין כאדנים אלו שהיו יסוד ונושא לכל הבנין, וכן מלת נשיא פירושו שהוא נושא את אחרים כי כולם נשענים עליו.

ומתרומה שניה הביאו קרבנות ציבור, שהיו ג"כ שוים בכל יום כבש אחד בבוקר והשניה בין הערבים וכתוב (תהלים נא.ט) זבחי אלהים רוח נשברה ר"ל תכלית הזבחים להביא את האדם לידי רוח נשברה, ועל כן יחסה ג"כ אליו ית' שנאמר תקחו את תרומתי לפי שהתרומה והעשוי ממנה הכל מורה על גדר הענוה ע"כ

אמר הקב"ה זו היא תרומתי, אבל תרומה שלישית שלא היו הכל שווין בה והיו מתחלפים בפחות ויתר כי העשיר הנותן הרבה יש לו מקום להתנשאות על העני לאמר יש לי חלק גדול בבית אלהינו יותר מן העני בהרבותי מהר ומתן, על כן נעשו ממנה כל כלי הקודש כמו הארון והמנורה והשלחן והמזבח ויתר הכלים ובלי ספק שהיה יתרון לקצתם על קצתם כי זר הארון הוא כנגד כתר תורה, וזר המזבח כנגד כתר כהונה, וזר השלחן כנגד כתר מלכות, ואע"פ שכפי קדושת הכלים היה לו להקב"ה ליחס נדבה זו אליו ית' מ"מ מאחר שמצד גביית הנדבה היה שם צד גאווה והתנשאות למרבה על הממעית ע"כ לא יחסה הקב"ה אליו.

ובזה ראיתי לתרץ קושיא אחת, מאחר שחשב הנדבה כסדר מדריגתן זהב וכסף ונחושת אם כן למה קא חשיב אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כי האבנים בלי ספק הם יקרים יותר מן זהב, אע"פ שנוכל לתרץ ולומר לפי שהנשיאים הביאו אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כמו שמביא רש"י (שמות לה. כז) על כן הזכיר נדבתם באחרונה, מ"מ גם לפי דרכינו נוכל לומר שרצה הקב"ה להראות שאחד הממעית ואחד המרבה הכל שוין לפניו ית' ע"כ הזכיר החשוב לבסוף שלא יהיה תפארת העשיר על העני לומר נדבתי גדולה והכתוב מנאה בראש, ועוד הזכיר נדבתם באחרונה לפי שרום לבבם הביאם לידי זה שהתנדבו לבסוף לומר יתנדבו הצבור ומה שהם מחסרים אנו משלימין וכל זה דרך גאה וגאון לומר יש לאל ידינו למלאות מה שהם מחסרים, ע"כ הזכיר נדבתם אחרונה כי כל המגביה את עצמו הקב"ה משפילו ולא עוד אלא והנשאים חסר יו"ד כתיב כי רק אות אחת מן השם הגדול חקוק בשם נשיא דהיינו היו"ד וע"י שהתנשאו בדבריהם לקח ה' מן שמים אות זה משמו יתברך המורה כולו על גדר הענוה כמבואר בפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך. ודבר זה סוד מסודות התורה וצורת היו"ד מורה ג"כ על הענוה והקטנות.

[ג] וזאת התרומה אשר תקחו מאתם. לדעת רז"ל (ספרי דברים א.) היתה תרומתם זו לכפרה על זהב העגל ולדיעה זו נוכל לפרש שג' תרומות שנזכרו כאן, הם ג' עבירות שעשו במעשה העגל בשנים היו כל העובדים שווין ובג' נתחלפו בפחות ויתר ע"כ הביאו ג' תרומות ורק בשנים היו שוין. א', מה שקבלו את העגל לאלוה ויאמרו אלה אלהיך ישראל. ובחטא זה היו כל העובדים שוים כי כולם קראו לעגל אלוה ואדון ע"כ הביאו תרומה ראשונה שהיו כלם שוים בה ונעשו מהם כל האדנים כי זה נגזר מלשון אדון לכפר על מה שקראו לעגל אלוה ורז"ל אמרו (סנהדרין סג.) שאוו לאלהות הרבה ר"ל להרבה אדונים ע"כ נעשו ממנה אדנים הרבה. ב', מה שזבחו לו שנאמר ויזבחו לו. ובזבחה זו היו ג"כ כולם שוין בה ע"כ באה תרומה שניה שהיו כולם שוין בה ונעשו ממנו קרבנות ציבור לכפר על ויזבחו לו. ג', הוא מה שנאמר ויתפרקו נזמי הזהב וגו' כי עשו נדבה אל מלאכת העגל מממונם ולא היתה יד כל אדם שוה בהם כי העשיר היה נותן יותר מן העני כנגד זה באה תרומה שלישית שלא היו כולם שוין בה כי אם איש לפי עשרו נתן, ומטעם זה מנה נדבת הנשיאים אבני שהם באחרונה כי אצל העגל היו ג"כ נותנים יותר מן העני וע"כ נדבתם נזכרה באחרונה דרך קנס לפי שהיה להם חלק גדול בחטא זה, וגם לפי פשוטו לא הקפיד ה' על מעלות הנדבה כ"א על מעלת הנותנים כי לפעמים יתן אדם חשוב מעט כסף מסת נדבת ידו ואיזו עשיר בליעל ואיש חמס יתן אבני יקר בלי ספק שנדבת הצדיק יותר מקובלת ע"כ מנה אבני שהם באחרונה.

ומה שלא הזכיר בכולם לשון נתניה כ"א לשון קיחה, לפי שכל נותן נדבה יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן כי יוסף ה' לו כהנה וכהנה פי שנים כפלים, וזהו דעת

המדרש (ויק"ר לג.ו) האומר אדם לוקח חפץ שמא יוכל ליקח בעליו עמו אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואמר קחו אותי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כביכול אותי אתם לוקחין, ויש לדקדק מה ענין התורה אל התרומה אלא לפי שכמו שהלומד עם חבירו תורה יותר הוא מקבל ממה שנותן כמ"ש (תענית ז.) ומתלמידי יותר מכולם, כך בתרומה זו יותר הוא לוקח ממה שנותן וזהו שמסיק באותו מדרש בנוהג שבעולם מוכר חפץ אז המוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה נתן התורה ושמח שנאמר (משלי ד.ב.) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. וביאור ענין זה שכל מוכר לחבירו איזו דבר תורה ולומד עמו אז הוא מקבל ג"כ ממנו וכל נתינה יש בה צד לקיחה ולכך מביא ראיה מן פסוק כי לקח טוב וזה ראיה ברורה בריאה וטובה שהנתינה קרויה לקיחה, כך בתרומה זו הנתינה קרויה לקיחה וע"כ הסמיך בעל מדרש זה כל דבריו על פסוק ויקחו לי תרומה.

זהב וכסף ונחושת. אע"פ שבמדרש תנחומא מסיק שהיו שם י"ג דברים וכן פירש"י ובפרטן אתה מוצא ט"ו דברים, ותירץ הרא"ם כי תכלת וארגמן ותולעת שני הכל מין צמר ונחשבו לאחת והחזקוני תירץ בענין אחר, אבל רוב המפרשים הסכימו שהיו שם ט"ו דברים ודבר זה מסכים למה שכתבו הרבה מפרשים שכל המשכן היה בנוי על תבנית ג' עולמות וכן כתב רבינו בחיי ובעקידה ובתולדות יצחק, ומהר"א כתב שגם חכמי האומות הסכימו על ציור זה וכתב (ישעיה כו.ד.) כי ביה ה' צור עולמים, שכל העולמות נבראו בשם של יה ע"כ באה כל הנדבה על המשכן וכליו במספר ט"ו להורות שקיום ג' עולמות תלוי במשכן זה הבנוי על תבנית ציור זה, ומורה קצת על זה אותן ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים לעזרת אנשים, ושנבנה ע"י שלמה שהיה בדור ט"ו לאברהם וכתבו עוד המפרשים שגם האדם שנקרא עולם קטן בנוי על תבנית ציור זה ונראה שלכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. בתוכו מבעי ליה אלא שר"ל שבאמצעות ציור זה אשר בו שוכן כבוד ה' ישכון גם בתוכם של ישראל בגופם ממש כי עיקר שכינתו שמה בעבור ישראל לא בעבור ציור זה העשוי מכסף וזהב כי הוא אינו כ"א אמצעי להמשיך באמצעותו כבוד ה' אל תוך בני ישראל.

ובמדרש תנחומא מסיק, זהב כנגד מלכות בבל שנאמר (דניאל ב.לח) אנת רישא דדהבא, וכסף כנגד מדי שנאמר בו ועשרת אלפים ככר כסף וגו', ונחשת כנגד מלכות יון שהיא פחותה מכולם, עורות אלים מאדמים כנגד מלכות אדום כו' אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואין ד' מלכיות מתגאות ובאות עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד, מה כתיב בתריה שמן למאור זה מלך המשיח שנאמר (תהלים קלב.יז) שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי וכתב (ישעיה ס.א) קומי אורי כי בא אורך, ועל מדרש זה וכיוצא בו תמהו רבים שהוציאו המקרא מפשוטו ולפתרו על ד' מלכיות.

ולי נראה שגם בעל מדרש זה סובר שהכל כפשוטו, ואינן מרמזים כלל על ד' מלכיות אך שדעתו לפרש על מה זה הראה הקב"ה לנבוכדנצר הרשע כל ד' מלכיות וכי נמשלו לזהב וכסף ונחושת וברזל, וכי הרשע הגון לכך שיודיעהו הש"י מה שיהיה אחריו, אלא ודאי שכוונתו היתה לתועלת ישראל כדי שידעו שיש בידם זכיות אשר בכחם יוכלו לעמוד כנגד כל ד' מלכיות אלו ושלא יוכלו לכלות את ישראל, כי מלכות בבל נמשל לזהב ויש לישראל כנגדה מצוה אחת שעושין בזהב והוא זהב התנופה וזהב זה הוא כנגד מלכות בבל לשון כנגד מורה שזהב זה מתנגד אל אותו מלכות שנמשל לזהב, וכן כסף כנגד מדי, וכן נחושת כנגד יון, וכן עורות אלים מאדמים כנגד אדום שהמשיל לברזל כי ממנו עושין החרב המאדים, ובנין אב לכולם מה שמצינו במסכת (מגילה יג.) אר"ל גלוי וידוע

לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן, ומכאן ראייה שכסף זה בא להקדים את המן דהיינו מלכות מדי, כך זהב זה בא להקדים את נבוכדנצר, ונחשת זה בא להקדים את יון, ועורות אלים מאדמים להקדים את אדום, ובוזה, מדוקדק לשון כנגד הנאמר בכולם כי מצות אלו מתנגדים להם אבל בשמן למאור לא אמר שהוא כנגד מלך המשיח כי אין כאן התנגדות אלא ענינם אחד שבזכות שמן למאור יערוך ה' נר למשיחו, וכן ראיתי בתנחומא שהזכיר בכולם לשון כנגד לא כגרסת הילקוט שלא נכתב לשון כנגד במקצתם וכן דעת בעל מדרש זה להורות באיזו זכות יש לישראל תקומה בד' מלכיות אלו וזה שמסיק אע"פ שאתם רואים כו'.

ט **וכן תעשו.** פירש"י לדורות ואין זה מבואר במקרא, ולי נראה לפי שהראה הקב"ה למשה תחילה תבנית המשכן ואח"כ הראה לו תבנית כל כליו כמ"ש את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, וכשצוה לו על עושי המלאכה התחיל בכלים תחילה שנאמר ועשו ארון וגו' ואח"כ הזכיר המשכן והיה משה נבוך בדבר אם יעשו המשכן תחילה כמראה אשר ראה בהר ואח"כ הכלים, או יעשה הכלים תחילה כדרך שנזכר בציווי העשייה ע"כ נאמר וכן תעשו בוי"ו כי אילו היה אומר כן תעשו הייתי מוכרח לומר שקאי על תבנית המשכן וכליו ולא על סדר קדימה ואיחור. ומדקאמר וכן תעשו ש"מ שקודם זה הפסיק הענין וא"כ ודאי מה שנאמר ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו קאי על מ"ש למעלה ועשו לי מקדש וא"כ עשיית תבניתם כבר אמור ומה אני מקיים וכן תעשו אלא שר"ל כסדר הזה תעשה תחילה משכן ואח"כ כליו, ומה שהקדים הארון זהו סדר מעלת מדריגתן קא חשיב וסוף המעשה תחילת המחשבה כי עיקר בנין זה הוא בעבור ארון ברית ה' כי שם מקום השכינה ע"כ הקדימו, ולא ידעתי מי הכניס את רש"י בדוחק זה לאמר שמשה צוה אל בצלאל לעשות כלים תחילה ואנו רואין בהפך דבריו שהרי גם בפר' כי תשא גם בפר' ויקהל בכ"מ צוה על המשכן תחילה וא"כ ודאי מה שהקדים כאן הארון הוא בעבור מעלתו על המשכן וכל כליו ומי לא ידע בכל זאת שכתר תורה הוא העולה על כולם (עיי' ברכות נה.).

י **ועשו ארון עצי שטים.** במעשה המשכן וכל כליו ודיני עשייתם. כבר נמצאו פרטי דיניהם בתלמוד עליהם אין להוסיף וממנו אין לגרוע ולא נשאר לנו לחדש בהם דבר, כ"א במה שהסכימו עליו כל המפרשים לעשות בהם רמזים על ענינים נסתרים או נגלים כי לא יתכן לומר שכל פרטים אלו היו בלא כוונה ועל דרך זה הלכו רוב המחברים לעשות בהם רמזים איש לפי שכלו זה אומר בכה וזה בכה, ואפילו רש"י שכל דבריו פשוטים מ"מ במקום שמצא לדרוש קרוב לפשוטו לא הניח מלבארו שכן בפר' זו פירש מזבח נחושת לכפר על מצחת נחושה וכן י"ב עינות מים וע' תמרים (שמות טו. כז) פירש כנגד י"ב שבטים וע' זקנים, ע"כ לא אחשוך גם אני מלומר מה שתעלה מצודת שכלי להוסיף קצת על אותן רמזים שדברו בהם המפרשים בשני פרשיות אלו תרומה תצוה, וטרם בואי לדבר בהם אומר בדרך כלל על ג' ראשי כלים אשר עליהם נעשה זר זהב והם ארון שלחן ומזבח ורז"ל אמרו (יומא עב:) שהם כנגד ג' כתרים כתר תורה כתר כהונה כתר מלכות והבט ימין וראה כי ג' כלים אלו היו חלוקים במדות האמות כי הארון היו כל אמותיו שבורות והמזבח היו כל אמותיו שלמות והשלחן היו מקצתן שבורות ומקצתן שלמות הלא דבר הוא.

והקרוב אלי לומר בזה, לפי שאמרו החכמים, במעלות, הבט למעלה ממך כי עי"ז ידמה בנפשו כי הוא חסר מן שלימות ולא הגיע למדריגת חבירו ויבא להתקנאות

בו ויוסף על שלמת חכמתו כי קנאת סופרים תרבה חכמה. אבל בעניני העה"ז, דהיינו כל הצלחות הגופניות כעושר וכבוד יסתכל במי שהוא למטה ממנו ובסבה זו ישמח בחלקו בראותו כי יש לו רב יותר מן הרבה אנשים. וכמו שאמרו המתפלל יתן עיניו למטה ולבו למעלה (יבמות קה): זה המתפלל על צרכי הנפש והגוף יתן לבו הרואה הרבה חכמה ודעת במי שהוא למעלה ממנו ויתפלל אל ה' להטות לבבו אל החכמה שיגיע בה למעלת השלמים שכן שלמה לא שאל מעם ה' כ"א שיתן לו לב שומע, ועיניו הרואות בחמדות הגוף המוחשות יתן במי שהוא למטה ממנו במדריגה ואז ישמח בחלקו ולא יבקש על רבוי עושר שכן שלמה אמר (משלי ל.ה) רש ועושר אל תתן לי. וע"כ היו כל אמות הארון שבורות להורות שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר מן שלימות החכמה וצריך למדוד עדיין למלאות חסרונו כי כל אמה חסירה מורה על דבר חסר הצריך שימלאו חסרונו כך עיקר החכמה מאין תמצא (איוב כח.יב) ממי שחושב את עצמו לאין וחסר אבל לא במי שהוא חכם בעיניו הטועה בעצמו לאמר שכבר הגיע אל תכליתה כי איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד.א) החושב שהוא חסר מן החכמה והוא צריך עוד להתלמד, וכן בידיעת מציאת הש"י אמרו (בחינת עולם יג.מה) תכלית הידיעה שנדע שלא נדעך, וע"כ היו כל אמות הארון שבורות באורך וקומה ורוחב כנגד ג' דברים העומדים כנגד משיגי החכמות והם, קוצר דעת המשיג, ועומק המושג, ואורך ההצעות, כי הקומה היינו העומק כי עמוק הדבר מי ימצאנו והוא עומק המושג, והרוחב עומד כנגד קוצר דעת המשיג, והאורך היינו אורך ההצעות. וכמ"ש (איוב יא.ח) עמוקה משאול מה תדע וכתוב (שם יא.ט) ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים.

אבל השלחן המרמז לכתר מלכות, ולכל הצלחות האנושיות אשר ישראל זוכין להם משלחן גבוה, היו אמותיו קצתם שלימות כי כל משכיל ישמח בחלקו וידמה בנפשו כאלו יש לו כל ואינו חסר לנפשו מאומה שכן יעקב אמר יש לי כל (בראשית ל.יא) אמנם קצתם היו שבורות להורות שלא ישלים האדם תאוותו מכל וכל ולא יתן אל החומר כל אות נפשו אלא צריך שישבור תאוותו כי מטעם זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם כמ"ש (שם מג.ב) שברו לנו מעט אוכל. וכתוב (ויקרא כו.כו) בשברי לכם מטה לחם. ויתבאר זה עוד בסמוך בפר' השלחן. אבל מזבח הקטורת היו כל אמותיו שלמים וכן מזבח העולה כי ענין שניהם להשלים את האדם החסר מצד מעשיו כי כל הבא לכפר על האדם משלים חסרונו, כי מזבח העולה מכפר על גוף החוטא ע"י הקרבת גופות של הבעלי חיים ומזבח הקטורת מכפר על הנשמה ורוח אלהים העולה היא למעלה כעשן הקטורת וע"כ היו כל אמות ההם שלמות ואחר הצעה קטנה זו נבאר בפרטות ענין המשכן וכליו.

ועשו ארון. מה שנאמר בכולם ועשית וכאן נאמר ועשו, אמרה התורה הכל יבואו ויתעסקו בארון כדי שיהיה לכולם חלק בתורה כי כתר תורה הפקר לכל. דבר אחר לפי שנאמר (משלי ג.יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים בה רמז למחזיקים ידי לומדי תורה ובהיות שלא כל אדם מוכן לת"ת ומ"מ יש צד בכל אדם שיכול להיות שיהיה חלקו בתורה כי אף אם אינו מוכן ללמוד מ"מ יכול הוא להחזיק ידי לומדיה ונחשב לו כאילו הוא למדה כיששכר וזבולון. לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים כי מצד היות בארון העץ המרמז על כי עץ חיים היא למחזיקים בה ע"כ הכל יכולין לעשותה לכך נאמר ועשו כי זה דבר שהכל יכולין לעשותו ויכול להיות שזהו דעת רבי יוחנן שאמר במסכת (יומא עב): מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו.

ואחר כך אמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו. בעשיית עצי שטים אמר ועשו, ובצפוי הזהב אמר וצפית, כי הכל יכולין להחזיק ידי לומדי התורה

הרמוז בעץ אבל אין הכל יכולין לעמוד על הנגלה והנסתר שבתורה הרמוז באמרו מבית ומחוץ תצפנו וכן אין הכל תוכם כברם כמו שיתבאר, וקרוב לומר שלכך נעשה הארון עצמו מעץ כי כל עץ עושה פרי וזה רמז לשכר טוב אשר יש לעוסקים בתורה כמ"ש (משלי כז. יח) נוצר תאנה יאכל פריה. וזה דבר שהכל נכספים אליו ולכך נאמר ועשו ארון עצי שטים אבל ציפוי זהב מבית ומחוץ המרמז על עצם המעשה אין כל אדם שוין בזה והוא מיוחד למשה ולאנשי סגולה אשר כערכו לכך נאמר וצפית. והנה הצפוי נזכר ב"פ כדי להבדיל בית מחוץ כי מתחילה אמר וצפית אותו זהב טהור מבית. ואח"כ אמר ומחוץ תצפנו ולא הזכיר זהב טהור מחוץ אע"פ שבלי ספק היה הכל מזהב טהור מ"מ לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ כי כל אומן דרכו להדר את הכלי מבחוץ יותר ממה שמהדרו בפנים מפני הרואים, ועל כן לא הוצרך להזכיר זהב טהור כ"א אצל מבית אבל מחוץ אין אני צריך להזהירך שיהיה הצפוי גם כן מן זהב כי ק"ו הוא מן הפנים ולהורות נתן בלבם שכמוהם יהיו עושיהם כי כל לומדי התורה צריכין ביותר אזהרה על טהרת הלב הפנימי שאינו נראה בלתי לה' לבדו אבל על חיצונם אין צריכין כל כך אזהרה כי כל אדם דרכו להדר את עצמו כדי למצוא חן בעיני אדם.

ד"א לכך לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ, כדי שנלמוד מזה שכל מה שהאדם עושה כדי להדר את עצמו בעיני אלהים הוא ודאי טהור בהחלט אבל כל מה שהוא מראה חיצונו טהור אינו טהור בהחלט כי יכול להיות שהוא עושה כן מפני הרואים ולבו בל נכון עם ה'. ד"א לפי שנקיון פנימי הקב"ה מקבלו כשהוא טהור המחשבות, אבל לטהר את עצמו מבחוץ הוא דבר קשה מאד, כי מדרך בני עמנו לדון את כל אדם לכף חובה כי מי לנו גדול ממשה ויחפאו עליו דברים וחשדוהו במה שאין בו ואם בארזים נפלה חץ שחוט לשונם מה יעשו אזובי קיר. ד"א מבית ומחוץ רמז לנגלה ונסתר שבתורה וידוע שהנסתר יש בו יותר טהרה וקדושה מן הנגלה על כן לא הזכיר טהור כ"א אצל מבית.

והנה מקום אתי לפרש עוד מבית ומחוץ, ע"ד שמצינו במסכת (מו"ק טז.) רבי גזר לתלמידיו שלא ישנו בשוק כו' ומסיק שם והכתיב (משלי א. ב.) חכמות בחוץ תרונה אמר רבא כל העוסק בתורה בפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ, ולפי זה יש יותר שלימות בתורת הבית מבתורה שנשנית בחוץ על כן הזכיר זהב טהור מבית ולא הזכיר זהב אצל החוץ, ואולי שמטעם זה הקדים כאן בית לחוץ כי התחיל בזהב טהור מבית ומשם נלמד גם אל החוץ כך העוסק בתורה בבית משם יתפשט הדבר לראש כל חוצות.

ועשית עליו זר זהב סביב. ארז"ל (יומא עב.) שזה רמז לכתר תורה ובשלחן ובמזבח נאמר ועשית לו לפי, שכתר כהונה ומלכות הוא לאנשים מיוחדים כי אין כהונה כ"א למי שהוא מזרע אהרן ומלכות לזרע דוד לכך נאמר לו אבל כתר תורה הפקר לכל לכך לא נאמר לו, ונקט לשון זר להורות שהמשתמש בכתרה של תורה דינו כזר הקרב יומת וכן כתר כהונה נאמר בה (במדבר יח. ז.) והזר הקרב יומת וכן כתר מלכות זר וכתר לזרע דוד וזר לזרים.

ומה שנאמר אמתים וחצי ארכו וגו'. כבר אמרנו שהיו כל האמות שבורות כדי שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר ולא בא עד תכלית החכמה, ורז"ל אמרו (אבות ו. ו.) שהתורה נקנית במ"ח מעלות רמז לדבר ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי סוף תיבות עולה קנ"ו ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו ס"ת עולה מ"ח כאילו אמר קנו התורה במ"ח דברים, ובא הרמז באמות שבורות לפי שרוב הדברים שקנין התורה תלוי בהם תלויין במדת הענוה כי הוא יסוד ומקור לכל

אותן מ"ח דברים וכן האמות שבורות מורים על לב נשבר ונדכה והוא עניו ושפל ברך, ויכול להיות שמטעם זה גזר רבי שלא ישנו בשוק כו' כדי שלא ירגילו את עצמם ללמוד מחמת יוהרא כדי להתהדר בפני הרואים כמנהג דורינו שרוב הלומדים דרכם להתפאר ולמען הרבות חריפתם ופלפולם ברבים.

יג) ועשית בדי עצי שטים. הם נושאי הארון כי בהם אחזו הארון והיה לו לומר ועשית בדים אלא שכפי הרמז ירמוז לט"ז גברי הקורין בתורה בשבת ובשני וחמישי כמספר בדי זה"ש וצפית אותם זהב היינו יום ז' ויום ה' ויום ב' דוגמא לזה פירשנו בעוללות אפרים מאמר רס"ט בקצב אחד שהיה לו שלחן של זהב משאוי ששה עשר בני אדם כו'. ולא יסורו הבדים כי ברית כרותה אמר ה' לא ימושו מפיד ומפי זרעך וגו' וכמ"ש (יהושע א.ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיד.

יז) ועשית כפורת. כסוי מלמעלה רמז שצריך לכסות סודות התורה שלא לגלותם ברבים כי דברים שכסה עתיק יומין אל תגלה אותם וכמ"ש (משלי יא.ג) ונאמן רוח מכסה דבר. וכתוב (שם כה.ב) כבוד אלהים הסתר דבר. ושני כרובים בדמות מלאכים שנקראו כרובים ובדמות ילדים קטנים להורות שאם הרב דומה למלאך ה' צבאות והוא נקי מן החטא כתינוק בן שנה אז יבקשו תורה מפיהו, וצריך להיות נקי מאלהים ואדם, כי לצאת ידי שמים היו הכרובים פורשי כנפים למעלה ולצאת ידי הבריות היו פניהם איש אל אחיו המורה גם אל השלום הניתן לאוהבי התורה והיו יחדיו תואמים בשלום וריעות, אל הכפורת יהיו פני הכרובים שכל מגמת פניהם יהיה אל התורה שבארון לא כאותן אשר המה חכמים בעיניהם ודורשים לכבוד עצמם ולא לכבוד התורה.

כב) ונועדתי לך שם. כי אין להקב"ה בעולמו כ"א ד' אמות של הלכה (ברכות ח.) ובמקום שהשלום מצוי כי שם אין לומדין לקנטר ומשם היה הקול נכנס אל אוהל מועד כמו שפירש"י (במדבר ז.פט) לפי שהארון נושא לכל הכלים המקודשים ועל ידו יחול השפע האלהי על כולם וכבר מצינו (סוטה לה.) שהיה הארון נושא את נושאיו, והוא כדמות רמז למחזיקים בידי לומדי התורה נראים נושאות והם נושאות מן לומדי התורה.

{כג} ועשית שלחן עצי שטים. הסכימו רוב המפרשים לאמר שהשלחן כנגד כתר מלכות ושלחן של מלכים רמז לדבר, שלחן עצי שטים, ר"ת עולה למספר שלשים כי יו"ד נבלעת או תצרף גם וי"ו של ועשית וארבע תיבות אלו, רמז למלכות שנקנה בשלשים מעלות וזה כולל כל ההצלחה האנושית לאשר חנן אותו אלהים בה כי מן שלחן גבוה זה יוצא השפע ושבע רצון לכל העולם. והיותו אמתים ארכו ואמה רחבו שלימות ולא שבורות כי יתרון ארץ בכל היא (קהלת ה.ח) וכל טובות העה"ז יש להם סוף וקצבה באורך ורוחב כמ"ש (בראשית יג.יז) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. ולמעלה כתבנו שזה רמז למדת הצדיקים השמחים בחלקם ואינן חסרים לנפשם מאומה ובכל מה שהאכילם הקב"ה משלחנו בין רב בין מעט דומה להם כי יש להם כל, כמבואר למעלה פרשת וישלח בפי' יש לי כל (לג.יא) ע"כ היו אמות השלחן שלמות לארכה ולרחבה אך במדת הקומה כתיב ואמה וחצי קומתו, רמז שלא יגבה לבו ולא ירום לבבו למעלה בעבור עושרו כי האמה השבורה בקומה רמז שיהיה לו לב נשבר על כל פנים ולא יתקומם בעבור כי רב חילו.

ורמז עוד שהאוכל משלחן גבוה, לא ימלא רסן בטנו ותאותו אלא ישבור תאותו ולא ישלים אל החומר כל מאויו כי הצדיק אינו אוכל כי אם לשובע נפשו והמותר

יחרים ומטעם זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם שברו לנו מעט אוכל (בראשית מג.ב) בשברי לכם מטה לחם, (ויקרא כו.כו) וזה טוב לאדם הן מצד הרפואה שלא ימלא האצטומכא מאכל כאשר יוכל שאת כי דבר זה מזיק אל העיכול אלא יחסר כמו שלישי מכדי שביעה וזה יסוד לכל בריאות האדם הן מצד מצות ה' כי אין טוב לאדם כי אם למעט בכל היכולת בתענוגות בני האדם כדי שלא ימשך אחריהם ויתבטל מעסק התורה כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל (אבות ו.ד).

כד) וצפית אותו זהב טהור. רבינו בחיי עשה רמז ממלת זהב על ברכת המזון ז' היינו ברכת הזן ה' היינו ברכת הארץ ב' ברכת בונה. ועשית לו זר זהב סביב. בכל מה שיזמין לו ה' לאכול משלחן גבוה ידמה בנפשו כאילו הוא מלך בעטרה שעטרה לו מדת ההסתפקות וכן ארז"ל (אבות ו.ה) ואל תתאוה לשלחנם של מלכים כי שלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם.

כה) ועשית לו מסגרת. שיסגור בעד התאות שלא יהיה לו פתח פתוח אליהם אלא יסגור בעדם ויתן להם קצבה. ועשית זר זהב למסגרתו סביב. כי הסוגר בעד תאותו הרי הוא בן חורין ומלך לאפוקי הפורץ גדרו לעולם הוא עני בדעתו. ונקט לשון זר זכה נעשה לו זר וכתר לא זכה נעשה זר ונכרי כי יעזוב לאחרים חילו.

כו) ועשית לו ארבע טבעות זהב. כדי שיזכור כי הצלחות העה"ז הם גלגל החוזר בעולם כטבעת זה העגול וע"י זכירה זו יפרנס משלחנו לעניים ולעומת זה יזכור גודל השכר לעה"ב שאין לו סוף כטבעת זה העגול שאין לו סוף. ואמר לעומת המסגרת תהיין הטבעות. כי הסוגר בעד תאותיו ויש קץ לכל עמלו ומסתפק במה שחננו ה' הוא הזוכר כי גלגל הוא שחוזר בעולם וחונן דלים והוא המצפה אל רב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב שאין לו תחילה וסוף, אבל מי שאינו סוגר בעד חמדתו ואין קץ לכל עמלו ועיניו לא תשבענה לעולם אינו מקוה אל שכר העה"ב ולעולם אינו נותן מלחמו לדל כנודע מדרך רוב בני עמינו. וזה הטעם גם בטבעות של הארון כי ע"י התורה שבארון יזכה למחול של צדיקים בגן עדן כמחול עגול זה שאין לו סוף ודומה לטבעת ומטעם זה היו הטבעות עגולים ולא מרובעים.

וכתיב כאן לבתים לבדים. אע"פ שגם טבעות של הארון היו בתים לבדים מ"מ לא נאמר שם לשון זה כ"א בשלחן לפי שבשלחן בא הרמז שעניים ומרודים יביא בית, וזה בתים לבדים אל העניים שנקראו בדים כי בד בבד לשון יחידי וכן כל עני שוכן לבדו והכל מתרחקים ממנו כ"ש (משלי יט.ד) אף כי מרעהו רחקו ממנו, וסימן לדבר לבדים אותיות בדלים וכמו שסתם בדים אלו הם נושאי השלחן כך העניים הם נושאי שולחן של העשירים כי בזכותם יערוך לו ה' שלחן ונחת שלחנו ימלא דשן (איוב לו.טז) בזכות שהוא מפרנס את העניים.

כט) ועשית קערותיו וגו' ומנקיותיו. חתם כל כלי השלחן במנקיות להורות שהוא יתפרנס בנקיות לא מן הגזל, וכן יתן משלחנו לעניים בדרך נקיה לא דרך בזיון, וכתוב ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד. כי מן השמים יתן לו לחמו הש"י בפנים מאירות ולא יחסר לחמו זה"ש לפני תמיד, כי הלחם שאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות ולנצח כמו שביארנו פ"י ויחי על פסוק בבוקר יאכל עד (מט.כז) והיו י"ב חלות ו' חלות המערכת האחת כנגד י"ב מזלות אשר ו' מהם משמשים ביום וששה בלילה כי על ידם בא השפע לעולם מסבה ראשונה ית', וכל מה שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות על ידי המזלות המשמשים ביום ומה שהוא שואל שלא כהוגן ניתן לו בפנים חשוכות ע"י המזלות המשמשים בלילה, וכן בלחמו של אהרן שזכה משלחן גבוה החזה שיש בה י"ב צלעות ו'

מימין וששה משמאל וראוי ליחס הימין לפנים מאירות והשמאל לפנים חשוכות, וזה"ש לחם פנים לפני תמיד כדרך שהלחם פונה פניו אלי כד אני אליו הן מאירות הן חשוכות. כל אלה דברי על צד הרמז יען כי ראיתי שרוב המפרשים הנגשים לבאר פשטי המקראות ואין דרכם לדבר מעניני רמזים מ"מ בפר' זו עשו רמזים איש לפי שכלו, ע"כ מלאני לבי לעשות ג"כ רמזים לאמור אולי ישמעו העורים שבמחנה העברים ויקחו מוסר.

[לא] ועשית מנורת זהב טהור. פירש"י שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך כבר זהב לתוך האור והיא נעשית מאליה לכך נאמר תיעשה המנורה ולא כתיב תעשה ולסוף נאמר כבר זהב יעשה אותה ולא פירש מי יעשה אותה אלא הככר עצמו יעשה אותה דהיינו מאליה, והיה ענין קשוי זה לפי שנעשית מחתיכה אחת ע"כ היה צריך במלאכה זו עזר אלהי והיה דומה כאילו נעשית מאליה כי לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה.

ועל צד הרמז נ"ל, שג' פרשיות סמוכים אלו ארון, שלחן, מנורה, כוללים כל הצלחות האדם בעה"ז ובעה"ב כי הארון נזכר תחילה לפי שהוא מדריך את האדם לבא לידי שלימותו כי במה יזכה נער ארחו, ויקח שם ויפת מבני אדם וסמא דחיי בעה"ז ובעה"ב כ"א ע"י זאת התורה אשר אורך ימים בימינה לעולם שכולו ארוך ועושר וכבוד בשמאלה בעה"ז. והנה בפרשת הארון לא נזכר כ"א עצם המעשה אשר יעשה האדם אבל לא נזכר שם שום תשלום גמול, ומטעם זה תמצא בפרשת הארון כל אותיות מן אלפ"א בית"א חוץ מן גימ"ל ויש בזה רמז שלא ילמוד תורה לשם תשלום גמול אלא תורת אמת יהיה בפיו שאינו מצפה לתשלום גמול, כמ"ש (אבות א.ג.) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס כו', ולכך אין שם גימ"ל שהרי ארז"ל (שם א.ד.) שכר מצוה מצוה וא"כ המעשה עצמו גמולו ואינו רשאי לצפות על גמול אחר והרי כאלו נכתב שם גימ"ל כי המעשה של המצוה הוא גמולו, אבל מ"מ אעפ"י שהוא לא יצפה אל תשלום גמול אחר מ"מ סוף הכבוד לבא והקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה בעה"ז ובעה"ב ע"כ הזכיר מיד אחר מעשה הארון שני הגמולים כסדר הווייתן.

הגמול הראשון הנה בא רמז במצות השלחן וכל כליו, כי ממנו יוצא השפע לכל העולם וכולם זוכין מן שלחן גבוה, ותדע כי גם המזבח נקרא שלחן גבוה כמו שמצינו בגמרא בכמה מקומות על קרבנות של מזבח שלא יהא שלחן מלא ושלחן רבך ריקם (חגיגה ז.) ובזה מיושב מה שמצינו בנבואת יחזקאל פתח במזבח שנאמר (מ.א.כב.) והמזבח עץ. וסיים בשלחן שנאמר זה השלחן אשר לפני ה'. כי המזבח שלחנו של מקום ב"ה, ובמס' (ברכות נה.) דרשו זה על שלחנו של אדם אשר ממנו הוא מאכיל לעניים והוא מכפר כמו המזבח ומה שכתבנו הוא קרוב לפשוטו שהמזבח שלחן גבוה, והשלחן של זהב הוא שלחנו של כל באי עולם, כי כולם אוכלים בזכות לחם הפנים שנותנים לכהנים דרך צדקה כמ"ש (ויקרא כד.ט.) והיתה לאהרן ולבניו וגו' ואולי שבעבור זה נחלקו לוי' חלות המערכה האחת כי הנותן פרוטה לעני ארז"ל (בבא בתרא ט.) שמתברך בו' ברכות.

ואחר מעשה השלחן הזכיר מעשה המנורה, כי בזכות המנורה יזכה אל השכר הרוחני לעה"ב וע"כ אמרו (תנחומא בהעלתך ג.) שהיתה המנורה נעשית מאליה וכן בהדלקתה אמרו (שבת כא.) שצריך שידליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה הלא דבר הוא, והנה קרוב לשמוע שזכותה גורם להעלות נר אלהים נשמת אדם וע"כ אמר הקב"ה לישראל מצוה בנרות אלו לאמר להם נרי בידך ונרך בידי (דבר"ר ד.ד.) אם תשמור נרי שבידך להעלות נר תמיד על המנורה הטהורה גם אני אשמור נר

אלהים נשמת אדם שבידי ותהיה עליית הנשמה מאליה כעליית נרות הללו כי כבר מצינו טעמים רבים למה זה העלימה התורה יעוד השכר הנפשי לעה"ב, ובפר' בחוקותי נזכיר בע"ה כל הטעמים אשר הסכימו עליהם חכמי התורה ושם אתנו טעם של רבינו בחיי הזקן והראב"ע והסכים הרמב"ן על ידם לאמר שכל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע, כי אין זה דבר טבעי שירדו גשמים בזמן שעושין המצות ויכלא הגשם מן הארץ כשאין עושין רצונו של מקום ב"ה.

אמנם מה שתעלה הנפש למקור חוצבה זהו דבר טבעי אל הנשמה, ואין זה בדרך פלא אם לא ימנעו העונות מלעלות אז תעלה מאליה, כמו שיסוד הרוח והאש עולה למעלה מאליו אם אין לו איזה מונע כך רוח בני האדם העולה היא למעלה מאליה אם לא יעכבו עליה העונות, ע"כ באו במנורה שני ענינים אלו שהמנורה נעשית מאליה והשלהבת עולה מאליה להורות שבזכות מצוה זו יזכו להעלות הנפש מאליה לכך נאמר (שמות מ.ד) וישם את המנורה נוכח השלחן כי הצדיקים זוכין לשתי שלחנות, והיה השלחן בצפון ומנורה בדרום כי מצפון זהב יאתה הכולל הצלחות העה"ז, ואורך ימים בימינה לעולם שכולו ארוך ע"כ היתה המנורה בימין, וכן סמכם דוד באמרו (תהלים כג.ה) תערוך לפני שלחן נגד צוררי. ואח"כ אמר דשנת בשמן ראשי כנגד שמן המנורה כי השמן הוא העולה על כל המשקים ע"כ ראוי ליחסו אל רוח בני האדם העולה בראש.

וראיה לזה שפסוק זה מדבר בשכר העולם הבא, שהרי רז"ל אמרו במס' (יומא עו.) כוסי רויה ש"מ כסא דדוד לעתיד לבא מחזיק רכ"א לוגין כמספר רויה, ומאי קמ"ל בזה אלא ודאי שר"ל שכל עיקר שכרו לעולם שכולו ארוך ע"כ לקחו ראייה מן המספר רכ"א אותיות ארך, גם אנו נביא ראייה ע"ז מפרטי מעשי המנורה שהיתה בת שבע קנים ועל דרך שמסיק בויקרא רבא (ג.א) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח (תהלים טו.יא) אל תקרי שובע אלא שבע אלו ז' כיתות של צדיקים שפניהם דומים לחמה וללבנה ולרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורה הטהורה כו', הזכיר ז' מיני אורה חלוקים במדריגתם כנגד ז' קני המנורה לפי שכל הצדיקים מקבלים האורה מן זיו שכינתו ית' כמו ז' קני מנורה אלו שכולם היו פונים אל מול פני המנורה, וזה כי ו' קנים שמימין ושמאל היו פונים מול נר האמצעי ונר האמצעי היה מונח מול קדשי קדשים מקום שהשכינה שרויה וא"כ כל הקנים פונים מול זיו שכינתו ית' הנקרא פני המנורה כי באור פניו ית' יושפע האורה על כל ז' כיתות כמ"ש (שם ט.טז) כי ימינך וזרועך ואור פניך וגו' רמז למנורה שבימין וכן בפסוק שובע שמחות את פניך אמר נעימות בימינך נצח, רמז למנורה שבימין וקרא להקב"ה אור פניך וכאן אמר שובע שמחות את פניך ש"מ שהקב"ה נקרא פני המנורה לכך נאמר מול פני המנורה יאירו ז' הנרות ולא אמר ו' הנרות אלא שרמז להקב"ה שנקרא פני המנורה הן בסתם מנורה זו שדומה כאילו פונים אל מקום השכינה הן כפי הרמז שז' כיתות אלו פונים מול אור פניו ית' וזה רמז נכון ויקר.

ואולי מטעם זה נתקשה משה במעשה המנורה, כי השכר הרוחני לעה"ב קשה על שכל אנושי לציירו כי עין לא ראתה אלהים זולתך. עד שהראה לו הקב"ה באצבע שנאמר וזה מעשה המנורה כי בצירוף של סתם מנורה זו הראה לו אות על השכר האחרון דוגמת מעשה המנורה אשר רשפיה רשפי אש שלהבת יה עולה מאליה כדרך שנתבאר ובמנורה גביעים כפתורים ופרחים, גביעים היינו כוסי רויה שדרשו על שכר הרוחני, וכפתור פירש רבינו בחיי שהכפתור העגול רמז לתענוג זיו השכינה שאין לו סוף ככפתור עגול זה שאין לו סוף, ופרחים על שם צדיק כתמר יפריח, וקומתה י"ח טפחים רמז לחיי עלמא והמשכיל ישמע ויוסיף

לקח כי הענין ברור ונכון שהשלחן והמנורה כוללים שני ההצלחות, ומדהזכיר נוכח השלחן נוכל לפרש שכל נוכחיות ענינו התנגדות, וזה ידוע שכל המרבה לאכול משכרו בעה"ז משלחן גבוה מנכין לו מזכויותיו לעה"ב, כדאיתא בגמרא (ב"מ קיד:.) מאן קא אכיל לעלמיה כו' וכן בענין כרעא דפתורא דדהבא כו' (תענית כה.) וא"כ השלחן נוכח המנורה כי כל מצליח בעה"ז יותר מן ההכרחי ידל לעה"ב, וע"כ מאסו כל הצדיקים בהצלחות העה"ז ולא בקשו דבר ממנו כ"א המוכרחות ובזה קבלו חלקם ברב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב.

שמות פרק-כו

[א] ואת המשכן תעשה עשר יריעות. היה לו לומר ועשית משכן כדרך שאמר ועשית שלחן ועשית מנורת זהב, לפי שמשכן הוא על שם ושכנתי בתוכם. ע"כ אין נכון לומר לשון עשיה על שכנתי ית' כי דבר זה אין לייחס בלתי לה' לבדו שנאמר (ויקרא כו.יא) ונתתי משכני בתוכם. ולא רצה להזכיר לשון עשיה כ"א על עשר יריעות ולא על משכנו ית', וכך פירושו ואת המשכן שכבר אמרתי ושכנתי בתוכם הוא ע"י שתעשה עשר יריעות וגו'. ואולם על תבנית עשייתו הסכימו כל המפרשים שהיה בנוי על תבנית ג' עולמות להורות שהעולם קיים על יסוד בנין זה, וע"כ נעשה מן עשר יריעות כנגד העולמות בכללם שנבראו ב"י מאמרות, וכולם היו תלויין עד יום ו' בסיון על מנת שיקבלו ישראל עשרת הדברות ושל בריאת העולם נקראו מאמרות כי כל אמירה לשון רכה וכן כל מעשה בראשית בצביונם נבראו בצורות אשר בחרו להם בלא כפיה אבל הדברות דבר אתנו אדוני השמים והארץ קשות לאמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם וז"ש (תהלים כט.ד) קול ה' בכח כי כפה אותם בכח על קבלת התורה ע"כ היה אורך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה כמספר כח, וכמ"ש (שם קיא.ו) כח מעשיו הגיד לעמו כי הלוחות מעשה אלהים המה והגיד להם דברים קשים כגידין אלו העונשים כפירש"י והיינו כח. והיו היריעות ה' מול ה' כנגד עשרת הדברות שהיו ה' דברות מול ה' והנה חמש דברות ראשונות הם בין אדם למקום ב"ה וה' דברות אחרונות בין אדם לחבירו וכן פירש בעל הטורים ג"כ שהיו כנגד י' דברות ה' מול ה' ונ' קרסים כנגד נ' שערי בינה.

ואני מוסיף נופך משלי, לומר כי על ידם יוכל האדם להתחבר לעליונים לפי שכולם נמסרו למשה חסר אחת שנאמר (שם ח.ו) ותחסרהו מעט מאלהים, משמע שאם היה שלם בכולם לא היה חסר מאלהים ולרמוז ע"ז נאמר נ' לולאות תעשה וגו' ועשית נ' קרסי זהב וגו' והיה המשכן אחד, כי ע"י מספר חמשים יהיו העליונים והתחתונים לאחדים כי אותן ה' יריעות שהם כנגד דברות ראשונות יש בהם רמז אל העליונים היושבים ראשונה במלכות שמים ואותן ה' יריעות שכנגד דברות אחרונות הם כנגד התחתונים ומספר נ' מצרפם כאמור ותבין ותשכיל כי הפרוכת שהיה מבדיל בין הקודש ובין קודש הקדשים היה נתון תחת הקרסים שנאמר (שמות כו.לג) ונתת את הפרוכת תחת הקרסים, והטעם לפי שהפרוכת והקרסים מורים על ענין אחד כי הפרוכת היה מבדיל בין המקום המיוחד לשכנתי ית' הנקרא קדש קדשים ובין האהל אשר שם היו הכלים

הקדושים המורים על הצלחות של בני האדם כי המנורה גבהה י"ח טפחים כקומת אדם בינוני והשלחן הוא המקום אשר משם יזונו, וכדי שלא תאמר שבשום אופן אין מקום שידבק האדם בה' אלהיו ע"כ באו קרסים אלו במקום ההוא לתברם להורות שע"י שישכיל האדם בני שערי בינה ידבק האדם באלהיו, ומכאן תלמוד ג"כ שהחמשה יריעות שהיו מכסים הקודש קדשים הם כנגד ה' דברות ראשונות כי הם לכבוד המקום ב"ה וה' היריעות שהיו מכסים האהל מועד הם כנגד ה' דברות אחרונות השייכים לבריות לבד וצירוף חמשים קרסים מורה שמספר נ' מצרפם ואלו דברים ברורים ועתיקים ונכונים.

והנה מקום אתי לפרש ה' מול ה', כנגד מה שארז"ל במס' (ברכות י.) הני ה' ברכי נפשי אמר דוד כנגד הנשמה שנמשלה בה' דברים אל השי"ת וחבורם ודבוקם ע"י נ' שערי בינה כאמור, והבט ימין וראה כי כל מה שברא הקב"ה יש בכולם איזו אמצעי המחבר שני הקצוות, והסכימו כל המפרשים לומר שהאדם מצד היות בו חלק אלוה ממעל מחובר אל הגוף הנגוף הנה הוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים ועושה שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה לבלתי היות בהם התנגדות, וכשם שהאדם אמצעי כך יצירתו של אדם ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי. כי הבית המקדש ג"כ מרכז העולם והמקום המצרף עליונים ותחתונים כי שם עשה לו הקב"ה מדור בתחתונים כמראה אשר הראה ה' ליעקב בסלם שהיה מצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שפועו כנגד בהמ"ק, כי היה הסלם מחבר ארץ לשמים ע"י המקדש שבאמצע כי המקום ההוא המיוחד להיות מדור לעליונים ותחתונים הוא האמצעי המצרפם, וע"כ מצינו בבנין זה המקודש ענינים המצרפים הקצוות והוא הדבר אשר דברנו שני קרסים היו מחברים היריעות אשר היו חמש מהם נתונים על קודש קדשים חלק העליונים וחמש מהם נתונים על הקודש שיש בו חלק תחתונים והקרסים מצרפים אותם וז"ש רז"ל (ירושלמי מגילה א.יב) נראים הקרסים במשכן ככוכבים ברקיע, כי הכוכבים הם העולם האמצעי שבין העולם העליון לבין העולם התחתון, וכמו שהכוכבים אמצעים ויש גם בהם חלק מן הצירוף לצרף עליונים לתחתונים כך הקרסים שבמשכן באו על כוונה זו וכתוב (דניאל יב.ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ומצדיקי הרבים הם צדיקים יסודי עולם המשימים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה דהיינו רבים כי הם אמצעים ככוכבים אלו לאפוקי מי שאינו עוסק בתורה אין בו חלק מן העליונים כלל ואינו אמצעי לפיכך אינו בכלל ומצדיקי הרבים כי לשון מצדיקי יאמר על המבטל ההתנגדות שבין שני הקצוות.

ומטעם זה נעשה כאן עוד נס אחר המורה על ענין זה, והוא הבריח התיכון שהיה מבריח מן הקצה אל הקצה ואוחז בשני הקצוות ומחברם ולמה דווקא בריח התיכון אלא ודאי כדי שנלמוד מזה שכל תיכון ואמצעי מחבר הקצוות כמו המקדש והצדיק והכוכבים כאמור ובמדרש (תנחומא תרומה ט.) אמרו שיעקב הביא עמו הבריח התיכון למצרים כו' ואולי למד זה ממראה הסלם כמבואר למעלה ועוד שהמקדש עומד באמצע העולם ושולח השפע לכל העולם מן הקצה אל הקצה על כן נעשה בו נס זה בבריח התיכון.

{טו} ועשית את הקרשים למשכן וגו'. הקרשים בה"א הידיעה היינו אותן ארזים שנטע להם יעקב במצרים, סימן לדבר הקרשים למשכן עולה למספר יעקב אבינו נטע להם ארזים במצרים כי מספר שניהם תתצ"ה כי אמר יעקב להקב"ה במה תתצ"ה על מעשה העגל והשיב לו הקב"ה בעצי שטים, וכן איתא במדרש עצי שטים לכפר על שטות מעשה העגל ונרצה להם לכפרה לפני ה', וכן מסיק בתנחומא (תרומה י.) ובמס' (יומא עב.) דרשו מ"ש עצי שטים עומדים שעומדים

לעולם, אך כפי הפשט שיעקב הכין אותם לעבודת בית אלהינו נוכל לומר שלכך אמר עומדים לומר שיקחו מאותן עצי שטים העומדים מוכנים לכך כי זהו משמעות לשון עומדים בהרבה מקומות בדבר המוכן ועומד לכך, ובא הרמז בארזים אלו למה שנאמר (תהלים צב.יג) צדיק כתמר יפריח כארז בלבנון ישגא. ומאחר שגוף הצדיק נמשל לארז זה ע"כ השכין הש"י שכינתו תוך מחיצת עצי ארזים ללמוד בק"ו שהוא שוכן גם בתוך בני ישראל שנמשלו כארזים על מים וכמ"ש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם לומר שעיקר השכינה בעבור ישראל. ובעל הטורים פי"מ קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה ומה ענינם אל הקרשים אם לא לפי שהצדיק נמשל לארז כאמור.

ועוד כתב ר"י בעל הטורים, שבפרשה מצינו כ"ד פעמים שטים כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים וטעמו של דבר שכ"מ שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדושה ויען כי בשטים היו פרוצים בעריות ולא זכרו בקדושת כ"ד שטים אלו על כן נפלו כ"ד אלף ובפרשת בלק בע"ה יתבאר טעם יקר על מספר כ"ד אלף בפסוק ואנכי אקרה כה יבוקש ממקומו.

[לא] ועשית פרוכת תכלת וגו'. בשלשה דברים נבדל פרוכת זה המבדיל בין קודש לקודש קדשים מן המסך המבדיל בין אהל מועד לחצר המשכן, כי הפרוכת היה מעשה חושב כרובים והמסך היה מעשה רוקם, הפרוכת היה על ד' עמודים והמסך על חמשה עמודים, הפרוכת היה על אדני כסף והמסך על אדני נחושת. לפי שבבית קדש קדשים לא היה הכהן רשאי ליכנס שם כי אם ביום כיפורים שבו נמשלו ישראל למה"ש שנקראו כרובים כי בעצם היום ההוא החומר מעונה וכאילו איננו ולא נשאר בו כי אם הכח השכלי המחשבי שנקרא מעשה חשב, ע"כ היה הפרוכת ההוא מעשה חשב כרובים כדי שהרואה בפרוכת זה ישכיל ויבין שאין לו רשות להכנס שמה כי אם בזמן שהוא דומה לכרובים מעשה חשב, וכן נקרא המלאך לבוש הבדים (יחזקאל א.ט) כדרך כה"ג ביו"כ שהיה לבוש בדים ובגדי לבן ועל כן היה על אדני כסף כי כל כסף לבן מורה על המחילה של יו"כ שהחטאים כשלג ילבינו ואז היה הכהן משמש בד' בגדי לבן האמורים בפרשת אחרי מות, ודבר זה קרוב לשמוע שדמיון הפרוכת ותואריו מורה על מה שהוא מבדיל כי הרואה בו מבין מתוך רמזיו על מה הוא מורה.

אבל המסך של המשכן, מפסיק בין מקום המזבח המכפר על כל חטא ועון הנעשה ע"י חמש חושים, ומקור החטא מן הנחש הקדמוני ובין ההיכל מקום הקודש ע"כ היה המסך על ה' עמודים ואדניהם נחושת ומעשה רוקם כנגד יצירת האדם כמ"ש (תהלים קל"ט.ט) רקמתי בתחתיות ארץ הרי ג' סבות אל החטא. האחת, מצד החומר המרוקם בתחתיות ארץ. שניה, מצד עצת הנחש. שלישית, מצד התחלפות פעולת ה' חושים. ע"כ היה צורת המסך שכנגד המזבח מעשה רוקם, ועל ה' עמודים, ואדניהם נחושת. והמסתכל בצורת המסך יבין וידע שמצד החטא לא ניתן רשות לכל אדם להסתכל אל מקום הקדש כד"א (ישעיה נ"ב.ב) עונותיכם היו מבדילין וגו'. ומהר"א פירש בענין אחר על צד הרמז ורחוק מפשוטו.

שמות פרק-כז

[א] ועשית את המזבח עצי שטים. בתנחומא (י.) מסיק הם עשו שטות והכעיסוני בעגל יבואו עצי שטים ויכפרו על שטותן וזה כי כל חוטא נכנס בו רוח שטות (סוטה ג.) כי מטעם זה שלמה מכנה את הרשעים בכסילים, וע"כ נאמר במזבח נבוב לוחות תעשה אותו, כי כל מי שהוא בלא דעת ותבונה נקרא איש נבוב שנאמר (איוב יא.יב) ואיש נבוב ילבב פירש"י שם שכל מי שהוא חלול ונבוב בלא דעת ותבונה צריך שיקח לו לב לשוב בתשובה. ושלש אמות קומתו. כקומת אדם בינוני. וה' אמות אורך וה' אמות רוחב הרי י' כנגד י' דברים הבאים מן אב ואם בשר ודם וגידין כו' המנויין במסכת נדה (לא.) ועל ידם יהיה כל חטאת וכל עון, והוא מחצית השקל י' גרה. ועשית קרנותיו. לכפר על החוטא שנמשל לאיל בעל קרנים מנגח כלפי מעלה כמ"ש (תהלים עה ה-ו) ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה פ' וירא בפסוק והנה איל אחר נאחז. וצפית אותו נחושת. פירש"י לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מח.ד) ומצחך נחושה, וזה מסכים לדברינו כי כל קרן הוא במצח.

(ד) ועשית לו מכבר מעשה רשת נחשת. כי היצה"ר פורש רשת ללכדו במצודתו ורשת של המזבח מוציאו מרשת יצרו. ומצינו שהיו במזבח מעשה ניסים שהיה ניצול מן האש, שהרי היה האש דולק בו ביום ובלילה ולא שרף האש ולא נתך נחושתו והיה ניצול ממים, כי לא כבו הגשמים האש של עצי המערכה, והיה ניצול מן הרוח, כי לא נצחה הרוח את עמוד העשן, והיה המזבח חלול ומלא אדמה או מזבח אבנים אשר לא הונף עליו החרב, וכל זה רמז לאדם שע"י המזבח האדם ניצול ואינו מקבל נזק בכל ד' יסודות שבו. כמ"ש (תהלים סו.יב-יג) באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה אבא ביתך בעולות, כי כמו שמזבח העולה ניצול מן אש ומים כך ינצל האדם מהם על ידו. וכן המזבח מצילו מן כל ד' מיתות בית דין מסקילה באבנים ינצל, ע"י מזבח אבנים (דברים כז.ה) משריפת אש ינצל, ע"י אש המזבח אשר תוקד בו. (ויקרא ו.ה) מן הרג בחרב ינצל, ע"י המזבח שנאמר בו (דברים כז.ה) לא תניף עליהם ברזל וגו' מן חנק ינצל, על דרך ארז"ל (כתובות ל.) אע"פ שבטלו ד' מיתות בית דין מ"מ דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו' נמצא כשם שהמזבח ניצול משטף מי גשמים כך החוטא לשטף מים רבים אליו לא יגיעו.

פרשת תצוה

[כ] ואתה תצוה את בני ישראל וגו'. יש לדקדק מהו ואתה תצוה שני נוכחיות ואתה צוה מבעי ליה למימר, גם מלת ואתה כולה מיותרת כי היה לו לומר צו את בני ישראל כי בלשון זה נאמר בפ' אמור (כ.ד.) על הנרות הללו, ומה שכתב הרמב"ן לומר שהקפיד שלא יעשה זה ע"י שליח כו' מ"מ היא גופא קשיא למה הקפיד במצוה זו יותר מבכל המצוות, וכן בסמוך נאמר ואתה תדבר גם שם הדבר צריך ישוב, עוד הקשו המפרשים מה ענין מצוה זו לכאן כי עיקר מקומה אחר עשיית המשכן והנחת המנורה. ומהר"י אברבנאל פירש כי עיקר מצוה זו בפ' ואתה תצוה את בני ישראל וגו'.

אמור וכאן נאמר תצוה ר"ל אתה עתיד לצוות את בני ישראל כו' ולדבריו כל פסוק זה מיותר כי מה הגיד לו בזה שסופו לצוות, ומה יעשה הרב בפסוק ואתה תדבר הנאמר בסמוך. ועו"ק, להעלות נר תמיד נרות מבעי ליה שהרי שבעה היו. ועו"ק, הלא לא דלקו כ"א מערב עד בוקר ולמה אמר תמיד. ועו"ק, באמרו באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כל מראה מקום ארוך זה הוא נראה ללא צורך כי היה לו לומר על המנורה יערוך אותו וכבר ידענו מקום המנורה היכן היא. והנה לא הוזכר כ"א נר אחד ובפר' אמור אמר יערוך את הנרות. ועוד, כאן נאמר באהל מועד ואחר כך מחוץ לפרוכת ובפר' אמור מוחלפת השטה שאמר תחילה מחוץ לפרוכת ואח"כ באהל מועד. וכאן נאמר מחוץ לפרוכת אשר על העדות ושם נאמר מחוץ לפרוכת העדות.

ונראה ליישב כל זה ממה שכתב הרמב"ן כי מה שאמר להעלות נר תמיד. היינו נר מערבי שהיה דולק לעולם אבל שאר הנרות לא היו תמיד כ"א מערב עד בקר, בהנחה זו יתורצו כל הספיקות הנזכרים כי אמר שצוה ה' למשה על המשכן וכל כליו וחלק המשכן לג' חלקים ועל כולם אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, והיה הפרוכת מבדיל בין קדש לקדש הקדשים ורצה משה שבכל חלק יהיה דבר המורה על שהשכינה שרויה בישראל, והנה בקודש הקדשים היו לוחות העדות אשר יתנו עדות ה' נאמנה שהשכינה שרויה שם כי הלוחות היו בהם מעשה נסים שהיו נקראים משני עבריהם ומ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים (מגילה ג.) ותינח שכל הבא למקום ההוא יראה עין בעין כי שם ה' נקרא עליו, האמנם אחר שהפרוכת מפסיק ואין כל אדם רשאי לבא שמה, פן חלילה יאמר המהרהר הרוצה לשקר ירחיק עדין (הרא"ש פ. שבועות הדיינין יג.) ע"כ הוצרך הקב"ה לעשות גם בהיכל נס תמידי זה בנר מערבי כדי שכולם יסתכלו בו ויראו מנר מערבי שם ה' כי הוא שוכן בתוכם, ואילו לא היה הפרוכת מכסה על ארון העדות לא היה צורך בנס זה.

ולהצעה זו נאמר, שכל פר' זו אין הכוונה לצוות על נרות המנורה כ"א בפרשת אמור שם עיקר מקום של ציווי זה וכאן עיקר הציווי על נר מערבי זה לגלות למשה כי אע"פ שהפרוכת מכסה על ארון העדות מ"מ יהיה גם במקום הקדש נס מתמיד המפרסם כי ה' שוכן שמה. וכבר ידעת שמשה רבינו ע"ה נאמר בו (דברים לג.בא) וירא ראשית לו, כי הוא היה ראשית והתחלה לכל הדברים העומדים בנס והוא היה כנר זה שמדליקין ממנו כמה נרות והנר אינו חסר כך הואצל ממנו שפע רוח הקודש על כל הנביאים שבאו אחריו, כי פני משה כחמה (בי"ב עה.) וממנו הואצל האור על כולם כך נר מערבי זה שהיה אורו מתמיד בדרך נס הואצל עליו מאורו של משה כי הוא היה אמצעי בין אור ה' לכל מיני אורה אשר עמדו בנס, והיה הסימן על זה שבלידתו נתמלא כל הבית אורה להורות שהוא יהיה המקבל הראשון מן אור העליון ובאמצעיתו הושפע האור על כל מקום שיש בו דבר העומד בנס, לכך נאמר ואתה תצוה שני נוכחיות לומר ואתה היינו ממהות עצמותך ותוספות אורה שבך תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגו' שהשמן יוקח אליך ר"ל לצרפו אליך כדי שתשפיע עליו מהודך כדי להעלות נר תמיד זה נר מערבי שהיה תמידי בדרך נס.

ואח"כ נתן טעם לשבח, למה היה צורך בנס זה לפי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כי הפרוכת מבדיל בין המקום שיש בו עדות על שהשכינה שרויה בישראל ובין סתם אהל מועד, לפיכך יערוך אותו אהרן מערב ועד בקר וכי כל הלילה היה עומד ועורך אלא שנותן בו שמן כמדת חברותיה שאין בו כ"א שיעור דליקה מערב ועד בקר ואעפ"כ יעלה נר תמיד, ועדיין לא

פורש באיזו נר יתמיד נס זה עד שאמר לפני ה' היינו נר מערבי הסמוך לשכינה שבמערב כי מצד העדות דומה נר זה אל ארון העדות ועל פי שנים עדים יקום דבר, ושניהם ע"י משה כי גם התורה נקראת על שמו, ולא הזכיר כאן כל הנרות כי אין כאן מקומם כ"א בפר' אמור כמ"ש שם על המנורה הטהורה יערוך את הנרות. ולכך לא נאמר שם ואתה תצוה לפי שעיקר הציווי שם היה על כל הנרות ואגב גררא זכר שם גם נר מערבי זה באמרו להעלות נר תמיד מחוץ לפרכת העדות באהל מועד יערוך אותו.

ונראה לי שסדר הפסוק של פרשת אמור כך הוא, שצריך להפסיק בין מלת לפרכת למלת העדות וכך פירושו להעלות נר תמיד מחוץ לפרכת רצה ה' שיהיה נר אחד תמידי בדרך נס מחוץ לפרכת, ואח"כ פירש מה משמש נס זה על זה אמר העדות באהל מועד כי נס זה יתן עדות ה' נאמנה גם באהל מועד שהכל מסתכלים שם ויראו מנר מערבי זה את שם ה' כי בקרבם הוא כי יערוך אותו אהרן מערב עד בקר ויהיה לפני ה' תמיד ולפי שנאמר שם צו את בני ישראל ויקחו אליך ש"מ שיש כאן דבר המיוחס לכל בני ישראל ויש בו דבר המיוחס אל משה לבד שהרי נאמר אליך, ע"כ הוצרך לפרש שניהם כי הדבר המיוחס אליך ולא להם הוא הדבר העומד בנס אשר עליו אמר להעלות נר תמיד עד חוקת עולם לדורותיכם, ואח"כ פירש הדבר המיוחס לכל ישראל הוא מ"ש על המנורה הטהורה יערוך את הנרות לפני ה' תמיד כי כל הנרות היו פונין מול נר מערבי זה ע"כ נאמר בכולם לפני ה' תמיד, ופירוש זה יקר.

ד"א לכך נקט מראה מקום זה מחוץ לפרכת אשר על העדות. שלא יטעו לומר כי הוא ית' צריך לאורה, שהרי הפרכת מפסיק בין המנורה למקום השראת שכינתו ועוד ששם העדות וכולו אורה, אלא ודאי עיקר קיחה זו אליך לצרכך. (ובילקוט שעח.) מסיק שלכך היו חלונות של בהמ"ק רחבות מבחוץ וצרות מבפנים להורות שלא היה השמש מאיר אל המקדש אלא אדרבה המקדש היה מאיר לכל העולם שנאמר (יחזקאל מג.ב) והארץ האירה מכבודו. וכן בארנו למעלה פר' ויצא בפסוק ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש, ואולי שלכך נקט אליך לרבותא כי אפילו פני משה שהוא כפני חמה מ"מ אתה צריך לאור רוחני זה כי אין השמש מאיר אל המקדש אלא המקדש מאיר אל השמש כי ממנו יוצא השפע אל כל צבא מרום

ויש בפרשה זו מוסר אל הטועים, הנותנים החלק המובחר מן ממונם לצורך החומר לאכול ולשתות ויתר תענוגות בני האדם, וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה יתן לצורך נר אלהים נשמת אדם כדרך שעשה קין, אלא ילך בדרך הבל שהביא מנחה לה' מבכורות צאנו ומחלביהן כך יתן ראשון למאור לצורך נר אלהים נשמת אדם אשר אורה נצחי כמ"ש להעלות נר תמיד והשני יתן למנחות שהיה מאכל לכהנים ודי רמז בזה למבינים.

[א] ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. הוסיף כאן לשון ואתה לומר לך שמצד מעשה העגל נתרחק אהרן כמו שנפסלו בכורי ישראל ומשה קרבו בתפלתו כמ"ש (דברים ט.ט.ב) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא. וענין תפלה זו שתלה משה בעצמו לאמר הלא אחי ובשרי הוא והשמדתו כאילו נאכל חצי בשרי כדרך שהתפלל על מרים, נמצא שבעבור שקרבו משה אליו ע"כ נבחר בזכות משה אע"פ שגם הוא היה בתוך בני ישראל עובדי העגל מ"מ קרבו מתוך בני ישראל העובדים והכל בעבורך לכך נאמר ואתה הקרב אליך את אהרן מתוך בני ישראל.

ד"א לכך נאמר מתוך בני ישראל, לפי שאין הנבואה שורה על נביאי ישראל כ"א בזכות ישראל כמו שפירש"י פ' דברים על פסוק וידבר ה' אלי (ב.יז) ובא לומר שאע"פ שהיה אהרן ראוי להרחיקו מ"מ קרבו ה' בעבור ב' דברים האחד בעבור משה כי הוא אחיו וכבודו של אהרן הוא כבודו של משה, והשניה הוא בזכות בני ישראל שהיו צריכין לכהן כזה עושה שלום לכך נאמרו שניהם ואתה הקרב אליך, ומתוך בני ישראל.

[ג] ואתה תדבר אל כל חכמי לב. הזכיר גם כאן שני נוכחיות ואתה תדבר, לפי שכל חכמי לב קבלו האצילות מן משה כמ"ש (במדבר יא.יז) ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, וכן כל עושי המלאכה אשר היו בצל אל קבלו שפע החכמה באמצעות משה, וכמ"ש (שמות יח.כא) ואתה תחזה מכל העם היינו ברוה"ק שעליך ור"ל שתשפיע על דייני ישראל מן רוח הקודש שעליך כך ואתה תדבר אל כל חכמי לב כדי שיקבלו אצילות אור השכל ממך לכך נאמר בסוף כל מעשה המשכן ויכל משה את המלאכה (שם מ.לג) וכי משה כלה המלאכה והלא כל חכמי לב עשו בה אלא לפי שמשה האציל עליהם מן אור שכלו דומה כאילו עשה הוא את כל המלאכה. ואמר אשר מלאתי רוח חכמה ר"ל אע"פ שבאמת אני מלאתי רוח חכמה כי ה' יתן חכמה (משלי ב.ו) מ"מ מאחר שהשפע יגיע להם באמצעותך יקרא הכל על שמך לכך נאמר ואתה ממהות עצמותך ותוספת חכמה שבך תדבר אל כל חכמי לב להשפיע עליהם, ומדאמר חכמי לב לשון רבים ה"ל אשר מלאתי רוח חכמה נוכל לומר שמלאתי חוזר כלפי משה כי לפי שמלאתי רוח חכמה על כן הוא יאציל מחכמתו על כל חכמי לב וזה אינו מאמר הש"י למשה מדלא אמר אשר מלאתי רוח חכמה, אלא הפסוק מפרש לנו מהו זה שאמרתי למשה ואתה תדבר אל כל חכמי לב למה אני תולה הדבר במשה לפי שמלאתי רוח חכמה ואחר כך חזר הקב"ה ואמר למשה בנוכח ועשו את בגדי אהרן וגו' ומלת אשר משמש לשון דהא כמשפטו בכמה מקומות.

[ד] ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד. כאן הזכיר החשן קודם לאפוד ואח"כ בפרטן הקדים האפוד ואח"כ ועשית חשן וכן בשעת מעשה בפרשת פקודי הקדים ג"כ אפוד לחשן, ועו"ק בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו את האפוד. ותמה אני על כל המפרשים שנתעוררו על מה שנאמר בארון ועשו ארון וכאן אין פוצה פה. ולפי מה שיתבאר בסמוך במעשה האפוד שבא לכפרה על ע"ז דהיינו על העגל שעשו שגרם שבירת הלוחות שנשא משה על כתפיו על כן בא האפוד על שתי כתפיו וכתוב שתי כתפות חוברות יהיה לו, כנגד שני הלוחות שהיו בהם חמשה דברות מול חמשה א"כ שפיר קאמר ועשו לשון רבים מן הטעם שנאמר ועשו אצל הארון.

האמנם נראה קרוב לשמוע, לפי שאמרו רז"ל במסכת (ערכין טז.) למה נסמכו קרבנות לבגדי כהונה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין חשן

מכפר על הדינין, אפוד מכפר על עבודה זרה, מעיל מכפר על לשון הרע, כתונת מכפר על שפיכות דמים, מצנפת מכפר על גסות הרוח, אבנט מכפר על הרהור הלב, ציץ מכפר על עזות מצח, מכנסים מכפר על גילוי עריות ויליף שם כולוהו מקרא. ולפי זה נוכל ליישב מה שהקדים הקב"ה חשן לאפוד כי יותר הקב"ה מקפיד על קלקול הדינין ממה שמקפיד על ע"ז, וראיה מן דור הפלגה שפשוט ידיהם בעיקר ולא נאבדו ודור המבול ע"י שהיה חמס וגזל ביניהם נאבדו, כי אם יחטא האדם אל השי"ת מה יעשה לו. אבל ישראל לכבודו של מקום ב"ה הקדימו עשיית האפוד כי חטא ע"ז חמור עליהם יותר מן קלקול הדינין לכך נאמר ועשו את האפוד כי לשון ועשו משמע גם הגדת עתידות לומר שכך יהיה שיעשו את האפוד תחילה, ועוד כי הקב"ה בידו למחול ולוותר על ע"ז אבל לא על קלקול הדינין בדברים שבין אדם לחבירו כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות, אבל ישראל אמרו בידינו למחול ולוותר על מה שקרה לנו עוות על ידי קלקול הדינין אבל חלק גבוה מי יתיר לכך הקדימו מעשה האפוד.

וזה דומה למה שאמר הקב"ה למשה, נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים (במדבר לא.ב) ומשה אמר לתת נקמת ה' במדין. ומכאן למד רש"י לומר אע"פ שמשם שמע שמיתתו תלויה בדבר מ"מ עשה בשמחה ולא אחר, כי אילו לא עשה בשמחה א"כ היה לו לומר לישראל דברים כהויתן שינקמו מהם נקמת בני ישראל על מה שעשו להם כי הפילו כ"ד אלף מישראל, אלא ודאי שמשם חשב מאחר שישראל אוהבים למנהיגיהם וישמעו שמיתת משה תלויה בנקמה זו א"כ יאמרו כלום הקב"ה מבקש לעשות נקמה כי אם בעבורינו א"כ יאמרו נא ישראל אנחנו נמחול על מה שעשו לנו ולא נבקש הנקמה כל כך מהרה, ע"כ שינה משה ואמר לתת נקמת ה' במדין על מה שעשו כנגד ה' במעשה פער וא"כ חלק גבוה מי יתיר לאחר, וא"כ ודאי עשה משה בשמחה ולא אחר, ודבר זה יתבאר עוד בפר' מטות בע"ה.

חשן ואפוד ומעיל וגו'. לא הזכיר ציץ ומכנסים לפי שאינן בכלל לבוש כי אינן בגדים אך לפי שמצינו כאן ג"פ לשון עשייה ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך. ואח"כ נאמר ועשו את בגדי אהרן לקדשו. ואח"כ נאמר ואלה הבגדים אשר יעשו. נוכל לומר שהראשונות והשניות מאחר שהוזכר בהם קדושה ודאי יש בהם רמז לציץ ומכנסים כי בכ"מ שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדושה ולדעת רז"ל (ערכין טו.) המכנסים מכפר על עריות, ומוסיף אני לומר שגם הציץ מכפר על עריות והוא בצנעא והא בגלוי כי המכנסים שבמקום צנעא מכפר על דברים שבצנעא, הוא ההולך אחרי העריות בצנעא וכיסוי, כמ"ש לכסות בשר ערוה. והציץ מכפר על עזות מצח הוא העובר בגלוי בלא בוש וזהו שמביא בגמרא (שם טו.) פסוק ומצח אשה זונה היה לך (ירמיה ג.) ולכך כתוב על הציץ קודש לה'. ואף אם נאמר שהציץ מכפר על סתם עזות מצח מ"מ רמז בעשייה ראשונה אל הציץ שכתוב עליו קודש לה'.

ובזה מיושב מ"ש תחילה, ועשית בגדי קדש לאהרן הקדים בגדי קדש אל אהרן ואח"כ אמר ועשו את בגדי אהרן לקדשו הקדים בגדי אהרן אל הקדושה, לפי שפסוק ראשון מדבר בציץ שקודם זה לא היה דרכו ללבוש שום ציץ על כן אמר ועשית בגדי קדש לאהרן. שיעשה לאהרן בגד כתוב עליו פתוחי חותם קדש לה' ותהי לו כבגד יעטה (תהלים קט.יט) אבל למטה מדבר במכנסים שבלאו הכי דרכן של בני אדם לילך מלובשים מכנסים על כן אמר ועשו את בגדי אהרן לקדשו ר"ל אותן בגדי אהרן שהיה דרכו ללבושן כבר הנה עתה יעשו לקדשו מן העריות.

ו ועשו את האפוד. בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו לפי שארז"ל (ערכין טז). שהאפוד בא לכפר על ע"ז וכאן עברו ישראל ועשו את העגל ע"כ יתעסקו כולם באפוד להיות לכולם לכפרה, ובדרך זה ארז"ל (שמו"ר לד.ב) ועשו ארון. יבואו הכל ויתעסקו בו כו' כך ועשו הנאמר כאן כי למשה לא היה חלק כלל במעשה ההוא ע"כ תלה בישראל ולא במשה ולמעלה פרשנו בדרך אחר, ואמר שיהיה מעשה חשב כדי לכפר על ע"ז שהמחשבה בה כמעשה דמי שנאמר (יחזקאל יד.ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם, וטעמו של דבר שעיקר העון ההוא תלוי באמונה דהיינו במחשבה וכל העבודות שעושין לע"ז הכל טפל אל המחשבה כי עיקר החטא ההוא תלוי בלב המאמין, וזה"ש וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו, כי אע"פ שחשב ענינו חבש והיינו חגור שחובשין בו מ"מ הזכיר לשון חשב המורה על המחשבה לדרוש בו שהמחשבה בו כמעשהו ר"ל כמעשה דמי כי מטעם זה נעשה החשב כמעשהו לכפר על המחשבה שהיא כמעשהו דמי.

ומטעם זה מצינו בפרשת שלח לך, בפר' וכי תשגו וגו' (טו.כב-כד) המדברת בע"ז שהקדים שם עולה לחטאת אף ע"פ שבכל כפרה הוא מקדים חטאת לעולה, לפי שבכל עון קדם ההרהור אל המעשה ומ"מ המעשה חמור מן ההרהור ע"כ הוא מסיר תחילה הגדול וזהו החטאת המכפר על המעשה ואח"כ העולה על רוח ההרהור, אבל בע"ז חטא המחשבה גדול מן המעשה ע"כ הוא מקדים העולה לחטאת, וכן כאן הקדים כפרת המחשבה אל המעשה כי תחילה אמר מעשה חשב לכפר על חטא המחשבה ואח"כ אמר שתי כתפות חוברות יהיה לו לכפר על חטא המעשה, כמ"ש (בישעיה מו.ז) על עובדי ע"ז ישארו על כתף וגו'. ולפי שהעגל גרם שבירת הלוחות שנשא משה על שני כתיפיו והיו ה' דברות מול ה' והיו חוברות כי הדברות היו מקבילות זה לעומת זה ע"כ בא לכפרה שתי כתיפות חוברות יהיה לו וגו', ונוסף על כפרה זו נעשה הארון שהיה מנושא על שני כתיפיו בשני בדי ארון וז"ש (דברים לג.יב) ובין כתיפיו שכן. כי צמצם הקב"ה שכינתו בין שני בדי ארון שהיו מונחים על כתיפות נושאי הארון. ועוד צמצם הקב"ה שכינתו בין שני כתפות הכהן נושא האפוד כי בו היה תלוי חשן המשפט אשר בו היו האורים ותומים כנגד לבו והיה השם המפורש חקוק בהם.

ט ולקחת את שתי אבני שהם. לכפר על שתי אבני לוחות שנשתברו ושם נתפרדה החבילה בין ארבע אלו והם הש"י, והלוחות, ומשה, וישראל, וע"י הכפרה נתחברו כולם כי שתי אבני שהם כנגד שני אבני הלוחות, שהם, פירש רבינו בחיי שהוא אותיות הש"ם, והוא אותיות מש"ה, והיה חקוק עליו כל שמות בני ישראל, ומעתה נזדמנו ארבעתן אל פונדק אחד תחת אשר מתחילה שכתו אל מושיעם וגרמו שלעומת זה גם ה' שכתם, הנה אחר הכפרה שחזרו, ויזכרו כי אלהים צורם, אז גם המה יהיו על שתי כתפיו לזכרון.

טו ועשית חשן משפט מעשה חושב. לא הזכיר בכל הבגדים מעשה חשב כ"א באפוד וחשן, לפי שזה מורה שכפרה זו היא על איזו עון פרטי שהמחשבה בו כמעשה דמי וזה אינו מצוי כ"א בעבודה זרה כמבואר למעלה במעשה האפוד, והחשן הבא לכפר על קלקול הדינין כי הדינין הם דברים מסורים אל לב הדיין כי אין לדיין כ"א מה שענינו רואות ובידו לומר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, כפי הענין וכפי האיש וכפי הזמן וכפי המקום ואם אמר הדיין כך היה נראה בעיני מי יוכל להכחישו בלתי ה' לבדו הבוחן לבות בני האדם ע"כ היה החשן נתון על לב אהרן כי הדינין מסורים אל הלב ועל כן היה מעשה חשב לכפר על מחשבת הדיין, ולפי שנאמר מעשה חשב כמעשה אפוד. תלה ענין החשב באפוד לומר לך שקלקול הדינין שקול כנגד ע"ז כמ"ש רז"ל (סנהדרין ז.) כל המעמיד

דיין שאינו הגון כאלו נטע אשירה כו' דהיינו ע"ז, על כן אמר שחשן המשפט המכפר על הדיינין יהי כמעשה אפוד המכפר על ע"ז וכן דרשו רז"ל פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף על דיינין שאינו הגון (ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג) כי גם עיקר חטא זה תלוי במחשבת הדיינין כמ"ש (משלי יב.ה) מחשבות צדיקים משפט. כי הם שלמים במשפט גם במחשבתם, והיה רבוע. כל כל דיינין צריך להיות שלם בדי' דברים המנויים בפסוק ואתה תחזה וגו' (שמות יח.כא) והיה כפול כי חטאו ג"כ כפול כי הוא מזיק לזה בממונו ולזה בנשמתו שמחזיקו ממון חבירו שלא כדין זהו שמסיק במדרש (איכ"ר א.נז) חטאו בכפלים ולקו בכפלים כי חטאו בקלקול דינין כמ"ש (ישעיה א.כא) צדק ילין בה וגו' וחטאו בע"ז כי גם זה חטא כפול כמ"ש (ירמיה ב.ג) אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות נשברים. ומכל זה נלמוד הדמיון שיש לקלקול הדיינין עם הע"ז על כן היה החשן כמעשה אפוד. זרת ארכו, כי קלקול הדיינין גורם השחתת העולם ותקונו דומה כאלו נעשה שותף להקב"ה במע"ב שנאמר בהם ושמים בזרת תכן (ישעיה מ.יב).

[יז] ומלאת בו מלואת אבן ד' טורים. ובכל אחד ג' אבנים טובות כי אין ב"ד פחות מג' ויהיו מזהירים כזוהר האבנים כי אבני נזר המה שנראים תוכם כברם, ובעקידה כתב שאבנים אלו היו קצתם יקרים וקצתם בזול לרמוז שיהיה לדיין שוה משפט של פרוטה כמאה מנה, והיו שמות השבטים חקוקים עליהם כתולדותם לרמוז שלא ישא פני איש כקטן כגדול ישמעון כאילו אין כאן יתרון לגדול שבשבטים על הקטן שבהם רק התולדה התלויה בשנים וזולת זה הכל שוין וזה רמז נכון. ויש בו רמז ג"כ אל הדיינין שלא יתנשא לאמר אני אמלוד כי הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח, והכתוב אומר (תהלים כה.ט) ידרך ענוים במשפט. וטעמו של דבר בארנו למעלה פרשת משפטים. וז"ש (שבת קלט.) שבזכות וראך ושמח בלבו זכה אהרן לחשן המשפט על הלב כי בזכות שמרוב ענוה שבו לא נתקנא בשררת משה אחיו הקטן ממנו בתולדה זכה לחשן המשפט התלויה במדת הענוה והיו כתובים שמה השבטים כתולדותם וזה מדה כנגד מדה ממש.

(ל) ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. כי יושבי על מדין מאירים לכל העולם כי מטעם זה נקראו הסנהדרין עיני העדה כי המה להם לעינים להוציא לאור כל תעלומות של הבעלי דינין כמבואר למעלה ע"כ היו האורים והתומים נתונים בחשן המשפט.

[לא] ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. לפי שהמעיל מכפר על לשון הרע ע"כ היה כולו תכלת כי תכלת דומה לים וע"י התכלת יסתכל בים וממנו יראה וכן יעשה, כי בים נאמר (איוב לח.ג-יא) ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים, ואומר עד פה תבא ולא תוסיף וגו'. וכך נתן הקב"ה אל הלשון חומה ובריח כמ"ש רז"ל (ערכין טו.) ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות אחת של עצם ואחת של בשר ומה יתן ומה יוסיף לך שמירה לשון רמיה, כי יצא לחוץ ידבר ישלח חץ שחוט לשונו לכל ד' רוחות העולם ויעבור בריח ודלתים, והיה מן הראוי שילמד האדם מן הים אשר אינו עובר דלתים ובריח ואינו פורץ גדרו, וזהו טעם התכלת שדומה לים כי בהסתכלו בתכלת יהיה נזכר אל הים שדומה לו בצבע וממילא יתבונן אז במעשה הים וממנו יראה וכן יעשה.

ובפר' שלח לך, בע"ה יתבאר בענין זה גם ענין תכלת של ציצית כדמסיק בילקוט פר' האזינו (תתקמב) אמר משה הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם כו' וכן לענין הים שנאמר (ירמיה ח.כב) האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים כו'. וזה טעם התכלת לזכירת כל מצות ה' כי על ידי שיסתכל

בתכלת הדומה לים, יהיה נזכר למעשה הים שאינו פורץ גדרו ועומד בגזירת הש"י כך יעשה גם הוא וע"י שיסתכל בים הדומה לרקיע, יהיה נזכר גם למעשה הרקיע שאינו משנה מדתו וממנו יראה וכן יעשה בק"ו וע"י שיסתכל ברקיע הדומה לכסא כבוד, בעיניו יראה מקום חוצבו ויהיה נכסף לחזור ולהתדבק שם כי הנשמה נכספה אל המקום אשר היה שם אהלה בתחילה ועיין לקמן פ"י שלח לך (טו. לח) כי שם מקומו, וכאן עיקר הטעם של התכלת ללמוד מן הים לבד כאמור. גם נוכל לומר שיש תועלת גם בהסתכלו בשמים ובכסא כבוד כי בסבה זו ימעט בדבור כמ"ש (קהלת ה. א.) כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים.

ועל ענין הקפת שני החומות אמר, והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו. כי גם הלשון צריך להיות כן שיהיה פי ראשו בתוכו תוך החומה הסמוכה לו והיא של עצם, וכנגד החומה של בשר דהיינו השפתים אמר שפה יהיה לפיו לא יקרע כדי שלא יקרע ב' החומות כאחד, ולא נאמר בו מעשה חשב כי חטא הלשון הוא בדבור דווקא ולא במחשבה, והיו בו רמונים ופעמונים המשמיעים קול לכפר על הלשון שבתוך הפה כענבל שבתוך הזגים והתיקון אל הלשון הוא שלא יחל דברו עוד ולא ידבר כ"א בדברים שבקדושה, שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות. כי לה"ר תלתא קטיל (ערכין טו.) מכלל שהנזהר בו לא ימות כמעשה של ההוא רוכל שהיה מכריז מאן בעי למזבן סם חיי כו' בדרך שיתבאר בפר' מצורע בע"ה.

[לוי] ועשית ציץ זהב טהור. לדעת רז"ל (שם טז.) שאמרו שהציץ היה מכפר על עזות מצח צריך להתיישב בדבר, שהרי נאמר והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ואמרו רז"ל (מנחות כה.) אלו קדשים שקרבים בטומאה ואיך יהיה המדרש כנגד פשוטו של מקרא, ולפי מה שכתבנו למעלה שהציץ מכפר על זנות שבגלוי כמ"ש (ירמיה ג.) ומצח אשה זונה היה לך. וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה והזנות מחלל הקדושה כמו שיתבאר לקמן פ"י קרח על פסוק כי כל העדה כלם קדושים וגו' וישמע משה שחשדוהו באשת איש, לפי זה נוכל לומר שמצאו מקום אל דרש זה לומר כמו שהציץ מכפר על סתם קדשים שנטמאו כך הוא מכפר על מצח אשה זונה קדושת האדם וע"כ היה כתוב עליו קודש לה', ותרוויהו איתנהו ביה כי הציץ עצמו מכפר על טומאת הקדשים אמנם מה שהיה נתון על המצח דווקא הוא כדי לכפר גם על מצח אשה זונה, ומטעם זה נאמר ושמת אותו על פתיל תכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנאמר (במדבר טו. לט) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. הרי שהוא מציל מן הזנות, וכמעשה של ההוא ששכר זונה בעד ת' זוז וניצול ע"י הציצית (מנחות מד.) ואף אם בסתם עזות מצח דברו רז"ל מ"מ יש בו ג"כ חילול קדושה כי כל עזות פנים מסתמא אין הורתו בקדושה והוא בא מסטרא דמסאבא אחרי אשר הוטמאה חדר הורתו ודבר זה מבואר מעצמו.

ולהנחה זו יהיו כאן ג' דברים המצילין מן הזנות. האחת, הציץ עצמו שהיה כתוב עליו קודש לה'. השני הוא, הפתיל תכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנאמר בו אשר אתם זונים אחריהם הגי' הוא המצנפת המכפר על גסות הרוח, וארז"ל (סוטה ד.) כל המתגאה כאילו בא על כל העריות כו' ואמרו עוד (שם ד.) כל מי שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל בא"א כו', וטעמו של דבר יתבאר בע"ה פ"י קרח על פסוק כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה שחשדוהו בא"א כו' ע"ש, לכך נאמר בציץ ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת. ובזה מיושב ג"כ מה שפירש רש"י שצריכין אנו לקיים גי' מקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת כי נוכל לפרש לשון על אינו מורה על

מקום הנחתו כ"א הוא לשון הוספה לומר שכל אחד מוסיף על חבירו בהיות שכוונה אחת לשלשתן ולפי זה יש על, המורה על מקום הנחתו ויש על, המורה על ההוספה והמעייין יבחר איזו מהם מורה על ההנחה כפי משמעות הפסוקים.

[לט] ושבצת הכתונת שש ועשית מצנפת שש ואבנט וגו'. רז"ל אמרו (ערכין טז.) שהכתונת בא לכפר על שפיכות דמים, ומה ענין זה לזה ואם בעבור שהשבטים אחי יוסף טבלו כתונת יוסף בדם מ"מ כל שפיכות דמים הנעשה בכל דור ודור מה ענינו על הכתונת, כי בלי ספק שכפרה זו היא בכל דור ודור ולא על ש"ד של השבטים לבד ובעל העקידה נדחק מאד בדבר זה כאשר תראה בספרו, גם שם לא היה ש"ד כלל כי מה שטבלו הכתונת בדם אין זה ש"ד אך בדרך רחוקה יש צד ש"ד כי מכרוהו לעבד וארז"ל (ב"ב ח.) שבי כולהו איתנהו ביה. ואולם מצאתי ישוב לזה ממה שכתב רבינו בחיי פרשת וישב וז"ל על הכתונת נתגלגלו הדברים בשעבוד גופותם במצרים וכן לאחר זמן היו עשרה הרוגי מלכות כי כן הגוף כתונת הנפש עד כאן לשונו, הנך רואה דעת הרב שהגוף הוא כתונת של הנפש ומלבושו ואם כן יש דמיון ויחס לכתונת זה עם גוף הנרצח. והיה כולו שש דהיינו פשתן כי קין היה ראש לכל הרוצחים ונתגלגל הדבר על ידי שהקריב זרע פשתן ולא נתקבל קרבנו ונתקבל קרבן אחיו הבל על כן נתקנא בו והרגו, ועל כן היו שש ערי מקלט כי שש נופל על לשון ששה.

ומצנפת שש הוא מכפר על גסות הרוח, לפי שהמצנפת היה כמו עטרה המורה על השררה כמ"ש (יחזקאל כא. לא) הסר המצנפת והרם העטרה. וכתוב (ישעיה סב. ג.) וצניף מלוכה בכף אלהיך. והיה עשוי משש כי השש ראוי למי שעולה לגדולה כמ"ש ביוסף (בראשית מא. מב) וילבש אותו בגדי שש. והאבנט מכפר על הרהור הלב לפיכך היה האבנט ל"ב אמה ארכו והרהור עבירה קשה מן העבירה לפי שהמעשה עצמו אחר אשר כבר עשהו ישבע מעמל נפשו ונפשו קצה בו, אבל הרהור דבק בו לעולם כאשר ידבק האזור אל מתני איש על כן בא לכפרה האבנט שהיה דבק בו כחגור. ועשה להם מכנסי בד לכפר על ג"ע דבר שבצנעא נוהג כשמתיחדים בד בבד, כי בד יש במשמעותו גם לשון בדידות, והיו בגדי כהונה מכפרים על ח' עבירות אלו כי ד' מהם החמורים שבכל העבירות התלויות במעשה ובדבור והם ע"ז ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם וד' מהם כללים כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם וגסות הרוח והרהור עבירה ועזות מצח כוללים כל העבירות והם מצויין ביותר.

ואולי שזה היתה כוונת הגר, שהיה אומר אתגייר על מנת שיעשוני כ"ג כדי שילבש בגדים אלו כדאיתא מסכת שבת (לא.) וכי היה כל כך שוטה שרצה להתגייר בעבור לבישת בגדים אלו, אלא ודאי ששמע קול סופרים מקרין ואלה הבגדים אשר יעשו עם פירוש כוונתם על מה הם מכפרים וידע הגר בעצמו שהוא עבר על כל אלו בגיותו והוא צריך לכל הכפרות האלו. ונראה שזה היתה גם כוונת אחשוורוש שנתלבש בבגדי כהונה כמו שלמדו במסכת מגילה (ב.) בג"ש נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן לכבוד ולתפארת. מה להלן בגדי כהונה אף כאן בגדי כהונה, כי גם הוא טעה בזה לומר שלבישתם יהיה לו לכפרה על כל שמנה ראשי עבירות אלו. ונוכל עוד ליישב בזה מה שדרשו רז"ל מסכת מגילה (ב.) על פסוק והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא וגו' (אסתר א. יד) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה ושתי תורים על מזבח אדמה. ותרשיש, כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה שיש בהם תרשיש שהם וישפה. מרס מרסנא, כלום מרסו לפניך בדם ובמנחות כו', ונ"ל לפרש מה שלא הזכיר מכל בגדי כהונה כי אם החשן שהיו בו האבנים ומכולם לא זכר כי אם התרשיש לפי

שבכל בגדי כהונה לא היתה הקדושה מבוררת כל כך כמו בחשן שהיו שם האורים שם המפורש והיו שם י"ב אבנים ורמז לכולם בתרשיש דהיינו תרי שש ב"פ שש הרי י"ב.

והנה מדרש זה מחוסר ביאור, כי יש להקשות למה לא קטרגו לאמר כלום קבלו התורה, כלום הם מניחין תפילין וכדומה להם, אלא ודאי לפי שלא נצטוו עליהם ע"כ אין להאשימם בזה וא"כ הרי גם על הקרבנות לא נצטוו ואיך קטרגו עליהם על שלא הקריבו פרים כו', ועוד יש לדקדק בלשון למה אמרו המלאכים בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך ולמה לא אמרו סתם הלא אין מקריבין לפניך קרבנות, אלא ודאי שעיקר הקטרוג היה על שראו המלאכים את אחשוורוש שנתעטף בטלית שאינו שלו ונתלבש בבגדי כהונה ועוד שתה מן כלי המקדש כמו שלמדו רז"ל מן פסוק וכלים מכלים שונים שרשע זה היה משתמש בכלי מקדש (מגילה יב.) ע"כ מצאו המלאכים מקום לבלבל סעודתו ולקטרג עליו לומר לפני הקב"ה רבונו של עולם ראה איך זה הרשע נתלבש בבגדי כהונה כאילו היה כהן ומקריב קרבנות וכי הקריב לפניך פרים ותורים, וראה איך נתלבש בתרשיש תרי שש קודש קדשים הוא לה' וכי עבד בהם עבודת השי"ת, ובאמרם מרס מרסנא קראו תגר עליו על שנשתכר בכלי קודש וכי מרס בהם דם ומנחות כמשפט כלים קדושים אלו אלא נשתמש בכולם לצרכו וא"כ ראוי הוא לעונש גדול כי הזר הקרב יומת (במדבר יח.) ובזה מדוקדק הלשון כלום הקריבו כמבואר לכל משכיל.

אך עדיין יש לנו מקום ללון על בעל מדרש זה, כי איך דרש כרשנא שתר אדמתא שכל זה דברי המלאכים ולשון הפסוק אינו משמע כן שהרי נאמר שבעת הסריסים רואי פני המלך ש"מ שכל אלו שמות הם כי איך יהיה נקשר תחילת המקרא עם סופו, ועו"ק למה באמת לא נענש אחשוורוש כמו שנענש בלשצר על שנשתמש בכלי קודש, ועוד מה ראה אחשוורוש על ככה להשתמש בכלי קודש וכי לא ראה או ידע מה שקרה לבלשצר, ועו"ק כי רז"ל (מגילה יב.) אמרו והשתית כדת היינו כדת של תורה אכילה מרובה משתיה כמו אכילה ושתיה של מזבח פר ושלשה עשרונים סולת לאכילת המזבח וחצי ההין יין לשתיה, ומה ראה אחשוורוש על ככה והלא בנוהג שבעולם שבכל סעודה השתיה מרובה משל אכילה ופוק חזי מאי עמא דבר ולמה היה אחשוורוש משנה ממנהג העולם לעשות סעודתו דוגמת אכילת המזבח.

והקרוב אלי לומר בזה שאחשוורוש רצה לתקן בזה שני דברים. האחת הוא, שמצינו בכ"מ שיש סעודה גדולה ששלחנו מלא ושלחן רבו ריקם ניתן פתחון פה למקטרגים לומר, רבונו של עולם ראה מכל הסעודות הללו כלום הקריב לגבוה פר ואיל כדמסיק בילקוט פרשת וירא (כב.א-צה) אחר הדברים האלה. שהיו המלאכים מקטרגים ואומרים מכל הסעודות הללו שעשה אברהם כלום הקריב לפניך פר ואיל כו', כך היה אחשוורוש מתירא שמא יקטרגו על סעודתו במרום כלום הקריב מכל הסעודה לגבוה פרים או תורים, על כן טעה בדמיונו לומר שיהיה מתוקן הכל כשיעשה סעודתו מעין סעודות המזבח ונרצה לו לכפר עליו כאלו הקריב ממש על המזבח, וע"כ לקח כלי הקדש, ונתלבש בבגדי כהונה, ועשה אכילה מרובה משתיה, וקרא לסריסיו שמות על שם הקרבנות, כי חשב שכל זה יעלה לו לרצון כאילו נעשה הכל על המזבח ממש. השניה הוא, בהפך זה שעיקר כוונתו היתה ללבוש בגדי כהונה להיות לו לכפרה כי הוגד לו מן חכמי ישראל כי ח' בגדים אלו מכפרים על עונות ידועות אז רצה להתפאר בהם לכבוד ולתפארת, וגם בכלי קודש רצה להתפאר כי לא נמצא כמותם כמו שלמדו מן פסוק וכלים מכלים שונים (ילקוט שמעוני אסתר א.תתרחמ) ומכל מקום הוגד לרשע זה שאסור ללבוש

בגדים אלו לזרים כי אם לכהן בשעת עבודה, וגם מצד כלי הקודש היה מתירא מן העונש שקרה בבלשצר. על כן חשב לתקן זה ואמר בשלמא בלשצר חשב וטעה כי הוא נשתמש בכלים אלו שלא כדרכן שהרי דרך תשמישם הוא שתהיה אכילה מרובה משתיה ואצל בלשצר כתיב (דניאל ה.א) לקבל אלפא חמרא שתי ואם כן ודאי היה מרבה בשתיה יותר מבאכילה והכל עשה כדי להרחיק הכלים מקדושתן להשתמש בהם שלא כדרכן על כן נענש, ועוד חשב שנענש לפי שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל כו'.

אמנם אחשוורוש חשב להיות נקי מכל אלה, כי אמר אני אשתמש בכלים אלו כדרכן אכילה מרובה משתיה ואז לא אחלל אותם מן קדושתם, גם בזה נקי אנכי וממלכתי מן הלבשת בגדי כהונה כי דומה כאילו אני עומד ומקריב קרבנות ובזה יהיה נקי גם מן קטרוג כלום הקריב לפניך פר ואיל, וכדי לחזק טעותו קרא שמות לסריסיו שהיו משרתים לו בסעודה היושבים ראשונה במלכותו על שם הכהנים משרתי אלהינו בבהמ"ק כי המה ראשונים במלכות שמים רואי פני מלך עליון, על כן קרא לשמות רואי פניו הקרובים אליו כרשנא שתר על שם פרים בני שנה ושתי תורים וכן כולם וכל זה עשה להשוות סעודתו ומשרתיה מכל וכל לסעודות המזבח ולעבודת הכהנים משרתי המזבח וחשב להיות פטור עי"ז, הן מן קטרוג כלום הקריב לפניך פר ואיל, הן מן עונש של בלשצר, הן מעונש של לבישת הבגדים לאיש זר. ולפי שכל זה היה דמיון לבד ולא היה שם עבודה ממש ע"כ מצאו המלאכים מקום לקטרג ולומר רבש"ע אל תפן אל מנחתם מנחת שוא היא כי אין בכל מעשיו כ"א הדמיון לבד שהרי לא היתה שם שום הקרבה ממש, על כן אמרו בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה או תורים כו' וכי בעבור שנקראו משרתיו על שם זה יהיה דומה כאילו הקריב ממש, ובדרך זה יהיה כל פירוש הפסוק והקרוב אליו כרשנא שתר כפשוטו ממש גם לדברי בעל המדרש. ומ"מ אמר בעל המדרש מסברא דנפשיה שהמלאכים קטרגו שהרי באמת היה להם מקום לקטרג ולטעון עליו כל הטענות הנזכרים ומסתמא לא שתקו מלאכי רחמים מלהזכיר חובתו לטובת ישראל ולשוב עמלו בראשו, על שנתלבש בבגדי כהונה בלא הקרבת קרבן, ועל שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל, ועל שנשתמש בכלי קודש ע"כ נתקלקלה סעודתו ע"י ושתי אבל מ"מ לא נהרג כבלשצר כי היה קרוב לשוגג, וטעה במזימות זו אשר חשב שכל סעודתו מעין של מעלה. וזה פירוש יקר.

שמות פרק-ל

[א] ועשית מזבח מקטר קטורת. כפי הנראה שב' מזבחות אלו נערכו שניהם לכפר על הנפש החוטאת כי מזבח הנחושת, בא לכפר על חלקי החומר והגוף הנגוף באבן החטא, ועליו מקריבים הבעלי חיים הבאים תמורתו כי יש להם דמיון אל חומר האדם ותמונת המזבח יוכיח כי זאת קומתו דמתה לקומת אדם בינוני ג' אמות, וכן הבהמות הנקרבים דומים אל נפש הבהמית שבאדם נפש תמורת נפש כי מטעם זה נאמר במנחת עני ונפש כי תקריב (ויקרא ב.א) כי אין בידו

להקריב נפש הבהמה תמורת נפשו והוא מביא מנחת סולת על כן אמר הכתוב ונפש מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו.

אבל מ"מ גם הנשמה צריכה כפרה, אחרי אשר הוטמאה בגוף הנגוף הזה ואינה מתכפרת בנפש הבהמה כי אין דמיון זה לזה, כי רוח בני אדם עולה למעלה ורוח הבהמה יורדת למטה (קהלת ג.כא) ואיך תהיה נפש הבהמה הכלה ונפסד תמורה לנשמת אדם הקיימת לנצח, ע"כ צוה אל חי לעשות מזבח הקטרת, המעלה עשן וריח ניחוח לה' לכפר על רוח בני האדם העולה היא למעלה כעשן הקטורת והיא גם היא מקוטרת מור ולבונה (שיר ג.ו) של מעשים טובים. ולהורות נתן בלבנו מ"ש (שמות ל.לו) ושחקת ממנה הדק רמז לנשמה דקה מן הדקה שצריכה גם היא כפרה כדי להעלותה אל מקום חוצבה, ומספר אמות מזבח זה יוכיח כי בו נאמר אמה ארכו ואמה רחבו. אמות יחידות לכפר בו על הנשמה שנקראת יחידה כמו שהקב"ה אחד כך היא יחידה, ואמתים קומתו. כי רוח בני האדם היא העולה למעלה למקומה בזולת מקום שיש לה תוך הגוף וזמן הקטרתו בבקר ובערב, כי הנשמה בבקר היא באה בילדותו זמן זריחת שמשו ובערב היא שבה אל אביה כימי נעוריה והלואי שתהא יציאה כביאה בלא חטא, ובא הקטורת בהטיבו את הנרות בבוקר, ובערב בהעלות את הנרות, ומראה הערב והבוקר אמת, כי הוא מתיחס לנר אלהים נשמת אדם כי הבוקר זמן הטבת נר אלהים נשמת אדם להטיב מעשיה ולנקות עצמה מכל חלודת אפר ובערב זמן שקיעת שמשו הוא זמן העלאת הנשמה אל מקום חוצבה ובא הקטרה זו לכפר על הנשמה כדי שתהא היציאה מן העולם בלא חטא כביאה.

וזר זהב של מזבח, זה כנגד השכר של צדיקים לעה"ב, שנהנין מן זיו השכינה ועטרותיהם בראשם ועטרות לא נאמר אלא ועטרותיהם רמז לאותן עטרות שקנו בהר סיני באמרם נעשה ונשמע כדאיתא (בשבת פח.) ומסיק שם בחורב טענום ובחורב פרקום וא"ר לקיש עתיד הקב"ה להחזירם להם כו' לכך ארז"ל (ברכות יז.) ועטרותיהם בראשם אותן העטרות שנלקחו מהם ועתיד להחזירם להם, ומטעם זה נאמר כאן ונתת אותן לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת אשר על העדות, היינו מכוון כנגד הארון מבחוץ וכל זה בא להורות שזר של מזבח הקטורת מרמז על ועטרותיהם בראשם היינו זר התורה והכתר שניתן להם בחורב ופרקום ועתיד להחזירם להם.

[יז] וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה. לכפר על מה שנאמר (תהלים עה.ו) אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה במזבח הנחושת, אחת בשנה וגו'. כי בעצם היום ההוא נעשה האדם נקי כמלאכי השרת מן החטא, והנשמה תחזור לטהרתה כימי עולם וכשנים קדמוניות, והמשכיל ישמע ויוסיף לקח.

פרשת כי תשא

[יא] וידבר ה' וגו' כי תשא את ראש בני ישראל. בכל מקום הזכיר נשיאת ראש אצל המספר, לפי שע"י המספר ישראל מנושאים ביתר שאת על כל האומות כי כל מספר מורה על המעלה הפרטית שיש לכל איש ואיש כי כל דבר שאינו חשוב

כמו הקש והתבן אין לו מספר, אבל ישראל נמשלו לחיטין שנאמר (שיר ז.ג.) בטנך ערימת חיטים, כי כל ערימה בפני עצמה דבר חשוב שבעל השדה מונה אותה לומר כך וכך ערימות יש לי, כך בטנך של כל א' ואחד דבר חשוב. ונקט הבטן שלא תאמר דווקא מצד הראש יש הבדל בין ישראל לעמים כי שם ה' נקרא על ראש ישראל דווקא אבל מצד הבטן כולם שוים כי כולם משתמשים בצרכי הגוף בשוה, אלא אפילו בבטנם יש צד קדושה כי אינן אוכלים כ"א עפ"י התורה כמ"ש (משלי כב.יח) כי נעים כי תשמרם בבטנך. וכתיב (תהלים מ.ט) ותורתך בתוך מעי. והיה זה כדי שלא יאמרו שישראל אין להם יתרון כי אם מצד הראש אשר בו משכן החכמה כי רק עם חכם ונבון הגוי הזה. אבל מצד השתמשות בעניני הגוף ההולכים דרך הבטן הרי הם כשאר כל העמים, אלא אפילו בטנם כערימת חיטים לפי שהוא סוגה בשושנים ר"ל הוא אוכל על פי סייג וגדר אשר גבלו ראשונים שנמשלו לשושנים ששוניים הלכות הליכות עולם, לכן נקט הבטן מוסיף על הראש שהזכיר כאן.

ובדרך זה נמשלו ישראל לכוכבים, שנאמר בהם (ישעיה מ.כו) המוציא במספר צבאם כי מספר ההוא ודאי הוא בעבור מעלתם כי בלי ספק שהקב"ה יודע מספרם, כך מספר בני ישראל אחר מעשה העגל דומה למה שנאמר אחר חטא של ראובן (בראשית לה.כג) ויהיו בני יעקב י"ב. כך הודיע לנו כאן שלא נמאסו בעבור מעשה העגל אלא כולם במעלות המספר המורה שכל איש מישראל מושגח בהשגחה פרטית. אמנם המספר הנאמר בפר' במדבר היה לפי שבא להשרות שכינתו בתוך כל שבט ושבט כי דבר זה צריך מספר, כי אין הקב"ה משרה שכינתו על פחות מן כ"ב אלף (יבמות סד.). כמו שיתבאר במקומו בע"ה, ומספר של ערבות מואב היה בעבור חלוקת הארץ שנאמר בו לרב תרבו וגו'.

יב כי תשא את ראש. ראשי מבעי ליה למימר, ומ"ש ונתנו איש כופר נפשו איש מיותר כי הל"ל ונתנו כופר נפשם מובן מזה שכל אחד בפני עצמו יתן שהרי נאמר אח"כ כל העובר על הפקודים וגו', ועו"ק לדעת רז"ל שאמרו (ירושלמי שקלים פ"ב ה"ג) שכפרה זו היתה לכפר על מעשה העגל א"כ למה יתנו הכופר דווקא בשעת המספר, ועו"ק והלא בחטא העגל היו כל ישראל שוים זקנים עם נערים וכופר לא נתנו כ"א מי שהוא מבן ד'.

ונראה ליישב כל זה, במה שנאמר (שמות לב.לד) וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם. מהו ביום פקדי אלא שהורה בזה שלא נמחל להם עון העגל אלא בעבור שהיו החוטאים רבים דנפשי רחמי, כי הקב"ה חס ביותר על רבים כמ"ש (איוב לו.ה) הן אל כביר לא ימאס וכמ"ש (יונה ד.יא) ואני לא אחוס על ננוה אשר יש בה הרבה מ"ב רבוא וגו', וכן מסיק בגמרא (ע"ז ד.) אמר רבי יוחנן משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא היו ישראל ראויין לאותו מעשה ולמה עשו אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה וצריכי דאי אשמועינן רבים הוה אמינא משום דנפשי רחמי כו', ולפי זה אין כפרה זו משמשת כ"א בזמן שכל אחד יושב בתוך עמו כמו שאמרה השונמית (מלכים ב' ד.ג) בתוך עמי אנכי יושבת. אבל בזמן שהם נספרים אחד לאחד יש לחוש שהמספר יגרום שכל אחד לבדו בפני עצמו יעלה זכרונו למעלה ויתבקר פנקסו בכל זכות וחובה שיש לו, ושמא לא יכריעו זכויותיו על חובותיו ובסבה זו יזכירו לו עון העגל שכבר נמחל כי לא נמחל כ"א אל רבים ולא ליחידים והמספר גורם שכל יחיד נזכר לעצמו, לכך נאמר וביום פקדי והוא לשון מספר ור"ל כשיהיו נמנין לאיזו צורך אז יעלה זכרון כל איש פרטי לפני ואז ופקדתי עליהם את חטאתם כי החטא חוזר וניעור, ע"כ צוה כאן על כופר נפש זה לכפר על מעשה העגל בשעת המספר כי יפקד מושבו על כל אחד ואחד על כן

ארז"ל (אבות ב.ח.) אל תפרוש מן הצבור, ולפיכך הפחותים מבין עשרים שלא היו במספר זה, לעולם בתוך עמם היו יושבים ולכך נאמר כי תשא את ראש כי לפי שיבא לפני הש"י זכרון כל ראש בפני עצמו לפיכך ונתנו איש כל איש פרטי שיש לחוש שיתבקר פנקסו ויבוקש וימצא כי היה לו חלק בפועל המגונה ההוא לפיכך יתן בפעם ההוא כופר נפשו.

ואתי שפיר גם לדברי האומרים, שכופר זה היה להציל מן עין הרע השולט בשעת המספר, כי בפעם ההוא יש מקום לשרי מעלה של האומות לקטרג ולומר מה יקר וגדולה לישראל במספר זה על כל האומות והלא הללו עע"ז והללו עע"ז לפיכך צריכין בפעם ההוא אל כופר נפש להשקיט מדה"ד. ובזה מיושב מה שמקשים כאן והלא כמה אומות מונין לגלגולת ואינן נזוקין לפי שאין סתם מספר הגורם כי אם זה המספר הבא לנטלם ולנשאים בכי תשא את ראש ע"כ יש לחוש מפני הקנאין הפוגעים בהם.

ומה שמקשים למה עברו שאול ודוד ומנאום בלא חצאי שקלים, נראה לתרץ שאין העין שולט כ"א במספר שהוא דבר חידוש דרך משל אם רואין אצל איש עני ק' זהובים יותר הוא צריך להזהר מן עין הרע ממה שרואין ביד העשיר כמה אלפים כך ישראל בצאתם ממצרים היו מוחזקים במתי מספר כי העינוי של מצרים היה ממעט בהם ופתאום עלה המספר אל ת"ר אלף, א"כ אז ודאי יש לחוש לעין הרע אבל אחר כך כאשר באו לארץ נושבת ויהודה וישראל כחול הים לא היה חידוש בעם רב שנמנה בעת הצורך.

ונתנו איש כופר נפשו. בפר' תרומה נזכרו ג' תרומות ובכולם הזכיר לשון קיחה, ובפר' זו הזכיר בכולם לשון נתינה, ומהו זה שארז"ל (מנחות כט. תוספות ד"ה שלשה) שמשה נתקשה בשקלים אלו מהו הקישוי. נ"ל כי לשון לקיחה משמע שיקח מכל אחד בעל כרחו והיה משה מתקשה בדבר להכריח כל אחד על הנתינה כי עם קשה עורף הוא, וכדי לתקן זה כתיב בפר' במדבר (א. ג. ד.) תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן, ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא. ויש להתבונן למה צוה ליקח ראש כל שבט אל המספר אלא ודאי שלא יהרהרו על משה לומר שלוקח מהם בקע לגלגולת לצרכו, כי כשיראה כל א' שראש שבטו עומד שם ומסכים על זה אז יתנו מרצון טוב כי כל אחד יחשוב שראש שבטו לא יניח לעשות לו עול. וז"ש כי תשא את ראש בני ישראל ר"ל כשתשא את ראש של כל שבט ושבט אל המספר זה"ש לפקודיהם, אז ונתנו איש כופר נפשו מסתמא יתנו מרצון טוב ולא תצטרך לכופם, והיה פסוק זה כולו תשובה על מה שהיה משה מתקשה בו והשיב לו הקב"ה כי תשא וגוי' ר"ל כשתעשה דבר זה אז ונתנו מעצמם, לכך נאמר ראש בלשון יחיד לפי שמדבר בראש כל שבט ושבט.

ומה שפירש"י ג' תרומות האמורות כאן אחת מהם הבאה נדבה, לא ידעתי איזו מהם מדברת באותה הבאה נדבה, כ"א תדקדק בלשון הכתוב תמצא שכולם מדברים מן בקע לגלגולת. ועו"ק כי בפר' תרומה יחס ב' תרומות ראשונים אל הש"י כי בראשונה נאמר ויקחו לי. לשמי ובשניה נאמר תקחו תרומתי. אבל בגי' נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם. כי היא תלויה בנדבת הנותן, וכאן קרא שלשתן תרומת ה'.

ע"כ נ"ל יותר נכון לומר, שכל הגי' מדברים מן בקע לגלגולת כי מצינו שמשה היה מונה אותם ג"פ א' כאן, ב' בחומש הפקודים, ג' בערבות מואב, וכולם היו ע"י חצאי שקלים שהם חובה וכופר נפש ע"כ יחס הגי' אל השי"ת מבי' טעמים, הן

מצד שזכות יש להקב"ה בהם כי כל הנפשות של השי"ת המה ובחמלתו על ברואיו הוא לוקח מחצית השקל תמורת הנפש ע"כ נקראו כל הג' תרומת ה', הן מצד שבכל מקום שיש נדנוד גסות הרוח שהעשיר יש לו מקום להתגאות על העני לאמר לו נדבתי גדולה משלך שם אין הקב"ה קורא שמו יתברך עליו לפיכך לא יחס אל השי"ת בפר' תרומה הנדבה הג', אבל כאן שכל הג' היו הבקע שעשיר ועני שוין בו ואין מקום להתגאות אחד על חבירו ע"כ נקראו כל הג' תרומת ה'. ומה שלא הזכיר בפר' תרומה כ"א ב' שהיו בקע לגלגולת לפי שלא הזכיר שם כ"א הדברים שהיו צורך שעה כי לתרומה ראשונה היה צורך שעה לעשות ממנה האדנים, ומן הב' קרבנות ציבור, והג' נדבה לצורך המשכן וכליו, אבל כאן באה המצוה למשה שבכל פעם שימנה אותם ימנם ע"י השקלים הוצרך להזכיר ג', להודיע שאין צורך בחצאי שקלים אלו כ"א בג' מספרים של משה אבל לא לדורות, ושאל ודוד יוכיחו שלא מנאום ע"י השקלים, ולכן לא נאמר כאן שאו את ראש ואמר כי תשא לומר לך דווקא בזמן כי תשא אתה ולא לדורות.

ד"א לפי שג' תרומות שנזכרו בפר' תרומה, נזכר לשון קיחה בכולם המורה על שיקחו מהם בעל כרחם ע"כ לא הזכיר השם המיוחד בשום אחת מהם כי זה נקרא מצות אנשים ולא מצות השי"ת כי האדם המכריחו על הנתניה נקראת התרומה על שמו כמ"ש (ישעיה כט. יג) יען כי נגש העם הזה ר"ל שהם נגושים ואנוסים על כל דבר מצוה על זה אמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים, כי דומה כאילו נצטוו מן האנשים המכריחים אותם, אבל כאן נאמר בג' ונתנו המדבר בזמן שהם נותנים מרצון טוב בלתי שום אונס ע"כ נקראו ג' תרומות ה' כי נתניה זו ודאי לשם שמים. ואע"פ שלא נזכר השם בפר' תרומה בכולם מ"מ הזכיר בראשונה לי ובשניה תרומתי, כי זכות יש להשי"ת בהם על כל פנים וזה פירוש יקר.

יג זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו'. פירש"י דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה כו' ומ"מ לשון על הפקודים אינו משמע כן, ויתכן לפרש לדעת רז"ל (ירושלמי שקלים פ"ב ה"ג) שהיה זה כופר נפש על עון העגל כי שם עברו ישראל על פקודי ה' ישרים אשר פקד ה' למשה לכך נאמר כל העובר על הפקודים המה עוברי עבירה אשר היו צריכין אל כופר זה.

וטעם למחצית השקל, נמצאו במדרשים כמה דרכים שונות ואומר אני להוסיף עליהם עוד ג' טעמים. האחד הוא, לפי שבמעשה העגל גרמו שבירת הלוחות לשנים ע"כ יתנו בקע דהיינו שקל בקוע לשנים. השני הוא, לפי שזה היה כופר נפש וידוע שמצד הנפש אין יתרון לשום אדם על חבירו כי נפש החיוני שוה בכולם על כן עשיר ורש שוין בכופר זה, ולפי שכל אדם הוא שקל שלם, וכל מחצית נכלל במספר י' כי כן מנו רז"ל (נדה לא). במאמר שלשה שותפין באדם י' דברים הבאים מן אב ואם וי' דברים הבאים מן הקב"ה וא"כ הרי האדם השלם עשרים גרה ומחציתו תרומה לה' לכפר על חלק הנפש.

טעם ג' הוא היותר מחוור מכולם, והוא, שמצינו במדרש (תנחומא תשא יא.) והילקוט מביאו בפרשה זו וז"ל ונתנו איש כופר נפשו. כששמע משה כן נתירא ואמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב. ד.) רבי יהודה בר אילעי אומר משה מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנאמר (מלכים א' כ. לט) והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול, ר' יוסי אומר מן מוציא שם רע אתה למד שנאמר (דברים כב. יט) וענשו אותו מאה כסף. ואנחנו הוצאנו שם רע ואמרנו אלה אלהיך ישראל. כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן מאה כסף, ריש לקיש אמר מן האונס אתה למד כתיב (שם כב. כט) ונתן האיש השוכב עמה וגו' ואנחנו אנחנו הדבור לא

יהיה לך. ועשינו ע"ז כל אחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף, רבי יהודה בר סימון אמר מן שור נגח אתה למד שנאמר (שמות כ"א. לב) אם עבד יגח השור וגו' ואנחנו המרנו כבודו בשור שנאמר (תהלים ק"ב) וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. כל א' ממנו צריך ליתן שלשים שקל. ידע הקב"ה מה שבלבו של משה א"ל חייד לא ככר כסף, ולא מאה כסף, ולא חמשים שקלים, ולא שלשים שקלים, אלא זה יתנו מחצית השקל עכ"ל. וכפי הנראה שיש במדרש זה הרבה דברים בלתי מובנים וכי משה היה מחשב בענין המעשה שהיה בימי ישראל עם מלך ארם, גם מ"ש ואנחנו אנחנו הדבור מחוסר ביאור, וענין שור נגח קשה להבינו.

ואומר אני לפי שמצינו במעשה העגל עברו ישראל על ד' ראשי עבירות, והם ע"ז ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק. ולשון הרע הוא מה שנאמר קול ענות אנכי שומע. היינו חרופים וגדופים וזהו מ"ש זה לזה אלה אלהיך ישראל. כי סתם ע"ז תלויה במחשבת המאמין בה כי מטעם זה נאמר (יחזקאל י"ד. ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם. ולא די להם זה אלא ספרו בפיהם הדבר כמוציא שם רע על קונו ואמרו אלה אלהיך ולא ה' פעל כל זאת, ענין העליה ממצרים, וכשאמר הקב"ה למשה ונתנו איש כופר נפשו היה מסופק על איזו עון מארבע עבירות אלו יהיה כופר נפש אם על ע"ז או על ש"ד, או על ג"ע, או על לשון הרע.

דעת ר' יהודה בר אילעי הוא, שמשה חשב מסתמא כופר זה יהיה על ע"ז ואז יהיה ודאי ככר כסף שלם. והבין זה ממה שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל ועל דרך שמסיק בילקוט פרי' זו שר"ת מן כל השבטים עולה ת"ק אלף וצ"ז אלף והיכן עוד שלשת אלפים למלאות ת"ר אלף, הם שנפלו בעגל, וחשב משה למאי נפקא מינה רמז לו הקב"ה לישא את מספר ראש כל שבטי ישראל ולידע מתוכו כי ג' אלפים נפלו בעגל אין זה כ"א שרצה ה' שאבין מתוך זה כשם ששלשת אלפים אלו היו כפרה על כל הגופות של כל ישראל, כך כופר הנפשות יהיה גם כן במספר זה והיינו ככר כסף שעולה מספרו שלשת אלפים שקל כמו שפירש"י בפרשת אלה פקודי (לח. כד) וא"ת מנא לן שכופר זה יהיה דווקא על ע"ז ולא על שאר עבירה מן ד' אלו ע"כ מביא ראיה מן פסוק והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול. והיה כופר על ששלח איש חרמי מיד, והוא מלך ארם שאמר אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים (מלכים א' כ. כח) והוא שכחש בה' ויאמר לא הוא משגיח בשפלים כלל אלא שכינתו בגבהי מרומים והיה זה גם דעת עושי העגל, ומאחר שמצינו שם פדיון נפש ככר כסף א"כ ודאי גם כאן, מה שחשב משה שמא רצה ה' מכל אחד ככר שלם הוא בעבור חטא ע"ז.

אמנם דעת ר' יוסי, שמשה חשב שכופר זה הוא על לשה"ר וקול ענות של חרופים שהוציאו שם רע על הקב"ה ואמרו אלה אלהיך בדרך שנתבאר למעלה.

ודעת ריש לקיש הוא, שמשה חשב שכופר זה הוא על ג"ע לכך אמר מן האונס אתה למד, ומ"ש ואנחנו אנחנו את דבור לא יהיה לך לפי שארז"ל (מכילתא יתרו פ"ח) שהדברות היו חמשה מול חמשה לא יהיה לך כנגדו לא תנאף כו' כמו שיתבאר לקמן בפסוק אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ולפי זה הא בהא תליא לפי שעברו על אנכי ה' אלהיך עברו גם על לא תרצח ולפי שעברו על לא יהיה לך עברו גם על לא תנאף כי את זה לעומת זה נצטוו.

ודעת רבי יהודה בר סימון, שמשה חשב שמא כופר זה, הוא על ש"ד שהרגו את חור כשור נגח שהמית עבד כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום נקראו בני

אל חי וכשאין עושין רצונו נקראו עבדים, ע"כ ניתן לחור ערך העבד וישראל המשיל לשור נגח לפי שנאמר (תהלים קטו.ח) כמוהם יהיו עושיהם וגוי וא"כ כמו שעצם הע"ז היתה שור אוכל עשב כך הם ירדו ממדריגת האדם ובאו לערך השור. ואמר הקב"ה לא ככר כו' לפי שמהידוע שבכל הסרת איזו דבר רע צריך להסיר הסבה וממילא יתבטל המסובב, כדרך שארז"ל (תנחומא חקת.ח.) על כפרת העגל תבא האם ותקנח צואת בנה כי הפרה אדומה האם, אשר הולידה את העגל, בביטול השורש יפלו מעצמם הענפים אבל אם תכרות הענפים יש לחוש פן יחזור שורש פורה ראש ולענה להצמיח הענפים, כך אמר הקב"ה שעיקר כפרה זו היא על השורש דהיינו על הדבר אשר היה סבה על כל העבירות האלו וזהו רוב הזהב וחמדת הממון הביאם לידי מעשה זה, כארז"ל (יומא פ.ו.) ויעשו להם אלהי זהב אמר משה לפני הקב"ה אתה גרמת להם בעבור רוב זהב שהשפעת להם כו', וביאור הדבר כך הוא לפי שהשפיע להם רוב זהב ע"כ היו חמדנים ועינם לא תשבענה ובקשו להם בצורת שור כי פני השור מהשמאל במרכבה וכתוב (איוב לו.כב) מצפון זהב יאתה. וחשבו שמזל שור מעשיר והוא ישפיע להם עוד רוב זהב, וכמ"ש (משלי יד.ד.) ורב תבואות בכח שור, וכן יוסף המשביר לכל הארץ נקרא בכור שור. וע"כ צוה ליתן מחצית השקל לכפר על החומד ממון שלעולם אין בידו יותר מן המחצית כארז"ל (קהלת רבה א.ג.) יש בידו מנה מתאוה מאתים יש בידו מאתים מתאוה ד' מאות נמצא שלעולם אין בידו יותר מן מחצית השקל.

ויכול להיות לפי ששפע זה היה מן בזת מצרים ובזת הים, אשר עליהם אמר שלמה תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף (שיר א.א.) פירש"י נקודת הכסף היינו בזת מצרים, ותורי זהב היינו בזת הים, ע"כ באו שני מיני כפרה אלו כי תבא פרה אדומה ותכפר על התולדה דהיינו עגל של זהב האדום הזה, ויבאו מחצית שקלי כסף אלו לכפר על חטא הנמשך מן נקודת הכסף כי בזמן שריבוי הכסף מצוי אצל בעליו אז הוא מוסיף תאוה על תאוותו והוא לעולם עני בדעתו ורמז לדבר כי אותיות עני סמוכות לאותיות כסף, ודבר זה יתבאר עוד בפסוק כי פרוע הוא ע"ש.

כג ואתה קח לך בשמים ראש. למעלה פ' תצוה כתבתי שבכל דבר הראוי ליחסו בעצם וראשונה אל משה נאמר בו לשון ואתה, ובדרך זה נאמר גם בשמן המשחה לשון ואתה כי הוא עשוי למשוח בו המשכן וכל כליו ואהרן ובניו וכל כהנים גדולים ומלכים, כדאיתא במסכת הוריות (יא.) ואמרו שם ששמן שעשה משה קיים לעולם שנאמר שמן משחת קודש יהיה זה לי לדורותיכם, וכל זה רמז למה שנאמר (דברים לג.כא) וירא ראשית לו שנדרש על משה כי הוא היה ראשית והתחלה לכל נביאים וכהנים ומלכים וכל מיני שררה הכל הואצל ממנו כארז"ל (נדרים לח.) אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור חכם עשיר ועניו וכלם ממשה ר"ל כולם קבלו האצילות ממשה, ע"כ צריכין להתדמות אליו בתואריו כי הוא היה בישורון מלך ובשמים ראש לכל הבשמים כי לו משפט הראשית ויושפע ממנו נר הנבואה ונר השררה כמ"ש (תהלים קלב.יז) ערכתני נר למשיחי, לכך היה משקל הבשמים ה' מאות ומחציתו נ' ומאתים כנגד ב"פ נר כי אצלו נמצאו ראשונה ב' נרות דולקות, ויודלק ממנו כל נר והוא אינו חסר כי פני משה כחמה המאירה לארץ ולדרים עליה והיא אינה חסירה ואורה מתמיד ואינו חסר לעולם, כך אמר הקב"ה אם רוצה אתה בקיומו של שמן משחת זה אז ואתה בעצמך לא ע"י שליח תקח אותו לך כי סגולה זו נתונה לך שכל הדבר הנתון על ידך מתמיד לעולם כשמש נגדי, כמו התורה הנתונה על ידך נצחית כאור החמה, אבל פני יהושע כלבנה כי הוא הנחיל לישראל את הארץ ואין מתנה זו נצחית

אלא כלבנה שהיא לפעמים נבנתה ולפעמים נפרצה, וע"כ נאמר שמן משחת קדש יהיה לי לדורותיכם.

[לד] קח לך סמים וגו'. מנה החלבנה בין סממני הקטורת ללמד אותנו לצרף פושעי ישראל בכל תענית (כריתות ו:). וטעמו של דבר לפי שאם לא היו פושעי ישראל בכלל התענית יש לחוש שלא יהיה התענית מצוה אלא עבירה ולא היה עולה לרצון שהרי מצינו (תענית יא.) שנקרא הנזיר חוטא בעבור שהזיר את עצמו מן היין, אבל אם יש בינינו פושעי ישראל הרי עכ"פ אנו צריכין להתענות בעבורם כי כל ישראל ערבים זה בעד זה. ובזה מיושב מנלן לומר שצירוף החלבנה מורה על צירוף הפושעים בתענית דווקא, ומה שמנאם בין סממני הקטורת דווקא, לפי שע"י הצומות והתשובה נעשו הזדונות לזכויות כמ"ש (ישעיה מ.ב) כי נרצה עונה. שגם העון יעלה לרצון לריח ניחוח ורז"ל אמרו (סנהדרין לז.) כפלח הרמון רקתך אפילו רקים שבך מלאים מצות כרימון, וקשה על זה אם הם מלאים מצות כרימון א"כ למה קראם רקים. אלא ודאי שעל התשובה דברו זה כי כל פועל ריק שבהם דהיינו העון ממנו יתמלאו מצות כי הזדונות והריקות נעשו כזכויות ויעלה גם העון לריח ניחוח כמו המצות, דוגמת החלבנה העולה לריח ניחוח ככל שאר סממנים ומכאן למדו לומר שענין זה מרמז על התענית והתשובה וזה פירוש יקר.

שמות פרק-לא

[ב] ראה קראתי בשם בצלאל. ראה ברוה"ק שעליך כי בצלאל הגון לזו המלאכה ואתה תחזה ברוה"ק שעליך ומדקאמר בשם, ש"מ ששמו מוכיח עליו שהיה בצל אל לכך אמר משה בגמר מלאכת המשכן יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. כי עושי המלאכה בצל אל היו, וזהו שמסיים ואמר ככל אשר צויתך יעשו. לא אמר שיעשו ככל אשר תצוה להם, אלא יעשו ככל אשר אנכי מצוה אותך, אלא ודאי שהיו בצל אל. וכן פירש"י פ' פקודי על פסוק ובצלאל בן אורי עשה ככל אשר צוה ה' את משה. ותמה אני למה לא פירש"י זה על פסוק ככל אשר צויתך יעשו.

[יג] ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו. הוסיף כאן מלת ואתה לפי שיום השבת ראוי ליחס בעצם וראשונה אל משה כי הוא בחר במצרים ביום השבת כדאיתא במדרש (שמור"ר א.כח) ובנוסח התפלה ישמח משה במתנת חלקו כו'. ואמר אך את שבתותי שתים במשמע לפי שהזכיר המשכן וכל כליו ונאמר (שמות כה.ח) ועשו לי מקדש. ולמעלה אמר שמן משחת קודש יהיה זה לי. ובילקוט פ' תרומה מסיק שכ"מ שנאמר בו לשון לי הוא קיים לעד ולעולמי עולמים והרי עינינו הרואות שלא נתקיימו לעד כי המקדש חרב והשמן איה הוא. ע"כ אמר כמטיל תנאי בדבר אך את שבתותי תשמרו וע"ד אמרו רז"ל (שבת קיח.) אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין שנאמר (ישעיה נ.ד) אשר ישמרו את שבתותי כו' לכך אמר לשון אך לומר אך ורק בתנאי זה יהיה המשכן והשמן קיים לעד אם תשמרו ב' שבתות, ויכול להיות שזהו גם דעת רש"י שפירש שבא למעט שבת ממלאכת המשכן, כי לפי שקיום המשכן תלוי בשמירת השבת א"כ

ודאי השבת גדול מן מלאכת המשכן לפיכך אין ראוי שתדחה מלאכת משכן את השבת.

וטעם לב' שבתות דווקא הוא, לפי שהשבת יש לו ב' בחינות האחת הוא, לזכר חידוש העולם והוא הנקרא שבת בראשית. השניה הוא, שבת שלעתיד המורה על העה"ב יום שכולו שבת וע"ז הסכימו המפרשים. ונ"ל להביא ראיה ממה שמסיק בילקוט פרי' זו ר' נתן אומר מנין אתה אומר שכל מי שמשמר את השבת כתקנה מעלין עליו כאילו שמר כל השבתות מיום שברא הקב"ה עולמו עד שיחיו המתים שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו'. וכל משכיל ישתומם על המראה מהיכן למד ר' נתן לומר שיש כאן רמז לשבת של יום ברא הקב"ה עולמו, ולשבת של תחיית המתים, אלא ודאי שקשה לו למה נאמר תחילה שבתותי ואח"כ הזכיר השבת, ועוד שכל הפר' מדברת בלשון נוכח ושמרתם את השבת. ואחר כך נאמר בלשון נסתר ושמרו בני ישראל את השבת. ועוד שנאמר ב"פ כי אות היא.

אלא לפי שכל פסוקים ראשונים עד ושמרו. הכל מדבר בשבת בראשית, וקאי על מה שנאמר אך את שבתותי תשמרו, ואח"כ פירש מה הם ב' שבתות אלו, ואמר תחילה על שבת בראשית כי אות היא ביני וביניכם הקדים האות למאמר ביני וביניכם כי שבת בראשית קדם אל הציווי לבני ישראל, ואמר לדעת כי אני ה' מקדשכם כי הוא בא לזכר חידוש העולם והוא מופת על מחדשו וזהו לדעת כי אני ה' ועליו אמר ושמרתם את השבת על שבת בראשית עד סוף הענין, ואח"כ מן ושמרו בני ישראל את השבת. התחיל בשבת שלעתיד יום שכולו שבת הנסתר ועין לא ראתה וגו' ע"כ נאמר הציווי ג"כ בלשון נסתר ואמר לעשות את השבת לדורותם ברית עולם, הזכיר בו לשון עשייה כי על שכר העה"ב נאמר (תהלים לא. ב.) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך. כך אמר כאן ושמרו בני ישראל את השבת. כדי שבשמירה זו יגרמו לעשות את השבת שיפעול ויעשה להם הקב"ה השכר של יום שכולו שבת לדורותם ברית עולם. והוא הברית אל הע"הב, והקדים כאן ביני ובין בני ישראל ואח"כ הזכיר אות היא לעולם, כי הציווי קדם אל הדבר אשר עליו מורה האות, ומכל אלו הדקדוקים למד רבי נתן להניח ב' גבולים אלו מיום שברא הקב"ה עולמו כו'.

{יח} ויתן אל משה ככלתו. פירש"י ככלתו חסר כתיב שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן והכלה מקושטת בכ"ד מיני קישוטים כו'. וסמך זה למעשה העגל מפני שני דברים האחד הוא, שמסיק ברבתי שבזכות שתלה אהרן סרחון העגל בעצמו ולא בישראל ע"כ זכה אל כ"ד מתנות כהונה ולפי זה רצה הכתוב ליתן טעם למה נתנו לו דווקא כ"ד מתנות כהונה, אלא לפי שכל כ"ד ספרים כלולים בלוחות הברית והעגל גרם שבירת הלוחות וביטול כל כ"ד ספרים ולפי שתלה בעצמו ולקח כ"ד עונשים מישראל ע"כ דין הוא שלעומת זה יתנו לו ישראל כ"ד מתנות כהונה. טעם שני הוא, לפי שמסיק (בסנהדרין קב.) אין לך פורענות שאין בו מכ"ד מהכרע ליטרא מעגל הראשון, ונראה שלכך עשו שיעור מן מספר כ"ד לפי שמסיק שם אמר רבי חנינא לאחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה שנאמר (יחזקאל ט. א.) קרבו פקודות העיר. ש"מ שרצה ה' לחלק העונש על כ"ד חלקים ובעבור שתלה אהרן בעצמו כנגד זה יתנו לו כ"ד מתנות כהונה.

שמות פרק-לב

[א] וירא העם כי בשש משה. ראה ראיתי כי רוב המפרשים הנגשים לבאר כל ענין סתום שבתורה, בקשו למצא דברי חפץ להסיר מן זרע אברהם המקודש לזות שפתים וקלא בישא אשר יצא עליהם על פעולה מגונה זו כי עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו. והסכימו רוב המפרשים לתלות הקולר בצואר הערב רב מלומדי הריע והמה היו בעוכרי ישראל וחטאו ראשונה ואחריהם טעו גם ישראל, ע"כ לכבוד כל בית ישראל ראיתי לכתוב בדרך קצרה עיקר המובן מן רוב דברי המפרשים ושם אתנו גם דברים אשר הוספתי משלי ליישב דקדוק הלשון ולא אשית לבי אל קושיות וספיקות הנופלים בענין ספור זה כי אין דעתי כי אם לבאר תוכן הענין לפרסם טהרת ישראל וזה ביאורו.

וירא העם. זה הערב רב, כי בכ"מ נאמר לשון העם על הפחותים כמו שפירש"י פ' בהעלותך על פסוק ויהי העם כמתאוננים. כי בשש משה, יען כי היה ידוע להם שלא עלו ממצרים על פי ה' אלא משה מעצמו העלם ואת פי ה' לא שאל כמ"ש רד כי שחת עמך, ולא עמי ולעומת זה אמר משה א"כ הוא למה יחרה ה' בעמך ולא בעמי, וחששו הערב רב שאם לא יבא משה שמה יצוה ה' לגרשם מתוך העדה פן יחטיאום בגילולי מצרים כי קשים גרים לישראל כספחת (יבמות מז:) ומה שלא גרש אותם עד הנה חשבו שלכבוד משה היה, ע"כ חשבו תחבולה לבקש מנהיג אחר במקום משה כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו. ר"ל לא ידענו במה כחו גדול כי ודאי היה לו תמונת איזו כוכב אשר בכחו היה מנהיג ועושה נסים ואנחנו לא נדע מה נעשה מן התמונות כי לא ידענו מה היה לו מן הציור, ואתה אחיו יודע בלי ספק מה היה הכלי ההוא ע"כ אנו רוצין שתעשה לנו איזו דמות שיהיה אמצעי בינינו לבין הכוכבים, והשטן הטעה אותם כי הראה להם דמות מטתו של משה בין שמים לארץ לומר שהוא היה כמו אמצעי בין שמים לארץ ע"כ רצו המה באיזו אמצעי אחר ורז"ל אמרו (סנהדרין סג.) שאוו לאלהות הרבה, לפי שלא ידעו באיזו צורה יבחרו.

[ב] ויאמר אליהם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם. כי אמר אולי יהיו ביניהם קמצנים או נשים המקפידים על תכשיטיהם וימנעו את בעליהן מליתן, והמה כחשו לאהרן ויתפרקו כל העם נזמי הזהב אשר באזניהם של האנשים ואמרו כי לקחום מן הנשים, ויצר אותו בחרט. והשליכו לאש להתיכו שהרי כך אמר אהרן למשה ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. ובלי ספק שהגיד לו האמת ואמר להם אהרן שאחר ההתכה יעשה להם צורה והיה דעתו שלהוציא כלי למעשהו צריך הצורף להתעסק בו לפחות יום או יומים וחשב שבתוך כך יבא משה. והערב רב עשו על ידי מכשפות שיצא העגל הזה מעצמו ולא עשאו אהרן ומ"ש ויעשהו עגל מסכה לפי שנתעסק בהתכת הזהב מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו, והראיה שנאמר ויקח את העגל אשר עשו ולא נאמר אשר עשה.

[ד] ויאמרו אלה אלהיך ישראל וגו'. מכאן ראייה שהערב רב אמרו כן אל ישראל כי איך יאמר ישראל אחד לחבירו אלה אלהיך ישראל וכי הוא אינו ישראל אלא ודאי שהערב רב אמרו כן לישראל. ומה שרצו להטעותם בצורת שור דווקא כבר אמרנו לפי שראו את ישראל אוהבי כסף וזהב וידעו זה מביזת מצרים ומביזת הים ע"כ אמרו שישראל יבחרו בצורה זו כי ממנה תוצאות הזהב כמבואר למעלה. ובזה מתורץ מ"ש כאן אשר העלוך מארץ מצרים. ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים. לפי שהעלוך משמש גם לשון מעלה וגדולה כי אמרו שכל מעלת ישראל שנעשו עשירים בכסף ובזהב הכל היה משל

מצרים ומשלהם עשו את כל הכבוד הזה, ואמרו הערב רב כי בכחו של מזל שור עשיתם כל החיל הזה שעליתם במעלה מן הרכוש של ארץ מצרים, ולפי מה שכתבנו למעלה שהקב"ה אמר למשה רד כי שחת עמך. היינו הערב רב, נראה לפרש שלכך אמר אשר העלית מארץ מצרים כי ע"י הליכה זו נתעלו במעלה על שאר המצרים, אבל לישראל לא היה זה עליה לכך אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים, ועוד שישראל היו במצרים כתפוסים בבית האסורים שייך אצלם לשון יציאה משא"כ בערב רב.

וי"א שטעות זה בא להם, לפי שלא יכלו ישראל לצאת ממצרים כי אם כשילך עמהם ארונו של יוסף מצד השבועה ולקח משה טס וחקק עליו עלה שור עלה שור וזרקו בנילוס, ועל כן חשבו הערב רב שעלייתם ממצרים היתה תלויה ביוסף בכור שור ונקרא בכור שור כי כל כחו היה נמשך ממזל שור וחשבו שלכך לקח משה את עצמות יוסף עמו לפי שהעלם ממצרים בכחו של מזל שור בצירוף כחו של משה וזהו אשר העלך לשון רבים.

{ה} וירא אהרן. כי הצליח מעשה שטן חשב לדחותם בבנין מזבח כי אמר שלא יתכן לזבוח לו בלא מזבח ויקרא חג לה' מחר. לא לעגל כי אם לה' כי חשב שמחר ודאי יבא משה, והשטן זרזם שהשכימו ממחרת ולא המתינו כמה שעות על היום ויעלו עולות ויקומו לצחק. דרשו רז"ל (תנחומא כי תשא כ) רמז לגלוי עריות ושפיכות דמים, ולי נראה מדקאמר לצחק ולא אמר ויצחקו שמע מינה שלא היה שם צחוק של גילוי עריות ושפיכות דמים ממש אלא לפי שעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאילו עברו על לא תרצח ולא תנאף, כי היו הדברות ה' מול ה' לא תרצח כנגד אנכי ולא תנאף כנגד לא יהיה לך לכך נאמר לצחק שעברו על אנכי ולא יהיה לך המביאין גם לידי צחוק של ג"ע ושפיכות דמים כי מאן דעביד הא נפיל בהא.

{ז} וידבר ה' אל משה לך רד. מצד כפל הלשון, ועוד שלא נאמר רד מן ההר, למדו רז"ל (ברכות לב.) לפרש רד מגדולתך והוא דרך קנס על שקבל הערב רב זה"ש כי שחת עמך וגוי' סרו מהר ולא המתינו, ואפילו יום או יומים לא יוקם באמונתו, ולא עוד אלא שהחטיאו גם את ישראל ויאמרו אלה אלהיך ישראל, ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה. כלפי ישראל אמר זה ולפי שקלקלו קראם העם ואמר בשכבר הימים ראיתי קשה ערפם כי גם במצרים היו רעים וחטאים כדאיתא בנבואת (יחזקאל כ) ועתה נתמלא סאתם לפיכך הניחה לי שלא אטפל עמהם בעצמי עוד לכך אמר לי. ויחר אפי בהם, כי אשלח בהם משלחת מלאכי רעים אף וחמה. ואכלם, כי השליח אינו רחמן ולא ישא לפשעם כלל.

{יא} ויחל משה. יש אומרים כי ויחל היא מלשון ותתחלחל שאחזו חיל ורתת. את פני ה', היינו לשון כעס כי ראה גודל כעסו של ה' ונבהל מפחד ה' ואמר למה ה' יחרה אפך, כי אילו אמרת ליסרם בעצמך כאשר ייסר איש את בנו החרשתי אבל מה שאמרת לשלוח בהם מלאך אכזרי אף וחימה למה תעשה כה לעבדיך כי יש לי טענות על זה. הא' היא, בעמך. כי אתה אמרת לי כי שחת עמך והיינו הערב רב ואם כן למה יחרה אפך בעמך דהיינו ישראל, טענה ב' היא, אשר הוצאת מארץ מצרים. ארץ מלאה גילולים של ע"ז ואין להתפלא עליהם כל כך אם נתפתו אחרי ההרגל. טענה ג' היא, בכח גדול. כנגד מדת הדין כי כפי שורת הדין היה מן הראוי לכלותם בתוך ארץ מצרים כמ"ש ביחזקאל (כ.ג) ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגוי' ואחר שהוצאתם בכח גדול כנגד מה"ד אם כן כבר הם מוחזקים אצלך בעובדי אלילים ומה נתחדש עתה. טענה ד' היא, וביד חזקה. לפי שידוע שישראל לא היו רוצים לצאת ממצרים כמ"ש

(שמות יד.יב) הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים. וכתוב (שם יג.יח) וחמשים עלו בני ישראל. כי רק חלק חמישי עלה ודי' חלקים מתו בג' ימי אפילה לפי שלא רצו לצאת ממצרים ואפילו אלו שיצאו הוצאתם ביד חזקה בעל כרחם שלא בטובתם כמ"ש (שם יג.ט) כי ביד חזקה הוציאך ה', ולפי שאתה הוצאתם משם ראוי לך לחוס עליהם כדי שלא יאמרו ברעה הוציאם מאחר שיצאו על פיך.

ואחר שהליץ בעד ישראל, התחיל להליץ גם בעד הערב רב ואמר, למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים. כי זה אינו שייך כלפי ישראל כלל ולמה תצא כזאת מתחת ידו יתברך אלא כלפי הערב רב אמר כן לפי שכבר עשה ה' שפטים במצרים אך לא היו גלויין לכל העולם, וע"כ הוציא את הערב רב כדי להרוג אותם בהרים גבוהים הנראים לעין כל כי תהיה הנקמה מהם גלויה ומפורסמת, ולמה יאמרו מצרים לאמר. לדורות, שכך עושים לגרים הבאים לחסות בצל כנפי השכינה וימשך מזה חלול השם. ואמר, שוב מחרון אפך וגוי' ולצדדין קתני כנגד הערב רב בקש שוב מחרון אפך שלא ייסרם ע"י מלאך אכזרי אף וחימה, וכנגד ישראל הוסיף ואמר והנחם על הרעה לעמך שלא יעשה להם רעה כלל אחר שהמה לא היו סבה אל החטא. זכור לאברהם וגוי'. אתה אומר ואעשך לגוי גדול, היום או למחר אולי יחטאו בני ותעשה בהם כליה, ק"ו מן האבות שנשבעת להם בך, ועוד שיש להם זכות שלש אבות וכל זה אינו מועיל, קל וחומר לבני שאין כאן שבועה כ"א דבור בעלמא ואין כאן כי אם כסא של רגל אחד. מיד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. היינו מה שדבר לעשות לכלותם לגמרי, אבל מ"מ חשב ליסרם בשבט פשעם כמ"ש וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם, להפרע מהם מעט מעט.

{טז} **והלוחות מעשה אלהים המה וגוי'.** כל פסוק זה אין כאן מקומו כ"א למעלה בפסוק ויתן אל משה ככלותו וגוי' לוחות אבן כתובים באצבע אלהים, ושם היה לו להזכיר מהות הלוחות. ונ"ל לומר שכל פסוק זה הוא להודיע שהיו האותיות חרות על הלוחות כי רצה בזה ליתן טעם למה שבר משה הלוחות, אלא לפי שהלוחות היו מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות. ואמרו במדרש (שמו"ר מא.ז) חרות, חירות מן המלכיות, ואחרים אומרים חירות מן מלאך המות, ורבנן אמרי חירות מן היסורים, ולמדו כל זה מדכתיב חרות על הלוחות ולא נאמר חקוק, או כתוב, אלא היה ממשות באותן אותיות כדרך שפרשנו פרשת יתרו על פסוק וכל העם רואים את הקולות, שכל דבור שיצא מפי הקב"ה נתגשם והיה בו ממשות עד שיכלו לראותו ונחרתו אותן דברות על הלוחות, בלוחות לא נאמר אלא על הלוחות שנקבעו עליהם מלמעלה, לכך דרשו חרות לשון חירות לומר כשם שהיו אותיות הללו בני חורין ולא נשתעבדו אל הלוחות כלל ולא נתבטלו בביטול הלוחות שהרי בשבירת הלוחות היו האותיות פורחות א"כ ודאי אינן משועבדים אל חומר האבן, כך כל לומדי תורה יהיו גם כן בני חורין מן המלכיות, ויסורין, ומלאך המות, ולכך נאמר (שמות לד.א) וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים, כדברים לא נאמר אלא את הדברים לומר לך שאותן אותיות שפרחו מן לוחות ראשונים יוקבעו כאן. ואחר שדבר זה מורה שכל זמן שהלוחות קיימים יש לישראל ברית כרותה שיהיו חורין מן המלכויות ועכשיו שחטאו אינן ראויים לכל היעודים הללו ע"כ שברם, וכמ"ש (תהלים פב.ו) אני אמרתי אלהים אתם שתהיו קיימים כבני אלהים חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון כי לא תהיו עוד חורין ממלאך המות.

ומה שלא שבר משה הלוחות תיכף כשהגיד לו הקב"ה איך שעשו העגל, לפי שמסיק בילקוט (לב.שצג) שמחמת שהיו האותיות פורחות היו אבנים כבדים ונפלו מידו של משה, ולפי"ז נוכל לומר שהיו האותיות פורחות תחת ההר כשראו העגל ואז הרגיש משה כי נסתלקה מהם הקדושה ע"כ שברם תחת ההר דווקא.

וי"א שלכך שברם, לפי שהיו כמו שטר חוב על ישראל ושטר חוב שנקרע אין לתובע במה לתובעם, כך לוחות אלו היו עדות על ישראל שקבלו התורה.

וי"א ששברם, כדי להצטרף גם את עצמו עמהם בחטא וישראל גרמו שפרחו האותיות ומשה שבר הלוחות וכדי שלא יוכל הקב"ה לומר אכלה אותם ואעשה אותך לגוי גדול, שהרי הושוו בחטא. ועל זה אמר משה ועתה אם תשא חטאתם, רוצה לומר ועתה נתחדש דבר שגם אני חוטא כמותם וא"כ אם תשא חטאתם מוטב ואם לאו אזי גם לי לא תשא וא"כ מחני נא מספרך.

[כה] וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. לפי שאמרו רז"ל (יומא פו.) מפרסמים את החנפים מפני חילול השם. כי הש"י בוחן כל נסתרות ומעניש החוטא על כל נעלם ומפני שהוא מוחזק לצדיק בעיני הבריות יקראו תגר על מדת הדין על כן מצוה לפרסם על כל מעשיהם לגלות רעתם בקהל, ומטעם זה הוציא אהרן מחשבתם הרעה לחוץ. וזהו שנאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא ר"ל אתה ידעת ברוח הקודש שעליך כי ברע המה חושבים תמיד על כן אמרתי כי טוב לגלות על החוטאים כדי שיהיו לשמצה בקמיהם לפרסם קלונם ברבים. וזהו דעת המדרש האומר שלקו בצרעת שנאמר כי פרוע הוא. וכתוב במצורע (ויקרא יג.מה) ראשו יהיה פרוע, כדמסיק בילקוט (ובתנחומא מצורע ד.) כי הצרעת ג"כ ענינו להוציא לאור הרעה הפנימית אשר בלבב החוטא, כי מטעם זה נקרא מצורע נוטריקון מוציא רע כדמסיק בילקוט פרי' מצורע (יד. תקנו) במעשה של הרוכל, אע"פ ששם מסיק המוציא רע על המספר לשון הרע מ"מ נ"ל שהוא מוציא לאור כל רע פנימי ולכך רמז כאן הצרעת במלת פרוע שפירושו מגולה כך הצרעת מגלה על החוטאים. ובשה"ש (א.יב) כתיב נרדי נתן ריחו. ופירש התרגום על זה ונחית עליהם מכתש סגירא, כי הפסוק מדבר במה שנעשו לשמצה בקמיהם והובאש ריחם בעיני כל האומות הקמים עליהם וזהו נתן ריחו היינו לאחרים נתן הריח אשר היה נסתר בקרבו, וכאשר נתגלה אז היו לשמצה בקמיהם שמצאו להם מקום לחרף את ישראל על מה שעשו באלהים ובמשה ומכלל זה אתה למד שדבר זה אינו בנמצא באומות.

וזה מבואר על דרך שמצינו ברבתי פרי' וישב (פח.א) מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני (תהלים לט.ט) רבי חמא בר חנינא אמר לא היו אומות העולם ראויין להיות בהם דוים וסקופים אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם אומה של דוים וסקופים אתם הה"ד חרפת נבל אל תשימני, ור' שמואל בר נחמן אמר לא היו אומות העולם ראויין להיות בהם בעלי חטטין ולמה יש בהם שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים לא אומה של מצורעים אתם הוי אומר חרפת נבל אל תשימני. ויש לדקדק במאי קמיפלגי ומה בין דוים, למצורעים, ונ"ל כדמסיק במדרש. חטאו בזה, כי זה משה האיש. ולקו בזה, שנאמר (איכה ה.יז) על זה היה דוה לבנו. ונתרצו בזה, שנאמר (שמות לה.ה-ו) זה הדבר אשר צוה ה', קחו מאתכם תרומה לה'. חטאו באלה, אלה אלהיך ישראל. ולקו באלה, שנאמר (איכה ה.יז) על אלה חשכו עינינו. ונתרצו באלה, שנאמר (שמות לח.כא) אלה פקודי המשכן. הנך רואה ממדרש זה שהיו כאן שני מיני חטא, האחת הוא, מה שחטאו להקב"ה ואמרו אלה אלהיך ישראל ועל זה נלקו בצרעת המוציא לאור כל המחשבה רעה

וכבר חטאו במחשבה כמו שנאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כמבואר למעלה והצרעת היה מוציא רעתם לחוץ לפרסם עליהם, ולפי שדין כל מצורע להיות מחוץ למחנה מושבו וכאן היו כל ישראל מצורעים ואיך יצאו מחוץ למחנה, ע"כ נאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד. כאילו שם מחנה שכינה והם מרוחקים ממחנה שכינה. ומה שנאמר על אלה חשכו עינינו לפי שלשון זה, מורה על הדבר שהאדם רואה בעיניו ומראה עליו באצבע לאמר כי זה הוא, ולשון אלה, מורה על דבר שהוא משיג בראיה לבבית אע"פ שאינו רואה בעיניו לכך נאמר חטאו באלה, על החטא שחטאו באלהים כי לא יראהו האדם וחי. וחטאו בזה, נאמר על מה שחטאו במשה ועשו כנגד חוש הראות כי בעיניהם ראו יושר דרכו ואעפ"כ הרהרו אחריו. ולפי הנחה זו קשה מהו שאמר על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו איפכא הל"ל.

וביאור הדבר הוא, שלעולם לקו בדבר שהיה סבה אל העבירה כי במה שחטאו באלהים נמשך העון מן העין אל הלב כי העין רואה ואח"כ הלב חומד וכבר אמרנו שבעבור רוב זהב שהשפיע להם ה' בחרו בצורת שור כי משם מוצא הזהב כמבואר למעלה בפסוק זה יתנו כל העובר על הפקודים וגוי' על כן נאמר על אלה חשכו עינינו כי העין גרם להם עון זה, אמנם במה שחטאו במשה היה נמשך העון מן הלב אל העין כי בעבור שהיו מהרהרים בלבם תמיד ומתקנאים במעלתו וחושדין אותו על כן נעשו עורים גם בחוש הראות וכחשו בדברים שראו בעיניהם כי זאת תורת הקנאות שעל ידיה נעשו עורים לעשות בהפך ממה שיעיד עליו החוש, על כן נאמר על זה היה דוה לבנו. כי הלב היה סבה להם שעשו כנגד הדבר המורה עליו חוש הראות הרמוז בזה, ומכאן ראו לומר שכל דוים וסקופים הבאים על ישראל הכל הוא בעון מה שמטיחין דברים כנגד מנהיגי כל דור ודור. והצרעת בא על עון ע"ז הנמשך מן חמדת הממון, וחשכת העין מדה כנגד מדה לפי שעני האדם לא תשבענה על כן ילקו בעין ולפי דרכנו נוכל לומר שחשכת העין היינו הצרעת המחשיך עין האדם כנודע מטבעיות ושני תכונות רעות אלו אינן מצויין כל כך באומות כדמסיק (בסנהדרין לט:) כתיב (יחזקאל יא. יב) וכמשפטי הגוים עשיתם וכתיב וכמשפטי הגוים לא עשיתם (שם ה. ז) הא כיצד כמקולקלים שבהם עשיתם כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כי מצינו שהם מתוקנים בשני דברים הללו הן בענין האלהות כמ"ש (ירמיה ב. יא) ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלא יועיל. הן בענין המנהיגים שאינן בועטים בהם כמו שמצינו באנשי ננוה ששמעו אפילו לנביאי ישראל.

ע"כ אמר רבי חמא בר חנינא, לא היו אומות העולם ראויין להיות בהם דוים וסקופים והיינו כל חלי וכל מכה הבאה אל הבועטים במנהיגיהם כמ"ש על זה היה דוה לבנו. ודעתו שמה שנאמר כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם היינו על מה שהאומות מונין את ישראל על מה שהמה עושים אל מנהיגיהם.

ור' שמואל בר נחמן אומר, לא היו אומות העולם ראויין להיות בהם בעלי חטטים והוא מין מן מיני הצרעת הפורחות בגוף אשר פרחו בו המינות והכפירה באלהיות, אלא שלא יהיו מונין את ישראל לא אומה של מצורעים אתם והוא סובר שמה שנאמר כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם, היינו שיחרף צר את ישראל על דבר הנגע והצרעת אשר פרחו בהם על אשר אמרו אלה אלהיך ישראל. בעבור רוב זהב שהשפיע להם ה', ודעתו שעל זה אמר דוד מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני, כי יחרף אויב הצר לאמר שאני נבל המנבל צור ישועתו בעבור חמדת הזהב והעושר שנאמר בו (ירמיה יז. יא) ובאחריתו יהיה נבל, כי כל אוהב כסף הוא

איש כילי כנבל הכרמלי אשר נבל שמו ונבלה עמו וכמ"ש (ישעיה לב.ה) לא יאמר עוד לנבל נדיב מכלל שהם שני הפכים, ויתבאר זה עוד בע"ה בפרשת האזינו על פסוק עם נבל ולא חכם. ועל זה בקש ואמר חרפת נבל אל תשימני. ואע"פ שאף אם יחרפני האויב ואם לדין יש לי תשובה והתנצלות, מ"מ נאלמתי לא אפתח פי. איני רשאי לדבר התנצלותי, כי אתה עשית. אתה גרמת לישראל בעבור רוב כסף וזהב שהשפעת להם והתנצלות זה אין לדבר בפני הגוי, לפיכך הסר מעלי נגעך. זה נגע הצרעת אשר פרחו בישראל, מתגרת ידך אני כליתי. מתגרת הוא לשון שפע ונזילה ורוצה לומר לפי שמידך יגר לי רוב שפע כסף וזהב ע"כ אני כליתי, והוסף מלת אני כליתי לומר שאין רע יורד מלמעלה והאלהים חשבה לטובה, רק אני כליתי וקלקלתי מעשי בעבור רוב שפע כסף וזהב אשר הושפע לי. בתוכחות על עון יסרת איש. בתוכחות הוא לשון ויכוח ור"ל בעבור הויכוח שיש לאויב עמי ומונה עלי לומר אומה של מצורעים אתם ע"כ יסרת איש גם האומות שנקראו בני איש כמ"ש (תהלים מט.ג) גם בני אדם גם בני איש ואמרו רז"ל (יל"ש תהלים מט.תשנז) בני אדם אלו ישראל בני איש אלו בני נח, ותמס כעש חמודו. ע"י שיש גם בהם בעלי חטטים ואז לא יתלו בעון ישראל אלא יאמרו אך הבל כל אדם סלה. כי מקרה אחד לכל. ולדעת האומר לא היו ראויין להיות דוים כו' על שמטיחים דברים כנגד מנהיגיהם, דרש חרפת נבל כמו זכר זאת אויב חרף ה' (תהלים עד.יח) לאמר שכל פה דובר נבלה כמו שמצינו שהטיחו על משה בכמה ענינים והמשכיל ישמע ויוסיף לקח.

[לא] **אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב.** יש בבקשה זו כמה ספיקות כי מה ראה משה להגדיל החטא כשבקש על המחילה כי אין זה דרך של כל מליץ יושר, ועוד שנראין דבריו סותרין כי מדקאמר ויעשו להם אלהי זהב אתה גרמת להם כו' אם כן היה דעתו להקטין החטא, ועוד מהו ויעשו בו"ו משמע כאילו הפסיק הענין ופשוטו משמע כי הוא פירוש על חטאה גדולה, ועוד למה פרט חטא זה יותר מן חטא ג"ע וש"ד שעברו כמו שפירש"י בפסוק ויקומו לצחק.

והנה כבר אמרנו שלא היה שם ג"ע וש"ד ממש. והראיה על זה, כי מה שפירש שהרגו את חור לא יתכן, כי הרגוהו קודם עשיית העגל ופסוק ויקומו לצחק נאמר אחר עשייתו, אלא לפי שכל הדברות היו ה' מול ה' אנכי כנגדו לא תרצח, לא יהיה לך כנגדו לא תנאף, וכשעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאילו עברו גם על לא תרצח ולא תנאף כי מאן דעביד הא נפיל בהא, וכבר מצינו שש"ד וג"ע שניהם נקראו חטאה גדולה כי בש"ד נאמר (בראשית ד.ג) גדול עוני מנשוא. ובג"ע נאמר (שם לט.ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת. וא"כ כשאמר משה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה רמז לבי עבירות אלו ג"ע וש"ד ואח"כ התודה גם על עון העגל ואמר ויעשו להם אלהי זהב ולא רצה לכוללו בכלל ג"ע וש"ד להורות דווקא ב' אלו גדולים אבל חטא העגל אינו גדול כל כך שהרי יש להם התנצלות כי אתה גרמת להם בעבור רוב זהב שהשפעת להם, מה שאין כן בב' אלו כי אין להם שייכות אל התנצלות זה וכל עיקר כוונת משה היתה להקטין עון העגל אשר בעבורו אמר ה' לכולתם, אבל בעבור ג"ע וש"ד את"ל שמתו מספר עברו עליהם מ"מ אין כולם ראויין לכליה בעבורם וכל שכן לפי מה שכתבנו שלא היה שם ג"ע וש"ד ממש כמובן מלשון לצחק ולא אמר ויקומו ויצחקו אלא שעשו עון המביא לידי צחוק.

ואמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך. לפי שאמר אולי אכפרה בעד חטאתכם, היה לו לומר אולי יכפר ה' בעד חטאתכם כי משה אין בידו לכפר,

ועל חטאתם מבעי ל"ל מה בעד, אלא לפי שמושה מסר נפשו על ישראל ואמר אכפרה הנני כפרה בעדכם כי ראשיהם קרבן אשם של העם, ע"כ אמר אם תשא חטאתם ואם אין, בין תשא בין לא תשא מחני נא כ"א תשא חטאתם ותקח אותי כפרה בעדם א"כ מחני ואם לא תשא אזי ג"כ מחני כי איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי.

וכפי פשוטו נ"ל שעיקר הכוונה במלת ועתה כמו שמצינו במרגלים כתיב ג"כ (במדבר יד. יז) ועתה יגדל נא כח ה', כי אמר הקב"ה למשה לכלותם ולעשות אותם לגוי גדול ומשה אמר פן יאמרו מבלתי יכולת ה' וגו', ואע"פ שכשיהיה זרעו של משה לגוי גדול ויבאו אל הארץ לא יוכלו האומות לומר מבלתי יכולת, מ"מ ביני וביני יתחלל השם ואני חפץ ועתה יגדל נא כח ה' גם בדורות הללו. כך בקש משה כאן ועתה אם תשא חטאתם ומקרא מסורס הוא כמשפטו בהרבה מקומות כאילו אמר אם תשא חטאתם אז ועתה, תעשה זה עתה ותיכף ואל תדחני בלך ושוב וזרעם יבואו לארץ או זרעי כי סוף סוף ביני וביני יתחלל השם.

ועוד נ"ל שלא בקש למחות העון לגמרי, אלא שלא יגבה חובו עתה בבת אחת לעשות בהם כליה עתה כרגע אבל לא היה חושש אם יגבה חובו מעט מעט בדור ודור ונעתר לו ה' ואמר ועתה לך נחה את העם וגו' וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם להפרע מהם מעט מעט כי זה חסד אלהים.

שמות פרק-לג

[ד] **ולא שתו איש עדיו עליו**. יש מקשים אחר שמעצמם לא שתו עדים עליהם מהו זה שחזר ואמר ועתה הורד עדיך מעליך. ונ"ל שהיו כאן ב' מיני עדי, האחד הוא, סתם עדי חח ונזם וחלי שהיו מתקשטים בהם. הב' הוא, אותן הכתרים שנתנו להם בחורב על אמרם נעשה ונשמע. ובפעם ראשון כששמעו הדבר הזה שאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך והרי הם כמנוודים לשמים ע"כ ויתאבלו ולא שתו איש עדיו, מדקאמר איש עדיו ולא אמר בני ישראל כמ"ש אח"כ ויתנצלו בני ישראל עדים ש"מ שמדבר בעדי המיוחד לכל איש ואיש לפי עשרו העשיר ירבה והדל ימעט, וקבלו עליהם תשובה בעבור החטא הנמשך מן העדי כמ"ש ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו'. אבל אותן ב' כתרים שקבלו בחורב לא פרקו כי היה נראה להם כפריקת עול התורה כאילו אמרו אין לנו חלק בתורה ובכתרה, על כן נאמר להם שנית ועתה הורד עדיך מעליך אפילו אותן ב' כתרים ועל זה נאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. אותו עדי הניתן להם בהר חורב ואמר כאן בני ישראל ולא אמר איש עדיו לפי שכל ישראל היו שוים בו כעשיר כהלך.

ומהרי"א פירש, שהאדם יש לו הרבה מיני עדי והיו קצתם עליהם וקצתם לא היו עליהם ומתחילה לא שתו עליהם עדים שלא היו עדיין עליהם, אבל אותן שהיו עליהם כבר לא הורידו לכך נאמר ועתה הורד עדיך אפילו זהו שכבר עליך.

וגם לפירושינו מיושב למה הזכיר לשון הורדה בפעם ב' ולא בראשון לפי שהעדי של הר חורב היה תמיד עליהם משא"כ בסתם עדי.

[יב] ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגו'. זו פרי חמורה שבתורה אשר בה יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק מה זה היה מבוקשו של משה, מלבד כמה ספקות הנופלים בלשון הויכוח שהיה למשה עם הקב"ה. אין אני גוזר ואומר שדעתי הנכונה מכולם חלילה, אלא אומר אני מאחר שאין המפרשים ע"ד אחד וכל אחד סותר דברי חבירו ומרבה עליו חבילות השגות, מ"מ הענינים שהניחו אמיתיים מצד עצמם אף אם אינן שומרים תמונת הלשון, אענה גם אני חלקי ואומר. לפי שמצינו למעלה ענין כפול כי מתחלה אמר הקב"ה למשה ועתה לך נחה את העם, ואח"כ חזר ואמר לך עלה מזה אתה והעם, ומלבד הכפל יש כמה שינויים בלשון, הן מלשון נחה לעלה, הן אומרו אתה והעם, הן מה שהוסיף בשני לומר אשר העלית מאמ"צ, וזולת זה הרבה שינוי לשון, ובענין שליחות המלאך אמר תחילה הנה מלאכי ילך לפניך, ואח"כ אמר ושלחתי לפניך מלאך.

מהכרח כל הדקדוקים הללו קרוב לשמוע, כי במעשה העגל היה הערב רב מקור אל החטא וישראל נמשכו אחריהם, ומשה בתפלתו עשה ב' חלוקות והתפלל תחילה על בני ישראל שלא היתה אשמתם כל כך גדולה ואח"כ התפלל גם בעד הערב רב כמבואר למעלה בפרי העגל. ולעומת זה כשנעתר לו הקב"ה נעתר תחילה על בני ישראל לבלתי השחיתם ועליהם אמר ועתה לך נחה את העם. כי לשון נחה מורה שינחם בנחת ושובה וקראם העם דרך קנס לפי שנתפתו אל הערב רב, ואמר אל אשר דברתי לך. כי רצה הקב"ה לקיים שבועתו במשה ואמר ואעשה אותך לגוי גדול. והיינו ליתן הארץ לזרעו של משה כאילו דבר לקיים הבטחתו לו למשה, ועכשיו חזר ואמר כי אותו יעוד שדברתי לעשות לך הנני מחזירו לישראל וז"ש אל אשר דברתי לך. ולפי שכל מלאכי רחמים של מעלה כבר המה מוכנים מימות האבות לשמור בדרך את זרע אברהם יצחק ויעקב, ע"כ אמר הנה מלאכי ילך לפניך אין צורך לשלוח מלאך אחר כי כבר יש מלאך מוכן לכך, ועל ישראל אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם וגו' להפרע מהם מעט מעט.

אבל על הערב רב אמר, ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל. כי כבר אמרנו שישראל לא ידע ולא התבונן בתחבולות הערב רב וידע שור קונהו אלו הערב רב כדאיתא במדרש. (עין ויק"ר כז.ח.) ואח"כ ניחם ה' על הרעה גם על הערב רב ואמר לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים. כי ידוע שמשה לא נמלך בגבורה ומעצמו העלם משה, ולא הזכיר לשון נחה המורה על הנחה ושובה אלא עלה מזה אתה והעם ר"ל אתה עלה והעל גם אותם בעל כרחם יען כי המה בוחרים תמיד לשוב למקורם מצרימה. ואמר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' לא אמר סתם לאבותם כי הערב רב לא מזרעם המה, ומה שאמר אשר נשבעתי וגו' לומר לך אע"פ שנשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה. והמה לא מזרעם וא"כ אין אני חייב להביאם אל הארץ מצד השבועה וברית אבות מ"מ אביאם שמה לכבודך מאחר שאתה קבלת אותם כמ"ש אשר העלית וגו', ושלחתי מלאך לפניך כי אין להם מלאכים מוכנים מימי אבותם ע"כ אני צריך לצוות עליהם מלאך שישמרם בדרך, או מלאך אחר, או לצוות עליהם לזה המלאך ההולך בעבור ישראל. ומ"ש כי לא אעלה בקרבך וגו' היינו בעבור הערב רב כי עם קשה עורף הוא ע"כ אין אני רוצה לילך בקרבם, ובהדי הוצא לקי כרבא (בבא קמא צב.) כי המה סבה שלא אלך בעצמי גם עמך ועם ישראל.

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה. על הערב רב לא כדרך שנאמר בישראל (שמות ג.יז) ואומר אעלה אתכם מעני מצרים. אלא תלית ההעלאה בי לומר כשם שהעלית אותם מארץ מצרים מדעתך כך תעל אותם מזה כמ"ש לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וגו'. לומר כשם שהעליתם ממצרים כך תעלם מזה. ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. דבר זה שתשלח עמי שלוחך לא הודעתני כי מה שאמרת ושלחתי מלאך לפניך. בזה לא נבדלו עדיין משאר האומות כי כל אומה יש לה שר ומלאך למעלה, והיה לך לחוס על כבודי מאחר שיצאו על פי ממצרים ונתדבקו בך היה לך להבדילם מכל העמים ולילך בקרבם, ואף את"ל שיש טעם לדבר מה שאמרת כי לא אעלה בקרבך וגו'. מ"מ היה לך להודיעני ששלוחך ילך עמי לכל הפחות כי גם אני צריך סעד ועזר אלהי להדריכם בדרך ישרה וזה המלאך השלוח לפניכם אינו כ"א לגרש ז' אומות, והעיקר חסר מן הספר כי עדיין אנו צריכים למודעי לידע דרך ה' על פי התורה.

ואתה אמרת ידעתוך בשם. י"א שאמר זה על שנאמר ושמי ה' לא נודעתני להם (שמות ו.א) משמע אבל לך נודעתני בשמי ה', ולפי דרכינו יאמר על שם של אהיה כמ"ש (שם ג.יב) כי אהיה עמך שם של אהיה יהיה עמך תמיד, ולזה אני צריך עכשיו כי מתחילה אמרת ידעתוך בשם שהשם עצמו יהיה עמי ועכשיו חזרת מיעוד זה ולא זו שאתה בעצמך אינך רוצה להיות עמי כמ"ש כי לא אעלה בקרבך. אלא אפילו שלוחך אינו עמי כ"א לפני שהרי לא הודעתני את אשר תשלח עמי וזה רחוק מאוד מן יעוד ידעתוך בשם, ועל זה לא שאל משה עדיין מאומה רק אמר כמתמיה שלא הודעתני שתשלח עמי, ואח"כ הציע הצעה אל בקשתו ואמר וגם מצאת חן בעיני ואם כבר היה לי לבקש על איזו דבר שתעשה לי מצד מציאת החן מ"מ לא בקשתי מאומה כי לא היתה השעה כל כך צריכה, לזה אמר ועתה הגיעה השעה שאני צריך לבקש דבר והוא, אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך. ואין די בזה שתודיעני ואני בער ולא אבין אלא ואדעך. תן לי לב להבין כדי שאדע דרכך למען ארויח בזה והוא, שאמצא חן בעיניך נוסף על חן הראשון והוא, שע"י ידיעת המושכלות ידבק המושכל במשכיל והיו לאחדים והיה פיו כפיך וארויח בזה שממני יתפשט החן גם לזולתו מה שלא היה מקדמת דנא שלא נתפשט החן כ"א ממך אלי, ובעת שתודיעני דרכיך ותשכילני יתדבק המושכל במשכיל ויתוסף לי מציאת החן ויתפשט ממני גם אל כל הנדבקים אלי והוא הערב רב וע"י יקראו עמך ולא עמי לבד וז"ש וראה כי עמך הגוי הזה ואל תאמר לי עוד אשר העלית וגו'.

[יד] ויאמר פני ילכו והניחותי לך. במלת פני נחלקו המפרשים אם הוא פנים של כעס או פנים של רחמים וילכו משמע להבא, ומשה אמר אם אין פניך הולכים בהווה לאלתר אל תעלינו מזה, בין שיהיה פירושו שילך הכעס מהם תיכף, בין שיהיה פירושו שילך עמהם תיכף פני רחמיו יתברך, ולפי דרכנו השיב לו על ב' דברים כאחד על מה שהיה מתמיה על שלא הודיעו שישלח עמו שלוחו לסעדו על זה אמר פני ילכו כמו ופניך הולכים בקרב, (שמואל ב' יז.יא) לפי שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ומאותן פנים ילך אור פניו ית' על פני משה ועל ידי זה יעשה לו הקב"ה הנחה כאילו היה השם הולך עמו ממש, ואע"פ שהשפעה זו לפרקים מ"מ תספיק למשה לשיוכל להעלות את העם ולהדריכם בדרך ה' וז"ש והניחותי לך. ויאמר משה זה פשוט ואין אני מבקש על זה כ"א אין אור פניך הולכים ודאי אל תעלנו מזה ובלא מציאת חן, דבר זה מוכרח להיות כי אין לנו עליה כלל זולת זה, וא"כ הדרא בקשתי לדוכתה מה תעשה לי בעבור מציאת החן וז"ש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך, שיתפשט החן ממני גם אל עמך הלא

בלכתך עמנו ממש בכל עת שתדבק בי ע"י שתודיעני דרכך ובזה לבד נפלינו אני ועמך מכל העם וגוי.

[יז] ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. אע"פ שכמעט היית מתייאש מן יעוד ידעתך בשם, מ"מ אני חוזר מן הכעס ומבטיחך גם הדבר הגדול הזה, ואדעך בשם. בזכות מציאת החן אע"פ שלא בקשת מצד מציאת החן כי אם הודיעני נא דרכך מ"מ מאחר שיצא מפידך דבר ידעתך בשם, אעשה גם את הדבר הזה בעבור מציאת החן ואדעך בשם כבראשונה.

[יח] ויאמר הראני נא את כבודך. רז"ל אמרו (יל"ש לג. שצה) שבקש לראות מתן שכרן של מצות לעה"ב שנקרא כבוד שנאמר (משלי ג. לה) כבוד חכמים ינחלו. ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך. הן שכר העה"ז הן רב טוב הצפון לצדיקים אבל מ"מ אין אתה יכול לראות את כולו אפס קצהו תראה שכר העה"ז המכונה באחורי כדבר טפל שהוא משליך אחוריו, אבל פני דהיינו שכר העה"ב שהצדיקים רואין פני השכינה בעוד היות האדם מסובך בחומר לא יוכל לראות זה כמ"ש (ישעיה סד. ג.) עין לא ראתה וגוי ועל זה אמר לא תוכל לראות פני כי הפנים עצמם הם שכר הצדיקים שנהנין מאור פניו ית', וז"ש וראית את אחורי ופני לא יראו וארז"ל (ברכות ז.) הראה לו קשר של תפילין כי מצינו שם של שדי חקוק בתפילין דהיינו שי"ן יו"ד מלפניו יו"ד בשל יד ושי"ן בשל ראש והיינו יש, רמז לשכר העה"ב שנמצא בו ישות וממשות כמ"ש (משלי ח. כא) להנחיל אוהבי יש וגוי ובאחוריו הדל"ת בקשר של תפילין רמז לשכר העה"ז, הבא מן די רוחות העולם כמ"ש (בראשית כח. יד) ופרצת ימה וקדמה וגוי וכן אמר הקב"ה למשה (דברים ג. כז) עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וקדמה וגוי רמז לו שלא תוכל לראות כ"א ית דבתרי, וכן נאמר (שם טז. א.) ויראהו ה' את כל הארץ עד היס האחרון ודרז"ל (ספרי לא. ב.) עד היום האחרון לתחיית המתים, אבל לא עד בכלל כי השכר של תחיית המתים לא הראה לו ה' כי לא יוכל לראותו ולהבין מהותו כלל, לכך נאמר לשון את באחוריו ולא בפניו וכתרגומו ית דבתרי היינו הטפל אליו והוא חוץ ממנו אבל בפני לא נאמר את כי השכר אינו טפל אל פניו ית' אלא אור פניו הוא עצמו השכר, כמ"ש (ישעיה מ. ה.) הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.

וזהו סוד עי"ן דל"ת גדולה בפסוק שמע ישראל, לומר שעין האדם לא יוכל לראות כ"א ד' דהיינו שכר העה"ז. וקרוב לזה פרשנו בחבורנו עוללות אפרים על מ"ש רבי האי דמחדדנא מחבירי שראיתי את ר' מאיר מאחוריו ואילו ראיתו מקמיה הוינא מחדדנא טפי, (עירובין יג.) ר"ל שלא השיג ממנו כ"א ההשגות שהיו טפלים אצלו כדבר טפל שהאדם משליך אחוריו ואלו השגתי מאור פניו דהיינו עיקרי השגותיו המכונים בשם פנים ודאי מחדדנא טפי.

שמות פרק-לד

[ז] על בנים ועל בני בנים וגוי. הוסיף כאן בני בנים מה שלא הזכיר זה לא בדברות ראשונות ולא באחרונות, לפי שבע"ז לעולם כך היא המדה עד דור רביעי

ומתחיל למנות מן האב אב ראשון, בן שני, ואח"כ שלשים, ואח"כ רבעים, אבל במעשה העגל כבר קבלו דינם כל העובדים ונמחל העון לאותו דור אבל לא לדורות, וכדי לקיים הפקידה לדי' דורות הוצרך למנות מן הבן והוסיף דור א' ומנה בנים, ובני בנים, שלשים, ורבעים, וז"ש וביום פקדי היינו זמן הפקידה כי יבא, אז ופקדתי עליהם אותו זמן פקידה הנאמר בי' הדברות. ולדעתי לפי שעון ע"ז חמור מכל העונות לא יוכל דור אחד לסבול גודל העונש הראוי לבא על עון זה ע"כ הוא מתחלק לדי' דורות להקל ולא להחמיר. וי"א בהפך זה כי לכך נאמר וימהר משה ויקוד ארצה ראה משה שהקב"ה קורא הדורות מראש והולך ומונה ומוסיף דור אחד והיה מתירא פן יוסיף להכות בכמה דורות ע"כ מיהר משה ויקוד ארצה ויאמר דיך.

[לג] ויתן על פניו מסוה. לפי שהיו הכל מסתכלין בו ומשה היה עניו גדול וביישן, והיה מתבייש על שמסתכלין בקירון עור פניו כי כך היא המדה בכל מי שהוא ביישן ע"כ נתן על פניו מסוה לכסות עינים. אבל בבואו לפני ה' ללמוד תורה מפיו אז הוצרך להסיר מסוה הבושה מעל פניו כי לא הביישן למד (אבות ב.ו.) לכך נאמר ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר המסוה עד צאתו.

ויקהל

פרשת

שמות פרק-לה

[א] ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו'. פירש"י למחרת יו"כ כו', ובפר' יתרו כתיב (שמות יח.ג.) ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ופירש"י שם כי זה היה למחרת יום כיפורים. ונ"ל שידוע שהקהל זה היה להודיע להם מצות המשכן והנדבה כמו שיתבאר בסמוך, והיה משה חושש פן יתנדב אחד מהם למשכן דבר שאינו שלו והוא חושב כי הוא תופסו בדין וזה לא יתכן לבנות הבית הגדול והקדוש הזה מן הגזל ומקום המשפט שמה הרשע, ע"כ הכריז משה תחלה מי בעל דברים יגש אלי למשפט באופן שכל העם על מקומו יבא בשלום ונודע לכל אחד מה שהוא שלו או אינו שלו ע"י שהיה דן ביניהם ואז היה מודיעם ענין הנדבה לאמר קחו מאתכם תרומה לה', ומאתכם היינו משלכם ולא משל חבירכם דאל"כ מאתכם מיותר, ואע"פ שבלי ספק לא היה יכול לשפוט את כל העם ביום אחד ואפילו באותו יום לא היה שופט כל היום כי אע"פ שנאמר (שם יח.ג.) מבקר עד ערב. היינו כפירש"י שכל הדין דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר (בראשית א.ה.) ויהי ערב ויהי בקר. דאל"כ אימתו הודיעם מעשה המשכן, מ"מ גם הנדבה לא נשלמה ביום

אחד ואולי היה מודיעם שכל דבר שב' חלוקים עליו שלא יתנום נדבה עד כי יתברר תחילה הדין עם מי.

ועל צד הרמז נאמר שהקהל זה היה לתווך השלום ביניהם, כי אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת ואחר שרצה להודיעם מעשה המשכן שיהיו כולם שותפים בו דומה כאילו הושיב את כולם במדור אחד, ועל כן הוצרך להקהילם תחלה שיהיו באגודה אחת, וע"כ פירש רש"י שהיה זה למחרת יו"כ לפי שכל החניות היו במחלוקת ותרעומות חוץ מן החניה שקודם מ"ת שנאמר (שמות יט. ב.) ויחן שם ישראל וגו' וא"כ איך אפשר להקהילם בזמן שהם מחולקים ואין דעתם שוה ואין זה זמן מוכן, לזה מצא משה להקהילם כרצונו למחרת יו"כ כי ביו"כ השלום מתווך ביניהם ובעצם היום ההוא כולם באגודה אחת ע"כ היה בנקל להקהילם ביום המחרת כל זמן ששלום האתמול קיים, אבל אם יום או יומים יעמוד אז לא יוקם השלום כי כבר נתפרדה החבילה וכל איש לדרכו פונה וכדי שלא יתנגד אל השלום דברי ריבות שביניהם בעסק ממון שבין איש לחבירו כי אין לשלום של יו"כ עסק בזה, ע"כ ישב משה גם לשפוט בעצם היום ההוא כדי שמכל צד יהיה שלום ביניהם, ואז יהיו ראויין לדור במדור אחד דהיינו המשכן המשותף, לכולם, ואחר שנעשו לאחדים ע"י המשכן המצרפם מאז מצינו כמה פעמים שהקהילם משה אע"פ שלא היה ממחרת יו"כ וכ"ש למה שכתוב בעקידה דרך מליצה על פסוק לא תבערו אש וגו' שלא יציתו אש המחלוקת ביום השבת שנרפים המה ממלאכה ויש לחוש ביותר אז לאש המחלוקת מתלקחת בתוך הדברים בטלים, אם כן יפה אמר ויקהל שהקהילם להיות באגודה אחת על ידי ציוי לא תבערו אש שעל פי דבורו הם נאספים.

אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם. דברים שנים במשמע והא לא הגיד להם בפעם ההוא כ"א מצות השבת כי אין לומר שדברים קאי גם על המשכן שהזכיר אח"כ שהרי נאמר זה הדבר אשר צוה ה' א"כ בזה הדבר המשכן אמר ומה אני מקיים אלה הדברים, ועו"ק שאמר ששת ימים תיעשה מלאכה ה"ל תעשה כי תיעשה מעצמה משמע, ועו"ק שפסוק זה כולו מיותר, ומ"ש בדברות ששת ימים תעבוד כבר בארנו זה בפר' יתרו ע"ש אבל פסוק זה אינו סובל הפירוש ההוא

ע"כ אומר אני שנקט דברים, לפי שכל עיקר מצוה זו היתה לצוות על מלאכת המשכן שיתעסקו בו כל ששת ימי המעשה וביום הז' לא יתעסקו בו כי אין משכן דוחה שבת והיו כאן ב' דברים אחת, לצוות על מעשה המשכן השניה, שלא יתעסקו בו בשבת. ומה שנאמר תיעשה מלאכה לפי שכל עיקר ציווי זה היה על הבאת הנדבה כי גם זה נקרא מלאכה כמו שלמדו רז"ל (שבת צו.) מן פסוק איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וכתוב ויכלא העם מהביא, א"כ הבאת הנדבה מרשות לרשות נקרא מלאכה ועל אותה מלאכה אמר תיעשה כי לא היה יכול לומר תעשה מלאכה דרך ציווי שהרי הדבר הניתן מצד הנדבה אינו ציווי וחובה אלא כל איש אשר נדבו לבו יתן מעצמו לכך נאמר תיעשה מלאכה מעצמה משמע וביום השביעי שבת לה' ואסור בו גם הבאת הנדבה מרשות לרשות. ולפי מדרש רז"ל האומר שהמשכן נעשה קצתו מאליו (עיי' שמו"ר נב. ד.) כמו המנורה שנעשית מאליה וכן הקמת המשכן היתה מאליו שנאמר (שמות מ. יז.) הוקם המשכן על כן נאמר תיעשה מלאכה מאליה משמע.

[ב] ששת ימים תעשה מלאכה וגו'. פירש"י הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה שבת ומקשים כאן והלא בפר' קדושים (יט. א.)

כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו, ופירש"י שם אם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו, ושם לא הקדים השבת ואעפ"כ פירש שדוחה כיבוד אב ואם, וכאן תלה רש"י הדבר במה שהקדים שבת למלאכת המשכן. ונראה שלא קשה מידי כי שם דייק מדכתיב את שבתותי תשמרו לשון רבים והל"ל תשמור, שהרי הפסוק מתחיל בלשון יחיד שנאמר איש אמו ואביו תיראו ר"ל כל איש ואיש, ובשלמא אצל מורא או"א אע"פ שהתחיל בלשון יחיד וחזר ואמר תיראו לשון רבים, מ"מ הוצרך לומר זה להורות שאיש ואשה שניהם חייבים במורא אב, כי סד"א מאחר שאשה רשות אחרים עליה שפטורה ממורא אב כמו שפירש"י, אבל גבי שבת למה אמר תשמרו לשון רבים כי שם אין סברא לחלק בין איש לאשה אלא שר"ל אתה ובנך חייבים בכבודי כמו שתיראו ב' במשמע איש ואשה, כך תשמרו ב' במשמע אתה ובנך, וא"כ לעולם כ"מ שמקדים איזו מצוה לחבירתה, המוקדמת עיקר ודחי למאוחרת, וכן בפסוק את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו (ויקרא יט.ט.) הקדים ג"כ שבת למקדש מזה הטעם, ושאני התם דמיעט הכתוב באמרו תשמרו לשון רבים ומה שלא גילה לנו זה מצד הקדימה לפי שהוצרך להקדים מורא אב ואם כדי להשוות מוראם למורא שמים.

ומה שהקדים בפר' כי תשא (לא.יג) משכן לשבת, וכתב אך את שבתותי תשמרו לדרוש מיתור לשון אך שאין משכן דוחה שבת והוה ליה להקדים השבת ולא יצטרך ליתור של אך, הנה לפי מה שפירשנו למעלה פר' כי תשא ביתור לשון אך הוצרך לכתוב לשון אך, אמנם דברי רש"י יתורץ בדרך אחר ואגב זה יתורץ ג"כ למה שינה משה הסדר כי הקב"ה צוה לו תחילה על המשכן ומשה הקדים השבת, וזה כי השבת אין בו כ"א כבוד הש"י להורות כי הוא ית' חידש עולמו, והמשכן מורה כולו על כבוד ישראל שויתר להם הקב"ה והשרה שכינתו בתוכם ומחל להם עון העגל, והקב"ה חס ביותר על כבודם של ישראל ע"כ הקדים המשכן וכדי שלא יטעו לומר שלכך הקדימו לומר שמלאכת המשכן דוחה שבת ע"כ הוסיף מלת אך. אבל משה חשב שלכבוד הש"י ראוי להקדים השבת המורה על כבודו ית' ואח"כ המשכן המורה על כבודם של ישראל ומתוך קדימה זו יובן ממילא שהשבת דוחה מלאכת המשכן כי מי נדחה מפני מי הוי אומר הקטן מן הגדול ולמעלה פר' כי תשא תמצא עוד טעם אחר למה המשכן נדחה מפני השבת

ומה שהקדים הקב"ה בי' הדברות מצות שבת לכיבוד אב ואם, כדי להקביל הדברות ה' מול ה' כי דבור כבוד לא תחמוד והוצרך לחתום הדברות בלא תחמוד להורות שכל הדברות כלולים בלא תחמוד וסוף כל דבר הכל נשמע וזה דבר ברור ונכון. ואין להקשות מהיכא תיתי דתדחי שהרי עשיית המשכן אינו אלא עשה והשבת יש בו עשה ולא תעשה וסקילה. תשובה לדבר שבלאו הכי מצינו ששבת דחוייה אצל משכן ע"י הקרבנות שהיו קרבים ביום השבת וסד"א ששבת דחוייה מכל וכל אצל המשכן קמ"ל.

[ג] לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. הוציא הבערה מן הכלל, או כדי להתיר הבערה במקדש ולומר דווקא בכל מושבותיכם לא תבערו אבל במקדש מותר להבעיר, (שבת כ.) או כדי שלא נאמר כשם שאסר לנו כל מלאכת הבית שלנו גם בבהמ"ק כמו כן מה שמותר בבהמ"ק מותר גם בבית, קמ"ל לא תבערו בנה אב על כל המלאכות של משכן אע"פ שמותרים שם מ"מ הם אסורים בכל מושבותיכם.

ועל צד הרמז ירמוז כאן אל העונש של מחללי שבת, כדאיתא (בשבת קי"ט): אמר רב אין דליקה מצויה אלא במקום חילול שבת שנאמר (ירמיה כז. יז) אם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת וגוי והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה. אמר רב נחמן בר יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה פירש"י היינו בשבת, וזה"ש כאן כל העושה בו מלאכה יומת. ואמר לא תבערו אש, לא תגרמו לכם ע"י שלא תשמרו את השבת כראוי שתבער האש בכל מושבותיכם בבתים ספונים שלכם ביום השבת, בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה עיין כ"ז בעוללות אפרים מאמר רס"ט.

[ד] זה הדבר אשר צוה ה'. בפר' מטות פירש"י שכל הנביאים נתנבאו בכה אמר ה' נוסף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר אשר צוה לפי שמשה ראה הדבר בעינו באספקלריא המאירה, ומה שלא פירש"י זה על מה שנאמר כאן זה הדבר. לפי שהמשכן אינו הוראה על נבואתו לפי שהמשכן הראה לו הקב"ה בהר כמ"ש (שמות כה. ט) ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגוי ועל כן אמר זה הדבר אשר צוה ה', כמראה באצבע על דבר אשר ראה בעיניו ודבר זה אינו מורה על שום מעלה יתירה שלא היתה בשאר נביאים כי גם יחזקאל ראה כל תבנית המקדש.

[ה] קחו מאתכם תרומה לה'. כבר פרשנו למעלה שמאתכם בא להוציא את הגזול, ועוד יכלול מאתכם שכל א' יזדרז למצוה מעצמו כי יש לך אדם שאינו נותן כלום עד שרואה אחרים נותנים ומתקנא בהם, ע"כ הוא נותן להשוות את עצמו להם וזה אינו מאתכם כי הוא עצמו אינו סבה אל הניתנה אלא אחרים סבה לו. וי"א מאתכם ממש כי הנותן מנדבת לבו דומה כאילו הקריב את גופו, ועוד שהעני הנותן כאילו מחסר מבשרו ונותן על דרך שנאמר (ישעיה נח. יז) ומבשרך אל תתעלם שאל תתעלם מליקח אפילו מבשרך וליתן.

כל נדיב לבו יביאה. מתחילה אמר קחו מאתכם ולשון קיחה משמע בעל כרחו יקחו ממנו, ואח"כ אמר כל נדיב לב יביאה משמע שיביא מעצמו, וכן בפר' תרומה הזכיר ג"כ לשון קיחה. עוד אמר כאן כל נדיב לב ולהלן אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו והל"ל ינדבנו. אלא שמדבר בשני מיני נתינה כי להלן מדבר בשני תרומות שהם חובה והוא מוכרח ליתן אף אם אינו נדיב לב ואדרבה לבו דוה עליו ודואג וכואב על הניתנה מ"מ תקחו ממנו בעל כרחו, לכך נאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו כאילו אמר ידונו לבו כי ביי"ת מתחלפת בוי"ו באותיות בומ"ף ובפרט ביי"ת רפויה ור"ל מי שלבו דוה עליו ואינו נותן חובתו מרצון תקחו ממנו את תרומתי בעל כרחו, וכן מה שאמר קחו מאתכם תרומה לה' מדבר ג"כ בתרומת חובה דהיינו בקע לגלגולת. ואולי שלכך אמר מאתכם מן הגלגולת שלכם, ואח"כ אמר בסתם נדבה שכל נדיב לב יביאה מעצמו בלא הכרח כי הנדיב לב הפך זה אשר ידונו לבו והוא יביא מעצמו נדבתו לא ימתין עד שיבא הגבאי לתבוע ממנו.

ועוד נ"ל מה שאמר תחילה מאתכם תרומה, ואח"כ אמר את תרומת ה'. לפי מחשבת הנותן, כי מי שאינו נותן מרצון אינו חושב שאינו נותן משלו כלום כ"א משל הקב"ה כי לו ית' הכסף והזהב, אלא טועה בדעתו וחושב כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה, ע"כ נאמר בו קחו מאתכם תרומה לה' ר"ל מן אותן הכיתות אשר המה חושבים כי משלהם אתה לוקח לה'. אבל כל נדיב לב היודע כי לו ית' הכסף ומשלו הוא נותן לו לפיכך יביאה מעצמו את תרומת ה', ר"ל שכבר הוא של ה', לכך קראה כאן תרומת ה' שיובן מזה שכבר הוא של ה', ולכך נאמר והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר מהו עוד, אלא אמר שני סימנים

טובים נראו בהם והם מופתים על שנתנו נדבתם בשמחה. א', מה שהביאו מעצמם קודם שבא אליהם הגבאי לתבוע ממנו מה שנדב כבר. ב', מה שהביאו בבוקר בפנים מאירות כי כל דבר הניתן בפנים מאירות ניתן בבוקר והמן יוכיח כמו שפירש"י פר' (בשלח ט.ז.) ורמז עוד בבוקר שכל מי מהם שהיה יכול להקדים את עצמו לפני זולתו היה מקדים לכך נאמר ב"פ בבוקר. א', כנגד מה שנתנו בפנים מאירות. ב', כנגד מה שזריזים היו מקדימים את עצמם.

כב **ויבואו האנשים על הנשים.** המפרשים אמרו שהוא כמו עם הנשים והודיע צדקת הנשים שהסכימו ליתן תכשיטיהן, וצ"ל כי זה באמת שבח להן כי מן הדין לא היו צריכין ליתן תכשיטיהן כי בשלמא האנשים שפרקו נזמיהם ועשו ממנו העגל הוצרכו ליתן נזמיהם ותכשיטיהן לכפר על נפשותיהם, אבל הנשים שלא רצו ליתן תכשיטיהן במעשה העגל אם כן אינן צריכין לכפרה ולמה יתנו תכשיטיהן ומ"מ מחמת חיבת הקודש לא נמנעו מליתן. אבל מ"מ לא רצו הנשים להביא בידיהן הנדבה אל משה כדי שלא יחשוב משה כי היה להם חלק בעבירה ע"כ נאמר כל נדיב לב הביאו אבל הנשים לא הביאו אלא נתנו תכשיטיהן. אבל מדקאמר על הנשים ולא אמר עם הנשים מסתבר לפרשו שבאו עליהם בכח גדול כי לא רצו הנשים ליתן כל כלי זהב שלא יאמרו שהיה חלק להם בזהב העגל והאנשים באו עליהם ולקחו מהם בזרוע כל כלי זהב לכך הזכיר בהבאת הזהב האנשים לבד, אבל ענין המטוה שאין בו חשד זה היו הנשים מתעסקים בו כמ"ש וכל אשה חכמת לב בידיה טוו וגו'.

כז **והנשאים הביאו את אבני השוהם.** ארז"ל (ספרי נשא ז.ג.) לפי שנתרשלו בנדבה זו ולא הביאו נדבתם כ"א לבסוף ע"כ נחסר אות יו"ד משמם והנשאים חסר כתיב, כי באמת לא היה להם להמתין עד לבסוף כי אולי יתנו ישראל כל הצורך ולא יהיה להם חלק בכל המשכן. ומה שנחסר יו"ד דווקא פירשנו למעלה פר' (תרומה כה.א.) לפי שאמר הקב"ה גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל (תהלים קא.ה) ואצל הנשיאים היתה בלי ספק רוח גאווה באמרם דרך התפארות מי ימלא מה שאנחנו מחסרים, אבל אנחנו ממלאים כל מה שהצבור מחסרים ע"כ לקח הקב"ה משמם אות יו"ד כי רק אות זה מן השם הגדול היה חקוק בשמם ואותו לקח ה' מהם לומר אין כאן מקומו.

ונוכל לומר עוד, לפי שכל המשכן היה כפרה על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחות ואותיות קדושות פורחות, וידוע שהאותיות יש בהם יותר קדושה מן הלוחות, על כן הביאו כל העם לנדבה י"ג דברים האמורים בפרשת תרומה לכפר על שגרמו פריחת אותיות הלוחות הנדרשים ב"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, ולא היו הנשיאים יכולין להביא עוד שום דבר נדבה המתייחס אל כתב הלוחות שהוא העיקר, והוצרכו להביא שתי אבני שוהם לכפרה על שבירות שתי אבני הלוחות וכפרה זו אינה חשובה כמו כפרת העם על כן נחסר אות יו"ד משמם כי לא היה חלק להם באותה כפרה הבאה על כתב יו"ד הדברות דהיינו האותיות הפורחות.

ורז"ל (יומא עה.) דרשו והנשיאים הביאו מלשון עננים, כמו נשיאים ורוח וגו' (משלי כה.יד) ואמרו שהעננים הביאו אבני השוהם. ונ"ל ע"ד ארז"ל (תענית ח.) אין הגשמים נעצרים כי אם על פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנים שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר, וא"כ במקום שאין נותנים הנדבה אין הנשיאים מורידין כלום, אבל כאן שכל אחד נתן נדבתו ע"כ נאמר והנשיאים הביאו וגו' כי הנשיאים נתנו גשמים בעתם והיתה הברכה משתלחת בכל מעשה ידיהם עד שהיו

קונים אבני שהם וכל אבן יקר ע"י רוב עושר שהשפיעו להם הנשיאים. או שהיו הנשיאים שואבים המים מן קרקעית הים מקום שאבני שהם מצויין שם.

ועל צד הרמז יפורש מה שאמרו במסורה ב"פ ויכלא. א', ויכלא הגשם מן הארץ. ב', ויכלא העם מהביא. רמז שבזמן שאינן נותנים נדבתם ויכלא העם מהביא את מה שנדבו אז ויכלא הגשם מן הארץ. וי"א לפי שהנשיאים הביאו המן והיה מזונותם מזומנת ולא היה להם שום הוצאה משם נתעשרו כי ממונם היה מוסיף תמיד והיה בידם כדי לקנות אבני שהם.

[ל] ראו קרא ה' בשם בצלאל. אמר משה ראו ותדקדקו בשמותם כי קרא ה' בשם בצלאל, כי לכתחילה קרא ה' להם שמות המורים על שהם נבראו לכך שיהיו עסוקין במלאכת הקדש כי בצלאל הוא על שם צל אל, רמז כי הוא יבנה המשכן והארון אשר בו הוא מדור לשכינה הבאה בצל קורתו כמ"ש (תהלים צא.א) יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. וכתוב (שיר א.יג) בין שדי ילין. פירשו רז"ל על שהיה הקב"ה מצמצם שכינתו בין שני בדי ארון ומבין שני הכרובים הסוככים בכנפיהם על פני הכפורת, והסכך ענינו הצל כי המה היו צל אל כביכול, וראיה שבכל מעשה המשכן כתיב ויעש ולא הזכיר בצלאל ואצל הארון כתיב ויעש בצלאל את הארון וכל זה ראיה שעל שם הארון הוא נקרא בצל אל, בן אורי. על שם אור התורה כי הוא יבנה מקום לתורה אור, בן חור. הורה שבדין הוא לקרבו אל המלאכה הקדושה הזאת יותר מזולתו יען כי חור אבי אביו מסר נפשו על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחות כי לדעת רז"ל (סנהדרין ז.) הרגו את חור, למטה יהודה. שנמשל לגור אריה והמקדש נקרא אריאל כארי זה שרחב מלפניו וצר מאחוריו כך המשכן היה רחב מלפניו וצר מאחוריו, להורות שמקום השכינה אינו תלוי בהרחבת ידים כי השמים ושמי השמים לא יכללוהו אף כי הבית הזה, ע"כ בחר הקב"ה לשכינתו מקום צר להורות שאינו נגבל בשום מקום ולכבוד ישראל ויתר על כבודו, להתקומם במקום, ומכל מקום בחר לו במקום צר ודי בזה הערה למשכילים.

(לד) הוא ואהליאב. שנקרא כך על שם כי הוא יבנה אהל מועד לאבינו שבשמים ועל שם זה נקרא בשם אהליאב, בן אחיסמך. כי שם מקום סמיכות האחים דהיינו השכינה עם ישראל כמ"ש (תהלים קכב.ח) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בדך. וכתוב (שיר ה.ב) אחותי רעיתי, למטה דן. שנמשל גם הוא לגור אריה שנאמר (דברים לג.כב) דן גור אריה. על כן מן הראוי שיבנה האריאל, ורמז ביהודה ודן לשני שמותיו יתברך ה' אלהים שם של רחמים ושל דין אשר שתף הקב"ה ברוך הוא וברא בהם העולם, כך משכן זה העשוי על תמונת כל העולמות נעשה על ידי יהודה, אשר כל השם של רחמים כלול בשמו ועל ידי דן, המורה על מדת הדין כי בשנים אלו יצר ה' עולמו ובשנים אלו נעשה על תמונת העולם המשכן על ידי שבת דן ויהודה, לכך נאמר ראו קרא ה' בשם, וסוד זה נכון וברור. וכדי להדמות מכל וכל בנין המשכן אל בנין העולם צוה משה להכריז איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. וכל כך למה וכי עשו עבירה שהיו מביאים יותר מכדי הצורך, אלא לפי שראה משה שציור בנין זה הוא תבנית בנין העולם בכללו וארז"ל (בחיגה יב.) כשברא הקב"ה העולם היה מרחיב והולך עד שגער בו הקדוש ברוך הוא ואמר לעולמו די כך כשראה משה שדבר זה הולך ומתרחב לאין תכלית גער בהם לאמר אל יעשו עוד מלאכה כי כך עשה הקב"ה ביצירת עולמו. ומ"ש ויקחו מלפני משה י"א שמשה מפני החשד לא רצה להכניס הנדבה אל ביתו וחדריו אלא כשהונחה לפניו משם לקחוח עושי המלאכה.

שמות פרק-לח

[ח] ויעש את הכיור נחושת ואת כנו נחושת במראות הצובאות. פירש"י שהכיור נעשה מן מראות הנשים כו', ויש ב' טעמים בדבר למה נעשה הכיור מן מראות של הנשים טעם אחד הוא, לפי שמן הכיור היו משקין הסוטות על כן היו הנשים מסייעים בעשיית הכיור להודיע כי המה בחזקת כשרות ורוצים בבדיקת הכיור אחר שיודעים בעצמם כי צנועות המה, ונתנו דווקא נחושת לפי שנאמר (ירמיה ג.ג.) ומצח אשה זונה היה לך. וכתוב (ישעיה מ.ח.ד.) ומצחך נחושה. וידוע שאין קטיגור נעשה סניגור לכך נתנו נחושת כי בזה הורו שלא היתה מצחם נחושה. טעם ב' הוא, שהמראות הם כמים של כיור המראים פנים לפנים כמו כן המראות מראים פנים לפנים כי כמו שהמראות מגידין לה אם היא יפת תואר או כעורה כך מי הכיור מגידין ומפרסמים אם זנתה או לא ואם היא כשירה במעשיה.

ונראה שנקט הצובאות כי הנשים העמידו צבאות רבות במצרים, והיו אומרים כסבורים שלא שלטו בהם המצרים שהרי בעליהן היו מעונים בעבודת פרך הממעטת הפריה ורביה ובודאי מן המצרים נתעברו, על כן רצו לגלות צדקתן, כי בעבור שהעמידו צבאות רבות על כן הוצרכו לגלות טהרתם והביאו אותן מראות שעל ידיהם העמידו אותן הצבאות כדי לעשות מהם הכיור, כאילו אמרו הביטו וראו ובחננונו בזאת אם העמדנו אותן צבאות בטהרה או לא כי הכיור נעשה לבודקן כסוטות. ואמר אשר צבאו פתח אהל מועד. ועדיין האהל מועד לא נעשה ע"כ פירשו שזה אהל מועד של משה עיין בראב"ע, וכן ברבינו בחיי. ולי נראה שמדבר הכל בצניעות הנשים כמ"ש (בראשית יח.ח.) הנה באהל. פירש"י צנועה היא, כך אותן צבאות שהעמידו צבאו פתח אהל מועד רצה לומר באהל שלהם ומה שנקט פתח לפי שנאמר בזונה ותשב בפתח עינים (שם לח.יד) על כן אמר בצניעות פתח אהל. ונקט מועד כי שם נועדו יחדיו עם בעליהן אשר היו כל היום בשדות כי לשון מועד הוא, הבאים ממקום אחר להתוועד במקום זה.

פרשת פקודי

[כא] אלה פקודי המשכן משכן העדות. נחלקו המפרשים בדבר אם אלה קאי על מעשה המשכן שהזכיר בסדר ויקהל, או אם קאי על מה שיזכיר בפר' זו, ועוד הקשו למה עשה משה חשבון על מה שעשה מן הכסף והנחושת ולא עשה חשבון על מה שעשה מן הזהב. ע"כ לבבי ידמה לומר שאלה פקודי קאי על מעשה המשכן שהזכיר למעלה, לפי שכבר גמרו כל מלאכת המשכן בכלל ופרט וכל מה שהיה להם לעשות מן הכסף והנחושת כבר עשו הכל, על כן היה משה שמח שנשלמה מלאכת הכסף והנחושת והיה להוט ליתן חשבון להוציא את עצמו מן החשד. ולא רצה להמתין עד אחר שנעשו גם הבגדי כהונה הנזכרים בפר' זו וליתן

חשבון מן הכסף והזהב והנחושת כאחד, לפי שבכל מה שנזכר בפר' זו לא היה בו כסף ונחושת ואחר שכבר כלתה המלאכה מן הכסף והנחושת ראה ליתן חשבון מיד, אבל על הזהב לא היה יכול ליתן חשבון עדיין לפי שעדיין לא עשו כל בגדי כהונה האמורים בסדר זה והיה בהם גם כן זהב ולפי שהיו צריכין עוד אל הזהב לא היה יכול משה ליתן חשבון עדיין מן הזהב.

וא"ת עדיין קשה, למה לא עשה חשבון מן הזהב אחר שגמר גם הבגדי כהונה. תשובה לדבר לפי שאמרו במדרש (שמו"ר נא.ו.) הביאו רבינו בחיי פרי' זו וז"ל כשבא משה ליתן חשבון חסרו מן המשקל אלף וז' מאות ושבעים וחמשה שקלים ושכח ולא היה יודע מה עשה בהם, יצתה בת קול ואמרה ואת האלף וז' מאות וחמשה ושבעים עשה וויס לעמודים לקיים מה שנאמר (במדבר יב.ו.) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא עכ"ל. ונראה שבעל מדרש זה הרגיש בשני ההי"ן יתירים שנאמר ואת האלף ושבע המאות והוה ליה למימר ואלף וז' מאות כמו שאמר למעלה מאת ככר ולא המאת ככר בה"א הידיעה ולמה הזכיר ה"א הידיעה באלף ומאות שנזכר כאן, אלא ודאי שמשה שכח ולא ידע מה נעשה מהם והיו ישראל מרננים אחריו לומר שלקחם לעצמו ויצא בת קול ואמר שאותו האלף הידוע אשר אמרתם וז' המאות הידועים אשר אמרתם שמשה לקחם לא כן הוא אלא עשה אותם וויס לעמודים. ואם כן אחרי שראו ישראל שמן השמים מעידים עליו על כן לא רצו עוד לקבל ממנו חשבון על הזהב כי אמרו אילו היה מעכב דבר לעצמו מן הזהב לא היו מעידין עליו מן השמים אפילו על הכסף שהרי סוף סוף לא יצא ידי חשבונו, ועוד שהבת קול אומר בכל ביתי נאמן הוא. גם הזהב בכלל על כן לא נתן חשבון מן הזהב.

וי"א שגם מתחילה לא בקשו מן משה חשבון, אלא משה מעצמו רצה לנקות עצמו לכך נאמר אשר פקד על פי משה. ומ"ש עבודת הלויים ביד איתמר, י"א שדרך הכסף והזהב לחסר ממנו כשמתכין אותו על כן אמר כאן שכל מה שפקד על פי משה הוא הנמצא ביד איתמר במשקלו ממש וזה היה מצד הנס ועל שם זה קראו משכן העדות כי זה עדות לישראל ששכינה בתוכם.

המשכן משכן העדות, ארז"ל (תנחומא פקודי א.) שלכך נאמר משכן משכן ב' פעמים לפי שבית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה שנאמר (שמות טו.יז) מכוון לשבתך פעלת ה'. מכוון היינו מכוון זה לעומת זה, ובמדרש אחר אמרו (תנחומא פקודי ב.) משכן משכן ב' פעמים לפי שנתמשכן ב' פעמים בעונם של ישראל, ולכל המדרשים צריכין אנו ליתן טעם מה ענינם לכאן שהרי בלי ספק שעיקר פרי' זו נאמרה על החשבון אשר נתן משה ומה ענין מדרשים אלו לכאן.

על כן אומר אני שכולם הרגישו בקושיא זו, למה הכניס החשבון באמצע המלאכה. כי בפר' ויקהל נזכרה מלאכת המשכן וכל כליו ובפר' זו לא נזכר כי אם שעשה בגדי כהונה ולמה הפסיק ביניהם בנתינת חשבון זה, על כן אמר בעל מדרש זה לפי שבית המקדש של מטה מכוון כנגד ב"ה שלמעלה וכתוב (שמות כה.ט) ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. הנה מכאן ראייה שלא הראה הקב"ה למשה בהר כי אם המשכן עצמו וכליו אבל לא הראה לו תבנית בגדי כהונה, כי מטעם זה נאמר כמה פעמים בפר' תרומה כאשר הראית בהר במעשה המשכן עצמו ובכליו אבל בפר' תצוה שהזכיר בגדי כהונה לא נזכר כלל המראה שבהר, וגם לא בחנם נחלקו לשני פרשיות ב' פעמים כי בפר' תרומה נזכר המשכן וכליו ובפר' תצוה לא נזכרו כי אם בגדי כהונה, וכן כאן, פרי' ויקהל מדבר ממשכן וכליו ופר' פקודי מדברת מבגדי כהונה לפי

שהמשכן וכליו נעשה הכל במראה אשר הראה ה' למשה בהר, ואותה מראה היתה שהראה לו מקדש של מעלה כי הוא עשוי גם כן על תמונת משכן זה וצוה לו שיעשה משכן למטה דומה בכל תואריו למקדש של מעלה, וזה"ש מכון לשבתך מכוון זה כנגד זה אין הפירוש מכוון כנגדו במקום ממש שהרי המשכן היה מטולטל ולא היה עומד במקום אחד ולפי זה היינו צריכין לומר שגם מקדש שלמעלה היה מטולטל ממקום למקום וזה רחוק מן השכל, ועוד שלשון הפסוק אינו משמע כן כי באמרו מכון לשבתך משמע שב"ה שלמטה מכוון כנגד ב"ה שלמעלה ואיפכא הוה ליה למימר שב"ה של מעלה מכוון כנגד ב"ה שהרי הוא נעתק ממקום למקום ע"י העתקת מקדש שלמטה, אלא מכון לשבתך היינו שבית המקדש שלמטה נעשה מכוון בתבנית המקדש שלמעלה שיש בו גם כן תמונת החדרים והכלים הללו והם סודות אלהיות נעלמים ממנו זה שאמר מכוון זה כנגד זה. אבל בגדי כהונה שלמטה לא נעשו כי אם לאהרן לכבוד ולתפארת ואינן בכלל כלי המשכן וכשאמר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו אין בגדי כהונה בכלל כי לא נקראו בגדיו כלי המשכן אלא בגדי אהרן ואין להם דוגמא למעלה.

ובזה מיושב מה שהקשו המפרשים, למה נאמר בפר' זו בבגדי כהונה בכל מלאכה כאשר צוה ה' ולמה לא הזכיר זה כלל בכל פר' ויקהל, אלא לפי שהמשכן עצמו אשר ראה משה תבניתו בהר פשיטא שלא שינה כי הדבר שהאדם רואה בחוש בנקל לעשות דוגמתו, אבל בגדי כהונה שלא ראה תבניתם. סד"א ששכח מהם שום דבר ע"כ אמר בכולם כאשר צוה ה' אף על פי שלא ראה דוגמתם מ"מ בכולם היה מתכוין לעשות כאשר צוהו ה' כי לא היה בהם כי אם הציווי ולא שום מראה, אבל בפר' תרומה הזכיר בהרבה מקומות כאשר הראה אותך בהר מן הטעם שהזכרנו, ומטעם זה היה משה מדקדק ביותר במשכן וכליו ורצה ליתן חשבון עליהם תיכף אחר שנגמרו ולא רצה לצרפם לעשיית הבגדים מצד יתר שאת הקדושה שראה במשכן וכליו מצד היותו מכוון כנגד ב"ה שלמעלה ויהיה כך ביאורו אלה פקודי המשכן. ה"א הידיעה זו יש הוראה שמדבר במשכן של מעלה חזר ואמר מהו זה, משכן העדות אשר פקד על פי משה ור"ל אותו משכן העדות המעיד ששכינה שרויה בישראל אשר פקד על פי משה, זהו בעצמו פקודי המשכן הידוע בשלמעלה.

ולדעת המדרש האומר משכן משכן, לפי שנתמשכן ב' פעמים בעון ישראל ע"כ אמר זה מיד אחר שהוזכר מעשה המשכן, לפי שנאמר (איכה ד.יא) כלה ה' חמתו ויצת אש בציון. ארז"ל (איכה רבה ד.יד) כלה חמתו בעצים ואבנים, הזכירו דווקא עצים ואבנים להורות שדווקא המשכן עצמו שהיה מעצים ואבנים נתמשכן אבל אין בגדי כהונה בכלל ע"כ הזכיר אלה פקודי המשכן מיד אחר המשכן וירמוז שמחל להם הקב"ה עון העגל, כי בנוהג שבעולם מי שנתחייב לחבירו ונותן לו משכון בחובו שוב אינו תובע חובו מגופו כי אם מן המשכון ובעון העגל נתחייבו ישראל כליה בגופם והקב"ה ברחמיו ית' הבטיחם לקבל מהם משכון בחובו, כי עון העגל אע"פ שנמחל להם מכל מקום לא נמחל כי אם על תנאי אם לא יחזרו לסורם בעשיית העגל וכאשר חזרו לסורם בעגלים שעשה ירבעם בן נבט נפקד עליהם גם עון העגל הראשון, וז"ש וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם. ר"ל ביום שיעשו איזו עגל אחר ויהיה זה סבה לפקוד ולזכור מעשה העגל הראשון אז ופקדתי עליהם את חטאתם לפקוד עליהם עון כל העגלים כאחד, אבל מ"מ לא אענישם בגופן כדי לכלותם מעל פני האדמה אלא אקח מהם משכון בחובם. וז"ש אלה פקודי המשכן משכן. כי מה שאמרתי וביום פקדי ופקדתי. אלה פקודי ר"ל אותה הפקידה תהיה על המשכן משכן כנגד ב' מקדשים שנחרבו בעונם.

והזכיר ה' בראשונה ולא בשניה לפי שבמקדש ב' חסרו ה' דברים עקריים כנודע. וטעם למשכון זה, לפי שזהב של המשכן בא לכפרה על זהב העגל ואם כן דומה כאילו נעשה המשכן ערב בעדם שלא יחזרו לסורם ואם יעברו אז אקח מהם המשכן, כי אין נכון שיהיה המשכן המכפר ביניהם כל עוד שטומאתם במ וחוזרין לסורם וא"כ כל זמן שהמשכן קיים יש עדות לישראל שעון העגל שרי ומחול לכך נאמר משכן העדות.

[כב] ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. פירש"י אשר צוה אותו משה לא נאמר כו'. ונראה שבחנם דחק רש"י לומר כן כי לדעתי פירוש המקרא כך הוא יען כי לא מצינו בכל מלאכת המשכן שמשה צוה אל בצלאל כך וכך תעשה, כי בפר' כי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל. ולא נכתב שם שמשה הגיד שום דבר אל בצלאל, וכן בפר' ויקהל אמר משה אל כל עדת ישראל וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וגו' את המשכן את אהלו וגו'. ולא פרט שם שום דבר איך יהיה בנין המשכן ועל איזו אופן יבנה, ומה שנאמר שם ויקרא משה אל בצלאל וגו' לקרבה אל המלאכה וגו'. גם שם לא פורש דרך עשייתם ואיך יסדרם, אם כן ודאי משה לא צוה כלל אל בצלאל איך יעשה המשכן וכליו ומ"מ בצלאל ידע את הכל ברוח הקודש שעליו את מה שצוה ה' את משה, ואם כן הוצרך לומר כאן עשה את כל אשר צוה ה' את משה. כי לא היה יכול לומר שעשה את כל אשר צוה אליו משה שהרי משה לא צוה לו דרך עשייתם.

ומה שפירש"י שמשה צוה לו לעשות כלים תחילה, לא ידעתי מהיכן למד רש"י זה. כי אדרבה בפר' ויקהל הזכיר משה המשכן תחילה, וכן בכל מקום מזכיר המשכן תחילה, זולת מה שנאמר בפרשת תרומה ועשו ארון עצי שטים קודם למשכן וזה לפי שסדר מעלתן קא חשיב, ואם למד זה מקושיא זו אשר צוה אותו משה לא נאמר כו' כבר אמרנו שאין זה קושיא.

שמות פרק-לט

[מג] וירא משה את כל המלאכה, יש לדקדק למה נאמר מתחילה ותכל כל עבודת משכן אהל מועד, וכן נאמר בסוף כן עשו בני ישראל את כל העבודה, למה קראה מתחילה עבודה ואחר כך מלאכה, ועוד נראה הכפל בשני פסוקים אלו, והרמב"ן פירש שאמר זה על המשכון ועל הכלים. ואולי דעת הרב שהמשכון נקרא מלאכה אבל הכלים נקראו עבודה על שם שבהם היו עובדים עבודת הקרבנות, ומ"מ לא יצאנו מידי הכפל כי שלשה פעמים נזכר כאן שעשו העבודה והמלאכה.

על כן נראה לפרש זה, על פי המדרש הדורש כל מעשה המשכון כנגד מעשה בראשית עיין כל המדרש ברבינו בחיי פרשה זו מלבד הרבה דמיונות שהוסיף הרב משלו, ובזה יתישב גם כן לשון עבודה ומלאכה כי על מלאכת המשכון שיך לומר לשון עבודה כי בה עבדו אל השי"ת ואין עבודה כי אם מן העבד אל האדון. אבל לשון מלאכה נופל במלאכת שמים וארץ כי מה שהפועל עושה לעצמו נקרא מלאכה וכמ"ש במעשה בראשית ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וגו' (בראשית

ב.ג. וכמו שמצינו במעשה בראשית שנאמר בכל מלאכה כי טוב ובסוף אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב (שם א.לא) כי יש לך דברים שהם טובים כשהם כל אחד בפני עצמו אבל כשהם מעורבים יחד אינן טובים כי אין זיווגם עולה יפה, על כן אמר במעשה בראשית שכולם היו טובים כשהיו כל אחד מהם בעצמו דהיינו טוב פרטי, ואחר כך אמר שגם טוב כללי היה בהם כי גם אחר שנתחברו כולם יחד היה חבורם טוב לכך חזר ואמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. כך בעבודת המשכן מתחילה אמר ותכל כל עבודת משכן אהל העדות ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו, שמשמע שכל אחד בפני עצמו נעשה כאשר צוה ה' את משה, אבל עדיין לא פורש שאחר שנעשה הכל אז סדרו את כל עבודה ועבודה על מקומו המיוחד לו דהיינו טוב כללי, על כן חזר ואמר ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה, כי היה בהם טוב כללי שנעשו על הסדר הנכון דהיינו חיבור כל העבודה ביחד. ואח"כ חזר לבאר שכל מה שעשו נעשה על ציווי מלאכת העולמות שמים וארץ זה"ש וירא משה את כל המלאכה היינו מלאכת מעשה בראשית והנה עשו אותה ר"ל שעשו דוגמת אותה מלאכה כאילו היתה היא ממש אותה המלאכה לפיכך ויברך אותם משה.

ויברך אותם משה. מה ברכה ברכם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' עלינו וגו' (תהלים צ.יז) פירש רבינו בחיי לפי שנאמר בתחילת המזמור תפלה למשה איש האלהים וגו'. ואין זה מספיק אל הכוונה אם בכל המזמור אין רמז לבנין המשכן. ואומר אני שיש רמז נכון אל בנין המשכן בתחילת המזמור, ובסופו, כי בתחילה אמר ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור. והוא ע"ד שאמר שלמה בתפלתו כשחנך המקדש (מלכים א' ח.כז) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה, זה"ש ה' מעון אתה היית, אתה מעונו של עולם ואין העולם מקום ומעון לך וא"כ איך יעלה על הדעת לומר שיכינו לך בית להתקומם בו, ונתן מופת על זה שהרי בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל, ואם היה הקב"ה צריך להתקומם במקום אם כן קודם שנברא העולם באיזו מקום היה מתקומם אלא ודאי שאין העולם מקומו ואדרבה הוא ית' מקום ומעון לכל העולם ואיך יתכן שיצוה לו הקב"ה לבנות לו בית כאילו היה מתקומם במקום. על זה אמר כמתרץ ואמר תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. הוצרך הקב"ה לוותר על כבודו ולעשות לו מדור בתחתונים כדי למחול להם עון העגל, כי לדעת רז"ל (תנחומא פקודי ו.) היה המשכן כולו כפרה על מעשה העגל.

ואולי מטעם זה נעשה המשכן על תמונת העולם בכללו, לפי שקודם מתן תורה היה העולם כלו תהו וע"י התורה יצא העולם מכלל תהו ובוהו, ועל ידי שעשו העגל נשתברו הלוחות חזר העולם לתהו ובהו וכשנתכפר להם עון העגל יצא העולם שנית מכלל תהו ובהו, והרי הוא כאילו היה נברא העולם שנית בזמן ההוא על כן נצטוו אחר כפרת העגל לבנות לו בית בתבנית כל ג' עולמות לומר לך שעכשיו חזרו לכמות שהיו תחילה קודם העון, ובזה נתן הקב"ה פתחון פה לבעלי תשובה כארז"ל (ע"ז ד.) לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה כו' וזה"ש כמתרץ למה זה ועל מה זה צוה לבנות לו בית בארץ לפי שרצה להשיב בתשובה אנוש עד דכא. דורשי רשומות אמרו דכא ר"ת דם כפירה אשה כי במעשה העגל עברו על שלשתן כפירה, כפשוטו, דם, אשה כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק (שמות לב.) שעברו גם על ג"ע וש"ד ורצה הקב"ה ליתן פתחון פה לבעלי תשובה בשלשתן זה"ש ותאמר שובו בני אדם מכאן ולהבא כי אין לך שום מונע מן התשובה כי אם הועילה התשובה בשלש עבירות אלו ק"ו שתועיל

בקלות מהם ואחר כך מן אלף שנים בעיניך, הכל מדבר בענין התשובה אשר הוא עומד בה עד פסוק יראה אל עבדיך פעליך, חזר לדבר מענין בנין המשכן הבנוי בתבנית בנין כל העולם שהיה פעולת השי"ת לכך אמר יראה אל עבדיך פעליך, שיראו שמיך מעשה אצבעותיך, ויעשו כתבניתם. והדרך. היינו הדרת שכינתך, על בניהם. יכול להיות שהוא ע"ד ארז"ל (ברכות סד.) ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך וכן נאמר פרשת וישלח (לב.טו) ובניהם שלשים פירש רש"י בניהם בנאיהם כך בניהם האמור כאן מדבר בבוני בנין המשכן שעליהם אמר שיראה להם הדרת זיו שכינתך בבנין שלהם ומכאן למד בעל המדרש שאמר משה יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם.

ואמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו, לפי שנאמר (שמות כה.ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי עיקר השכינה בעבור ישראל, ע"כ אמר שנועם ה' דהיינו זיו הדרת שכינתו יתברך יהיה עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. נראה שמלת כוננהו מוסב כלפי השכינה כי פסוק זה מדבר בנסתר עם השכינה, על כן אמר שמעשה ידינו דהיינו המשכן עשו כוננות לשכינה ולנו להושיבנו יחד במדור אחד כי המשכן מקום דירה לעליונים ותחתונים כאחד על כן אמר כוננה עלינו וכוננהו וע"ד שנאמר (שמות טו.יז) מכון לשבתך פעלת ה'. זה מה שנראה לי להוסיף על כל דברי המפרשים בזה המזמור לפרשו על בנין המשכן.

שמות פרק-מ

[ב] ביום החדש הראשון באחד לחודש תקים את משכן אהל מועד כתיב בפרשה שלשה פעמים לשון הקמה, א' תקים את המשכן, ב' הוקם המשכן, ג' ויקם משה, וארז"ל (ויק"ר נב.ד) שהיו ישראל וכל חכמי לב מקימים את המשכן ולא יכלו להקימו אמר הקב"ה עסוק אתה בהקמתו והוא עומד מאליו שנאמר הוקם מאליו משמע, ויש בזה רמז לכל המעשים אשר האדם עושה כי קצרה יד האדם להשלימם החל וגמור אלא האדם הוא המתחיל וה' יגמור על ידו, וכן ארז"ל (קידושין ל.) כנגד היצר הרע אלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אינו יכול לו כו'. וצוה שתהיה הקמת המשכן על ידי משה מסכים לדברי המדרש האומר שהעולם נברא בזכות משה שנאמר בראשית ברא אלהים בזכות משה שנקרא ראשית שנאמר (דברים לג.כא) וירא ראשית לו. ואם כן דומה כאילו משה הקים את העולם, כך המשכן שהיה בנוי בתבנית העולם הוקם על ידי משה, וכמו שבראשית ברא העולם כך ביום החדש הראשון הוקם המשכן ולדעת רז"ל (תוי"כ שמיני א.) היה יום זה שמיני למלואים ואותו יום נטל עשרה עטרות ראשון למעשה בראשית כו' עיין בילקוט פרי שמיני (תקכ.).

ובשלשה הקמות אלו אמרו מקצת מפרשים שהם כנגד שלשה מקדשים. ויש לי כדמות ראיה לדבריהם כי מקדש ראשון ושני היו תלויין בזכותם של ישראל כי מתוך הזכות והתשובה זכו לבנין זה, על כן נאמר תקים ויקם כי זה מדבר בהקמה התלויה בפעולה אנושית, אבל מקדש שלישי אינו תלוי בזכות שהרי

אפילו בדור שכלו חייב יבא הגואל ואם כן אינו תלוי בפעולה אנושית אלא מאליו יבנה לכך נאמר הוקם, מאליו משמע.

{לד} **ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן.** נראה מזה שכבוד ה' אינו הענן, אלא שהאש והאור דהיינו כבוד ה' היה נראה מתוך הענן, כי זולת הענן לא היה אפשרי להסתכל בו כי באור השמש לא יוכל האדם להסתכל ק"ו באור זוהר שכינתו יתברך על כן היה האור הקדוש ההוא תמיד נראה מתוך הענן, וכשהוקם המשכן נבדלו זה מזה כי האור האלהים היה נכנס לתוך המשכן כי שם מקום קדושתו ית' והענן נשאר מבחוץ, וזה"ש סוף פרשת משפטים (כד.טו.) וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ר"ל הענן כסה את כבוד ה' כדי שיוכלו לראות הכבוד ההוא כמ"ש שם ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל, כי על זה האופן יכלו לראות הכבוד. ולכך אמר כאן ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא המשכן, כי אלו היה כבוד ה' מעורב עם הענן היה יכול לבא שמה כמו שנאמר סוף פרשת משפטים ויבא משה בתוך הענן כי לפי שאז היה כבוד ה' מכוסה בענן היה אפשרי למשה לבא בתוך הענן אבל עכשיו שנבדלו זה מזה שהענן היה מבחוץ וכבוד ה' היה בלא ענן תוך אהל מועד על כן היה מן הנמנע למשה לבא תוך אהל מועד, משמע אבל עד האהל מועד סמוך לו ממש היה יכול לבא אף על פי ששכן עליו הענן, ועל פי דברינו אלה יתורצו הרבה ספיקות בענין זה אשר נתעוררו עליהם המפרשים.

חסלת ספר שמות - בעזר נותן עוז ותעצומות.